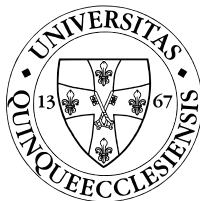

Gypsy Studies – Konferenciakötet

22.

„TÍZÉVES A ROMOLÓGIA”

KONFERENCIAKÖTET

2007. NOVEMBER 23.

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományi Intézet
Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

PÉCS, 2008.

Gypsy Studies – Konferenciakötet

22.

*„TÍZÉVES A ROMOLÓGIA” – PTE BTK ROMOLÓGIA ÉS
NEVELÉSSZOCIOLÓGIA TANSZÉK KONFERENCIÁJA*

– KONFERENCIAKÖTET –

2007. NOVEMBER 23.

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományi Intézet
Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

PÉCS, 2008.

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék •
7624 Pécs, Ifjúság útja 6. • Felelős kiadó: Forray R. Katalin tanszékvezető •
Sorozatszerkesztő: Cserti Csapó Tibor • Szerkesztette: Cserti Csapó Tibor •
Lektorálta: Györgyi Zoltán • Borítóterv: Ofset Hungária Kft. •
Készült az Ofset Hungária Kft. nyomdájában. Pécs, Szabadság u. 28. •
Nyomdavezető: Takács Imre • ISBN 978-963-642-250-9 • ISSN 1589-150X •
Megjelent: 100 példányban

Tartalom

Előszó	7
A konferencia programja.....	9
I. A romológia oktatása	11
Forray R. Katalin: Tízéves a romológia – a romológia kurzusoktól romológia szakokig	11
Choli Daróczi József: Köszöntő gondolatok a romológia témaköréhez	18
Cserti Csapó Tibor – Bíró Boglárka: A romológia diszciplináris bölcsész mesterszak a Bologna-rendszerben	22
Raicsné Dr. Horváth Anikó PhD: A speciálkollégiumtól a nemzetiségi cigány/roma szakirányig. Romológiai képzések a bajai Eötvös József Főiskolán.....	31
Jenei Teréz: Romológiai ismeretek a nyíregyházi tanító szak képzési programjában	47
Angyal Magdolna: Romológiai alapismeretek oktatásának szerepe és jelentősége az egészségudományok területén.....	59
Cserti Csapó Tibor: Romológia programok megjelenése a magyar felsőoktatási intézményekben.....	70
II. Tanulmányok, kutatások a romológia témaköréből	80
Dezső Renáta Anna: Romológusok új nemzedéke a bővülő európai uniós térben	80
Nagy Pál: Az emberevési vád mítosza és valósága – A kassai „emberevő” per (1929)	99
Máté Mihály: A colári cigányok kutatása	130
Oláh József: CKÖ-k vizsgálatának bemutatása a Közép-Dunántúli Régióban.....	139
Székely Éva: Képzettség – foglalkoztatottság.....	149
Györffy Ágnes Kovács Ágnes: Országos kitekintés a roma/cigány gyerekek óvodáztatása és iskoláztatása tükrében	163

III. További előadások a konferencia anyagaiból.....	175
Lakatos Szilvia: A romani nyelv a közoktatásban	175
Ábrahám Ferencné: „Cigány kliens vizuális megjelenítése”	186
Gyórfyfné Kovács Ágnes: A „nyócker” a szegénység csapdájában.....	190
Baranyai Tiborné: Személyre szóló életesélyek	193
IV. Romológia szakos tanárképzés című konferencia	212
Bicskei Edit: Köszöntő a Romológia szakos tanárképzés című konferenciához	213
dr. Csonka Éva: A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája kiterjesztésének lehetőségei a romani és beás nyelvekre	217
Angyal Magdolna: Megismerni, megérteni, elfogadni, segíteni	225
Benye János: A gettósodás folyamata Tatabányán.....	230
A kötet szerzői	247
A konferencia résztvevői.....	250

Előszó

2007. november 23-án került megrendezésre a „Tízéves a romológia képzés Pécssett” című konferencia a Pécsi Tudományegyetem BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke szervezésében, a romológia képzés megindulásának 10. évfordulója alkalmából.

A konferencia célja a Romológia Tanszék eddigi és jelenlegi tevékenységének és munkatársainak bemutatása és romológia tantárgy oktatása terén szerzett tapasztalok cseréje volt. A tanszék bemutatkozása mellett a következő és hasonló kérdések megvitatására is sor került: mi a romológia? Miért csak egy romológia szak van az országban? Mi a cigány nyelv? A konferencia résztvevői áttekintették azt is, hogy mely felsőoktatási intézményben, mely szakon oktatnak romológiát, milyen jegyzetet, tankönyvet használnak a tanítás során.

A plenáris előadások keretében először a Romológia Tanszék bemutatására került sor. A konferenciát szervező Romológia Tanszéken folyó tudományos kutatómunkákról is képet kaphattunk, ahol az oktatás mellett nagy jelentőséggel bír az egyetemi kutatói munka is, melyet gyakran a tanárok és a diákok együtt végeznek.

Ezt követően hét előadást hallhattak a résztvevők. Az előadók a magyarországi egyetemekről a romológia tantárgyat oktató intézményeinek képviselőitében érkeztek.

A konferencián előadást tartott Dr. Jenei Teréz a nyíregyházi tanítószak képzési programjáról, Szilágyi Magdolna a romológia tantárgy oktatásának tapasztalatairól a Nyugat Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán folyó képzésein és Raicsné Dr. Horváth Anikó a bajai Eötvös József Főiskola romológiai képzéseiről. Solymosi Imre a Szent István Egyetem Roma Szakkollégiumának tevékenységét ismertette, Bakos István pedig a Romológusok Országos Szövetségét mutatta be (ROMOSZ), ezután Várfalvi Mariann a „Roma kultúra” oktatásáról beszélt Miskolci Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karán szerzett tapasztalatai alapján. A plenáris előadások sorát Dezső Renáta Phd hallgató „Romológusok új nemzedéke a bővülő európai uniós térben” című előadása zárta.

A nap második felében három párhuzamos szekcióban folytatódtak a munkálatok oktatás, kutatás és egészségügy témakörökben. A szekciókon a tanszék dolgozói, meghívott előadói, és a szakterület kutatói képviseltették magukat.

A szervezők és a résztvevők az évforduló megünneplését az előadások után is folytatták, a romológus hallgatók zenés szakestet tartottak, ahol az érdeklődők autentikus cigány zenét hallhattak és az Alsószentmártonban sült autentikus ételeket is megkóstolhattak.

A konferencia kiemelt célja az volt, hogy lehetőséget adjon a Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszékének és az országban romológia tárgyat oktató tanárok, kutatók bemutatkozására és kapcsolatteremtésére.

A konferencia előadásaiból és néhány, a témához szervesen kapcsolódó írásból szerkesztettük e kötetünket.

A könyv végén – a IV. fejezetben – egy korábbi konferenciánk anyagából is talál pár írást az olvasó. 2005. december 8–9-én Romológia szakos tanárképzés címmel rendeztünk szakmai találkozót. Ennek keretén belül a cigány népismeretet és beás vagy romani (lovári) nyelvet oktató tanárok képzésének aktuális lehetőségeit és problémáit kívántuk bemutatni és megvitatni a PTE BTK -n akkreditált romológia szak tapasztalatai alapján. A tanácskozás plenáris előadásainak, valamint az azt követő szekcióüléseken kibontakozott termékeny vita anyagából annak idején szerettünk volna egy külön konferenciakötetet megjelentetni. Sajnos azonban nagyon kevés előadótól kaptuk meg gondolatainak írásos változatát, ezért az anyag kevés volt egy önálló könyv összeállításához. Azon előadóknak azonban, akik átadták számunkra előadásuk anyagát, tartozunk azok megjelentetésével. Ezért választottuk ezt a megoldást, hogy e kötethez csatoljuk tartalmas és értékes írásaikat.¹

Balázsovics Mónika
Pécs, 2008. szeptember

¹ A szerkesztő

A konferencia programja

Regisztráció: 9–10h

Plenáris: 10–13h

Moderátor: Paku Áron

10.00–10.15	Köszöntők
10.20–10.40	A Romológia Tanszék bemutatkozása
10.40–11.00	Raicsné Dr. Horváth Anikó: A speciálkollégiumtól a nemzetiségi cigány/roma szakirányig. Romológiai képzések a bajai Eötvös József Főiskolán
11.00–11.20	Dr. Jenei Teréz: Romológiai ismeretek a nyíregyházi tanítószak képzési programjában
11.20–11.40	Szilágyi Magdolna: A „Romológia” tantárgy oktatásának tapasztalatairól a NYME-AK képzésében
11.40–12.00	Angyal Magdolna: Romológiai alapismeretek oktatásának szerepe és jelentősége az egészség tudományok területén
12.00–12.20	Solymosi Imre: A Szent István Egyetem Roma Szakkollégiuma
12.20–12.40	Bakos István: ROMOSZ
12.40–13.00	Dezső Renáta: Romológusok új nemzedéke a bővülő európai uniós térben

Szekcióülések 14–17.30h

I. Oktatás

Moderátor: Arató Ferenc

14.00–14.20	Pócsik Andrea: Romológia a felsőoktatásban
14.20–14.40	Oktatás-, foglalkoztatáspolitikai a kisebbségek oldaláról
14.40–15.00	Gidáné Orsós Erzsébet: Kisebbségi népismeret a közoktatásban

15.00–15.20 Baranyai Tiborné: Kis Tigris Gimnázium és Szak-
középiskola

II. Kutatás

Moderátor: Lakatos Szilvia

14.30–14.20 Nagy Pál: A „cigány” fogalma a magyarországi történeti forrásokban

14.20–14.40 Máté Mihály: A collár cigányok

14.40–15.00 Lakatos Szilvia: A romani nyelv a közoktatásban

15.00–15.20 Balázsovics Mónika: SAL – Társadalom és életstílusok

15.20–15.40 Oláh József: Romák társadalmi kirekesztése vagy befogadása a Közép-Dunántúli Régióban végzett kutatáson alapján

15.40–16.00 Balákné Kovács Klára

III. Egészségügy

Moderátor: Marton Melinda

14.30–14.20 Dr. Sándor János: Az egészségi állapot kulturális-etnikai determinánsai

14.20–14.40 Szabóné Kármán Judit: Romológiai ismeretek – kisebbségi mentálhigiéné

14.40–15.00 Angyal Magdolna: A cigány csecsemőtáplálás

15.00–15.20 Ábrahám Ferencné: Szociális segítők – módszertani ismertető

Plenáris: 17.30–18.00 Összegezés, ajánlások

Csekő Renáta műsora

18.30-tól Közösségi program

Romológia Szakest a Pécsi Sörház étteremben,

Orsós Sándor és együttese

I. A romológia oktatása

Forray R. Katalin: Tízéves a romológia – a romológia kurzusoktól romológia szakokig

Miért éppen itt? Joggal merül fel a kérdés, hiszen az országnak csaknem egész területén élnek cigány, roma közösségek, a felsőoktatás hálózata – ha nem is egyenletes – viszonylag jól illeszkedik a nagyrégiók szerkezetéhez. Romológia szak pedig máig sincs az ország más felsőoktatási intézményeiben. Izgalmas kutatói kérdés ez – sajnos releváns kutatás még nem történt e tárgyban.

A csak találgatás szintű válaszáért a történethez, a hatvanas-hetvenes évekig kell visszamennünk, vállalva a kockázatot, hogy fontos személyt, szervezetet, eseményt kihagyunk a felsorolásból. Ekkoriban történt, hogy a neolatin nyelvek tanára, Papp Gyula felfigyelt arra, hogy a szőlőjében dolgozó cigány munkások nem magyarul, nem romani nyelvet – nem a dél-dunántúli szóhasználatban kolompárnak nevezett cigány nyelvet – beszélnek, hanem egy neolatin nyelvet. Az akkori főiskolán Várnagy Elemér volt az, aki a hetvenes évektől tudatosan kezdte szervezni a cigánysággal kapcsolatos konferenciákat, ismereteit bevonta a tanárképző főiskola hallgatóinak oktatásába. Az 1982-ben indult Janus Pannonius Tudományegyetemen – a főiskola utódjában – aztán más professzorok vették kezükbe a cigány nyelvek, népismeret oktatásának ügyét. Szépe György professzor mellett Andrásfalvy Bertalant emeljük még ki, máig az egyetem professzorai ők. 1992-ben kezdték szervezni egy cigány kutatóközpont létrehozását a bölcsészkaron – társuk volt ebben mások mellett Réger Zita, Kovalcsik Katalin. Az intézetnek azt a szerepet szánták, hogy szervezzen kutatásokat, és hozzon létre olyan képzést, amely más nemzeti kisebbségekhez hasonlóan a cigányság számára is tanárokat képez. A tervezett formában nem valósult meg az intézet, azonban 1996-tól a Szépe professzor vezette Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék keretében kurzusok szerveződtek a cigány népismeret oktatására. (Szalai Andrea, ösztöndíjas doktorhallgató feladata volt a kurzusok megtartása.)

Másik szálon 1992-ben civil kezdeményezésként indult a Gandhi Gimnázium megalapítása – hasonló gimnázium sem létesült több az országban –, amely mintegy megrendelést „küldött” az egyetemnek megfelelő

tanárok képzésére. A pécsi civil szféra a kilencvenes években rendkívül erőteljes volt, s nagymértékben járult hozzá a gimnázium szervezéséhez. (Az Amrita Egyesületet emeljük ki.) A civil kezdeményezések egymást átfogva, egymást erősítve – nyilván versengve is –, olyan erőket mozgósítottak, amely ilyen intenzitással, területileg és céljaikban is koncentráltan tudomásom szerint sehol másutt az országban nem történt meg. E példa nélküli összefogás olyan erős volt, hogy máig fennmaradtak intézményei, illetve új civil szervezetek szülői lehettek. Itt is kiemelek néhány nevet: Derdák Tibor, Orsós Anna, Varga Aranka nevét. Az utóbbi két név jól kifejezi az is, hogy az egykor – tizenhat éve! – indult mozgalom nélkül ma nem lenne romológia szak az egyetemünkön.

A szak egyik sajátosságát is innen eredeztetjük: komoly civil kapcsolatok, hálózatépítés nélkül aligha tud a felsőoktatás olyan közösséghez utat találni, amely számára az oktatási rendszer egésze, különösen a felsőbb szintjei idegenek, ráadásul ellenségesnek tételezettek. Ezért a tanszéknek állandó feladata a személyes kapcsolatok ápolása a cigány, roma hallgatókkal, sőt családjaikkal, aktív részvétel kulturális rendezvényeken, civil fórumokon Pécsen és az egész környéken.

Úgy gondolom, az előzmények többé-kevésbé indokolják, hogy miért éppen itt. Persze nem ez a teljes válasz, hiszen azon is lehetne gondolkodni, miért éppen itt voltak olyan emberek, akik eléggé tehetségesek, erősek, aktívak, merészek voltak ahhoz, hogy létrehozzák a szervezeteknek és intézményeknek merőben új és máig hatékony rendszerét. Meggyőződésem, hogy a térség jellegzetes cigány népessége, a beások, más cigány közösségnél inkább alkalmazkodó, azaz nagyobb mértékben hajlandó és képes olyan kockázatos vállalkozásba kezdeni, mint az iskolázás. Akik szervezeteket, iskolákat hoztak létre, nyitott kapukat találtak: ez a közösség már ott állt az iskolázás és önszerveződés kezdetén, csak biztatásra és segítségre várt.

Az egyetemhez visszatérve 1998-ban jött létre a Romológia Szeminárium – az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék kereti között működő önálló csoport. Ezzel indult meg – most már gyorsabb ütemben – a romológia egyetemi szakká válása.

Előbb a B épület 113-as szobájában kaptunk helyet. Az egyetlen, a selejtraktárakból gyűjtött bútorokkal berendezett szobában 6–8 tanár – közülük közalkalmazotti tanári állásban mindössze két ember – próbálta kiszélesíteni, hogyan is nézzen ki a majdani romológia szak. A hallgatók specializációként, műveltségi tárgyként és más szakokon belül vehettek fel nálunk

kurzusokat. Akkor is, azóta is sokan kérdezték, elfogadtak-e minket, a tudományunkat. Nyugodtan állíthatom, jelentős érdeklődés fogadott már az első időkben is, összességében félévenként mintegy 300 olyan hallgatónk volt, akik beiratkoztak kurzusainkra.

Lelkes és megfeszített munkával egy év alatt elkészült a romológia szak akkreditációs pályázata, 2000 júniusában már engedélyezte is a miniszter a szak indítását. 2000 őszén diplomások számára indítottuk az első levelező képzésünket: közel 60-an iratkoztak be, jelentős hányaduk cigány, roma ember.

Önálló tanszék alapítását a kar vezetése csak azután engedélyezte, hogy megindult a képzés a romológia szakon, azaz 2001 januárjától lettünk önálló szervezeti egysége a bölcsészkarnek.

Mindazokkal, akik részt vettek ebben a kezdeti munkákban, majdnem teljes számban együtt vagyunk. Sajnos elhunyt Gémes Balázs, Szalai Andrea pedig munkahelyet változtatott. A tanárok rajtuk kívül: dr. Cserti Csapó Tibor, Pálmainé dr. Orsós Anna, Beck Zoltán, Lakatos Szilvia, dr. Forray R. Katalin, Ignác Mária, Varga Aranka, Bíró Boglárka, Balázsovcics Mónika. Rajtuk kívül vannak kollegáink, akik rendszeresen meghívott előadók, köztük olyanok, akik nálunk szerezték meg diplomájukat. (Nevük, címük megtalálható a tanszék honlapján.) Mióta együtt dolgozunk, mindannyian tudományos fokozatot szereztünk, vagy doktori képzésben veszünk részt.

Az alábbi képzéseket szerveztük a jelenlegi felsőoktatási reform, vagyis az ún. bolognai képzés beindulásáig:

- Romológia egyetemi képzés 2001 – (Hagyományos egyetemi képzés kifutó rendszerben)
 - Nappali tagozatú 5 éves első alapképzés
 - Bölcsész szak
 - Tanári szak, 2004
 - Levelező tagozaton 4 éves másoddiplomás képzés
 - Bölcsész szak
 - Tanári szak, 2004
- Romológia specializáció
- Romológia műveltségi kurzusok
- Pedagógus továbbképzés (90 órás és 120 órás)

A hallgatók száma változó, néha nehezen követhető: egyesek szüneteltetik a képzésüket, külföldre mennek, munkát vállalnak, majd visszajönnek. Mások egyéb szakokról iratkoznak át hozzánk, tehát elég erőteljes a fluktuáció. Ráadásul a fenti, bonyolult képzési rend azt is jelenti, hogy egyes kurzusainkra sok szakról jelentkeznek hallgatók. Maga a romológia szak – bölcsész és tanár – ún. kisszak, évente 15 hallgatóra kértünk és kaptunk indítási engedélyt. A tanár szakkal kapcsolatban azt kell megjegyeznünk, hogy éppen csak elindult, máris abba kellett hagynunk a képzést, ugyanis az új rendszerű tanárszak csak 2009-ben tud indulni.

Jelenlegi képzéseink közül a korábbiak felmenő rendszerben működnek, illetve szűnnek meg, miközben az új képzések megindultak:

- BA képzés a 2006/2007-es tanévtől felmenő rendszerben
 - Nappali tagozaton 3 éves alapképzés
 - Levelező tagozaton 3 éves képzés
- Mesterképzés
 - Romológia MA, 2008
 - Tanárképzés (Romológia tanár) 2009

Szakirányú továbbképzéseket is indítunk a 2009-es tanévtől, és pedig olyanokat, amelyekkel régi problémákat próbálunk megoldani.

- Szociális munka-szociálpolitika szakirányú továbbképzési szak
- Pszichológia-romológia továbbképzési szak
- Pedagógus továbbképzések tanárok és vezető tanárok részére.

Munkáinkat – és eredményeinket számba véve – fontos, hogy évek óta állami nyelvvizsgahely vagyunk. A beás nyelvvizsga iránt jelentős az érdeklődés, köszönhetően Pálmainé dr. Orsós Annának.

A közoktatással való kapcsolatunk – a tanárképzés- továbbképzés mellett – az érettségiben való részvétel. A beás nyelvi érettségi anyagának kidolgozója és elnöke Pálmainé dr. Orsós Anna, a romani nyelvi érettségit Lakatos Szilvia dolgozta ki és irányítja, a cigány kisebbségi népismereti tananyag kidolgozása a tanszék teljes körének feladata, az elnöke dr. Forray R. Katalin. Ugyanők az akkreditált szakok, szakirányok felelősei is, míg a cigány népismereté Beck Zoltán.

Tudományos kutatásaink számbavételétől eltekintek – aktivitásunkat bizonyítja a doktorképzésben való részvétel is. A taxatív felsorolásnál fontosabb, hogy könyvsorozatot adunk ki Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok címmel, amelynek immár a 22. kötete is megjelent. A sorozatszerkesztő dr. Cserti Csapó Tibor. Sorozatunk „kistestvére” a legjobb szakdolgozatokat

megjelentető Gypsy Studies Student, Beck Zoltán szerkesztésében. A sorozatok nemcsak kutatásainkat reprezentálják, hanem az oktatásban felhasználható tankönyvek, jegyzetek szerepét is betöltik.

A diákokkal való szoros kapcsolatot, tehetséggondozást és a közösségi munka gyakorlását egyaránt szolgálja a Wlisllocki Henrik Szakkollégium, melynek tanárvezetője Varga Aranka.

A bölcsészkar belső szervezeti átalakulása során az önálló tanszékek intézetekbe szerveződtek, szerveződnek. A mi tanszékünk 2004 óta a Neveléstudományi Intézet keretei között kapott helyet, változatlan szakmai önállósággal. A romológiai ismeretek – ebben is sajátos megoldást választottunk – a tanárképzésben kötelező kurzusokká váltak, némelyikük speciálkollégiumként maradt felvehető. Ez azt jelenti, hogy a pécsi egyetemen képzett tanárok közül senki sem kaphat diplomát, aki nem jártas valamilyen szinten a cigány közösség kultúrájában, történetében, nem ismeri szociális problémáikat. Különösen fontos kurzusunk az inkluzív nevelés, amelyet antirasszista kurzus egészít ki. Ezek (Varga Aranka és Arató Ferenc vezetésével) szemléletformáló szerepük mellett módszertani kultúrát és eszköztárat adnak a leendő tanárok kezébe.

Aki tanszékünket jelenlegi helyén látja, összehasonlítja a kar vagy az egyetem más részlegeivel, csodálkozik a felszereltségen, infrastruktúrán, könyvtáron. Mindez csak kis részben köszönhető az egyetemnek. Jelentős támogatást kapunk rendszeresen az Oktatási Minisztériumtól (szerkezetben és pályázati úton), és ami legalább ilyen fontos: minden pályázatra bejelentkezünk, projektet dolgozunk ki, és – ha nyerünk – valósítunk meg.

Az évforduló a számvetés alkalma, és inkább az eredményeké, mint a kudarcoké. Valójában a kudarcokat el is felejtí az ember, amikor az új eredmények nyomán kialakuló problémák megoldásán fáradozik. Pedig hát botladozások, füstbe ment remények, csalódások sora is kísérte ezt a tíz évet.

Nem is ezekről, hanem inkább az elvi-elméleti problémákról essen itt néhány szó. Nem tagadhatjuk, a romológia szakkal nem mindenki ért egyet még a cigány közösség politikai elitjében sem – nem a képzés minőségét látják problematikusnak, hanem magát a szakot. Arról a régi kérdéstről van ugyanis szó, hogy a cigányság alapvetően pusztán szociális csoport-e (marginális csoport, peremcsoport), előítéletek és diszkrimináció célpontja, vagy olyan etnikai csoport, amelynek átörökítendő kulturális arculata (is) van. A megfogalmazás némileg egyszerűsít, de így jobban kirajzolódik a dilemma lényege.

- Ha az előbbi definíciót fogadjuk el – a cigányság szociális réteg, csoport –, akkor a képzésnek úgy van létjogosultsága, ha társadalomtudományi kérdések kerülnek a képzés központjába, azaz a szociológiai, munkapiaci-közgazdasági aspektusok. Az új szabályozásnak megfelelően csak kis súllyal, kredit-értékkel szerepelhetnek az ilyen képzési programban a nyelvek, irodalom, történelem, oktatásügy, művészet, néprajz, stb. Ezen érvelés szerint – ha van értelme egyáltalán romológiának – a cigánysággal kapcsolatos ismeretek a társadalomtudományos szakok sorába tartoznak, nyilván nem önálló szakként, hanem legfeljebb szakirányként. (A felsőoktatási reform kezdetén merült fel ismét a választás dilemmája!)
- Ha az utóbbi definícióból indulunk ki, akkor a szak bölcsészeti jellegű, központjában a nyelvekkel, irodalommal, történelemmel, tehát bölcsészeti diszciplínákkal. A mi szakunk alapvetően az utóbbi csoportba tartozik, amit erősít bekapcsolódásunk a nyelvvizsgáztatásba, a nyelvi és népismereti érettségibe. Ilyen módon elméletileg áll szemben azzal a koncepcióval, amely mindezen kulturális tartalmakat kevésbé fontosnak deklarálja. (Az utóbbi időben olyan érvelést is hallottunk, hogy a nemzetiségi oktatáspolitikai egésze felsőoktatási szakokkal, tanárképzéssel elhibázott úton halad.)

További elvi-elméleti, de súlyos gyakorlati kérdéseket felvető probléma a tanárképzés. A mi koncepciónk szerint romológia szakos tanárokat képezünk, akik a cigány népismeret, a két cigány nyelv oktatására kapnak képesítést. Vajon legyen-e, lehet-e önálló nyelvtanárképzés, esetleg mindkét cigány nyelvben külön-külön? Mi úgy láttuk, hogy ennek egyelőre nincsenek meg a feltételei sem a „képzők képzőiben”, sem a segédtudományokban. A mi megoldásunk – ha nem is ideális – szerintünk jelen feltételeink között az optimális, további fejlődés alapját jelentheti. Ismét látnunk kell azt is, hogy az ország egyetlen más felsőoktatási intézményében, még a legnagyobb bölcsészkaron, az ELTE-n sem szerveztek nyelvtanárképzést, sőt a mi komplex romológia tanárképzésünk indítási feltételeit sem tudták teljesíteni. Mire lenne elsősorban szükségünk? Nem is a nyelvtanárképzéshez, hanem a romológia szakos tanárképzéshez, mert e tekintetben sem lehetünk egészen nyugodtak. Mindenekelőtt szakemberekre! Persze finanszírozási eszközök-re is, de most nem ezt hangsúlyoznám. Olyan kvalifikált, lehetőleg tudományosan minősített fiatalokra, akik a romani és a beás nyelvet anyanyelvként vagy anyanyelvi szinten beszélik. Ne csodálkozzunk, ha rendkívül nehéz

feladat ilyen embereket találni – évszázados feladatot hirtelenjében megoldani aligha lehet. Persze nem nyugtathatjuk ezzel önmagunkat, inkább azt mondanám, ahogy megoldottuk az előttünk álló feladatokat, meg fogjuk találni a megoldást erre is.

Összegezésül hangsúlyozom, hogy ma már nem csupán romológia szakról beszélhetünk, hanem a romológia képzés egész rendszeréről, amely rugalmasan tud alkalmazkodni a hallgatók, az egyetem, a kutatás és a munkaerőpiac kihívásaihoz.

2008. 09. 20.

Choli Daróczi József: Köszöntő gondolatok a romológia témaköréhez

Mi a romológia?

Cigányságtudomány: a cigányságra vonatkozó valamennyi ismeretet magába foglaló tudomány. A romológiának – mint minden tudománynak több, esetleg sok – tudomány ága van, tudomány ága lehet.

Ilyen tudományág a kultúra: természetesen azzal a megjegyzéssel, hogy nincs olyan, az emberrel kapcsolatos elképzelés, amely ne tartozna a kultúra fogalmába. Ilyen lehet a cigány nyelv – a **romanes**, a történelem, és a művészetek; a képző-, az irodalom-, a zene és a táncművészet, de ide tartozik az ember és környezete közötti viszony, az e viszonyokhoz való ilyen vagy olyan hozzáállása, magatartásunk és viselkedésünk minden szegmense. Nincs a földi életnek olyan jelensége – a demokráciától, a despontizmusig, a barátságot, a faji előítéletet, sőt, még az ember álmát is beleértve, beleértve gondolatainkat, az érzelmeinket is –, ami nem a kultúra tárgykörébe tartozna. Tehát, amikor a romológiáról beszélünk, akkor a cigány emberrel kapcsolatos valamennyi ismeretünkre kell gondolnunk. Természetesen nem az általunk (az individuum) ismert ismeretekre, a világ kanonizált cigányismeretére gondolok.

Amikor tehát **romológiáról** beszélünk (cigányságtudomány), akkor a cigányságra vonatkozó ismeretekkel foglalkozó tudományra kell gondolnunk, amely a cigány emberre vonatkozó minden ismeretünket jelenti. A **romológia** olyan tudomány, mint a magyarság– (hungarológia), mint a némettség– (germanisztika), mint a szlávtság– (szlavisztika), mint a zsidóság– (hebraisztika), vonatkozó tudomány.

(Felhívom a figyelmet arra, hogy amíg a „hungarológia” magyarságtudományt, addig a „germanisztika”, „szlavisztika”, „hebraisztika” e népek műveltségével, elsősorban e népek nyelvével és irodalmával, valamint történelmével foglalkozó tudományágot jelenti.)

Azt gondolom, hogy az –**ológia**, mint az összesített fogalom utótagja inkább a tudományt, az –**isztika** pedig e tudomány egyik ágát jelenti. Az a véleményem, amikor romológiáról beszélünk, akkor jelentse a cigányságtudományt, ha pedig (romisztikáról, ciganisztikáról), akkor a cigány nyelv és irodalom, illetve a cigányság történelmét értsük.

Ha ezt az indítványomat a konferencia elfogadja, máris közelebb kerültünk a fogalmak tisztázásához mind a tudományos megfogalmazás, mind az oktatás-képzés vonatkozásában.

Mi tartozik e fogalom körébe, mi nem?

Az 1. pontban elmondottak értelmében, úgy gondolom definiálható, hogy mi tartozik, mi tartozzék e fogalom körébe és mi nem. **Romológia:** a cigányságtudomány, **Romanisztika-Ciganisztika:** a cigány nyelv és irodalmat, illetve a cigány történelmet jelentse.

Ki a roma, ki a cigány?

Roma: a nyelvében és kultúrájában asszimilálódott **cigány** ember. Következésképpen, cigány, az anyanyelvű és a hagyományos cigány kultúrát őrző, művelő **cigány** ember.

Érzésem szerint Romák a **beások és a romungrok**, a cigányok az **anyanyelvi cigányok**. Mindhárom csoport beletartozik a romológia tárgy-körébe, de csak a cigányokra (oláh; kolompár, lékétát, xarkomár, vlx) és a beásokra vonatkozik a ciganisztika meghatározás.

Mi a cigány nyelv?

A cigány nyelv az indoeurópai nyelvcsalád száuraszéni nyelvcsoportjának Európába került önálló és független tagja. Az újind nyelvekből az V. században kivált nyelv. A cigány nyelv sajátos vonása, amely a cigányok történelmével és tartós kétnyelvűségükkel függ össze, hogy szókincsében a régi és új elemek két, grammatikailag is elkülönülő rétegbe tartoznak. Régi elemei az ún. stabil szavak osztályába sorolhatók – ezek az ősi ind örökséget és a korai iráni, örmény, a helenisztikus államok területén átvett görög jövevényszókat jelentik – újabb elemei mindig az ún. mobil szavak osztályába. /Etimológiailag ez néhány újjörög, délszláv, a magyarországi cigányság esetében rengeteg román és újabban magyar eredetű szót jelent./ Elnevezésük arra utal, hogy a régi réteg meglehetősen állandó, lényegét tekintve közös és azonos minden európai cigány nyelvjárásban. Az új rétegbe tartozók azonban nagy szóródást mutatnak területenként, és akár jelentősen különbözhetnek is. /Ezért nem lehet magyarázat nélkül válaszolni arra a kérdésre, hogy mennyire egységes a cigány nyelv./ Természetesen minden-, a legfrissebben átvett jövevényszók a cigány szókincs részét képezik, csak statisztikailag nem egyenértékűek a stabil szavakkal.

A cigány erősen ragozó, szintetikus nyelv. Névszóragozásában megkülönböztet két nyelvtani nemet /hím- és nőnemet/, és a következő eseteket: alanyeset, tárgyaset, részeshatározó eset, birtokos eset (tulajdonképpen birtokos melléknév), eszköz- és társhatározó eset, helyhatározó eset, távolító eset, és alkalmanként (nem következetesen) megszólító eset.

Az igéknek van kijelentő, jelen, jövő és múlt ideje. Feltételes mód jelent és múlt ideje – ezek egyúttal múlt idő-fajták is – felszólító mód. A balkáni nyelvekhez hasonlóan a cigányban nincs főnévi igenév, ezt a hiástust kötőmóddal pótolja.

Ki tanítsa a cigány kisebbségi népismeretet a közoktatásban?

Kézenfekvőnek tűnik a válasz; cigány származású, cigány anyanyelvű pedagógus! Azonban, amint tudjuk, sem cigány származású, sem cigány anyanyelvű gyakorló pedagógusunk még nincs. Az a pár ember, aki szóba jöhetne, inkább kuriózum, mint lehetőség. Ebből adódóan, minden olyan ember, aki rendelkezik a „romológia-tanár” képesítéssel, függetlenül attól, hogy milyen származású. Természetesen szerencsés lenne, hogyha a romológia-tanári végzettség mellett, vagy azzal együtt **romanes** vagy **beás** nyelvtanári végzettséggel is, rendelkezne.

Ki taníthat romanit/romanest, ki taníthat Beást?

Mindenki, aki megfelelt a masterképzés **romológiai** és **nyelvtanári** követelményeinek. Nem taníthat (és nem is vizsgálhat) az, akinek nincs **pedagógiai** és **nyelvtanári** végzettsége, függetlenül attól, hogy cigány, cigány származású vagy nemcigány. A fenti feltételek függvényében viszont, mindenki.

Miért nincs a Pécsi Egyetemen kívül másutt romológia szak?

Elsősorban a magyar pedagógusokban, a felsőoktatás szintjén is meglévő előítéletek miatt. Másodsorban, mert egyetlen pedagógus sem érdekelt a cigányság társadalmi beilleszkedését elősegítő konkrét kérdések kezelésében, felvállalásában. Éppen ezért semmitmondó az a politikai-kultúrpolitikai, jogi megfogalmazás, amely azt mondja; a cigánykérdés megoldása, társadalmi feladat. Minden ember, minden cigány és nemcigány azt gondolja, ebben az esetben, oldja meg a társadalom. Én nem vagyok társadalom, én rektor, rektorhelyettes, főigazgató, főigazgató-helyettes, tanszékvezető, illetve én Choli Daróczi József nyugalmazott főiskolai oktató vagyok, de

semmi esetre sem társadalom. Azaz, az idevonatkozó törvényeket – ha vannak ilyenek – nem követik konkrét végrehajtási utasítások, amelyek egyben meghatároznák, kijelölnék a végrehajtás felelőseit.

Fontos megjegyzésnek szánom azt, hogy a magyareMBER (nem az átlag magyareMBER), nem ismer mást a cigányság vonatkozásában, mint az asszimilációt. Ebbe a kategóriába tartozik a magyar pedagógus-közösség 98%-a is.

Természetesen a legsúlyosabb felelősség ebben a kérdésben az Országos Cigány Önkormányzatot terheli. Az önkormányzat nem engedheti meg magának azt, hogy minden felelősséget áthárít a „társadalomra”, azaz a nemicigányokra.

Minden cigány szervezet, minden cigány közösség felelős saját népe sorsáért, saját népe jövőjéért. Ha rajtam múlna, büntető felelősséggel sújtanám minden cigány szervezetet, amely nem tesz eleget a nemzetiségi-kisebbségi kritériumok követelményeinek.

Cserti Csapó Tibor – Bíró Boglárka: A romológia diszciplináris bölcsész mesterszak a Bologna-rendszerben

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, a Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszékén 2009. szeptemberétől szeretnénk elindítani az új rendszerű, 3-2-2 éves szisztémába illeszkedő romológia mesterszakunkat.

A szak indításához mindenekelőtt – miután hasonló mesterszak alapítása még nem történt Magyarországon – a Magyar Akkreditációs Bizottságnál létesítenünk kell a szakot. Ennek a szaklétesítési folyamatnak a munkálatai 2007-ben lezajlottak, s egy előzetes bírálat után megtörténtek a MAB által kért apróbb módosítások, kiegészítések. Az akkreditációs anyag várhatóan 2008 februárjában ismét a bizottság elé kerül. Ezzel párhuzamosan kívánjuk benyújtani a szak indításának engedélyeztetési anyagát is.

A továbbiakban a romológia bölcsész mesterszak indítási anyaga alapján mutatjuk be a tervezett szakunk felépítését és tartalmát.

Szakunk célja okleveles romológia mesterszakos bölcsészek képzése (beás nyelv és kultúra vagy romani nyelv és kultúra vagy cigány kisebbségi népismeret szakiránnyal). A képzés 4 féléves, az oklevél megszerzéséhez szükséges kreditek száma 120.

A szak képzési és kutatási előzményei az intézményben

1997 óta működött a PTE BTK Nyelvtudományi Tanszékén belül a romológia specializáció, amely egyfelől az alkalmazott nyelvészeti területeket a cigány nyelvekre és nyelvhasználatra terjesztette ki, másfelől pedig a cigány, roma közösség történeti, néprajzi-antropológiai, szociológiai, szociálpszichológiai, pedagógiai kérdéseit foglalta magában. A romológia egyetemi szakként is lényegében ezeket a tudományterületeket tartalmazza. A 2000-től kezdődő szakos hagyományos egyetemi képzésben nappali és másoddiplomás levelező képzést indítottunk. Már az első évben nagy érdeklődést tapasztaltunk a másoddiplomás képzés iránt az ország egész területéről, ami igazolta, hogy a cigánysággal kapcsolatos ismeretekre a társadalom széles területein, sok intézményében van szükség. A nappali alapképzésben 2001-től fogadtuk az első hallgatókat, a romológia szak iránt a nappali képzésben is dinamikusan növekszik az igény.

Különösen örvendetes a cigány, roma etnikumú hallgatók számának növekedése – a hallgatók mintegy kétötöde tartozik ehhez a közösséghez. Ennek alapján joggal fogalmazható meg, ezt a képzést sajátjának fogadta el a cigány, roma közösség.

Az alapképzésben 2006. szeptember 1-jétől indult az akkreditált, hároméves romológia alapképzési szak (BA).

Az Oktatás és Társadalom c. doktori iskola létesítésével – amelyben a romológia alprogramként került megnevezésre – kiépült a harmadik ciklus, így az első és a harmadik ciklus közötti kapcsolat megteremtése a romológia bölcsész mesterszak megalapításával logikus és megkerülhetetlen lépés.

Mivel hasonló képzés másutt nem működik az országban és mivel a dél-dunántúli térség, Pécs és környéke hosszú idő óta jelentős szellemi centruma és innovációs gócpontja a művelődő cigány/roma közösségnek, a romológia képzés fontos szerepet tölt be a közösség társadalmi integrációjában, legtehetségesebb tagjainak értelmiségivé válásában.

A munkaerő-piaci igények tekintetében is fontos ismeretekről van szó. Sokféle társadalmi szervezet igényli azt a képzett, diplomás munkaerőt, amely alapos ismeretekkel rendelkezik a cigány/roma közösség kultúrájáról, szokásairól, nyelvéről, a velük való kommunikációról. A hatékony kommunikáció e közösség tagjaival alapvető jelentőségű az államigazgatásban, a közigazgatásban, a szociális szférában, az egészségügyben, az oktatásban, a fegyveres testületeknél, a civil szférában, érdekvédelemben, illetve a nemzetközi fórumokon.

Néhány példa a romológia bölcsész mesterszakon mesterfokozatot szerző diplomások munkaerő-piaci lehetőségeire:

- nyelvtervezés, nyelvfejlesztés a beás és a romani nyelv területén,
- könyvkiadásban végzett tevékenység,
- kiadványszerkesztésben végzett tevékenység,
- terminológiai gyűjtemények, adatbázisok, glosszáriumok szakszerű elkészítése és szerkesztése,
- könyvtárak szakelőadói munkája,
- kutatóintézetekben és felsőoktatásban végzett tevékenység,
- tömegkommunikációs eszközöknél végzett tevékenység,
- minisztériumokban végzett tevékenység,
- külügyi és kulturális kapcsolatok területén végzett tevékenység,
- önkormányzatoknál végzett tevékenység,

- közhivatalokban végzett tevékenység,
- a civil szférában végzett tevékenység stb.

A képzés bemeneti követelményei

- a) a bemenethez feltétel nélkül elfogadott alapszakok:
- romológia alapképzési szak BA diploma
 - egyenértékűnek elismerhető, megfelelő külföldi BA végzettség
- b) a bemenethez megadott feltételekkel elfogadott alapszakok:
- 50 kredites, romológia szakirány, BA romológia minor szak
 - bármely nyelvszakos BA vagy minor szak, amennyiben a hallgató rendelkezik beas vagy romani komplex középfokú „C” nyelvvizsgával (illetve az ezzel egyenértékű nyelvvizsgával), és 19 kredit értékű romológia BA kurzussal, melynek megszerzésére az MA képzés megkezdésétől számított 2. félév végéig lehetséges.

A szak felépítése

A) Törzsanyag (38 kredit)

a) A mesterképzés törzsanyaga az alapszakos képzésben megszerzett ismeretekre és készségekre épülve azok elmélyítését és kibővítését célozza. A tantárgyak átfogó, illetve egy-egy problémakörre koncentráló módon tárgyalják a romológia történeti, néprajzi, szociológiai, nyelvészeti megközelítés aktuális kutatási irányzatait és eredményeit, tudománytörténeti problémáit, külön hangsúlyt helyezve a tudományterületek közötti kapcsolatokra, interferenciákra és interdiszciplináris megközelítésekre.

b) A modulok feladata az alapképzésben megszerzett tudás fejlesztése annak érdekében, hogy a hallgató széles és mély ismeretekkel rendelkezzen. A mesterképzési törzstanulmányok keretében a hallgatók áttekintést kapnak, és részletes tanulmányokat folytatnak a nyelvészeti, történeti, szociológiai, néprajzi megközelítésmódokról, diszciplínákról és az adott területek rendszerszemléletű szerkezetéről, irányairól, iskoláiról, valamint az adott kultúra egyes szinkron és diakron szemlélettel tárgyalt területeiről, nyelv, kultúra, kölcsönhatásairól.

B) Differenciált szakmai ismeretek (82 kredit)

A mesterképzés stúdiumainak keretében a törzsanyagra épülve különböző irányokban további elmélyülésre és szakosodásra nyílik lehetőség,

amely a hallgatót (a munkaerőpiac lehetőségeivel összhangban) részben magas szintű értelmiségi tevékenység végzésére, részben pedig az esetleges későbbi tudományos pályára készíti fel.

A differenciált szakmai ismeretek elsajátítása során a hallgatók megismerkednek a romológia diszciplína elméleti és gyakorlati vetületeivel, valamint a tudományos kutatás területeivel és módszereivel, megteremtve ezzel a feltételeket a PhD-képzésbe való belépéshez. A szakirány olyan önálló modulokból áll, amelyek az adott szakon belül alakíthatók ki.

a) Kötelezően választandó szakirány (52 kredit):

- **Romani nyelv és kultúra szakirány és beás nyelv és kultúra szakirány:**

A romani nyelv és kultúra /beás nyelv és kultúra szakirány képesít a romani/beás nyelv területén olyan szintű nyelvtudás elméleti és gyakorlati ismeretek elsajátítására és közvetítésére kerül sor, amelyek birtokában a hallgatók képesek lesznek szakmájuk sokoldalú, inter- és multidiszciplináris művelésére. Elsajátítják a választott nyelv lexikai, grammatikai, dialektológiai, stb. sajátosságait, szociolingvisztikai ismereteket szereznek, amelyek birtokában erősíthetik kommunikatív kompetenciájukat.

- **Cigány kisebbségi népismeret szakirány:**

A szakirány rendszerezi és elmélyíti azokat az ismereteket, a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek ismeretének és önismeretének fejlesztéséhez szükségesek. Azon területeket veszi sorra, amelyek a hazai cigányság történetének, kultúrájának, érdekartikulációjának, szociális helyzetének jobb megértéséhez szükségesek, amelyek birtokában a hallgató segítséget nyújthat a különböző iskolai szinteken és közösségekben folyó cigány kisebbségi népismeret tartalmának kialakításában, szakmai véleményt képes formálni a képzések tartalmáról, felépítéséről.

b) Szabadon választható ismeretek (10 kredit)

A szabadon választható ismeretek keretében a hallgató az intézmény által meghatározott keretekben, a szakhoz kötődő területeken további kurzusokat választhat történeti, kulturális antropológiai, néprajzi, irodalmi, képzőművészeti, média vagy más speciális kérdéskörökben.

Diplomamunka (20 kredit)

A témavezetői irányítással elkészített, lemezen is leadandó, önálló kutatásra épülő, 20 kreditet érő értekező diplomamunka terjedelme minimum 75 000 karakter szóköz és bibliográfia nélkül. A dolgozat megírását, az ahhoz szükséges kutatómunkát szakdolgozati konzultációs szeminárium segítheti. A dolgozat nyelve lehet: magyar, romani, beás.

Záróvizsga

A záróvizsgára bocsátás feltételei:

- Abszolutórium megszerzése.
- A konzulens és egy opponens által bírált és elfogadott (min. 100 000 n terjedelmű) diplomamunka a választott speciális program témájában.

A záróvizsga részei:

- A diplomamunka megvédése bizottság előtt.
- Komplex szóbeli záróvizsga, ahol a hallgató számot ad arról, hogy a képzési célokban meghatározott ismereteket és készségeket birtokolja, képes azokat összefüggéseiben kezelni és alkalmazni. A komplex záróvizsga két részből tevődik össze: az egyik rész a differenciált szakmai anyag ismereteiből áll, a másik rész az elméleti alapozó képzés és a szakmai törzsanyag ismereteit valamint a kutatómódszertani ismereteket öleli fel.

Elvárt idegennyelv-ismeret:

- A mesterfokozat megszerzéséhez államilag elismert, legalább középfokú C-típusú, illetve azzal egyenértékű nyelvvizsga letétele szükséges **(a szakirány nyelvét leszámítva: beás, vagy romani felsőfokú nyelvtudás)** bármely olyan élő idegen nyelvből, amelyen az adott szakmának jelentős tudományos szakirodalma van.

A tantárgycsoportok és tantárgyak

Szakirányú képzés – Szakmai alapoó stúdiuok			
Kr: 20	K		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
A romológia történeti megközelítése	4	2	Ea.
A romákkal kapcsolatos néprajzi kutatások	4	2	Ea.
A romológia szociológiai megközelítése	4	1	Ea.
A romológia nyelvészeti megközelítése	4	1	Ea.
Kutatásmódszertani ismeretek	2	1	Ea.
Kutatásmódszertani ismeretek	2	1	Sz.

Szakirányú képzés – Szakmai törzsanyag			
Kr: 18	K		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
Cigány kisebbségi népismeret	4	1	Ea.
EU és kisebbségpolitika	4	3	Ea.
A romológia és interkulturális oktatás	4	3	Ea.

Szakirányú képzés – Szigorlat			
Kr: 6	K		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
Szigorlat I.	6	3	Szigorlat

Szakirányú képzés – Beás nyelv és kultúra szakirány			
Kr: 46	KV		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
A veszélyeztetett nyelvek helyzete az EU-ban	4	2	Ea.
Alkalmazott nyelvészet – nyelvi szocializáció	4	1	Sz.
Szociolingvisztikai kutatószeminárium	4	2	Sz.
Beás nyelvgyakorlat I.	2	1	Sz.
Beás nyelvgyakorlat II.	2	2	Sz.
Beás nyelvgyakorlat III.	2	3	Sz.
Beás leíró nyelvtan I.	4	2	Ea.
Beás leíró nyelvtan II.	3	3	Sz.
Beás leíró nyelvtan III.	3	4	Sz.

Beás nyelvfejlesztés és fordítástechnika I.	4	2	Ea.
Beás nyelvfejlesztés és fordítástechnika II.	4	3	Sz.
Beás folklór és irodalom	4	4	Sz.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	2	Gy.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	3	Gy.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	4	Gy.

Szakirányú képzés – Szigorlat			
Kr: 6	K		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
Szigorlat II.	6	4	Szigorlat

Szakirányú képzés – Romani nyelv és kultúra szakirány			
Kr: 46	KV		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
A veszélyeztetett nyelvek helyzete az EU-ban	4	2	Ea.
Alkalmazott nyelvészet – nyelvi szocializáció	4	1	Sz.
Szociolingvisztikai kutatászeminárium (romani)	4	2	Sz.
Romani nyelvgyakorlat I.	2	1	Sz.
Romani nyelvgyakorlat II.	2	2	Sz.
Romani nyelvgyakorlat III.	2	3	Sz.
Romani leíró nyelvtan I.	4	2	Ea.
Romani leíró nyelvtan II.	3	3	Sz.
Romani leíró nyelvtan III.	3	4	Sz.
Romani nyelvfejlesztés és fordítástechnika I.	4	2	Ea.
Romani nyelvfejlesztés és fordítástechnika II.	4	3	Sz.
Romani folklór és irodalom	4	4	Sz.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	2	Gy.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	3	Gy.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	4	Gy.

Szakirányú képzés – Szigorlat			
Kr: 6	K		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
Szigorlat II.	6	4	Szigorlat

Szakirányú képzés – Cigány kisebbségi népismeret szakirány			
Kr: 46	KV		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
A cigányság története I	4	1	Ea.
A cigányság tárgyi kultúrája, mesterségek	4	2	Ea.
A cigányság zene és tánc kultúrája, orális kultúrája, népköltészeti hagyományok	4	2	Ea.
Kulturális antropológia a cigánykutatásokban	4	4	Ea.
A magyarországi, magyar nyelvű cigány irodalom	4	2	Ea.
A nemzetközi és magyarországi roma képzőművészet	4	2	Ea.
A magyar irodalom cigány-reprezentációja a 18. századtól napjainkig	3	3	Sz.
A fotó- és filmművészet reprezentációs és önreprezentációs stratégiái egy etnikus horizonton	3	3	Sz.
A magyarországi cigányság jogállásának történeti változásai, törvényi keretei a magyar társadalomban	3	2	Ea.
A roma/cigány civil szerveződések, a kisebbségpolitikai irányelvek és a kisebbségi önkormányzatok szerveződése	2	4	Sz.
Oktatáspolitikai irányelvek változásai a rendszerváltástól napjainkig	3	3	Ea.
Innovatív pedagógiák – elvek, módszerek, jó gyakorlatok	2	4	Sz.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	2	Gy.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	3	Gy.
Szakdolgozati konzultáció I.	2	4	Gy.

Szakirányú képzés – Szigorlat			
Kr: 6	K		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
Szigorlat II.	6	4	Szigorlat

Szakirányú képzés – Szabadon választható ismeretek			
Kr: 10	SzV		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
A másik két szakirány meghirdetett kurzusai közül, a neveléstudomány MA kurzusai közül választható 3 kurzus	10	3-4	

Szakirányú képzés – Diplomamunka			
Kr: 20	K		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
Diplomamunka	20	4	

Szakirányú képzés – Záróvizsga			
Kr: –	K		
Kurzus	Kredit	Szemeszter	Típus
Záróvizsga	–	4	

Főbb rövidítések:

Kr = kredit

K = kötelező

KV = kötelezően választandó

SzV = szabadon választható

Tervezett hallgatói létszám: 20 fő/félév nappali tagozaton
20 fő/félév levelező tagozaton

**Raicsné Dr. Horváth Anikó PhD: A speciálkollégiumtól
a nemzetiségi cigány/roma szakirányig. Romológiai képzések
a bajai Eötvös József Főiskolán**

1. A romológiai oktatás szükségessége a tanító- és óvodapedagógus-képzésben

A cigány gyermekek problémáival a közoktatásban dolgozó pedagógusok naponta szembesülnek. Ezek főként a magatartási és tanulási zavarokban mutatkoznak, amelyek elsősorban az eltérő szocializációs folyamat következményei.

A cigány gyermekek szocializációját számos elem befolyásolja: a szociológiai tényezők és az eltérő szokás- és hagyományrendszer.

A *szociológiai tényezők* csoportjába tartozó elemek a nem cigány származású hátrányos helyzetű gyermekeket is sújtják, a cigány gyerekek mégis több speciális problémát okoznak az oktatási intézményekben, ezek egyértelműen a kultúra másságából fakadnak.

A cigányság szinte egészére kiterjedő alacsony iskolázottság, a fokozott munkanélküliség, az alacsony egy főre jutó jövedelem (aminek nagy részét képezik a gyermekek után járó ellátások), a rossz lakáskörülmények és a zsúfoltság következményei közismertek. Az alacsony iskolai végzettségű szülők esetében nem cél az iskola elvégzése, a munkanélküli szülő állandó otthon léte negatív példa a gyerek számára, a rossz jövedelmi viszonyok miatt hiányos a gyerekek ellátása mind a biológiai szükségletek (táplálkozás, öltözködés stb.), mind a kulturális javak (könyv, kirándulás stb.) tekintetében.

A cigány gyerekek szocializációját alapvetően befolyásolja, s az igazi eltéréseket ez a tényező okozza: a *sajátos szokás-és hagyományrendszer*, amelynek a gyökerei Indiáig nyúlnak vissza, de a hosszú vándorlás során érintett országok, tartományok népeinek szokásai, vallások elemei is beleépültek. Mindezen tényezők következtében – mivel ezek többnyire eltérőek a többségi társadalom hagyományaival - megnehezül a gyermekek intézményi beilleszkedése, nyelvi hátrányokkal, magatartási és tanulási zavarokkal küszködnek.

Mindezeket a problémákat fokozza a *pedagógusok előítélete*, amely meglétét saját vizsgálataim és országos felmérések is – sajnálatosan – igazol-

ják. A pedagógusok többsége nem tud jó kapcsolatot kiépíteni a szülőkkel, akik egyébként sem eléggé motiváltak a gyerekek iskoláztatásban, pedig ennek elsődleges szerepe lenne a gyerekek az intézményekbe történő „becsalogatásában”.

Fenti okok következtében a cigány gyerekek kis része jár óvodába, jelentős részük túlkoros, évismétlő és lemorzsolódik az iskolából. Az utóbbi években némileg nőtt, de még mindig nagyon alacsony a középfokú- és felsőfokú intézményekben továbbtanulók száma.

A közoktatásban jelentkező problémákra a felsőoktatásnak reagálnia kell, hiszen enélkül még tovább nő a cigány és a nem cigány gyermekek (és lakosság) közötti szakadék. Tehát meg kell jeleníteni a cigányság kultúráját, szokásait, a cigány gyerekekkel történő egyéni bánásmód eljárásait a felsőoktatási tananyagokban, ezt nevezzük romológiai képzésnek.

2. A romológiai oktatás fejlődése az Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultásán

A közoktatási igényekre a bajai főiskola az elsők között reagált, hiszen 1995-ben Pécs és Zsámbék után harmadikként vezette be az országban a romológiai képzéseket szervezetileg felépített formában. Ezek megvalósítását folyamatosan pályázati támogatásból fedeztük. Legjelentősebb támogatóink voltak: Párbeszéd Alapítvány, Soros Alapítvány, OM, NEKA, KOMA, PHARE és a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat.

A romológiai képzések fejlődésének legfontosabb állomásai

2.1. Az „őskor – hőskor”

1995–2000.

1995. *Romológiai speciálkollégium* az óvodapedagógus és a tanító szakos hallgatók részére.

1995–99. *Romológiai pedagógus-továbbképzések* (30, 60 órás)

1999. *120 órás Romológiai pedagógus-továbbképzés akkreditálása*

1997, 2000, 2002. *Országos Ciganológiai Diákkonferencia* megrendezése (főiskolai, egyetemi hallgatók romológiai kutatásainak ösztönzése), a tanulmányok kötetben való megjelentetése

1998– *Általános tantervfejlesztés* keretében a cigány gyermekekkel kapcsolatos ismeretek oktatása alapozó tárgyakban (pl.: Neveléstudomány, Differenciáló pedagógia, Pszichológiai tárgyak)

1998– *Munkaerőpiaci igények kielégítésére szolgáló programok kidolgozásában való részvétel* (pl. cigány közösségfejlesztő asszisztens, cigány segítők képzése stb.)

1999– „5–7 éves gyermekek részképesség-hiányai korrigáló nevelő (óvodapedagógus, tanító)” (mai nevén: *Differenciáló /fejlesztő/ tanító, óvodapedagógus*) pedagógus-szakvizsgára felkészítő továbbképzés keretében 20 órás romológiai modul beépítése

1995– a cigány hallgatók tehetséggondozása, mentori segítése

2.2. A „felvirágzás” korszaka

2000–2004.

2000. *Romológiai kutatócsoport megalakulása* az Eötvös József Főiskolán

2000. A „*Romológiai alapismeretek*” c. tantárgy kötelező jellegű bevezetése az óvodapedagógus és a tanító szakokon (nappali és levelező tagozaton, 1 féléves tárgy)

Valamennyi képzési formához kapcsolódóan az iskolai szociális munka oktatása, előítélet-megelőző és konfliktuskezelő tréningek, terepgyakorlatok

2000. „*Cigány népismeret és pedagógia*” c. jegyzet kiadása a Zsám-béki Főiskolával közösen a „*Hét Szabad Művészet Könyvtára*” sorozat keretében

2002. *A Romológiai kutatócsoport „Társadalom-nyelv-kultúra” c. tanulmánykötetének kiadása*

2000–2002. *PHARE-program keretében tantervfejlesztés:*

1. Alapképzésben (nappali, levelező):

Tanító és óvodapedagógus szakokon (2002 szeptemberétől):

kötelezően választható modulok (6 féléven keresztül) – „bajai modell” (az országos bizottságok nevezik így, amely bekerült a 2004.évi KKK-ba):

- Multikulturális nevelés
- Gyermekek-és ifjúságvédelmi alapismeretek
- Gyógypedagógiai alapismeretek

Művelődésszervező szakon (3. félévtől kezdődően) kötelezően választható szakirány:

- Kisebbségi közösségszervező

2. *Pedagógus-továbbképzésben:*

„Roma társadalom ismerete” szakirányú továbbképzési szak (5 féléves) akkreditálása

3. *Hallgatói és oktatói kutatások kiteljesedése*

2.3. Az „áttörés” időszaka

2004–2006.

A HEFOP pályázatok korszaka

Ebben az időszakban a bajai Eötvös Főiskola Pedagógiai Fakultása két HEFOP-pályázatban vett részt:

1. *Önálló képzésfejlesztés (HEFOP-3.3.1.-P.-2004-06-0047/1.0)*

2. *Konzorciumi partner az ELTE TÓFK vezetésével a többi tanítóképző intézmény is tag volt (HEFOP-3.3.1.-P.-2004.-0150./1.0)*

2.3.1. Az önálló HEFOP-pályázat eredményei

Önálló képzésfejlesztés:

A./ Romológia fakultáció minden szak számára (15 órás, 1 féléves)

Új lehetőséget teremtett a 2004-ben benyújtott HEFOP-pályázat a Pedagógiai Fakultás képzéseinek megújításában és bővítésében, ezen belül lehetőséget kapott a romológiai oktatás korszerűsítése is. A projekt közvetlen és közvetett eredményeivel hozzájárul a cigány gyermekek sikeresebb neveléséhez-oktatásához, ezen keresztül társadalmi integrációjához.

Az Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultásán eddig csak a végzős tanító- és óvodapedagógus szakos hallgatóknak volt lehetőségük az utolsó félévben Romológiát tanulniuk nagyon feszített időkeretben (a szakmai gyakorlatot követően, a szakdolgozat-írás időszakában, a záróvizsgát megelőzően). A kurzus látogatása folyamán felmerült az igény, hogy hamarabb is fel vehessék a kurzust (vagy annak egy részét), mert ez sokuknak a szakdolgozat választását is alapvetően befolyásolta volna. A művelődésszervező és az informatikus könyvtáros hallgatók is jelezték, hogy ők is szívesen részt vettek volna a képzésben (az ő számukra eddig ez nem volt biztosítva).

A felmerült igények figyelembevételével dolgoztuk ki a „*Bevezetés a romológiaiba*” c. 15 órás fakultációt valamennyi szak számára, amelynek célja egyrészt a figyelem-felkeltés a téma fontosságára, másrészt az érdeklődő hallgatók szakdolgozat-választásának elősegítése, és nem utolsósorban olyan tudományosan alátámasztott ismeretek átadása a különböző területeken dolgozó humán-szakembereknek a cigányság kultúrájáról, történetéről és társadalmi helyzetéről, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy csökkenjen az előítéletes magatartás, és a konfliktusok kezelhetővé váljanak.

Célunk, hogy továbbfejlesszük a hallgatók mindazon készségeit, amelyek révén pozitív irányba változik viszonyuk a cigány gyermekekhez és családokhoz.

A fakultáció lehetőséget nyújt ahhoz, hogy – a hallgatók igénye alapján – újabb kurzusokat hirdessünk meg a témakör bővítésével, elmélyítésével.

B./ Romológia – interkulturális nevelés kötelezően választható tantárgy (60 óras, 2 féléves) (tanító – óvopedagógus szak)

A korábban említett kötelezően választható modulokban (tanító – óvopedagógus szak) a Romológia – interkulturális nevelés c. tantárgy 2 féléves-sé történő fejlesztése történt meg a projekt keretében.

A „Romológiai alapismeretek” c. kötelező tárgyat korábban az utolsó félévben tanulták a hallgatók. A kurzus látogatása folyamán felmerült az igény, hogy nagyobb óraszámban és korábbi félévekben sajátíthassák el a tananyagot.

Az óraszám növelése és a több éve kidolgozott tananyag egyaránt szükségessé tette a korszerűsítést. A tantervfejlesztésnél hangsúlyosan kívántuk bemutatni a népmiszereti oktatáson túl a kisebbségpolitikai, a szociális és a gyermekvédelmi törvényi szabályozást, valamint az intézményrendszerek megismertetését, amelyekkel a pedagógusoknak szükség szerint együtt kell működniük az adekvát segítségnyújtás érdekében.

A tananyag korszerűsödött a legújabb kutatási eredményekkel, valamint új témakörként bekerült „A hátrányos helyzetű csoportok bűnvesztettség”, mely a „bűnös vagy áldozat” szempontjából vizsgálja – különös tekintettel – a gyermek-és a fiatalok bűnelkövetés természetrajzát, amelyben a szegények, közöttük is a cigányok felülreprezentáltak, s a megelőzésben a pedagógusoknak igen nagy szerepe van.

Fontosnak tartottuk, hogy a pedagógusok segíteni tudják a cigány gyermekeket és családjukat a minél sikeresebb társadalmi integráció megvalósulásának érdekében.

A kurzust gyakorlat-orientálttá kívántuk tenni, amelyet egyrészt a hallgatók családsegítő központokban/gyermekjóléti szolgálatoknál vagy polgármesteri hivatalok szociális osztályain teljesítenek (2 nap). Itt megismerkednek az intézmény struktúrájával, valamint családlátogatást tesznek a szociális szakemberrel egy cigány családnál.

A gyakorlat másik részében kötelezően 1 napos hospitálást végeznek olyan intézményekben, ahol magas a cigány gyermekek aránya. Itt az óra/foglalkozás-látogatáson túl megismerkednek az intézmény helyi nevelési programjával, s a gyakorló pedagógus tapasztalataival.

A gyakorlat fakultatív része a börtön-és/vagy nevelőintézet-látogatás, amely igen népszerű a hallgatók körében. Itt a rendvédelmi szakemberek segítségével megismerkednek az elméletben elsajátítottak gyakorlati tapasztalataival, egyes módszerekkel, amelyekkel a fogvatartottak rehabilitációja sikeres lehet.

Célunk, hogy a pedagógus-hallgatók olyan korszerű ismereteket sajátítsanak el és gyakorlati tapasztalatokat szerezzenek, melyek hatékonyan csökkentik előítéleteiket, s ezáltal majdani napi munkájuk során eredményesebben működnek közre a cigány csoportok integrációjában.

Nagyon fontos tapasztalatunk, hogy a gyakorlatok egyes hallgatók érdeklődését annyira felkeltették, hogy az adott intézményben vagy intézménytípusban szeretnének elhelyezkedni, sőt néhányuknak már állásígérete is van a diploma sikeres megszerzése után.

Hallgatói dolgozatok

A hallgatók gyakorlataikról esettanulmányt, az intézmények működését bemutató elemzéseket készítenek a tudományos tanulmányok előírásainak figyelembevételével (pontos idézés, formátum stb.). A dolgozatok jelentős része szakdolgozat minőségű.

Tematika (2 + 2 kredit):

5. félév:

Cigány népismeret:

- A cigányság története
- A cigányság szociológiai jellemzői
 - Szokások:
 - A mindennapok szokásai
 - Ünnepnapok szokásai, szórakozási szokások
 - Az emberi sorsfordulókhoz kapcsolódó szokások
 - A cigányság kultúrája:
 - Hagyományos cigány foglalkozások
 - Zene, tánc, mese

6. félév:

A cigányság beilleszkedési problémái:

1. Előítéletek és identitáskonfliktusok és kezelésük
2. A cigány gyerekek oktatási-nevelési problémái, kezelésük
3. Nemzetiségi politika – „cigánykérdés”
4. Szocializáció – nyelvi szocializáció – nyelvi hátrányok
5. A hátrányos helyzetű csoportok bűnveszélyeztettsége. A pedagógusok szerepe a bűn- és a baleset-megelőzésben

A cigány gyermekek (családok) segítésének módszerei és lehetőségei:

1. Multi/interkulturális/integrált nevelés
2. Az átlagos fejlődéstől eltérő gyermekek fejlesztésének jogi szabályozása
3. A nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek nevelésének jogi szabályozása
4. Szociális ellátások
5. Gyermek- és ifjúságvédelem

Teregyakorlat:

- Családsegítő Központban/Gyermekjóléti Szolgálatnál és/vagy polgármesteri hivatal szociálpolitikai osztályán a segélyezés (segítés)

formáinak feltérképezése, az ügyintézővel (családgondozóval) cigány családnál egy családlátogatás (környezettanulmány) végrehajtása, elemzése.

- Hospitálás végzése olyan intézményben, ahol magas a cigány gyermekek aránya és alkalmazzák a különböző interkulturális programokat/módszereket (pl. Kiscsávolyi ÁMK, kiskunhalasi, keceli, kiskőrösi intézmények stb.). Az elemzés leadása a megadott szempontok alapján történik.

2.3.2. Konzorciumi partnerként elért eredmények

(A Konzorciumi partner az ELTE TÓFK és a többi tanítóképző intézmény)

1. *A tanító és az óvodapedagógus BA-szakok KKK-iba kötelezően választható speciális keresztprogramként bekerült az „Interkulturális nevelés”, amelynek kidolgozásában intézményünk jelentős szerepet játszott. A programot szinte valamennyi intézmény átvette.*
2. *Szabadon választható tárgyként a „Romológiai ismereteket”, amelyet mi dolgoztunk ki, szintén az intézmények többsége átvette.*
3. *A nemzetiségi cigány/roma szakirány a tanító és az óvodapedagógus szakokon elfogadásra került a MAB és az OM részéről. Jelenleg Baja, Vác és Szarvas rendelkezik indítási engedéllyel.*

Mindezek az eredmények szakmai elismerést és presztízst jelentenek a Fakultásunkon folyó romológiai képzéseknek.

3. A nemzetiségi tanítóképzés változásai

A nemzetiségi tanítóképzés története elválaszthatatlan a magyar tanítóképzésétől, hiszen annak mindig szerves része volt. A nemzetiségek által sűrűn lakott területeken a kezdetektől mindig folyt nemzetiségi képzés (pl. Baján 1870-től német/szerb/horvát).

158/1994. (XI. 17.) Korm. rendelet alapján Budapesten német és szerb, Szarvason szlovák és román, Baján német és horvát, Esztergomban szlovák és német, Vácon (korábban Zsámbék) német és cigány nemzetiségi tanítóképzés folyik.

Jelentős változást hozott a **252/2004. (VIII. 30.) sz. Kormányrendelet**, – amelyet az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezett, (melyet újra szabályozott 381/2004. (XII. 28.) Korm. rend.) – és amely alapján kellett a MAB részére a képzési és kimeneti követelményeket elkészíteni, ugyanis ez szakirányként határozza meg „a szakképzettség részeként megszerzhető szaktudást”, amelyhez „az alapfokozat megszerzéséhez szükséges összes kreditpontokhoz viszonyítva a szakirányhoz rendelhető kreditpontok aránya legalább 15%”. (R. 2. § (11) és 4. § (7)). Így gyakorlatilag a korábbi önálló nemzetiségi tanító szak megszűnt.

E Rendelet 1. sz. melléklete pedagógusképzés képzési területként az óvodapedagógus, tanító képzési ágban „nemzetiségi szakirányként” definiálja az addigi önálló nemzetiségi tanító-, ill. óvóképzést. Ennek alapján készültek el a tanító szakra vonatkozó képzési és kimeneti követelmények (R. 7. § (1)), amelyet a 381/2004. (XII. 28.) Korm. rendelet alapján a MAB jóváhagyás után az oktatási miniszter engedélyezett 4577-6/2005. ikt. sz. alatt, ahol a szakképzettség megnevezése tanító/nemzetiségi tanítóként szerepel.

Így Magyarországon 2006 szeptemberétől horvát, német, román, szerb, szlovák, szlovén, ill. cigány-roma képzési irányultság alapján szerezhető nemzetiségi tanítói oklevél.

Az új kormányrendelet alapján elkészített szakindítási engedélyek alapján a korábbi képzését mindenki megtartotta, azonban bővült is a nemzetiségi képzést folytató intézmények köre: Szeged a német, a román és a szlovák, Szarvas és Baja a roma (cigány) szakirány indítására is engedélyt kapott.

A nemzetiségi szakokra jellemző az elaprózottság (nem ritkák az intézményenként 1–2 fővel működő évfolyamok), ez viszont finanszírozási problémákat okoz.

3.1. Tantervi változások a nemzetiségi képzésben

Az utóbbi évtizedek tantervi változásainak eredményei a következőkben foglalhatók össze:

Megerősödött a nemzetiségi tanítói szakképesítés: a nemzetiségi képzésben diplomát szerzők felsőfokú „C” típusú nyelvvizsgával azonos értékű oklevelet szereznek.

Nőtt a nemzetiségi képzés hagyományőrző jellege, mert a nagyobb óraszámok lehetőséget teremtettek olyan tantárgyak bevezetésére is, amint a nemzetiségi közművelődés, közéleti ismeretek stb..

A képzés kimeneti követelményei a munkaerőpiacon lehetővé teszik, hogy magyar és nemzetiségi iskolákban egyaránt alkalmazható legyen a nemzetiségi tanító.

Megerősödött a gyakorlati képzés, nőtt a ráfordított idő.

Nőtt a nyelvgyakorlásra fordítható órák száma.

A kreditrendszer bevezetésével végbemenő további változások:

A kreditrendszer bevezetésével és a felsőoktatás bolognai rendszerű átalakítása során megvalósuló szükségszerű tantárgyi, tartalmi és szemléleti átrendeződés következtében az előzőekhez képest csökkent a nemzetiségi oktatásra fordítható óraszám, azonban megnőtt a választható tantárgyelemek száma. Így az intézményi programokban megjelennek a nemzetiségi oktatásra/nevelésre felkészítő tantárgyelemek, mint kötelezően és szabadon választható stúdiumok is. A folyamatos egyeztetéseknek köszönhetően, amelyek az ÓTE Nemzetiségi tagozata keretében folytak, nagyban közeledtek egymáshoz a hasonló képzést folytató intézmények elképzelései, tantárgyi programjainak tartalmi részei az átjárhatóság érdekében.

A **nemzetiségi szakirányra** vonatkozó képzési és kimeneti követelmények a gyakorlati képzésre szánt időarányt megnövelte, így a képzés készség-, képesség- és személyiségfejlesztő jellege erősödött. A megemelt óraszámú gyakorlati képzési idő után a hallgatók várhatóan sokkal önállóbb, felelősebb, határozottabb értékrenddel és magabiztosabb tudással rendelkező pedagógusként hagyják majd el az intézményt.

A feladatok és követelmények a nemzetiségi tanító szakirányt választó hallgatók tanórai, egyéni hallgatói tanulmányi munkaidejükben teljesíthetők. A képzés egyik meghatározó sajátossága, hogy nemcsak passzív befogadásra épít, hanem a hallgatók aktív közreműködésére. Utóbbi formálja önismeretükre épülve személyiségüket, beállítódásukat, gondolkodásmódjukat.

A képzés minden területén meghatározó és fontos a hallgatók kompetenciáit fejleszteni, a pedagógusszemélyiség előrevívó jegeit előtérbe helyezni. Ez a hallgatóktól önismeretet és hivatástudatot, az oktatóktól, empátiát, széles szakmai és módszertani tudást, tervszerű, módszeres, hosszas együttműködést igényel.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a nemzetiségi nyelv ismeretanyagát – amelyet a középiskolában hallgatóink többé-kevésbé már elsajátítottak – fel kell frissíteni, a hiányosságokat pótolni szükséges. Ez még azokra is vonatkozik, akik középfokú nyelvvizsgát tettek. Tudatosan újra kell építeni a nyelvtani tudás megalapozottságát. Rá kell mutatni a rendszeresen előforduló nyelvtani tévedésekre, ezek okaira, a javítás, a korrigálás lehetőségeire. Meg kell tanítani a megfelelő feladattípusok kiválasztását, a megfelelő és játékos nyelvelsajátítási módszereket, eljárásokat. Szükséges, hogy a hallgatóink lássák a megvalósítás módszertanát és a gyakorlatban is kipróbálják azt anyanyelvű területeken és a szakmai gyakorlatokon..

Mindezek következtében a nemzetiségi tanítói szakirány a felsőoktatás rendszerében azon szakirányok közé tartozik, amelyek az értelmiségi és elméleti képzéssel együtt a hallgatók fejlesztésére is nagy hangsúlyt fektetnek, s ebben a vonatkozásban, pl. a nyelvelsajátítás és a szakmai gyakorlat keretében is gyakorlatigényesek.

3.2. Tananyagtartalom

A nemzetiségi szakirányt a hallgatók a felsőoktatási intézménybe történő jelentkezéskor választják. Tehát a hallgatók már a felvételre jelentkezéskor a felsőoktatási intézmény szabályzatában foglaltak szerint választhatnak szakot, szakirányt (252/2004. (VIII. 30. Korm. rend.), ennek alapján a nemzetiségi szakirány már az első félévben indítható.

A nemzetiségi tanítóknak azon túl, hogy minden szakterületen egyforma szakmai biztonsággal, módszertani sokszínűséggel és tudással rendelkeznek, magas szintű nyelvi kompetenciák és nyelvátadási- és fejlesztési stratégiák birtokában kell lenniük, hiszen a feladatuk az 1-6. osztályban a nemzetiségi anyanyelvi nevelés, és az 1-4. osztályban a magyar mellett a tantárgyak nemzetiségi nyelven történő oktatása is. A szakirányú tárgyak szorosan kapcsolódnak a nemzetiségi szakmai gyakorlathoz.

A nemzetiségi szakirány *ismeretköre a KKK alapján:*

36–42 kreditpont

- Nemzetiségi nyelvismeret, amely alapja a nemzetiségi anyanyelvi nevelés és a tantárgyak nemzetiségi nyelven történő oktatásának.
- A 6–12 éves korosztály nevelése-oktatása során alkalmazható nyelvpedagógiai eljárások, nyelvátadási stratégiák.

- A nemzetiségi nyelven oktatott tantárgyak tantárgy-pedagógiája (szaknyelvi ismeretek).
- Nemzetiségi ismeretek (történelem, néprajz, országismeret, irodalom, gyermekirodalom, zenei és vizuális kultúra és tantárgy-pedagógiája), amely szükséges az identitás kialakításához és fejlődéséhez.

A szakirány tantárgyai a kompetenciákat teljes mértékben lefedik. Minden kompetenciának megtalálható a megfelelő tantárgya. Előfordulhat, hogy egy kompetencia több tantárgynál is szerepel, hiszen annyira evidens azon terület esetében is a lefedettség pl. Nyelvművelés és Stílusgyakorlat, Népismeret, azonban ez nem jelent párhuzamosságot, hanem csak erősíti az egymásnak való megfelelést.

A tantárgyak szerkezeti struktúrája egyértelműen tükrözi a kompetenciák elkülönülését, a szakon belüli szakiránnyal közös és eltérő kompetenciáknak megfelelően. A kompetenciák hármasságának – ismeretekhez, ismeretek alkalmazásához, illetve szakmai attitűdökhöz és magatartáshoz kapcsolódó nemzetiségi szakirányú kompetenciák – megfeleltetése illeszkedik a tantárgyi struktúrához. Itt elsősorban az alapozás, pl. nemzetiségi nyelvi kifejező készség, a szakmai elméleti és gyakorlati tárgyak, továbbá a kötelezően és szabadon választható tárgyak struktúrája érintett. Egyes speciális nemzetiségi modulok több kompetenciát is érinthetnek a tantárgyi struktúrák tekintetében (Szaknyelv, szakfordítás). Ez természetesen indokolt is, mert jó, ha több területet fognak át a kompetenciák, melyeknek kiemelkedő a szerepe az európai felsőoktatási térséghez való csatlakozás során az új lineáris szerkezetben.

A tantárgyak óraszámarányai teljes mértékben megfelelnek a követelményekben előírtaknak, mellyel az ország valamennyi nemzetiségi tanító képzőhelyének szakemberei egyetértettek. Ezekkel az arányokkal egy elfogadható, a sajátosságoknak megfelelő keretet biztosító nemzetiségi szakirányú óra- és vizsgatervvel képesek az intézmények felkészíteni a nemzetiségi tanító hallgatókat.

A kompetenciákban megfelelően készülnek el a nemzetiségi tanító szakirányon belül a tantárgyak tartalmi, amelyek a tantárgyi leírásokban öltönek testet. A tantárgyi leírások mellett természetesen elkészülnek a tematikus leírások is, ezzel is segítve (75%-os egyezés estén az átjárhatóság biztosítását, a közös tantervfejlesztéseket. A nemzetiségi szakirány tantárgyai szakmai tartalmát meghatározzák a tárgy tudományos eredményei, a mindennapi gyakorlat elvárásai.

A nemzetiségi szakirányú képzés sajátossága is a tárgyak sokszínűsége. Szinte valamennyi tantárgy során a különböző kompetenciákat illetően megvalósul a hármas egység (leíró-reprodukáló-innovatív), de változó hangsúllyal. A szakfordítási területen a leíró, a nyelvművelésben, a nemzetiségi irodalomban, az informatikában és a szakmai tárgyakban a reprodukáló, a szakmai gyakorlaton, a speciális, a szabadon választott programokban, tárgyakban, továbbá a szakdolgozat elkészítésében az innovatív jelleg a meghatározóbb.

A szakirány és a tanító szak továbbtanulási lehetőségét jelenti a pedagógia (MA) képzés, a különböző pedagógus-továbbképzési szakirányú szakok, tanfolyamok. Ezen képzésekre a nemzetiségi szakirány tanulmányait elvégezve megfelelő felkészítést kapnak a hallgatók.

A kompetenciák teljesülésének mértéke alapján elmondható, hogy a hallgató megfelelő alapot kap az élethosszig tartó tanulás kiindulási feltételül, vagyis a nemzetiségi tanító szakirány követelményeit teljesítő hallgató a tanultak alapján zökkenőmentesen képes bekapcsolódni a továbbtanulást jelentő képzési területekbe.

3.3. Gyakorlati képzés

A nemzetiségi gyakorlat a képzési és kimeneti követelmények előírása szerint min. 6 kreditpont értékű, azonban ezt valamennyi képző intézmény a lehetőségeinek keretein belül túllépi.

A gyakorlati képzés nemzetiségi nyelven és nemzetiségi iskolában folyik. A hallgatók a 8. félévben intézményen kívüli összefüggő szakmai gyakorlatukat kötelesek nemzetiségi iskolában teljesíteni, amelynek időkerete 8–10 hét, 12–14 kreditponttal.

A képzés utolsó félévében a hallgatók két zárótanítást kötelesek tartani: egyet közismereti tárgyból, egyet pedig nemzetiségi tárgyból. A zárótanítások érdemjegye beleszámít a záróvizsga eredményébe.

A nemzetiségi szakirányú képzés sajátossága, hogy az elméleti tudnivalók nemcsak az előadásokon hangoznak el. Ebből következően a szemináriumokon egy-egy téma elméleti és gyakorlati megközelítése két irányban is összekapcsolódik: egyrészt a hallgatók az elméletből vonják le az általános és a sajátos módszertani következtetéseket, lehetőségeket és ajánlásokat; másrészt a gyakorlat tapasztalataiból, megfigyeléseiből, megítéléséből (mikrotanítás, taneszközhasználat, kísérletezés) indulva jutnak el elméleti

következtetésekig, teszik mérlegre a különféle elméleti-tudományos megközelítéseket. Több tantárgycsoport neve tükrözi ezt a szétválaszthatatlan kettősséget, pl.: Kétnyelvűség tantárgy-pedagógiája stb.

A nemzetiségi gyakorlati képzés programja – az általános tanítóképzéséhez hasonlóan- az elméleti képzéssel párhuzamosan, a képzés kezdetétől összefüggő rendszerben építkezik egyrészt magyar, másrészt kétnyelvű iskolarendszerben, lehetőséget adva az anyaországi egynyelvű szakmai gyakorlatra is.

3.4. A nemzetiségi tanítói szakképzettség várható hasznosíthatósági területei

A nemzetiségi (cigány-roma, horvát, német, szerb, szlovák, román, szlovén) szakirányt választó tanítók képesek az 1–6. osztályban a nemzetiségi anyanyelvi nevelésre, az 1–4. osztályban magyar nyelven minden műveltségi terület, valamint a nemzetiségi nyelven oktatott tárgyak tanítására és rendelkeznek tanulmányaik MA szinten történő folytatásához a megfelelő szintű nyelvi és szakmódszertani ismeretekkel.

A nemzetiségi tanítók jogosultak ugyanazon feladatok ellátására és munkakörök betöltésére, mint a tanítók. Ezeken túl nagyon fontos, hogy nemzetiségi iskolában, kollégiumban csak az alkalmazható, aki nemzetiségi tanítói oklevéllel rendelkezik (Közoktatási törvény 17.§ (3.) a.).

Magyarország európai uniós csatlakozásával az idegen nyelvek és így a kisebbségi nyelvek presztízse nőtt. Ez a tendencia a nemzetiségi képzés iránti nagyobb társadalmi érdeklődést váltja ki. Egyre több általános iskola bővíti – szülői igény hatására – kínálatát idegen nyelvi képzéssel, melynek következtében nemzetiségi iskolai osztályok indulnak országszerte.

A nemzetiségi tanító 8 féléves főiskolai szintű képzés után képes kiváló nemzetiségi nyelvtudással, széles körű általános és nemzetiségi kulturális, történelmi és néprajzi ismeretekkel a munkaerőpiac nemzetiségi oktatási és művelődési területein hatékonyan dolgozni.

A nemzetiségi tanító-képzés a nemzetiségi nyelvi kompetenciák fejlesztésén túl nagy hangsúlyt fektet az identitás kialakítására és erősítésére. Leginkább a nemzetiségek által lakott kistelepüléseken jelentkezik igény a szakképzettséggel rendelkező, a nemzetiség nyelvét bíró, kultúráját ismerő szakemberek foglalkoztatására, akik a kis közösségek kulturális életének szervezését és nemzetiségi identitástudatának.

4. A nemzetiségi cigány/roma szakirány tartalma az Eötvös József Főiskolán (Baja)

Intézményünkben a cigány/roma szakirány megvalósulásának arányai:

36 kredit, 540 óra

Fő tantárgyak:

Nyelvtan, nyelvművelés, nyelv- és stílusgyakorlatok, tantárgypedagógia/módszertan, cigány irodalom, cigány gyermekirodalom, cigány népismeret, néprajz, szociális munka a cigány közösségekben

Zárás:

- *Szigorlat, zárótanítás, külön tételsor a nemzetiségi tárgyakból záróvizsgán*
- *Oklevél megnevezése: Cigány/roma nemzetiségi tanító/óvodapedagógus*

A 36 kredit természetesen kiegészül a tanító- és óvodapedagógusképzésben a többi nemzetiségi szakirányhoz és műveltségterülethez hasonlóan a cigány szakirányhoz szorosan kapcsolódó *kötelező tanítási/foglalkozási gyakorlatokkal, az általános pedagógiai és pszichológiai, módszertani tanulmányokkal.*

4.1. A továbblépés lehetőségei MA-szakokra (befogadás esetén, amihez további egyeztetések szükségesek az intézmények között):

- *Pedagógia (multikulturális nevelés szakirány)*
- *Romológia-tanár*
- *Szociológia (nemzeti- és etnikai kisebbségek szociológája, roma társadalom és kultúra szakirányokon)*

Nagyon fontos, hogy ezek a képzések (bármilyen formában) szervezsen beépüljenek a különböző felsőoktatási tantervekbe a cigány gyermekek hozzáértő fejlesztése és segítése érdekében, hiszen a problémák megoldása csak a két kultúra közeledésétől várható, melynek elengedhetetlen feltétele, hogy a pedagógusok megismerjék a cigányságot és megfelelően tudjanak reagálni a cigány gyerek jelzéseire.

A különböző MA-szakokra történő tovább-tanulás lehetőségeit szükséges a különböző szakok/felsőoktatási intézmények között egyeztetni.

Felhasznált források:

A 3–4. fejezetek az Országos Nemzetiségi Tanító Bizottság által végzett elemzések és szakanyagok alapján készültek. Elnök: Raicsné Dr. Horváth Anikó; tagok: Dr. Bodó Sándorné, Fazekasné Dr. Bartha Mária, Dr. GorjanácZ Zsivkó, Dr. Kállai Ernő, Lasztity Nikola, Dr. Lentvorszky Anna, Manzné Jäger Mónika, Petőcz Jánosné dr., Szuchy Gabriella

Jenei Teréz: Romológiai ismeretek a nyíregyházi tanító szak képzési programjában

1. A cigány gyerekek iskolai szocializációjának sikertelensége

A mai magyar társadalom egyik legsúlyosabb problémája kétségtelenül a cigány népesség rendkívül alacsony iskolázottsága, a munkaerőpiacról való kiszorulása, életesélyeik minimálisra zsugorodása. A roma népességen belül a teljes népességhez viszonyítottan jóval alacsonyabb a különböző iskolafokokon részt vevők illetve azokat elérők száma. A statisztikai adatok szerint már az általános iskola nyolc osztályát sikeresen befejezők aránya is alacsonyabb körökben (az átlagos 95–97%-kal szemben 65–70% körüli). Az érettségizettek és diplomások tekintetében ennél jóval rosszabb: a roma fiatalok mindössze 5%-a érettségizik, s a felsőoktatásba pedig csak 1,2 százalékuk kerül be.² Nemcsak az alacsony részvételi arány jelent problémát. Sok esetben gondot okoz az iskolai értékrend elsajátítása, az iskolai normáknak megfelelő viselkedés, az elemi képességek alacsony szintje. Mindezek alapján kimondhatjuk, hogy a cigány tanulók iskolai szocializációja az esetek többségében sikertelen.

Az iskolai szocializáció sikertelenségének hátterében részben szociológiai, részben pedig az oktatási rendszerünkben rejlő okok állnak. A szociológiai okok egyrészt a szociokulturális meghatározottságban, másrészt pedig az etnicitásban keresendők.

A cigányság iskolai hátrányainak stabilizálódásában, ahogy már említettük, jelentős szerepe van oktatási rendszerünknek is. Ennek megértéséhez szükséges röviden áttekintenünk a szocializációs modelleket, valamint az ezekhez szorosan kapcsolódó iskolai egyenlőtlenség-kezelések lehetőségeit.

A kisebbséghez tartozók szocializációját különböző elméleti modellekkel írja le a szakirodalom:

1. A kulturális deficit modellje. Eszerint a szubkultúrából érkezőből valami hiányzik, s ezt a deficitet a nevelés és oktatás eszközeivel kell pótolni.

² Vö. Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971–2003. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004. 91–95.

2. A kulturális különbségeken alapuló modell. A kisebbségi kultúrák egyediségére helyezi a hangsúly, nem vesz tudomást a kisebbségi és a többségi kultúra társadalmon belüli viszonyáról.
3. A bikulturális szocializáció modellje. A bikulturális szocializáció kettős szocializációt jelent, ilyenkor az egyén elsajátítja saját kultúráját, a társadalomba való beilleszkedés során pedig a többség kultúráját is. A bikulturális szocializáció egyúttal kultúraközi szocializációt is jelent, hiszen egyidejűleg (vagy majdnem teljesen egyidejűleg) zajlik le. A bikulturális szocializációt nagy mértékben segíti a multikulturális és/vagy interkulturális nevelés.³

A vázolt szocializációs modellek a pedagógiai gyakorlatban különböző koncepciókat alakítottak ki. A kulturális deficit modellje indukálja az ún. kompenzatorikus szemléletet. Ez a szemléletmód abszolútnak tekintti a többségi kultúrát, s erőszakosan e kultúrához igyekszik igazítani a kisebbségi kultúrából érkező gyerekeket.⁴ (Magyarországon az 1990-es évek végéig tulajdonképpen a kompenzatorikus szemlélet érvényesült az iskolai gyakorlatban a cigány tanulókkal kapcsolatosan.)

A kulturális különbségen alapuló, valamint a biszocializációs modellhez az emancipatorikus szemlélet kapcsolhatjuk. Ez a szemléletmód azt sugallja, hogy meg kell ismernünk a kisebbség kultúráját, s az iskolai nevelés során azt kell tudatosítanunk, hogy többség és kisebbség esetében sohasem hierarchikus kultúrákról van szó, hanem két egyenrangú norma- és értékrendszerről.⁵ Az emancipatorikus gyakorlat jegyében indult meg egyes iskolákban a cigány népismereti oktatás. (Az etnicitás túlhangsúlyozása azonban veszélyes is lehet, ezért van szükség egy olyan interkulturális szemléletmód kialakítására, amely egymás kultúrájának megismerésén túl magában foglalja olyan személyiségvonások és attitűdök erősítését is, mint az empátia, szerep-távolság, az ambivalencia elviselése, az együttműködési készség erősítése.)⁶

3 Vö. Furray R. Katalin–Hegedűs T. András: A cigány gyermekek szocializációja. Aula Kiadó, Budapest 13–23, 123–141.

4 Vö. Nahalka István: A roma gyerekek iskolai nevelésének helyzete 1996.
http://www.mtaki.hu/tanulmanyok/nahalka_istvan_a_roma_gyerekek_iskolai_nevelese.doc

5 Vö. Nahalka uo.

6 Vö. Furray R. Katalin: Cigánykutatás és nevelésszociológia. 1998/3. 3–14.

2. A pedagógusképzést folytató felsőoktatási intézmények feladatai

Közismert tény, hogy a magyar társadalom mintegy 6–8%-át a cigány kisebbség alkotja. Mindenképpen szükséges tehát, hogy valamennyi, a humán szolgáltatással kapcsolatos pályára készülő személy képzésébe, illetve ilyen pályán működő személy továbbképzésébe kerüljön be a roma kisebbségre vonatkozó történeti, antropológiai, szociológiai, demográfiai ismeretek oktatása – írja Csepeli György és Neményi Mária egy 1999-es tanulmányban.⁷ Különösen fontos ez a pedagógusképzésben, hisz az iskolának jelentős szerepe van abban, hogy az egyén képes legyen elfogadni és tolerálni a társadalom sokszínűségét. A leendő óvodapedagógusoknak, tanítóknak, tanároknak alkalmasnak kell lenniük az előítélet-mentes multikulturális és interkulturális nevelésre.

A kisebbségi ombudsman 2000-ben széleskörű vizsgálatot rendelt el annak felderítésére, hogyan érvényesülnek a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok a felsőoktatásban. A vizsgálat célja többek között annak feltárása volt, felkészülnek-e a leendő pedagógusok a hátrányos helyzetű cigány gyermekek iskolai kudarcainak megelőzésére, az ezzel kapcsolatos problémák, konfliktusok kezelésére, illetőleg miként vélekednek a roma tanulókról és oktatásukról.

A kutatás kiindulási alapja az a tény volt, hogy a cigány tanulók iskolai sikertelenségével kapcsolatban még mindig erősen érvényesülnek a felelősségáthárítás mechanizmusai. A kudarcokat a képességbeli és szocializációs hiányosságokkal magyarázzák. Kevesebb szó esik arról, hogy a sikertelenség oka az oktatási intézmények diszfunkcionális működésében és a pedagógusok szakmai és szemléletbeli hiányosságában is keresendő.

A szociológiai felmérés során két standardizált kérdőívet használtak a kutatók, az egyik a képző intézményekben folyó oktatásra vonatkozott, a másikat pedig a megkérdezett hallgatók töltötték ki anonim módon, egyénileg.

A vizsgálati eredményekből az derül ki, hogy a pedagógusképző intézményekben többnyire speciálkollégiumi keretekben folyik romológiai képzés, többnyire azonban nem önállóan, hanem más tárgyak keretében tanulják ezeket az ismereteket a hallgatók. A cigány nyelvek (romani, beás) oktatása mindössze egy-két intézményben folyik, s hiányoznak az olyan

⁷ Vö. Csepeli György–Neményi Mária: A toleranciára nevelés esélyei. *Educatio*, 1999/2.

hospitálási lehetőségek is, amikor cigány kisebbségi program alapján működő iskolákat látogathatnának a hallgatók.

A vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a hallgatók 14%-a megrogzötten előítéletes, vagy kifejezetten rasszista, 7,4%-uk nyitott, és előítélet-mentes. A két szélső pólus között helyezkedik el a bizonytalan és könnyen befolyásolható többség, amelyen belül két csoport különíthető el: az egyik az enyhén előítéletesek csoportja (36,5%), akik felismerik előítéleteiket, és próbálnak ellene küzdeni; a másik az előítéletesek csoportja, akikben nincsenek indulatok, de a cigányokat nem tekintik egyenrangú félnek.

A kérdőívek igazolták azt a tényt is, hogy a tájékozottság/tájékozatlanság és az előítéleteség mértéke között szoros kapcsolat van. A hallgatók sokszor azért „eticizálják” a problémákat, mert nincsenek megfelelő szintű társadalmi ismereteik, nem látják az összefüggéseket.

Megdöbentő, hogy arra a kérdésre, miszerint elmenne-e olyan iskolába tanítani, ahol a tanulók többsége cigány, a pedagógusjelöltek közel háromnegyede vagy nemleges választ adott, vagy egyáltalán nem válaszolt. 10% fogalmazott úgy, hogy csak akkor menne el, ha nem volna más választása, s csak egyötödük válaszolt egyértelmű igennel.⁸

Az obudsmani vizsgálati eredmények kijelölték a pedagógusképző felsőoktatási intézmények számára a legfontosabb feladatokat, amelyek a következőképpen foglalhatók össze:

- az előítéletes hallgatók szemléletének alakítása;
- romológiai ismeretek beépítése a kötelező tárgyak sorába;
- szakirányok, specializációk keretében a hallgatók felkészítése a cigány népismereti oktatásra;
- cigány nyelvek (romani, beás) oktatásának megszervezése;
- felkészítés a multi- és vagy interkulturális nevelésre;
- alternatív, differenciált, fejlesztő pedagógiák oktatása.

3. Romológiai ismeretek a nyíregyházi tanítóképzésben

Az interkulturális nevelés az előítéletek megszüntetésének legjobb módja. Az interkulturális oktatás-nevelés kulcstényezője maga a pedagógus, akinek részben az adott kisebbségre vonatkozó történeti, társadalmi

8 Vö. Tájékoztató „A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok érvényesülése a felsőoktatásban” című jelentésről. (Részlet a kisebbségi ombudsman 201-es beszámolójából. RomNet, 2002. szeptember 3.

<http://www.romnet.hu/jogtar/2001kjooktfels.html>

és kulturális ismeretanyaggal kell rendelkeznie, másrészt olyan készségeket is birtokolnia kell (kommunikációs készség, transzformációs készség, kritikai és problémamegoldó gondolkodás), amelyek biztosítják az eredményes pedagógiai munkát. Meg kell felelnie annak a kihívásnak, hogy a kulturális másságból való értékeket elfogadja, megismerje és megértse, meg kell ismertetnie a gyerekekkel a különböző csoporthoz tartozók érték- és szokásrendjét, meg kell tanítania a gyerekeket arra, hogy tiszteljék egymás hagyományait.

Összegezve: a szegregációmentes, integráló iskolai környezet kialakításához szemléletformálásra és modern pedagógiai-módszertani kultúra elsajátítására van szükség.

Az előzőekben kifejtett gondolatokat tartottuk szem előtt, amikor a nyíregyházi tanító szak tantervébe beépítettünk olyan tantárgyakat, amelyek hozzásegítik hallgatóinkat az interkulturális szemlélet elsajátításához, s majdani pedagógusi munkájukban a cigány gyerekek iskolai szocializációjának sikeressé tételéhez.

Miért is indokolt kiemelt feladatnak kezelni az interkulturális nevelésre való felkészítést a nyíregyházi tanítóképzésben?

A régióban élő kisebbségek számáról és életkörülményeiről az érvényes adatvédelmi előírások miatt nem állnak rendelkezésre pontos adatok. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében működő Területfejlesztési Tanács által készített helyzetelemzés szerint 2000-ben Magyarországon 771 cigány kisebbségi önkormányzat alakult, 12%-uk (90) Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. A 2004. évi választások után a 995 magyarországi cigány kisebbségi kormányzat közül 107 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei. Reprezentatív felmérések, illetve becslések szerint a cigány népesség száma Magyarországon mintegy félmillióra tehető. A cigányság az ország egész területén megtalálható, bár eloszlásuk nem egyenletes, arányuk 8-10%-ra becsülhető. A Kisebbségi Önkormányzatok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szövetségének becslése szerint megyénkben a roma népesség aránya 9-10%-ra tehető. A cigány népesség aránya különösen a kisebb lélekszámú településeken magas. Az általános iskolában a roma tanulók aránya 20% körül van, ami kétszer több, mint a lakónépességen belüli roma-arány. Részben a demográfiai folyamatokat, részben a tanulmányi eredményeket tükrözi, hogy az általános iskolákban a nyolcadikos romák csak negytedét adják az elsősöknek. A nagymértékű lemorzsolódás különösen az első osztályban és tagozatváltáskor számottevő.

Mivel végzett hallgatóink többsége a megyénkben vagy a régióban helyezkedik el, feltétlenül szükséges, hogy megismertessük velük a cigány kultúra alapjait és a multikulturális/interkulturális nevelés tartalmát.

A Nyíregyházi Főiskola Tanítóképző Intézetében 2003-ban pályázati támogatással kezdtük el a képzés átalakítását. A „ROKÉTA” (Romológiai képzések és tanulmányok bevezetése a Nyíregyházi Főiskolán) PHARE 0101 program keretében a graduális és a posztgraduális képzésben is romológiai ismeretek oktatását kezdtük el.

A graduális képzésben a tanító szakos hallgatók tantervébe kötelező tárgyként beépítettük a Romológiai ismeretek I–II. (Népismeret – társadalomismeret) című két féléves, 60 órás kurzust.

A posztgraduális képzésben pedig egy 120 órás továbbképzési programot dolgoztunk ki, és hirdettünk meg nemcsak pedagógusok, hanem minden olyan közalkalmazott számára, akik napi munkájuk során cigányokkal kerülhetnek kapcsolatba. A 120 óra első fele, 60 óra megegyezett a graduális képzés programjával, itt is a Romológiai ismeretek I–II. (Népismeret – társadalomismeret) c. tantárgyat oktattuk. A második 60 óra programját pedig a csoport összetételének megfelelően, ún. szakirányok (pedagógus és rendvédelmi) szerint alakítottuk ki.

A pedagógusok számára a következő programot kínáltuk:

- Gyermekvédelmi alapismeretek 10 óra
- Multikulturális nevelés 10 óra
- Bevezetés a cigányság irodalmába (Népköltészet – Műköltészet) 15 óra
- A cigányság zenéjének alapjai 10 óra
- Kommunikációs és konfliktuskezelési tréning 15 óra

A rendvédelmi dolgozók számára a következő programot kínáltuk:

- A nemzeti kisebbségek jogi helyzete 10 óra
- Gyermekvédelmi alapismeretek 10 óra
- Kisebbségek szociálpszichológiája 10 óra
- A cigányság a kulturális antropológiai kutatások tükrében 15 óra
- Kommunikációs és konfliktuskezelési tréning 15 óra

(A posztgraduális képzés résztvevői záró dolgozatot írtak, ezt bizottság előtt megvédték, s a továbbképzés elvégzéséről tanúsítványt kaptak.)

Minden kurzushoz (a graduális és a posztgraduális képzésben egyaránt) tananyagot állítottunk össze, amelyet sokszorosított formában a képzésben résztvevők rendelkezésére bocsátottunk.

A fentiekben vázlatosan bemutatott pályázati program képezte tehát a tanító szak képzési programjának átalakítását. A 2004/2005. tanévtől kezdődően a tanító szak tantervében a következő stúdiumok szerepeltek/szerepelnek kötelező jelleggel: Romológiai ismeretek I–II. (60 óra), Multikulturális nevelés (15 óra). Az eredetileg a posztgraduális továbbképzés programjában szereplő tantárgyak egy részét pedig szabadon választható tárgyként hirdettük/hirdetjük hallgatóink számára.

2005-ben a kétciklusú képzésre való áttéréskor újabb tantervmódosítást hajtottunk végre. A Romológiai ismeretek I–II. (Népismeret – társadalomismeret) kötelező stúdiumként megmaradt, de óraszámja csökkent, 60 helyett 45 lett. A Multikulturális nevelés ugyancsak megmaradt kötelező tárgyként, az óraszámja változatlan (15 óra).

A tanító alapszakra vonatkozó képesítési követelmények lehetővé teszik, hogy minden intézmény – 14 kreditese (210 óra) kötelezően választható blokkok keretében – differenciált szakmai ismeretköröket kínáljon fel hallgatói számára. Mi három specializáció programját dolgoztunk ki, ezek egyike A roma kultúra ismerete. (A másik kettő: Gyermekvédelmi alapismeretek, Környezeti nevelés.)

A roma kultúra ismerete c. specializáció programjának kidolgozása során nagy mértékben támaszkodtunk a korábban ismertetett PHARE pályázati program során kidolgozott szakmai anyagainkra.

A roma kultúra ismerete az alábbi tantárgyakból épül föl:

- A cigányság a kulturális antropológiai kutatások tükrében 15 óra
- Bevezetés a cigányság irodalmába I. (Népköltészet) 30 óra
- Bevezetés a cigányság irodalmába II. (Műköltészet) 30 óra
- Bevezetés a romani nyelv alapjaiba (lovári) 45 óra
- Cigány tárgyi kultúra, cigány képzőművészet 30 óra
- A cigányság zenéjének alapjai 30 óra
- Az internetikus kapcsolatok etikája 30 óra

A specializáció a mintatanterv alapján a hatodik félévben indul.

Természetesen a tárgyak egy része szabadon választott kurzusként azok számára is felvehető, akik nem ezt a specializációt választották. Jelenleg a Bevezetés a cigányság irodalmába I–II. tárgyak esetében van erre lehetőség.

Tekintsük át most röviden, hogy az egyes kötelező és választható kurzusoknak mi a célja, s hogy milyen témák kerülnek feldolgozásra!

A Romológiai ismeretek I–II. tárgy, ahogyan már említettem, népismereti és társadalomismereti anyagot tartalmaz. Általános célja, hogy átfogó, alapvető ismereteket közöljön a roma kisebbség múltjáról, jelenéről és jövőjéről.

- Célja, hogy fejlessze a hallgatók társadalomismereteit, különös tekintettel a roma kisebbség vonatkozásában.
- Hangsúlyozottan foglalkozzon a cigány kisebbség történelmi múltjával (a cigányok története; India mint a feltételezhető őshaza; a romák vándorlásának okai és főbb hullámai; a romák megjelenése Európában és Magyarországon); kultúrájával, művészeti értékeivel, hagyományaival, népszokásaival (jellegzetes cigány ősi mesterségek, foglalkozások a mai magyar társadalomban; cigány népszokások, babonák és hiedelmek; cigány folklór, cigány költők-írók; a magyarországi cigányok zenéje mint társadalmi integráló tényező).
- Fejlessze a hallgatók toleranciakészségét, a másság iránti befogadó-elfogadó készségét, a társadalmi együttélés szükségszerűségéből adódó normák felismerésének és elismerésének fontosságát.
- Segítsen a magyarországi társadalmi viszonyok, ezen belül a többségi társadalom és a kisebbségek viszonyának megértésében.
- Hangsúlyozottan foglalkozzon a nemzeti és kiemelten a roma kisebbség társadalmi helyzetével, szerepével.
- Ismertesse a hazai cigányság társadalom-földrajzi mutatóit, térbeli elhelyezkedését, lélekszámát, foglalkozási és megélhetési stratégiáit, életmódját, iskolázottságát, a társadalmi konfliktusok megjelenésének irányait, területeit.
- Vizsgálja meg és elemezze a magyar kormányzati rendszer kisebbségpolitikáját, az etnikai kisebbség politikai szocializációs folyamatát, a roma önszerveződést, a romák politikáját.

A Multikulturális nevelés kurzus általános célja, hogy a hallgatók megismerkedjenek a multikulturalizmus fogalmával, a multikulturális /interkulturális nevelés alapjaival.

- Ismertesse meg, hogy a különbözőség és sokféleség hogyan van jelen a kultúrában, az identitásban, és a politikában.
- Mutasson rá, hogy a pedagógiai multikulturalizmus a kölcsönös tisztelet és tolerancia kialakításának, a társadalmi konfliktusok kezelésének eszköze.
- Alakítson ki olyan kompetenciákat a hallgatókban, amelyek képessé teszik őket a kulturális sokszínűséggel és különbözőséggel való szembenézésre.

A roma kultúra ismerete specializáció kurzusai közül csak két tárgyat emelek ki.

A bevezetés a romani nyelv alapjaiba 45 órás kurzus célja elsősorban nem a nyelv megtanítása, (erre a megjelölt óraszám meglehetősen kevés lenne), hanem a romani nyelvvel kapcsolatos legfontosabb tudnivalók elsajátítása:

- Ismertesse meg a hallgatókkal a magyarországi cigány népcsoportokat és nyelvüket.
- Mutassa be a romani nyelv eredetét, nyelvjárásait, rövid történetét, a lovári nyelv társadalmi helyzetét.
- Mutasson rá a lovári nyelv hangtani, nyelvtani rendszerének, valamint szókészletének sajátosságaira a magyar nyelvvel való összevetés során.
- Sajátíttasson el 150–200 lexikai egységet a mindennapi élet témaköreiből.

A bevezetés a cigányság irodalmába I–II. tantárgy általános célja, hogy megismertesse a hallgatókat a cigány folklórral és a cigány irodalommal. (Ennek a kurzusnak magam is oktatója vagyok.)

A cigány folklór keretében áttekintjük a cigány folklór magyarországi kutatásának vázlatos történetét, a lírai hagyomány jellegzetes műfajcsoportjait, a dalok formái és tartalmi jellemzőit. Epikus népköltészetből tárgyaljuk a balladákat, epikus énekeket, meséket, eredetmondákat. A mesemondás körülményeit, a mesék műfaji megoszlását, a szerkezeti sajátosságokat, a mesék erkölcsi szemléletét, a mesevilág „realizálását”, a mesék nyelvét, stílusát. Az európai és a cigány mesék különbözőségének okait.

Műköltészeti tananyagunk első egységében a világirodalom (Puskin, Victor Hugo, Gorkij, García Lorca, Marquez) és a magyar irodalom (Vörösmarty, Arany, Jókai, Babits, Zelk, Nagy László, Weöres és mások) cigány témájú műveiből villantunk fel néhányat, utalva a korábbi megjelenítések köztudatot formáló negatív vagy pozitív hatásaira is. A továbbiakban a cigány irodalom fogalomértelmezése körüli viták felvázolásával a hetvenes évektől kibontakozó cigány irodalom néhány jelentős művét – szerzőjét (Lakatos Menyhért Füstös képek, Holdosi József Kányák Osztóján Béla Nincs itthon az Isten c. kötetei alapján a prózavilágot, Bari Károly, Balogh Attila, Szepesi József, Szécsi Magda, Kovács József és mások versei, kötetei alapján pedig a költészetet) mutatjuk be.

Az elméleti ismeretek nyújtása mellett arra is törekszünk, hogy hallgatóinknak lehetőségük legyen olyan intézményekbe eljutniuk, ahol a gyerekek jelentős része roma. A kompetenciaalapú oktatás pályázati program keretében szoros kapcsolatot építettünk ki a balkányi Szabolcs vezér Általános Iskolával, melynek tagintézményeiben több olyan osztály, tanulócsoporthoz van, ahol sok a cigány tanuló. Az elmúlt tanévben ennek köszönhetően négy alkalommal tudtunk érdeklődő hallgatóink számára hospitálási lehetőséget biztosítani. Arra törekszünk, hogy olyan iskolával, iskolákkal is felvegyük a kapcsolatot, ahol cigány kisebbségi program alapján folyik a tanítás.

4. A továbblépés lehetőségei, a jövőre vonatkozó terveink

Természetesen tisztában vagyunk mi is azzal, hogy az etnicitás túlhangsúlyozása veszélyes is lehet, ezért a cigány kultúra megismertetésével párhuzamosan arra törekszünk, hogy a hallgatóink személyiségét is formáljuk.

A személyiségformálásra, szemléletmód-változtatásra a pedagógiai-pszichológiai tárgyak, valamint a meglévő tréningek keretében van lehetőség.

A jövőbeni terveink között szerepel, hogy a kompetenciaalapú képzés jegyében újragondoljuk a pedagógiai-pszichológia tantárgyi struktúráját. Széleskörűen kötelező, részben választható kurzusokon, elsősorban kiscsoportos foglalkozások keretében (szemináriumi keretben) olyan pedagógiai módszerekkel (kooperatív tanulás, projektmódszer, inkluzív nevelés) ismertetjük meg hallgatóinkat, amelyek felkészítik őket a valódi differenciálásra. Szükséges lenne újabb tréningek (pl. konfliktuskezelés, kommunikációs) meghirdetésére is. El kellene érniük, hogy a hallgatók magukévá tegyék a komp-

reheztív iskolai szemléletet, s az interkulturális szemléletmód jegyében a tanulók közti egyenlőtlenségeket ne deficitként, hanem a kultúrák különbségeként kezeljék.

Forray R. Katalin gondolatai kijelölik számunkra a távlati feladatokat is: Olyan „többynnyelvű habitus” kialakítására lenne szükség, amely nemcsak idegen nyelvek ismeretét jelenti, hanem kommunikációs és együttműködési képességek kialakítását is. „Ebben az értelemben a származás, a kultúra, a szexuális szokások, a testi, antropológiai jellemzők egyéni jegyek, amelyeknek egy-egy szituációban van jelentőségük, a kommunikációt és az együttműködést, a párbeszédet és a közös feladatok közös megoldását nem befolyásolják”. A multikulturális/interkulturális nevelés és oktatás paradigmáját a „különbözőségekre való nevelés” koncepciójának kellene felváltania. „Ez ugyanis elismeri a kulturális és szociokulturális tényezők szerepét, de a kulturális dimenziót csak a különbségesség egyik tényezőjének tekinti, míg a különbségességet „normális” állapotnak fogadja el”.⁹

S végezetül köszönjük a PTE BTK Romológia Tanszéke vezetőjének és oktatóinak, hogy megszervezték ezt a konferenciát. Úgy gondoljuk, igen hasznos lenne, ha a pedagógusképző intézmények oktatóinak lehetősége nyílna a továbbiakban is a cigány gyermekek oktatását, nevelését elősegítő képzési területek bemutatására, továbbfejlesztésére, tapasztalatcserére, problémák megvitatására.

Irodalom

Csepeli György – Neményi Mária: A toleranciára nevelés esélyei = *Educatio* 1999. 2. sz.

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: Cigány gyermekek szocializációja. Bp: Aula, 1998.

Forray R. Katalin: Cigánykutatás és nevelésszociológia = *Iskolakultúra* 1998. 8. szám. 3–14.

Jenei Teréz: Tanító szakos hallgatók felkészítése az interkulturális nevelésre. (Előadás. Elhangzott Debrecenben, 2007. szeptember 29-én a Kiss Árpád Konferencián. A konferenciakötet megjelenése folyamatban van.)

⁹ Forray im. 14. o.

Nahalka István: A roma gyerekek iskolai nevelésének helyzete.

http://www.mtaki.hu/tanulmanyok/nahalka_istvan/nahalka_istvan_a_roma_gyerekek_iskolai_nevelese.doc. (A letöltés időpontja: 2007. május 20.)

Tájékoztató „A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok érvényesülése a felsőoktatásban” című jelentésről (Részlet a kisebbségi ombudsman 2001-es beszámolójából). RomNet, 2002. szeptember 3.

<http://www.romnet.hu/jogtar/2001kjooktfels.html> (A letöltés időpontja: 2007. szeptember 15.)

Angyal Magdolna: Romológiai alapismeretek oktatásának szerepe és jelentősége az egészség tudományok területén

„A legjobban jellemzi egy ember személyiségét, hogy hogyan bánik azokkal, akiktől nem várhat semmit, és azokkal, akik nem tudnak visszavágni.”

(Abigail van Buren)

A XXI. századi magyar társadalom igen színes képet mutat az itt élő nemzetiségek és etnikumok tekintetében.

A határok eltűnőfélben vannak. Az évszázadok óta határainkon belül élő kisebbségek mellett számunkra idegen kultúrájú országokból, földrészekről érkezők is letelepednek, dolgoznak, és családot alapítanak. Társadalmunk multikulturális jellege egyre erősödik. Ebben a helyzetben a cél az egymás mind mélyebb megismerése, egymás kultúrájának kölcsönös elfogadása, tolerálása a békés egymás mellett élés érdekében. Ha a statikusan értelmezett kultúrák tudatlan képviselői szembekerülnek egymással, akkor az az együttélés igényét figyelmen kívül hagyó, groteszk ütközéssé válhat. A kisebbségi kultúra intelligens illesztése a békés és előremutató együttélés záloga. A kultúrák állandó és változó elemeket tartalmaznak az azokat életető és működtető hagyomány, vallás, gazdaság és erkölcs terén. A súrlódások során óhatatlanul létrejövő konfliktusok megmutatják azokat a pontokat, ahol a változó elemek formálódhatnak az illeszkedés érdekében. Bencze Lóránt egyetemi tanár jegyzi meg, hogy csakis szeretettel lehet egy másik kultúra felé közeledni. Igen, de hogyan lehet egy ismeretlent szeretni? Csak a megismerésen át vezethet tehát a megfelelő ösvény egy későbbi elfogadás, megértés és szeretet felé! Az előítéletet és előítéletességet pusztán tiltani szintén értelmetlen. Meg kell tanítani a – tudatlansága folytán előítéletes – embert arra, hogy hogyan legyen igazságosan elfogadó, rá kell ébreszteni arra, hogy elhamarkodott véleményének alapja nem más, mint az ismerethiány vagy a felületes ismerete és megítélése a másik embernek, népcsoportnak, amiből a sztereotípiák gyökereznek.

De vajon mennyire ismerjük a klasszikus kisebbségek, a már régebb óta velünk és körülöttünk élő népek, népcsoportok és etnikumok történetét, kultúráját, szokásait? Mert csak ezen ismereteknek a birtokában alkotha-

tunk helyes képet róluk. Ismeret hiányában erősödhetnek a sztereotípiák és előítéletek, amelyek gátat szabnak a közeledésnek – csökkentve a simülékony együttélés esélyeit.

Nyilvánvaló, hogy sok területe van az életnek, ahol szolgáltatások, ügyintézesek, függőségi kapcsolatok okán az egymásra utaltság érezheti a másik kultúra képviselőjéhez való, ismerethiányból fakadó diszkriminatív hozzáállást. Az etnikumok kulturális örökségének megismerése különösen fontos az olyan szakterületeken, ahol egészségügyi és szociális jellegű munkát végző szakemberek tevékenykednek, hiszen az ellátás ezen relációiban a kliens/gondozott/beteg kiszolgáltatott, és a vele szemben elkövethető diszkrimináció fakadhat akár abból a félreértésből is, amely az egymás kultúrájának és szokásainak nem ismeretéből táplálkozik.

A legnagyobb magyarországi kisebbség, a – közel sem homogén csoportot mutató - cigányság esetében sincs ez másképp.

Az egészségügy a fentebb említett területek közül azért is az egyik legsajátosabb, hiszen eredendően, visszatérően és általában a többségi kultúra tanult képviselője szembesül a kiszolgáltatott, kisebbséget képviselővel, mint klienssel, gondozottal vagy beteggel.

Neményi Mária szociológus foglalkozott a cigány/roma emberek és az egészségügyi ellátás területén dolgozók kapcsolatával. Kutatások bizonyították, hogy mindkét oldalon (egészségügyi dolgozók és cigány/roma származású gondozottak/betegek/kliensek) jelentős mennyiségű sztereotípiák és előítéletesség tapasztalható, ami kölcsönös bizalmatlanságot eredményezhet, ez pedig csökkenti az egészségügyi ellátás hatékonyságát.

A szociológusnő a két fél közötti kommunikáció javítását célzó javaslatait így fogalmazta meg:

- az egészségügyi pályára készülők képzésébe kerüljön be a cigányságra vonatkozó ismeretek oktatása;
- a szakképzésbe be kell emelni a kisebbségek iránti toleranciára való nevelést;
- be kell illeszteni a képzésébe/továbbképzésébe a kommunikációs-kapcsolatteremtési képességet célzó, az empátia fejlődését szolgáló módszerek oktatását;
- további eszköz lehet „a romák bevonása az egészségügy törekvéseibe”. Bevonásuk történhet munkavállalóként, vagy helyi programok kidolgozásába bevont résztvevőként.

A kutatások fenti eredményei nyomán egyértelműsíthető volt, hogy a multikulturális társadalom szemléletmódjának mindenképpen szükséges megjelennie az egészségügyi szakdolgozók képzésének felsőoktatási tananyagában. E korszerű látásmódnak azért kell a képzés részét képeznie, mert a gondozást és gyógyítást végző szakembereknek olyan ismeretekkel kell a jövőben rendelkezniük, amelyek alapján empatikusabban és elfogadóbban közelíthetnek a különböző kultúrájú gondozotthoz, beteghez vagy rászorulóhoz.

E gondolatmenet mentén a Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar Védőnő Szakának oktatói kezdték meg a tudományok fejlődését célzó paradigmaváltások elvi (a képzés részét képezendő) feltételeinek kimunkálását. Felismerték, hogy a képzésben – a védőnői tradíciók hű megőrzésének igénye mellett – nagyobb hangsúlyt kell fordítani a többségi társadalomtól eltérő kultúrájú családok szokásainak megismertetésére. E szokások a cigányság sajátos kultúrájában és történelmében gyökereznek, a többségi társadalom normáitól időnként eltérnek, ám mégsem elítélendők. Megőrzésük a multikulturális társadalom szép feladata. Hidépítés ez a többségi társadalom és a cigány kisebbség között. Pillérek elhelyezése ismeretek átadása által.

De miért is van szükség arra a bizonyos hídra?

Napjainkban a megélhetés nehézségei, a mindennapok gazdasági problémái, a társadalmi peremre kerülés, egyes csoportok marginalizációja, a munkanélküliség fenyegetése fokozottan igénylik és indukálják a szociális szakemberek megjelenését és tevékenységét. Az 1990-es években ezen szakembergárda tevékenységének személyi feltételrendszere biztosítása érdekében speciális, új képzés vette kezdetét, amely lehetővé tette a diplomás szociális munkások aktív szerepvállalását. Mindezen felül a védőnői hivatás gyakorlását a helyzetnek megfelelő finomításokkal és módosításokkal kell végezni, az egyéni és célzott gondozó tevékenységen túli komplex család-gondozás és az idevonatkozó szakismeretek, készségek, illetve a szociális érzékenységen alapuló tevékenység igénye kerül mindinkább előtérbe.

A mai gazdasági és társadalmi helyzet ismeretének birtokában egyre határozottabban állapítható meg, hogy a védőnői gondozó tevékenységre a jövőben is valós igénye van a társadalomnak. A lakosság egészségi állapota vonatkozásában látványos javulás nem mostanában várható, hiszen mind szociális, mind mentális és egészségügyi szempontból egyre nő a támogatásra és segítségre szoruló kör.

Az Egészségügyi Minisztérium által 2001–2010-ig meghirdetett „Egészséges Nemzetért Népegészségügyi Program” több helyen megemlíti a védőnők szerepvállalásának jelentőségét és e szerepvállalás kiszélesítésének jövőbeni szükségességét. Így többek között feladatot határoz meg a védőnő számára a halmozottan hátrányos helyzetű lakossági csoportok egészségi egyenlőtlenségeinek kezelése, az egészséges életkezdet és gyermekkor biztosítása, a fokozott járványügyi biztonság megteremtése, a lakossági szűrővizsgálatok kiterjesztése és a káros szenvedélyek visszaszorítása terén, továbbá szükségesnek tartja a védőnő megjelenését az egészségfejlesztésre irányuló propaganda terjesztésében – mind az oktatás, mind a nevelés intézményi szinterein.

Munkaidejüknek jelentős részét (kb. 2/3-át) a védőnők az egészségügyi tevékenységükre fordítják. Csak a laikus számára tűnhet úgy, hogy a védőnő munkaköri feladatai kizárólag a nő-, anya-, terhes-, csecsemő-, kisgyermek-védelemre, valamint az oktatási-nevelési intézményekben folyó egészségügyi ellátásra korlátozódnak. A valóság azonban más! Az e tárgyban készült felmérések adatai azt bizonyítják, hogy a konkrét és direkt egészségügyi tevékenység mellett a védőnők munkaidejének csaknem 1/3 részét a szociális jellegű gondoskodás tölti ki. A WHO deklarált meghatározása szerint az egészségügyi állapot összetevői: a testi-, lelki-, szociális jólét, amelyek együtt egy egyensúlyi állapotot tartanak fenn, és állandóan és dinamikusan változnak. Amennyiben az egyik alkotóelem sérül, vagy megbomlik, az a többi alkotóelem megtörését is előidézhetheti. (Gondoljunk például arra a roma/cigány családra, ahol a megélhetési forrás elapad, hatásával nagy valószínűséggel azonnal nyomot hagy a lelki jólét komponensén, amely viszont a testi jólét alkotóelemét károsítja rövidesen.)

Sajnos szinte egy évszázada a védőnő a három komoly veszélyfaktorttal változatlanul számolhat, amely veszélyfaktoroknak csupán egymáshoz mért belső arányai változhatnak az országon különböző térségei tekintetében. Az első a szegénység, hiszen a bekövetkezett társadalmi változások kedvezőtlen hatásai (munkanélküliség, alacsony jövedelem, stb.) elsősorban a sokgyermekes és alulképzett családokat érintik. A második veszélyfaktorként a betegség tekinthető. Világjárványok ugyan nem tizedelik a lakosságot, de jelentősen emelkedik az egyes krónikus betegségekben szenvedők száma, – ez pedig szorosan összefüggésbe hozható az egészségtelen életmóddal, a káros szenvedélyekkel, bármilyen nem megfelelő egészségma-

gatartással. Végül a harmadik veszélyfaktorként a tudatlanságot kell megemlíteni, melynek oka az aluliskolázottságból fakadó alacsonyabb szintű egészségkultúra.

Az egészségügyi és szociális jellegű feladatokat tehát nem lehet teljesen külön választani egymástól, azok szoros kölcsönhatásban vannak egymással. Az egészségügyi probléma ugyanúgy mindig maga után vonja a szociális segítségnyújtás szükségét. (A családtag betegsége kihat a keresőképességére, a gyógyszerre fordított pénz az élelem és ruha hiányát idézheti elő, a betegeskedés miatt távol lévő családtag nem tud részt vállalni a gyermekek ellátásában, – akik szülőjüket nélkülözve esetleges lelki romlásnak nézhetnek elébe.)

Hídat kell verni tehát a többségi társadalom és a cigány kisebbség között. A „hídverés” mindig a nagyobbik „testvér” felelőssége, – a felsőoktatás feladata pedig éppen e híd pilléereinek az elhelyezése, melyet ismeretek átadása által, a cigányság egyes képviselőinek megismerése és megismertetése által, általánosságban a történet, kultúra és hagyományvilág bemutatásán keresztül, valamint a cigány családok megközelítési módjának meghatározásával visz végbe azért, hogy a későbbiekben a védőnői gyakorlatban is folytatódhasson a hídépítés folytatása, – akkor már konkrét értelemben a gondozó és gondozottai között.

Ha a romológia tárgyköreinek oktatása által sikerül elérni a szemléletváltást, ha sikerül az, hogy a védőnőhallgatók magukévá tegyék ezt a szemléletet, akkor az áthatja egész gondolkodásukat, áttevődik a hétköznapjaikra, tevékenységükre, magánéletükbe, – és remélhetőleg leendő anyaként arra nevelik majd gyermekeiket is, hogy az etnikai másság, az eltérő kultúra megőrzendő és különleges érték, amelyet a magunk kultúrája mellett elfogadni és megbecsülni fontos kötelesség és szép misszió.

Hangsúlyt érdemel és aláhúzendó, hogy a védőnő, mint anya, mint helyes értékrendjét örökítő nevelő a lakóhelyén, életkörnyezetében példát állíthat. Azért tartom szükségesnek ezt a patetikusnak tűnő megjegyzést itt megtenni, mert a védőnő tevékenységében igen sok olyan egyéb szakmai attitűd van, amelynek kidolgozásában nagy szerepet játszik az empátia. Az empátia pedig a saját megélt élmények mentén terem, – legyen az szülés, a gyermeknevelés és gondozás privát élményei és kudarcai, vagy akár a saját belső gondolati viszonyulás a külvilághoz, annak jó és rossz oldalaihoz! A felsőoktatási intézmények nappali tagozatának hallgatói – életkoruknál

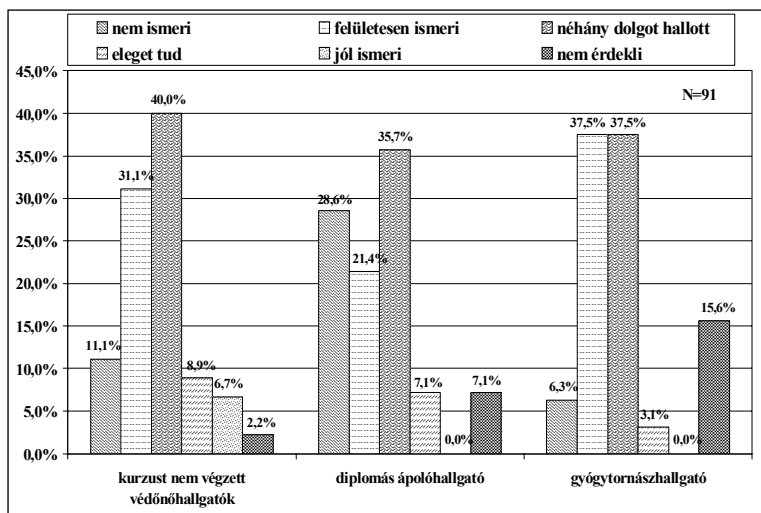
fogva – képesek egyrésztől értelmi alapon (magas szintű tanulmányaikra támaszkodva) átértékelni bizonyos addigi szokásaikat és beidegződéseiket, másrésztől a családalapítás időszakát személyesen is megélve maguk válnak kísérleti alanyokká tudásuk gyakorlatához.

A védőnői munkát tehát semmiképpen sem szabad csupán egészségügyi feladatokra korlátozni, mert az egészségügyi és szociális jellegű feladatokat nem lehet teljesen külön választani egymástól, – azok egymással szoros kölcsönhatásban vannak. Korábbi védőnői gyakorlatom tapasztalatai alapján tudott volt előttem, hogy a védőnőképzés eddigi tematikái nem segítették a cigányság empatikus megismerését, mivel a hallgatók nem kaptak semmilyen tájékoztatást a kisebbségekről. E felismerés, illetve e kedvezőtlen hatású oktatási gyakorlat érlelte meg a Védőnő Szak vezetésének elhatározását romológiai tárgyú kurzusok elindítását illetően. Így a 2003/2004. tanévben bevezetésre került „A cigány kisebbség története és kultúrája” c. kurzus, a 2005/2006. tanévben pedig „A cigány családok gondozása” c. kurzus.

E tanrendbe iktatott romológiai tárgyú kurzusok beindítását tekintem választóvonalnak a vizsgálataim során az összehasonlítások elvégzésékor. Vizsgálatomat a PTE ETK Pécsi Képzési Központ nappali képzésében résztvevő gyógytornászhallgatók, diplomás ápolóhallgatók, védőnőhallgatók között végeztem. A vizsgálat ideje 2004 februárjától 2006. márciusáig tartott.

Látható, hogy a kurzusainkat még nem látogatott hallgatóink (illetve azon szakok hallgatói, amelyeken nincs bevezetve hasonló témájú kurzus) milyen kevés és megalapozatlan ismerettel rendelkeznek a cigányságról.

Vizsgálatom ez irányú eredményeiről tanúskodik az 1. sz. diagram.

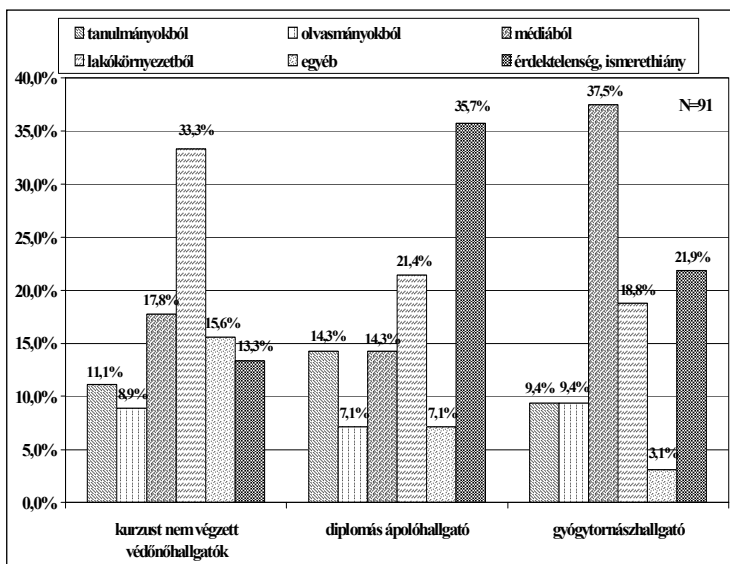

*1. ábra
A hallgatók cigánysággal kapcsolatos ismeretei*

A – kurzust nem látogatott – hallgatók tisztában vannak azzal, hogy a cigány kisebbség a többségi társadalom szokásaitól és értékrendjeitől eltérő viselkedésmintákat is hordoz magában, ám a hallgatók e kapcsolódó ismereteiket kényszerűen más, sok esetben manipulált vagy szakszerűtlenül adaptált forrásokból merítették. Így esetenként akaratlanul is „további olajat hordtak az előítéletesség és sztereotípiát tápláló tüzre”.

A 2. sz. diagram azt szemlélteti, hogy honnan kénytelenek, vagy honnan szokták beszerezni a cigányság sajátos kultúrájáról szóló ismereteiket azok a hallgatóink, akik nem látogattak romológia témájú kurzusokat. Az így kapott eredmény „magáért beszél”! Kaotikus szemléletmód és diszkriminatív megközelítés származhat abból, ha valaki szélsőséges összetételű lakóközösségben, szubjektívan válogatott olvasmányai, elfogult hangvételi híradások, az elektronikus média manipulatív jelenségei vagy a show-műsorok sztereotipizáló közhelyei alapján kreálja a saját, cigányságról alkotott képét.

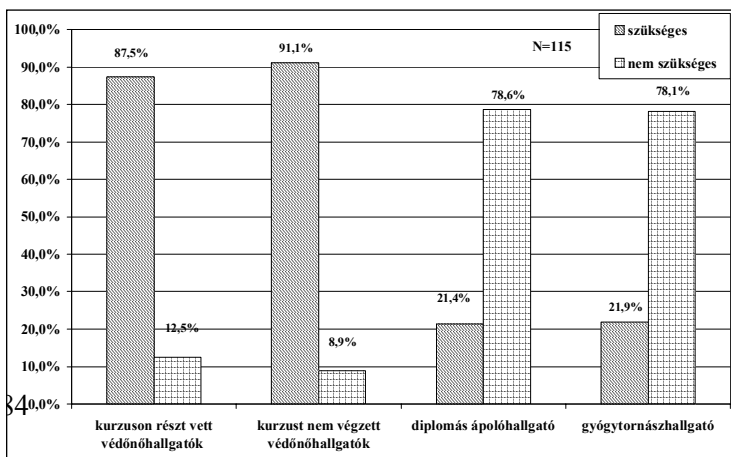
Célszerű lenne, ha a leendő egészségügyi szakdolgozók egységesen részesülhetnének a romológiai tárgyú ismeretekből.

2. ábra

A cigánysággal kapcsolatos hallgatói ismeretek forrása

A védőnő két jelentős vonatkozásban különbözik az egészségügy többi területén tevékenykedő szakdolgozótól. Az egyik, hogy neki lehetősége van (egyúttal kötelessége is!) belépni a gondozott család ajtaján, így egész más megvilágításban látja, egyedien és esetileg kezeli a roma/cigány gondozott és gondozója közötti viszonyt. A másik, hogy – preventív jellegű munkája révén – az ő gondozottai általában egészségesek, és tevékenysége ezen egészséges állapot megőrzésére, illetve további javítására irányul. A gyógyító munkát végző szakdolgozó ezzel szemben a beteg állapot megszüntetésére törekszik többnyire intézményi keretek között, miközben pl. az ápoló családjával vagy találkozik, vagy nem, annak életmódbéli szokásaival vagy szembesül, vagy nem. A szokásokat és a hagyományokat esetleg a gyógyító intézmény falán kívülre is rekesztheti. Ezért tér el alapvetően a védőnőhallgatók és az ápoló, illetve gyógytornász hallgatók véleménye arról, hogy szükséges-e a megkülönböztetett bánásmód a gondozás, ápolás és gyógyítás során. (3. sz. diagram)

3. ábra

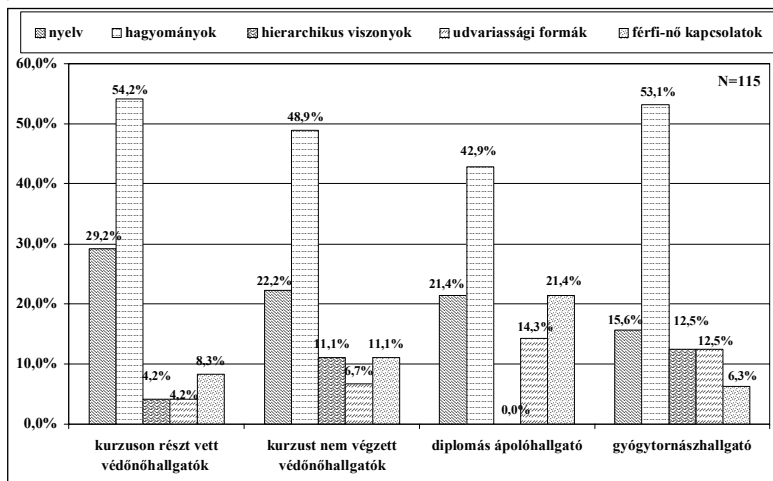
Hallgatói vélemény az ápolás/gondozás eltérő szükségességéről

A megkérdezettek az eltérő gondozás indokául egyébként az alábbi okokat jelölték meg a cigány gondozottak/betegek/kliensek esetében:

- a gondozott/beteg/kliens alacsonyabb iskolázottsága türelmesebb megközelítést igényel,
- a kisebbségi mivoltukból eredeztethető érzékenység óvatosabb és kifinomultabb megközelítést, toleranciát tesz szükségessé,
- eltérő kultúrájuk és hagyomány-világuk feltételez megkülönböztetett bánásmódot, empatikusabb megközelítést,
- szociális hátrányaik miatt jobban oda kell figyelni rájuk,
- nehezebb a bizalmukba férközni,
- nagyobb odafigyelést igényel a pontos kommunikáció,
- be kell vonni őket saját problémáik megoldásába (konstruktivitás),
- sértődékenyebbek, bosszúállóak, gyakran perrel fenyegetőznek,
- nagyobb határozottságot igényelnek,
- adott ápolási esetben nagyobb halálfélelemmel kell számolni részükről.

A gondozottal/beteggel/klienssel kialakítandó legmegfelelőbb kapcsolat érdekében a megkérdezett hallgatók (akik szakmai gyakorlatukon túl voltak már a válaszadás időszakában) rangsorolhatták azokat az ismereteket, amelyeket elsajátítva a legközelebb kerülhetnek a másik félhez. Fontosnak

ítélték meg a cigány nyelv valamilyen szintű ismeretét a jobb és hatékonyabb kommunikáció megvalósulása céljából, valamint szükségesnek találták azt is, hogy a cigányság hagyományai terén ismeret birtokában legyenek. (4. sz. diagram)

4. ábra

Legfontosabb ismeretek a cigány közösségekről

Az új, romológiai tárgyú kurzusaink során a védőnőhallgatóknak átadott és az általuk megszerzett tudás csak „iránytű”, támpontok sora, amely nem kézzelfogható ugyan, ám alakul általa a szemlélet, pozitívan formálódik a megítélés. Ez a megváltozott látásmód az, ami majd változást jelenthet a gondozás/ápolás/ellátás folyamán.

A megelőzés mindennél fontosabb! Ahogy a védőnői munkában is a prevenció elsődleges feladat, úgy az oktatásban az ismeretátadással megelőzhető, vagy csökkenthető az előítéletesség, a sztereotipizálás.

Az előítéletek csökkentésének azzal kell elkezdődnie, hogy – első lépésként – a *MEGISMERÉS-t* célozzuk meg az oktatás útján. Második fokozatként jöhet az *ELFOGADÁS* igénye, amit a gyakorlatai során már elkezdhet a hallgató. A probléma teljes *MEGÉRTÉS-e*, a leendő hivatás megélésében állandósul. A megértésből fakadhat azután a *SEGÍTÉS*, amely már önzetlen, tudatos és tartós segíteni akarás és – tudás – szilárd belső indítástól fakadóan.

„Szembe kell nézni saját kulturális tudásunk 'örökölt' és egyszerűsített ítéleteivel.”

(Szuhay Péter)

Az egészségügyi szakdolgozónak meg kell kísérelnie feltárni az ítéletek mögött húzódó okokat, hogy azután megalapozottan törekedhessen ezen előítéletek csökkentésére, illetve megváltoztatására. Ez jelenthet csak tartós „kövezetet” a multikulturális társadalom felé vezető „út” építésekor.

Felhasznált irodalom

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: A cigány etnikum újjászületőben. Bp: Akadémiai Kiadó, 1990.

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: Cigányok, iskola, oktatáspolitikai. Bp: Új Mandátum Oktatókutató Intézet, 2003.

Kiss Tóth Emőke – Sipos Klára: A védőnő szociális tevékenysége = Védőnő 2003. 6. sz. 27-31.

Meleg Csilla: Az oktatási-nevelési intézmény, mint pszichoszociális környezet. In: Aszmann Anna szerk.: Az iskola-egészségügy. Bp: OGYEI 2005. 40-51

Neményi Mária: Cigány anyák az egészségügyben Bp: Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, 1998.

Székely Lajos – Szél Éva – Szeles Veronika: Védőnői módszertan Bp: HIETE, 1999.

Szilágyi Lászlóné: A cigány lakosság védőnői gondozása = Védőnő 2001. 1. sz. 16-17.

Szuhay Péter: A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája Bp: Panoráma, 1999.

Cserti Csapó Tibor: Romológia programok megjelenése a magyar felsőoktatási intézményekben

Konferenciánkra igyekeztünk meghívni mindazon felsőoktatási intézmények képviselőit, ahol tudomásunk szerint valamilyen szinten folyik a romológia művelése, vagy bizonyos e témakörbe illeszkedő tárgyak oktatása. Szerettünk volna teret engedni, hogy bemutassák programjaikat, tevékenységüket. Miután a konferencián bemutatkozó intézmények köre a meghívottaknál sokkal szűkebb körű volt, e tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a programból – és emiatt a kötetből is – kimaradt intézmények szakirányú tevékenységéről adjon egy koránt sem teljes körű képet. Információinkat elsősorban az internet segítségével, az egyes érintett egyetemek, karok honlapjain megjelenő tartalmak alapján, a szakleírások, képzési kínálatok áttanulmányozásával merítettük. Előfordulhat emiatt, hogy esetleg már nem aktuális információk is bekerültek a gyűjtőmunkába.

Az intézmények jelentős részében a **romológiával kapcsolatos kurzusok** bizonyos szakok hallgatóinak tantervében kötelezően, vagy szabadon választható tárgyként, speciálkollégiumként vannak jelen. Ezek a tárgyak képviselik tehát szakterületünket, speciális ismeretek megszerzésének lehetőségét nyújtva a hallgatóknak.

Az **egri Eszterházy Károly Főiskola Tanárképzési és Tudástechnológiai Karán** a Neveléstudományi Tanszék (Dr. Nagy Mária habilitált, tanszékvezető egyetemi docens vezetése alatt) kiemelt kutatási témái között szerepel a romológia. A tudományterület megjelenik a tantervi hálóban is. A tantárgyak között a Romapedagógia alapjai (Mogyorósi Zsolt); Romológia, kulturális antropológia I. (Dr. Mészáros Ilona, Mogyorósi Zsolt) képviselik a romológia témakörébe illeszkedő ismereteket. A Romapedagógia alapjai tanegység célja és tartalma: „Bemutatásra kerülnek a roma gyerekek oktatásának és nevelésének, valamint iskoláztatásának fontosabb kérdései oktatásszociológiai, oktatáspolitikai és pedagógiai (nevelélméleti, didaktikai és módszertani) aspektusokból. A kurzus keretében a hallgatók megismerkednek romológiai alapismeretekkel is. A hallgatóknak lehetőségük van elmélyedni egy - egy az előadásokban körülhatárolt nagyobb téma, kisebb specializáltabb területén, egy a félév során beadandó dolgozat elkészítése során is”.¹⁰

¹⁰ <http://nevtud.ektf.hu/tematika.htm>

A Romológia, kulturális antropológia tantárgy esetében a kulturális antropológiai tapasztalatokra helyeződik a hangsúly, amelyek a nyitott és sokszínű társadalmakban az oktatás és nevelés különböző intézményeiben foglalkoztatható szakemberek képzésében nagy jelentőséggel bírnak. „A kurzus keretében a hallgatók megismerkednek az antropológia sokrétűségével, alapvető megközelítéseivel, továbbá a kulturális antropológia meghatározó fogalmaival, klasszikus leírásaival. Bemutatásra kerülnek a diszciplínát formáló elméleti perspektívák, tudományos eszmék, de az antropológiai kutatások jellemző eredményei és kutatási módszerei is. A hallgatók a kurzus eredményeként képesek a kulturális másságot, sokféleséget és az etnikus kultúrákat antropológiai látásmód mellett is értelmezni. A kulturális antropológiai megközelítésnél szélesebb, bár azokat természetesen integráló, de alapjaiban differenciáltabb tudományos háttérre épülő romológiai ismeretek, segítenek egy átfogó, komplex, ugyanakkor differenciáltabb kép kialakításában az európai, de főként a magyarországi cigányságról.”¹¹

A Nyíregyházi Főiskola Pedagógiai Főiskolai Karán Népismeret és Romológia Tanszék szerveződött. A graduális képzésben a tanító szakos hallgatók tantervébe kötelező tárgyként beépítették a Romológiai ismeretek I–II. (Népismeret – társadalomismeret) című két féléves, 60 órás kurzust. A posztgraduális képzésben pedig egy 120 órás továbbképzési programot dolgoztak ki, és hirdettek meg nemcsak pedagógusok, hanem minden olyan közalkalmazott számára, akik napi munkájuk során cigányokkal kerülhetnek kapcsolatba. A posztgraduális képzés résztvevői záró dolgozatot írtak, ezt bizottság előtt megvédték, s a továbbképzés elvégzéséről tanúsítványt kaptak. (A részletekről ld. Jenei Teréz tanulmányát)

Az ELTE Társadalomtudományi Karának Kisebbségsszociológia Tanszékén az egyik fő kutatási terület a cigány identitás aspektusait feltáró kutatássorozat. A vizsgálat során egyrészt az etnikai identitás többszempontú kategorizációs mechanizmusának rekonstrukciójára tesznek kísérletet. A magyarországi legnagyobb etnikai kisebbség esetében ez egyaránt jelenti a szociális nem cigány környezet azonosítását, a szociális cigány környezet azonosítását, a hatósági személyek azonosítását és az önazonosítást. A vizsgálat során legfőképpen a kategorizációs tartalmak és elvek feltárására, az attribúciók, a dihotomizációs határok, az összehasonlítások, a konfliktustényezők, a lehetséges létszámbecslések és a sztereotípiák bemutatására törekednek, a legkülönbözőbb kategorizációs ágensek segítségével. A ma-

11 <http://nevtud.ektf.hu/tematika.htm>

gyarországi romák társadalmi viszonyait feltáró másik kutatásuk fő témája a sikeres roma életutak társadalmi és lélektani hátterének feltárása és bemutatása. Kutatásukkal azt szeretnék bizonyítani, hogy a magyarországi romák társadalmi beilleszkedésének és integrációjának vannak létező útjai és mechanizmusai. Az 1999-ben beinduló kutatássorozat egyedülálló lehetőséget kínál a diákok számára a terepmunkára és az önálló terepkutatásra.¹²

Képzési struktúrájukba a romológiai ismereteket ezidáig nem sikerült tantárgyi formában, vagy önálló szakként beépíteni.

Budapesten a **Wesley János Lelkészképző Főiskola** Pedagógia alapszakán a választható tárgyak közt szerepel a Szociális munka romákkal című kurzus. Jelenleg ez képviseli a leendő pedagógusok számára nyújtandó cigány tárgyú ismereteket.

A Pécsi Tudományegyetem **Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kara** is nyitott a korábbi években a roma/cigány tárgyú ismeretek irányába. Választható tárgyak a nappali képzésben¹³ az I–V. évfolyam hallgatói számára a különböző szakokon a szociálisan deprivált rétegek felnőttoktatási sajátosságai, a Cigány népismeret, s a Romológia Andragogica című kurzusok.

A szociálisan deprivált rétegek felnőttoktatási sajátosságai tantárgy oktatásának célja: a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok körében végzett andragógiai tevékenység elméleti alapjainak elsajátíttatása. Az oktatás és művelődés lehetőségeinek feltárása, a hátrányok csökkentésében, különös tekintettel a cigány/roma etnikumra.

A Cigány népismeret kurzuson a cél, hogy a hallgató ismerje meg a magyarországi cigányság történetének feltárt tényeit, társadalmiasulásának vallási, kulturális, gazdasági, politikai, szociális, tanügyi vonatkozásait. Ismerje meg a kisebbségekkel kapcsolatos hazai jogszabályokat, az ezzel kapcsolatos aktuális törekvéseket. Ismerje meg a rendszerváltást követő állapot fontosabb jellemzőit, a kialakult problémákat, megoldásuk lehetséges alternatíváit. Válgjon képessé a szerzett elméleti tudás révén, alapvető összefüggések felismerésére.

A Romológia Andragogica a magyarországi roma kultúra megismerését és elismerését, s a tárgyi ismeretek mellett szemléletformálást tűz ki célul.

12 http://tatk.elte.hu/index.php?option=com_content&task=section&id=35&Itemid=683

13 <http://feek.pte.hu/feek/>

A **PTE Egészségtudományi Karán** is felismerték annak szükségét, hogy végzettjeik hozzájussanak a cigánysággal kapcsolatos ismeretekhez. A 2003/2004. tanévben bevezetésre került „A cigány kisebbség története és kultúrája” c. kurzus, a 2005/2006. tanévben pedig „A cigány családok gondozása” c. kurzus. (Részletesen ld. Angyal Magdolna tanulmányát!)

A **Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán**, Győrött a szociálpedagógus szak tantervében jelennek meg a Romológia I. és Romológia II. kurzusok. A cél, hogy a megelőző tanulmányokra építve ismerjék meg a hallgatók a hazai cigányság társadalmi, politikai, jogi, nyelvi, kulturális, oktatási, demográfiai és munkaerőpiaci helyzetét, és legyen kitekintésük a cigány (roma és nem-roma) csoportokkal foglalkozó, különböző tudományterületeken végzett kutatások nemzetközi eredményeire. Legyenek tájékozottak a z Európai Unió és intézményei vonatkozó állásfoglalásairól, és legyenek képesek azok szellemében szervezni a cigánysággal kapcsolatos munkájukat. Ismereteik birtokában legyenek képesek a helyi és kisebbségi önkormányzatok és azok intézményei, valamint a népjóléti, gyermekvédelmi szervezetek cigánysággal kapcsolatos feladatainak szervezésére, ellátására.¹⁴

A gödöllői **Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar** terveit közt szerepel romológia tárgyak beépítése a hallgatók képzési programjaiba. A majdani kurzusok tudományos bázisát a korábban Szekszárdon működő Romológiai Kutatóintézet nagyrészt Gémes Balázs által gyűjtött könyvtári állományának és archívumának Gödöllőn történő letétbe helyezésével létrejött gyűjtemény anyaga adja.

Az intézmények másik köre az, amelyekben **specializációk, szakirányok** keretében, elmélyültebben foglalkoznak a romológia szakterületével. Ez esetben a hallgatók alapidplomájukhoz ezen ismeretekről kiegészítő tanúsítványt, diploma mellékletet szerezhettek.

Romológia speciálkollégium létezik a **Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Karán** a Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék égisze alatt (tanszékvezető: Dr. Steklács János főiskolai docens). Munkájuk során az oktató, nevelő munkához szükséges speciális ismereteken kívül nagy hangsúlyt igyekeznek fektetni az általános műveltség fejlesztésére és a tehetség-

14 http://64.233.183.104/search?q=cache:AKXZbi2UwBQJ:ak.nyme.hu/fileadmin/dokumentumok/atfk/tematikak/SZOCPED_TANSZEK/GYORI_TEMATIKAK/N4/Romologia_2.doc+nyugat+magyarorsz%C3%A1lgi+egyetem+romol%C3%B3gia&hl=hu&ct=clnk&cd=2&gl=hu

gondozásra, ezért több szabadon választható kurzust és képzést hirdetnek folyamatosan az érdeklődő hallgatóiknak, többek között a drámapedagógia, színház-pedagógia, romológia területén.¹⁵

A karon évek óta működik egy romológiai kutatócsoport, amelynek célja a roma kultúra, a romák társadalmi helyzetének megismertetése a leendő tanító és óvó szakos hallgatókkal, hogy pedagógiai munkájukban jobban tudjanak odafigyelni a hátrányosabb helyzetű növendékeikre, hogy jobban tudják segíteni őket iskolai előmenetelükben, és hogy harcolni tudjanak a ki-rekesztő megnyilvánulásokkal szemben. E program keretében 2006 őszétől A lovári nyelv alapjai címmel nyelvtanfolyam is indult, amelynek célja a lovári nyelv alapvető szókincsének és nyelvtani rendszerének megismertetése a hallgatókkal. A kurzust dr. Janurik Tamás főiskolai tanár, nyelvpedagógus vezeti, lényegében a Karsai Ervin és Rostás-Farkas György által kidolgozott nyelvoktatási módszer alapján.¹⁶

A **Tessedik Sámuel Főiskolán**, Szarvason, annak **Pedagógiai Főiskolai Karán** az Óvodapedagógus és Tanító Ba szakok esetében vezettek be olyan pedagógusképzési stúdiumokat, amelyek a tananyagba kötelezően beépítik a cigányság etnikai kultúrájának megismerését.¹⁷ Az intézményben mindenekelőtt a szlovák és a román nemzetiségi képzésnek vannak hagyományai, ezek 2006 szeptemberétől a tanító, ill. óvodapedagógus szak szakirányává válnak, s újként lépett be a romológia szakirány. Romológiai képzés jelenleg is folyik szakirányú továbbképzés keretében (Roma társadalom ismerete, képzési forma: levelező, képzési idő: 5 félév). 2006 szeptemberétől egy romológia szakos, lovári nyelvet beszélő oktatóval bővült a tanszék, megteremtve ezzel az új szakirány személyi feltételét.^{18 19}

A **Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia Tanszékén** a Romológia tantárgy oktatása történik (Gyukits György)²⁰, a szoci-

15 http://64.233.183.104/search?q=cache:92LbZEIRXnEJ:www.ketif.hu/kf_tfk/magyar.html+kecskem%C3%A9t+f%C5%91iskola+romol%C3%B3gia&hl=hu&ct=clnk&cd=1&gl=hu

16 <http://64.233.183.104/search?q=cache:Mwp3PKa0ZJYJ:www.roma.hu/content.php%3Freview.44+kecskem%C3%A9t+f%C5%91iskola+romol%C3%B3gia&hl=hu&ct=clnk&cd=2&gl=hu>

17 <http://www.tsf.hu/tsf2005/index.phtml>

18 *Intézményi akkreditációs jelentés – 2006/9/XI/2. sz. MAB határozat*

http://64.233.183.104/search?q=cache:vEcCNNGCbKsJ:www.mab.hu/doc/plhat_TSF_PFK.doc+szarvas+f%C5%91iskola+romol%C3%B3gia&hl=hu&ct=clnk&cd=8&gl=hu

19 *Képesítési követelmény OM. rend. száma: 21/2000. (V.3.)*

20 http://www.uni-miskolc.hu/public/index.php?page_id=223&npt=oktato/RTg2SFpE

ológia szakon belül pedig romológia szakirányt hirdettek meg²¹ Az egyetem Felnőttképzési Regionális Központja 2008. februártól elindította a romológia és lovári nyelv oktatása című tanfolyamát.

A tanfolyam alatt a résztvevők megismerkedhetnek a cigányság történetével, a Magyarországon élő cigány népcsoportok nyelvi és néprajzi jellemzőivel (cigány nyelv és irodalom, zene, kultúra, cigány gyermekek nyelvi sajátosságai, nevelése, hátrányos helyzetű gyermekek az óvodában és az iskolában, díszítőművészet és cigány népviselet, kézműves tárgyak, az anyag-forma-életmód összefüggései, magyarországi cigány népzene, mese-mondavilág, műköltészet).

A képzést kiegészíti egy 60 órás nyelvi kurzus mely bővebben foglalkozik a személyes névmások összes ragozásával, főnevek csoportosításával, ragozásával, névelő használatával, függő alakkal, melléknevekkel, igék teljes ragozásával, elöljárószó- képzőkkel, ható igékkel, módosítószavakkal továbbá: önéletrajz, ételek-italok-fűszerek, köszönések. A csoportok átlagos létszáma 12 fő.²²

A Miskolci Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karán a Roma kultúra című tantárgy oktatása folyik.

A harmadik csoportba azokat az intézményeket és programokat soroltuk, amelyeknél a **romológia** külön **szakként** és így önálló szakképzettséget, diplomát nyújtva jelenik meg.

Vácott az **Apor Vilmos Katolikus Főiskolán** működik a Romológiai és Alkalmazott Társadalomtudományi Intézet (címetes intézetvezető: Dr. Kállai Ernő Kisebbségi ombudsman, intézetvezető: Dr. Rostás Rita főiskolai tanár). Nemzetiségi cigány/roma tanító és Nemzetiségi cigány/roma óvodapedagógus Master képzés, illetve szakirányú továbbképzés folyik a főiskolán. Az országban először elindult, akkreditált, államilag elismert tanári – pedagógusi diplomát adó szakokra államilag finanszírozott, nappali képzésre jelentkezhet minden roma és nem roma származású érdeklődő. Fontos tudni, hogy minden hallgató ugyanolyan diplomát kap, mint a többi tanító és óvodapedagógus, annyival viszont több, hogy a roma kultúrát, történelmet, nyelvet és a cigány gyermekek tanításának pedagógiáját sok-

21 http://www.uni-miskolc.hu/public/index.php?page_id=225&npt=mintatanterv/BTHNAESZOC/

22 http://64.233.183.104/search?q=cache:Bb_z9HaR2bsJ:www.felnottkepzes.uni-miskolc.hu/kepzes/viewtopic.php%3Fp%3D210%26sid%3D2749a84a3d24a7507a0b15592b8ecc8d+miskolci+egyetem+romol%C3%B3gia&hl=hu&ct=clnk&cd=1&gl=hu

kal mélyebben ismerteti meg a hallgatókkal. A nemzetiségi képzés olyan többletet nyújt (pl. lovári és/vagy beás nyelvismeret, amely egyenértékű az államilag elismert, felsőfokú nyelvvizsgálóval), ami megkönnyíti a pedagógus pályán történő elhelyezkedést, mivel igen nagy igény mutatkozik az integrált és multikulturális oktatásra felkészített pedagógusok iránt már jelenleg is az iskolákban, óvodákban.

Aki a már megkezdett tanító vagy óvodapedagógus szak közben szeretné elkezdni nemzetiségi tanulmányait, annak is van rá lehetősége, hiszen a kredit-rendszer következtében bármikor elkezdhetőek ezek a tanulmányok, sőt, más szakirányok mellett is folytathatóak.

Romológia képzésükhöz kapcsolódóan mind a lovári, mind a beás nyelv elsajátítására lehetőséget nyújtanak. A főiskola minden pedagógusjelölt számára előírja a romológiai ismeretek elsajátítását. Kiemelten foglalkoznak cigány származású hallgatóikkal, segítik őket abban, hogy képzett szakemberekké váljanak.²³

A Bajai Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultásán a Tanító Ba szakon és az Óvodapedagógus Ba szakon belül van lehetőség a német és a horvát mellett a nemzetiségi cigány-roma szakirány választására is.²⁴ A tanító és nemzetiségi (-cigány-roma, horvát, német, szerb) tanító szakokon a nappali tagozaton 8 féléves a képzés, amelynek kreditértéke 240. A nemzetiségi tanító szakos hallgatókat felkészítik az 1–4. osztályban valamennyi műveltségterület tanítására, ezen kívül 1–4. osztályban a nemzetiségi nyelven oktató környezetismeret, ének-zene, testnevelés feladatainak ellátására, valamint 1-6. osztályban a nemzetiségi anyanyelvi (cigány-roma, horvát, német, szerb) nevelésre.

Levelező tagozaton alapképzésben tanítói oklevél szerzhető szintén 8 féléves képzés keretében. Levelező tagozaton nemzetiségi tanítói végzettség 3 féléves, csak másoddiplomás képzés keretében szerzhető.

Az óvodapedagógus és nemzetiségi (cigány-roma, horvát, német, szerb) óvodapedagógus szakokon a nappali és a levelező tagozaton is 6 féléves a képzés, melynek kreditértéke 180.

Az óvodapedagógus szak célja olyan szakemberek képzése, akik széles körű általános és szakmai műveltséggel rendelkeznek, s akik fejlett peda-

23 http://www.avkf.hu/index.php?Itemid=5&id=31&option=com_content&task=view

24 http://64.233.183.104/search?q=cache:yTmUwfYyglJ:www.ejf.hu/oktktut/tarolo/2006_felveteli_tajekoztato_pf.doc+baja+e%C3%B6tv%C3%B6s+j%C3%B3zsef+f%C5%91iskola+cig%C3%A1ny+szakir%C3%A1ny&hl=hu&ct=clnk&cd=3&gl=hu

gógiai képességeik, ön- és emberismeretük, gyermekközpontú beállítódásuk révén alkalmasakká válnak óvodáskorú gyerekek nevelésére, fejlesztésére.

A választható szakirányok: pedagógiai módszertani kultúra megújítása, integrált nevelést igénylő csoportok, amely képzéseken korszerű ismereteket szerezhetnek a hallgatók.

A nemzetiségi óvodapedagógus szak hallgatói az általános szak ismeretanyagán kívül kiemelten foglalkoznak a nemzetiségi anyanyelvi nevelés kérdéseivel, a nemzetiségi kultúra terjesztésével, a nemzetiségi hagyományok ápolásával. (Ld. Raicsné dr. Horváth Anikó tanulmányát!)

Ebbe a körbe tartozik természetesen a **PTE Bölcsészettudományi Kar** Neveléstudományi Intézetének Romológia és Nevelésszociológia Tanszéke, s annak különböző szakjai. (Ld. Forray R. Katalin, Cserti Csapó Tibor ide vágó írásait!)

Összeállításunk alapján kirajzolódik az a tendencia, hogy a felsőoktatásban megjelenő romológia programok nagyobb részben jellemzően a pedagógia szakterületéhez kapcsolódnak – óvodapedagógus-képzés, tanító- és tanárképzés. Ezek közt üdítő kivétel a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kara, illetve Egészségtudományi Kara és Miskolcon a szociológus és egészségügyi képzésben megjelenő tematikus ismeretek. Sajnos a felsőoktatás képzési kínálatában bőven vannak olyan szakterületek, ahol hiányzik ezen témák bevezetése, pedig szükség lenne rá. Olyan szakmák képviselői, amelyek mindennapi munkájuk során gyakran találkoznak roma, cigány emberekkel, gondjaikkal, problémáikkal és azokkal a konfliktushelyzetekkel, amelyeket a más szociokulturális, családi háttér, eltérő szubkultúra, vagy réteghelyzet generál, nem kapnak megfelelő felkészítést e konfliktusok megértésére és helyes kezelésére. Csak néhány példát kiragadva, nagy szükség lenne rá, hogy romológiai tartalmak beépülhessenek az orvosképzésbe, a közigazgatási, államigazgatási területen dolgozó szakemberek felkészítésébe, vagy a rendőrségi, büntetés-végrehajtó testületek állományának utánpótlás képzésébe, az igazságügyi területen tevékenykedő szakemberek ismeretei közé.

Kutatóintézetek²⁵

Gandhi Gimnázium

7600 Pécs, Komjáth A. u. 4.

Tel.: 72/239-310

Igazgató: Csovsics Erika

JPTE Pécsi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Romológiai Tanszék

7624 Pécs, Ifjúság útja 6. D épület

Tanszékvezető: Prof. Dr. Forray R. Katalin

Tel.: 72/503-600/4373,4941 Fax: 72/503-600/4945

e-mail: romologia@btk.pte.hu

Kaposvári Egyetem Csokonai V. Mihály

Pedagógiai Főiskola Kara

Népismeret és Romológia Tanszék

7400 Kaposvár, Bajcsy Zs. u. 10.

Tel: 82/319-011/105 m.

Apor Vilmos Katolikus Tanítóképző Főiskola

Romológiai Tanszék

2072 Zsámbék Zichy tér 3.

Tel.: 06-23/342-122

Főigazgató: dr. Szemkeő Judit

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola

Romológiai Tanszék

4000 Debrecen, Péterfia u. 1-7.

Tel.: 06-52/518-500/85-62 mellék

Főigazgató-helyettes: Nanszákné dr. Cserfalvi Ilona

European Research Centre on Migration and Ethnic Relations

<http://www.uu.nl/uupublish/onderzoek/onderzoekcentra/ercomer/24638main.html>

²⁵ <http://www.kisebbsegiombudsman.hu/>; <http://www.kisebbsegiombudsman.hu/kateg-13-1-linkek.html>; <http://64.233.183.104/search?q=cache:2sk1ulGASwJ:www.kisebbsegiombudsman.hu/hir-107-nemzeti-es-etnikai-kisebbsegek.html+Ny%C3%ADr egyh%C3%A1zi+f%C5%91iskola+romol%C3%B3gia&hl=hu&ct=clnk&cd=1&gl=hu>

Tudományos adatbázisok a kisebbségekről

Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete

<http://www.mtaki.hu/>

Kisebbségi etnodemográfiai adatbázis

http://adatbazis.mtaki.hu/?mtaki_id=500001

Kárpát medencei Magyar Kutatási Adatbázis

<http://gis.geox.hu/nkfp/>

Országos Idegennyelvű könyvtár

<http://www.oik.hu/menu/oik2.htm>

Kisebbségi önkormányzati portál:

<http://www.kisebbsegiorkormanyzatok.mtaki.hu/>

Cikkek, interjúk a kisebbségek témaköréből

<http://www.kisebbsegiorkormanyzatok.mtaki.hu/adattar/cikkek/>

Minden, ami kisebbség

<http://kisebbseg.lap.hu/>

Roma Integráció Évtizede Program

<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1052&articleID=4821&ctag=articlelist&iid=1&accessible=0>

A romák társadalmi integrációját elősegítő kormányzati program

<http://www.meh.hu/kormany/kormanyulesek/prez/roma20040304.html>

Etnonet 2000–2004

<http://www.nemzetisegek.hu/etnonet/>

II. Tanulmányok, kutatások a romológia témaköréből

Dezső Renáta Anna: Romológusok új nemzedéke a bővülő európai uniós térben

1. Bevezető

Európa legnagyobb, anyaországot nélkülöző nemzetközi kisebbsége a cigányság. Történelmi, kulturális hátterük, státuszuk a régió egyes országaiban koránt sem homogén, mégis különös figyelemmel kísért e népcsoport(ok)²⁶ sorsának, helyzetének alakulása az egyes nemzetállamokban, s a folyamatosan egységesülő európai uniós térben.

1998 óta a budapesti Közép Európai Egyetem (CEU) romológia témájú nyári egyetem formájában megrendezésre kerülő kurzusokat indít a világ minden tájáról érkező, a tudományterület iránt nyitott, érdeklődő hallgatók számára. 2007 márciusától európai uniós támogatással egy rendhagyó, másfél–három évig tartó projekt indult el a romológia tárgykörében kutató, Ph.D. fokozattal rendelkező, illetve doktori tanulmányokat folytató hallgatók és oktatók körében annak érdekében, hogy egységes szemléletű, multidiszciplináris megközelítéssel felvértezett romológus generációt képezzen.

A romológia kérdésköre jelentőségének érzékeltetése okán tanulmányomban rövid áttekintést nyújtok az európai roma/cigány népesség szignifikáns jellemzőit illetőleg. Írásom terjedelmi kereteire való tekintettel a teljesség igénye nélkül felvázolom a térség roma lakosságának történeti gyökereit, majd a napjainkban tetten érhető állapot társadalmi szempontból szignifikáns mutatóit. A CEU rendhagyó jellegű képzésének résztvevőjeként beszámolok a program eddigi eredményeiről, tapasztalatairól. Bemutatom a résztvevő oktatók és hallgatók tudományterületenkénti reprezentációját, nemzetiségi megoszlásukat, majd ismertetek néhány már létrejött nemzetközi együttműködési formát, s felhívom a figyelmet azokra a kihívásokra, melyekkel e kivételes kezdeményezés szembesül.

26 Bár a téma tárgyalásakor hazánkban leginkább a roma/cigány terminus tűnik a legelfogadhatóbbnak, jelen munkámban szinonim értelemben használom azt a „roma”, „cigány”, „cigányság” kifejezésekkel, mivel a nemzetközi szakirodalom a terminológiát még inkább cizelláló különféle elnevezéseinek értelmezését e tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé.

2. A roma/cigány népesség Európában

2.1. Történelmi háttér

Mint a kezdetek vizsgálatakor általában, a cigányság eredetének, a tárgyalt földrajzi térben való megjelenésének áttekintésekor is bizonytalan megállapításokat tehetünk. A témával foglalkozó szerzők²⁷ állítása szerint e népcsoport a középkor folyamán India északi részéről vándorolt Európába, bár vannak roma jelenlétről szóló utalások a 11. századból, s legendák, melyek már Nagy Sándor hódításai kapcsán is említik a cigányságot az eurázsiai térségben.

A korabeli dokumentumok tükrében²⁸ a cigányság magyar, szlovák, litván területeken szolganépként, de szabad, képzett fémműves, zenész és katona réteggként egyaránt megjelenik. Társadalmi megítélésük kezdetben nem volt negatív, Kelet- és Közép Európa korabeli államaiban hasznos polgárokként, a hadsereg integrált részeként tekintettek rájuk. A mohácsi vész a cigányság közmegítélését illetően is súlyos következményekkel járt – nekik jutott a belső ellenségkép szerepe, kémként, besúgóként, a magyar nemzeti tragédia okozójaként kezelték őket. Bulgáriában a törökök a legalacsonyabb társadalmi státuszba sorolták e népcsoportot, bár különbséget tettek a letelepedett keresztény és a vándorló muzulmán cigányok között. A legrosszabb helyzetbe a moldvai - havasalföldi cigányság kényszerült, rabszolgasorban tartották, igavonó barmokként említették őket; s felszabadításuk csupán a 19. század derekán érkezett el, a terület újbóli orosz elfoglalásakor.

A Harminc Éves Háború idején a cseh és morva területekről érkező cigányság számára a szlovák – magyar régió szolgált menedékkül. Később a Habsburg Birodalom ellenőrzése alatti területeken a cigányság nomadizálásának megszüntetése, erőszakos letelepítése volt a központosító hatalom fő célja. A 19. századra tehető e népcsoport romanticizálásának időszaka is (Puskin, Lev Tolsztoj) – Liszt Ferenc a cigányokat egyenesen a magyar népzene megteremtőiként látta. A nemzetállamok kialakulásának időszakában e nézetek felerősödése is lehetővé tette, hogy a roma népesség főként zenész cigányokból álló, a többségi társadalomhoz asszimilálódó és továbbra is nomád életmódot folytató kasztokra szakadjon.

27 Crowe (1996), Fraser (1996)

28 A kelet-európai releváns adatokat, jellemzőket Crowe (1996) közli kötete bevezetőjében (xi-xvi).

Európa nyugati részén a 15. század derekán – 16. század elején jelentek meg a cigányok²⁹. Ezen – valószínűleg a törökök Kelet-Európába áramlása elől menekülő – nomád csoportok többnyire egyiptomi vagy görög zarándokokként aposztrofálták magukat, s eleinte a németországi, ausztriai, svájci, francia, németalföldi, itáliai uralkodók menleveleinek védelmét élvezték. Franciaországban bohémiaiaknak, azaz cseheknek titulálták őket, itt a Százéves Háborút követő időszakban a lakosság feléjük irányuló bizalmatlanságát a vándorló-fosztogató elemekkel szembeni gyanakvás indokolta. Aragóniában és Kasztíliában a kezdeti pozitív fogadtatást (15. század eleje) mintegy száz évvel később a szilárd hatalmú I. Károly spanyol király – később V. Károly néven a Német-római Birodalom császára – szigorú intézkedései követték: a letelepedést megtagadókat örökös rabszolgasággal, gályarabsággal sújtotta. A brit szigeteken és Skandinávia területén a cigányok csupán a 16. század kezdetén jelentek meg, s a század derekán már – Skócia kivételével – komolyan foganatosították az ellenük hozott intézkedéseket: kiutasították őket országaikból, Dánia keresztény papjai nem keresztelheték meg gyermekeiket, nem temethették el hallottjaikat.

A 16. század második felére Portugáliától a Német-római Birodalom nyugati határáig, Skóciától Itáliáig, Nyugat-Európa szerte számos rendelet korlátozta a cigányok jelenlétét. Az európai hatalmak fellépése a tárgyalt etnikummal szemben egészen a 18. század végéig egységesen negatív maradt, a közfelfogásban bűnözőkként, pogányokként tartották számon őket, alapot adva mindezzel a faji előítéletességnek. A hatóságok nem tudtak mihez kezdeni e rendszeridegen, nem nyilván tartható réteggel, hiszen a vándorló, nomád életforma összeegyeztethetetlen volt az Európában fennálló törvényességi rendek különböző formáival³⁰.

A 19. századra/században erőteljesen urbanizálódó, iparosodó európai társadalmakban a cigányság nagy mértékű keletről nyugatra áramló migrációjának újabb hulláma érhető tetten; s a huszadik század hajnalán jellemző tömeges bevándorlás az Egyesült Államokba sem került el az európai roma népeiséget. Az Első Világháború után kialakuló demokratizálódást sejtető európai államokban felvillant a cigányok helyzetének javulását kecsegtető remény. Hitler hatalomra törésével, majd a náci rezsim megszilárdulásával azonban e halvány reménységár igen hamar kialudt, s 1939 és 1945 között

29 A nyugat-európai cigányság vázlatos történetét Fraser (1996) releváns fejezeteiben közölt információk alapján összegzem.

30 Fraser (1996:128)

a főként a zsidók megsemmisítését célzó Holokauszt rémségei addig soha nem tapasztalt mértékű népiirtás áldozataivá tették az európai cigányságot is (1. ábra).

Közép- és Kelet Európa államai a Második Világháborút követően a Szovjetunió szövetségeseivé, csatlósaivá váltak, az európai cigány népesség jelentős része ezen országokban rekedt. A régió néhány kommunista vezetője -főként Jugoszláviában, Romániában és Bulgáriában- az új rendszerben lehetőséget látott a roma kérdés szociálisan érzékeny, valós megoldhatóságára, ám törekvéseik csupán Sztálin halála (1953) után válhattak valamiféle közösségi felelősségérzet realizálásának színtereivé a blokk országaiban. A régió politikai vezetői a cigányság alacsony szociális, gazdasági és iskolázottsági mutatóit a kommunizmust, szocializmust megelőző társadalmi rendszerek egyenes következményeiként értelmezték. Az 1950-es évek erőszakos letelepítéseket célzó erőfeszítései elbuktak, s hasonló sorsra jutottak a régió következő évtizedekben hozott lakás- és oktatáspolitikai intézkedései is³¹.

1. ábra: Roma Holokauszt (Fraser, 239)

A Szovjetunió összeomlása és a közép- és kelet európai poszt-szocialista államainak demokratizálódása a térség roma/cigány lakosságának új ébredését is magával hozta. Bár még mindig jelentős különbségek érzékelhetők a régió egyes államainak cigányságot érintő intézkedéseiben, a tér-

31 Crowe (1996:xv)

ségben egyre több roma/cigány politikai, társadalmi és kulturális szervezet alakul, melyek új lehetőségeket kínálnak az érintettek esélyegyenlőségének érvényre juttatásában, realizálásában.

Nyugat-Európa országaiban a Második Világháborút követően a hatóságok cigánysággal kapcsolatos intézkedései főként a kialakítandó táborhelyekre és az oktatásra összpontosultak³². Bár a vándorló életmódot a beat nemzedék nem kevés szimpátiával illette, a brit kormányzat számára koránt sem lehet megnyugtató, hogy Nagy-Britanniában a táborhelyek létrehozásának hivatalos szabályozását (Caravan Sites Act, 1986) követő évtizedekben is az utazók egyharmada illegális táborhelyeken él. Olaszországban a *campi nomadik* csekély száma folyamatos problémaforrás, Franciaországban az ideiglenes táborhelyek mellett kezdetlegesen felszerelt, kőházakból álló cigány település is található. Spanyolországban hivatalosan tiltott a vándor életmód, így a cigányok többsége szegénynegyedekben él. Svédország, Belgium és Hollandia az új életvitelt, menedéket kereső roma népességet befogadó országoknak tekinthetők, bár ezen államokban is egyre erősödő ellenállás mutatható ki a társadalmi integrációt célzó oktatáspolitikai törekvésekkel szemben.

2.2. Status quo

Az Európában élő cigány etnikum népességi adatainak nagyságrendje milliós léptékkal mérhető³³, így érthető, hogy a társadalmi integráció megvalósításának szükségyszerűsége napjainkban kiemelt európai uniós cél: a 2005–2015 közötti időszak a roma integráció évtizede. Az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP) rendszeresen fókuszába helyezi a roma/cigány kisebbség helyzetének vizsgálatát³⁴, mely felmérések eredményei a releváns nemzeti és uniós intézkedések megtételét egyaránt sürgetik.

Közép- és Kelet Európa valamint a Balkán ad otthont a cigány kisebbség mintegy 70%-ának, s e populáció jelenti a legsérülékenyebb, legsebezhetőbb társadalmi csoportokat a térségben³⁵. A roma lakosság legszignifikán-

32 Fraser (1996:250-276)

33 Forray (2006:126) 7–9 milliós európai cigányságot említ, a 2002-es UNDP jelentés („Avoiding the Dependency Trap. Summary: Roma in Central and Eastern Europe. UNDP, 2002.”) 8 millióra teszi e kisebbség népességi adatait.

34 Lásd az ezredfordulót követően közzétett „Avoiding the Dependency Trap. Summary: Roma in Central and Eastern Europe. UNDP, 2002.” és az „At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe. UNDP, 2006.” című anyagokat.

35 Forray (2006:113) – az egyes államok közötti népességmegoszlás arányairól a cigány lakosság tekintetében közölt adatok szintén itt olvashatóak.

sabb arányban Bulgáriában, Romániában, Macedóniában és Szlovákiában reprezentált, itt a népesség 9-11%-át adják. Az abszolút számok tekintetében Romániában legnagyobb a cigány lakosság száma, mintegy 1,5–2 millió fő. 400 000 és egy millió közötti lakosságszám jellemzi Bulgáriát, Magyarországot, Szlovákiát, Spanyolországot, Törökországot, Szerbia és Montenegrót, 100 000 fő feletti népesség becsült Csehországban, Franciaországban, Görögországban, Németországban, Olaszországban valamint Macedóniában és Nagy Britanniában egyaránt.

A roma etnikum 44%-a él szegénységben, 15%-uk mélyszegénységben³⁶. A cigányság körében jellemző a havi bevételek jóval alacsonyabb foka, mint a többségi társadalmában. E háztartások leginkább élelemre költik pénzüket, gyermekeik iskoláztatására nem maradnak anyagi forrásaik, így a fiatal roma generáció jobb körülményekhez jutása rendkívül nehézkessé válik.

Közép- és kelet-európai viszonylatban a cigányság 66%-a nem fejezi be az általános iskolát, 40%-uk nem vesz részt általános iskolai képzésben (a térség többségi társadalmából kikerülők körében ennek mértéke átlagosan 5%). Az oktatási rendszerben a cigány fiatalok fele annyi időt töltenek, mint többségi társadalmi háttérű kortársaik. A vizsgált populáció 25%-a írástudatlan, az analfabetizmus a cigány nők körében 32%-os – 75%-uk nem végzi el az általános iskolát.

A régióban mért munkanélküliség foka szignifikánsabban magas mutatókkal bír a cigányság köreiből, mint a többségi társadalom reprezentánsai közt, egyes országokban arányuk kétszeres. A roma munkavállalók többnyire az alacsony képzettséget igénylő foglalkoztatás alanyai. Képzettségi szintjüktől függetlenül a cigánysággal szembeni diszkrimináció gyakran érvényesül a munkaerőpiacon, a roma nők foglalkoztatottsága 20% alatti.

Mintegy 8%-os arányban reprezentált azon roma/cigány származású polgártársaink aránya a vizsgált térségben, akik megfelelő személyes dokumentumaik hiányából adódóan nem részesülnek egészségügyi ellátásban (a többségi társadalom tagjai közt ez az arány szintén kedvezőbb, csupán 3%-os). A 0–14 éves korú roma gyermekek 14%-a nem jut védőoltásokhoz.

Az átlag alatti lakáskörülmények szintén a roma családok sérülékenységének mutatói: a cigányság 25%-a rozzant házakban, kalibákban él. Az

36 Az alábbiakban a 2002-es UNDP jelentésben („Avoiding the Dependency Trap. Summary: Roma in Central and Eastern Europe. UNDP, 2002.”) publikált eredményeket közlöm.

alapvető közüzemi ellátásokhoz e családok többsége nem jut hozzá: otthonaik 61%-ában nincs megfelelő csatornázottság, hiányoznak a beltéri mosdók, fürdőszobák.

A társadalmi interakcióra vonatkozó mutatók³⁷ a 2002. évi UNDP jelentés szerint sokkal inkább szociális helyzethez, társadalmi osztályhoz, mintsem etnikai határokhoz kötöttek. A kutatási eredmények azt sugallják, hogy – az előzetes várakozásoknak ellentmondóan – a cigányság kész közvetlen együttműködésre a központi kormányzati szervezetekkel, amennyiben erre módjuk és lehetőségük adódik. A nemzetközi jog és a nemzeti alkotmányok minden állampolgár számára egyaránt biztosítják a közéletben való aktív részvétel törvényes útjait, a mindennapi valóságban azonban a roma/cigány népességnek még az őket érintő, róluk szóló programokban megvalósuló részvételért is sok esetben meg kell küzdenie³⁸.

Napjainkban a roma integráció sokat hangoztatott, deklarált össz-európai társadalmi cél, látnunk kell azonban, hogy e kívánt inklúzió kétirányú folyamatok megvalósulását feltételezi. Mind a többségi társadalom, mind az érintett kisebbség részéről alapvető feltétel annak a szükségszerűségnek való megértése, miszerint az integráció mindkét fél közös és elemi érdeke. A sikeres inklúzió csak akkor lehetséges, amennyiben a nemzetközi közösség, a nemzeti kormányok és a magánszektor hiteles felelősségvállalásról adnak tanúbizonyságot, valamint érdemi megoldások aktív megalkotóivá válnak³⁹.

Minta az Amerikai Egyesült Államokban élő cigányság helyzete lehet, akik abban különböznek a világ más tájain élő roma/cigány népességtől, hogy sikeresen magukévá tették az életük színteréül szolgáló ország társadalmi és kulturális környezetét; ugyanakkor tudatosan képviselnek egy sajátos cigány világnézetet fenntartva ezáltal határozottan körvonalazható identitásukat. Mindemellett nem kevésbé amerikaiak, mint cigányok, hiszen e két identitás számukra nem egymást kizáró valóság, hanem kölcsönösen gazdagabbá tévő értékek tárháza⁴⁰.

37 „At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe. UNDP, 2006.”

38 Forray (2006: 114-115)

39 E következtetést az „At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe. UNDP, 2006.” című jelentés tartalmazza.

40 Silverman (1988: 274)

3. A Közép Európa Egyetem által támogatott romológus nemzedék

3.1. A 2007-től meghirdetett program⁴¹

Tanulmányom 2.2. fejezetében tárgyaltam azokat a roma/cigány lakosságot érintő társadalmi tényeket, melyek a program ötletgazdáit egy komplex, nemzetközi képzési forma megalkotására ösztönözték. „A romológia multi-diszciplináris megközelítései – egy modell Európa számára” címet viselő, másfél - három évig tartó program pályázati úton felvételt nyert résztvevői számára kínál újszerű képzést angol nyelven. A CEU és partnerintézményei adnak otthont annak a multi-diszciplináris megközelítésű képzés-sorozatnak, mely néhány fiatal kutató számára pályája kezdetén azt a lehetőséget kínálja, hogy a romológia szerteágazó területeinek kutatóivá, oktatóivá-, s ezen fiatal tudományág következő generációjának nemzetközi szakértőivé váljanak. A képzés létrehozását az a sajnálatos tény is indokolja, hogy az európai tudományos élet fő áramában mindezidáig nem figyelhetőek meg a romológia tudományának tanítására és tanulmányozására létrejött iskolák.

A 2007-es budapesti nyári egyetem és az azt követő események során a program résztvevői alapvető releváns ismeretekhez juthattak/juthatnak, betekintést nyerhetnek egymás tudományterületeibe, megismerhetik a legfrissebb romológia vonatkozású kutatásokat, nemzetközi együttműködési formákat, s részeseivé válhatnak azoknak.

Bár a legtöbb résztvevő számára a program 2008 júliusában véget ér, a legkiválóbb hallgatók további képzésben részesülhetnek, mely során – adott esetben idegen – angol nyelvi felsőoktatási módszertani útmutatóban és egyénileg mentorált kutatási tevékenységben vehetnek részt. Az utolsó akadémiai szűrőn is kiemelkedő teljesítményt nyújtó résztvevők a CEU-n 2009-ben megrendezésre kerülő romológia tárgyú nyári egyetemen már oktatóként oszthatják meg tudásukat a téma iránt érdeklődő doktorandusz hallgatókkal.

Az első, 2007 nyarán megrendezésre került budapesti nyári egyetemen a fiatal kutatók elsősorban nyelvészeti, szocio-lingvisztikai, történelmi, antropológiai és szociológiai megközelítésekkel ismerkedhettek meg; s a képzés magába foglalt egy magyarországi cigány közösségeket meglátogató terepgyakorlatot is. Az oktatói gárda az európai tudományos közösség szak-

41 Multi-disciplinary Approaches to Romany Studies – a Model for Europe

értőiből kovácsolódott, s az előadásokat, szemináriumokat látogathatták a CEU Roma Access Programjának⁴² hallgatói is.

A program teljes, 2007 tavaszától 2009 nyaráig tartó időszakot magába foglaló szerkezete az alábbi hét (1–7), eltérő időtartamú részegységből áll össze. 2007 márciusától 2008 júliusáig megrendezésre került/kerül egy elektronikus, távoktatási formában lebonyolított szeminárium (1), egy három hetes nyári egyetemi kurzus Budapesten, a CEU-n (2), valamint egy kilenc napos nyári egyetemi képzés a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen (3). A második képzési szakaszban, 2008 őszén a résztvevők kutatómunkájának és a tanítási potenciáljának tudományos értékelését követően kiválasztásra kerülnek a legtehetségesebb ifjú kollégák. Azok, akik a képzés további részére alkalmasnak találtnak, rövid egyéni látogatást tehetnek személyes mentoraik intézményeiben (4). Doktori disszertációjuk írásának mentorálása mellett (5) a program szervezői kiegészítő, felsőoktatási tanításmethodikai képzést (6) biztosítanak a támogatottak számára, majd közülük is a legtehetségesebbeket választják ki arra, hogy a 2009-ben a CEU-n esedékes romológia témájú nyári egyetemen rangidős oktatók szakmai felügyelete mellett oktassanak (7). E sokrétű program lebonyolításának jelentős anyagi vonzatai vannak, a képzési költségeit egy európai uniós ösztöndíj⁴³ fedezi.

3.2. A képzés már megvalósult részegységei

3.2.1. A résztvevő kutatók

A programba harminc fiatal Ph.D. fokozattal rendelkező, illetve doktori tanulmányokat folytató hallgató nyert felvételt – állampolgárságukat tekintve nem csupán az Európai Unió országaiból. A résztvevők által reprezentált országokat az 1. táblázat mutatja. Több esetben jellemző, hogy a kutatók doktori tanulmányaikat nem anyaországukban, hanem az Egyesült Királyság egyetemén végzik. Látható, hogy a hazai kontingens a legerősebb, a résztvevők egyharmada magyar állampolgár, s a román állampolgárok egyike is magyar nemzetiségű. A 2. táblázat közli a kutatók nevét, s a magyar résztvevők esetében a képviselt egyetemet is.

A hazai egyetemek közül 80%-ban a fővárosi székhelyű intézmények képviseltetik magukat a programban, a vidéki universitasok közül csupán

⁴² A program leírását lásd részletesen a <http://www.ceu.hu/academics/nondegree/rap> weboldalon.

⁴³ European Union Marie Curie Conferences and Training Courses „Romany Studies” MSCF-CT-2006-045799

Miskolcra és Pécsről nyert felvételt egy-egy kutató, holott éppen e két megyeszékhelyen összpontosulhatna a cigánysággal kapcsolatos szakpolitikák regionális irányítása, figyelembe véve a gazdaságilag elmaradott kistérségek és az ezeken a területeken reprezentált cigány lakosság arányát⁴⁴.

Állampolgárság	Létszám (fő)
magyar	10
cseh	4
román	3
török	2
német	2
amerikai	2
olasz	1
görög	1
belga	1
bolgár	1
holland	1
svéd	1
lengyel	1

1. táblázat: Részvevők állampolgárság és létszám szerint

Név	Ország	Tudományterület
Catalina Tesar	Románia	antropológia
Plainer Zsuzsa	Románia	antropológia
Petre Matei	Románia	történelemtudomány
Giovanni Picker	Olaszország	politológia
Anna Piotrowska	Lengyelország	zeneelmélet
Hana Synkova	Cseh Köztársaság	antropológia
Marek Jakoubek	Cseh Köztársaság	antropológia
Lenka Budilova	Cseh Köztársaság	antropológia
Jan Grill	Cseh Köztársaság	szociológia
Spyros Themelis	Görögország	szociológia
Andria Timmer	USA	antropológia
Natasha Beranek	USA	antropológia
Rövid Márton	Budapest, CEU	politológia
Tófalvi Zselyke	Budapest, CEU	politológia
Pulay Gergő	Budapest, CEU	zeneelmélet
Kurucz Erika	Budapest, Corvinus	szociológia
Horváth Kata	Budapest, ELTE	antropológia
Kovai Cecília	Budapest, ELTE	antropológia

44 Cserti-Csapó Tibor (2004:3-7)

Név	Ország	Tudományterület
Vidra Zsuzsanna	Budapest, ELTE	szociológia
Vida Anikó	Budapest, ELTE (Szeged)	szociológia
Török Zsuzsanna	Miskolc	antropológia
Dezső Renáta Anna	Pécs	neveléstudomány
Fabian Jacobs	Németország	antropológia
Johannes Ries	Németország	antropológia
Gul Ozatesler	Törökország	történelemtudomány
Selin Onen	Törökország	szociológia
Marcelo Frediani	Belgium	antropológia
Rena Danailova	Bulgária	szociológia
Wilco van den Heuvel	Hollandia	nyelvészet
Evelyne Urech	Svédország	nyelvészet

2. táblázat: Résztevők és az általuk reprezentált tudományterület

A programban résztvevő 30 kutató közül csupán két fő roma/cigány nemzetiségű, egyikük magyar, a másik bolgár állampolgár, az antropológia illetve a szociológia területén dolgoznak. E reprezentáció csupán 6%-os roma/cigány hallgatói képviselést jelent, ami rendkívül sajnálatos, tekintve, hogy a társadalmi inklúzió az érintettek bevonása nélkül a tudomány berkein belül is igen csak kétséges kimenetelű lehet.

A 3. táblázat adataiból kitűnik, hogy a legintenzívebben antropológusok szerepelnek a programban, s erősnek tekinthető a szociológusok kontingense is. Bár az oktatáspolitikai társadalmi integráció megvalósíthatóságának kiemelt színtere, a programban mindössze egy neveléstudománnyal foglalkozó doktorandusz hallgató vesz részt.

Tudományterület	Kutatók száma (megoszlása állampolgárság szerint)
antropológia	13 (magyar /4/, cseh /3/, német /2/, amerikai /2/, román, belga)
szociológia	7 (magyar /3/, bolgár, török, görög, cseh)
politológia	3 (magyar /2/, olasz)
nyelvészet	2 (holland, svéd)
zeneelmélet	2 (magyar, lengyel)
történelemtudomány	2 (török, román)
neveléstudomány	1 (magyar)

3. táblázat: A résztvevők által reprezentált tudományterületek hangsúlya, állampolgárság szerinti megoszlása

3.2.2. Elektronikus szeminárium, 2007. április 30 – május 4.

Napjainkban az informatikai és kommunikációs technológiák (IKT) alkalmazása nélkül oktatási-tanulási programok folytatása is elképzelhetetlen. A képzés ideje alatt, 2007. márciusától 2009. nyaráig minden résztvevő látogathatja a „CEU – Summer University E-learning Center”-ében fellelhető, kurzushoz tartozó közös weblapot, melyen keresztül elolvashatják az ajánlott szakirodalmakat, hallgatótársaik és oktatóik által feltöltött előadások és tanulmányok anyagát, valamint egymás közt tematikus fórumokat kezdeményezhetnek, hallgatótársaik és oktatóik elérhetőségéről (e-mail és Skype cím/fogadóóra) tájékozódhatnak.

2007. tavaszán részben a nyári egyetemet előkészítő, részben a hallgatók és oktatók egymás megismerését célzó elektronikus szeminárium került megrendezésre a kurzus weblapján keresztül. A programért felelős Michael Stewart, a University College London, Antropológia Tanszéke és a CEU oktatója irányításával a hallgatók előzetes információkhoz juthattak a nyári egyetemmel kapcsolatban, s naponta több alkalommal vitathattak meg oktatóik által kiadott tanulmányokat, vethettek fel őket foglalkoztató, releváns szakmai felvetéseket. Sor került technikai, s a távoktatás módszertanát érintő kérdések megvitatására is.

A szemináriumokon különös hangsúlyt kapott a nyelvészet – Yaron Matras (Manchester University) és Viktor Elsik (Károly Egyetem, Prága), az antropológia – Bogdan Neagota (Babes-Bolyai Egyetem, Kolozsvár), a szociológia – Alexej Pamporov (Bolgár Tudományos Akadémia, Szociológia Intézet) és a demográfia – Durst Judit (University Collage, London).

3.2.3. Nyári egyetem, Budapest, CEU, 2007. július 2-20.

A háromhetes, júliusi nyári egyetemen a tavasszal oktatók sora és tudományterülete kiegészült több előadóval, szakpolitikussal is. Az intenzív előadások és szemináriumok lehetőséget adtak Victor Friedman (University of Chicago) nyelvész; Judith Okeley (Oxford University, IGS, Queen Elisabeth House), Elisabeth Tauber (Müncheni Egyetem, Etnológiai és Afrikai Tanulmányok Intézete) és Alenka Spreizer (Szlovénia, Primoska Egyetem, Szociális Antropológia Tanszék) antropológusok; Szalai Júlia (MTA Szociológia Intézet) és Erőss Gábor (MTA Szociológia Intézet) szociológusok; Kovalcsik Katalin (MTA Zenetudományi Intézet) és Szuhay Péter (Magyar Néprajzi Múzeum) néprajzkutatók; Kézdi Gábor (Corvinus Egyetem, Buda-

pest) közgazdász régebbi és aktuális kutatásainak megismerésére, eszmecserére. Daróczy Ágnes a roma Holokauszttal kapcsolatos megemlékezésre invitált, s alkalom adódott politikai döntéshozatal kérdéskörét érintő megbeszélésekre is Zentai Violával (OSI – Nyílt Társadalom Intézet), Ostalinda Majával (ERRC – Európai Roma Jogok Központja) és Kóczé Angélával (Európai Roma Információs Iroda). Szilvássy István és zenekara a roma/cigány zenészek munkájáról és identitás-kereséséről számolt be – nem csak prózában.

A kurzus résztvevői részt vehettek egy kerekasztal beszélgetésen is, mely „A nyílt társadalom a törekeny államokban” címmel került megrendezésre. A panelbeszélgetés előadói Soros György (a Nyílt Társadalom Intézet és a CEU alapítója), Paul Collier (az Afrikai Gazdaságok Központja Közgazdasági Osztályának igazgatója), Lily Habash (a Palesztin Hatóság Kormányzati Reformjának vezetője) és Clare Short (korábbi Fejlesztési Miniszter, Egyesült Királyság) a roma/cigány népeiséget érintő problémáknál tágabb kontextusba helyezve tárgyalták a sérülékeny társadalmi csoportok helyét a világban.

A kurzusszervezők minden résztvevő számára biztosították annak lehetőségét, hogy kutatási területüket, eddig elért eredményeiket bemutassák. A fiatal kutatók nem csupán saját munkájukat ismertették, hanem – amennyiben lehetséges volt – az általuk képviselt tudományterületről egy-egy kollégájuk előadásának opponenseként is felléptek. Az ismertetéseket és opponensi véleményeket/vitákat követően szabad eszmecserék zajlottak, melyek lehetőséget kínáltak a résztvevők számára egymás tudományterületeinek, kutatási témájának még alaposabb megismerésére.

A zsűfolt napirend kiegészült a cigányság életével foglalkozó filmművészeti alkotások megtekintésével, megvitatásával is. A bemutatásra került alkotások (Cséplő Gyuri, A sündisznó átka, Hajrá Fradi, Falusi Románc, Shutka, Csövesek – csicskák) főként szociológiai problémákat ábrázoltak, a társadalmi egyenlőtlenségek mindennapjait tették érzékelhetővé a résztvevők számára.

Közvetlen tapasztalatszerzésre, antropológiai jellegű vizsgálatra egy Szuhay Péter által szervezett, háromnapos Tisza-tó vidéki terepgyakorlat adott lehetőséget. A résztvevők kis csoportokban Tiszanána, Sarud, Tiszaigal, Átány községeiben végeztek történet-szociológiai/etnológiai vizsgálatot. Bepillantást nyerhettek e települések együttélési szokásaiba, s a résztvevő megfigyelés, a lakosok, a településvezetés, s a kisebbségi önkormányzatok

képviselőivel történt beszélgetések során megerősítették azon összefüggést, miszerint a helyi közösségeknek kiemelkedő szerepük van a társadalmi együttélés kialakulásának befogadó illetve diszkriminatív voltában. Azokon a településeken, ahol az 1960-as évek cigányságot érintő lakáspolitikai intézkedéseit településen belül oldották meg a községek akkori illetékes hatóságai, nem figyelhető meg olyan mértékű etnikai alapon történő megkülönböztetés, mint azon falvak esetében, ahol a felszámolt telepek helyén területileg szegregált újabb telepeket hoztak létre az érintettek lakáshelyzetének „megoldásaként”.

3.3. Együttműködési lehetőségek

Természetesen a képzés jellegéből adódóan nem lehet teljes értékű, amennyiben a szervezők által biztosított oktatási lehetőségeken túl a résztvevők nem élnek a program során kialakult személyes kapcsolatokban rejlő, későbbiekben kibontakoztatható nemzetközi szakmai együttműködési lehetőségekkel. A kooperáció számos formája lehetséges.

A kurzus koordinátora évente bekéri a személyes beszámolókat a résztvevők által végzett tudományos tevékenységről, majd továbbítja azokat az Európai Bizottság számára. Ezúton a program szervezői és felelősei tájékozódhatnak a kutatók folyamatos szakmai tevékenységéről, s felhívhatják figyelmüket a számukra esetlegesen ismeretlen potenciális kapcsolódási pontokra.

Már létrejött nemzetközi projektekben hangsúlyosan két nyelvész és két antropológus kolléga vesz részt. A nyelvészek a Yaron Matras által vezetett, a romani különböző dialektusait feltérképező szerteágazó kutatás, a Romani Project Manchester⁴⁵ résztvevői. A nemzetközi projekt magyar felelőse Szalai Andrea⁴⁶, aki feltételezhetően nem utasítaná el a PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszékének romani nyelvet beszélő kollégáival történő együttműködést.

45 <http://romani.humanities.manchester.ac.uk/>

46 Szalai Andrea a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, 1995-ben a Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett diplomát magyar szakon, majd doktori tanulmányait a PTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Programján folytatta. 1996–2002 között a PTE BTK Romológia Tanszékén egyetemi tanársegédként dolgozott, a Pécsi Tudományegyetemhez fűződő szakmai kapcsolatrendszere pozitív.

A romológia⁴⁷ egyetemi alapképzési szak létrehozása a Pécsi Tudományegyetem oktatáspolitikai vívmánya. A szak 1997-ben kezdte meg működését Forray R. Katalin professzor vezetésével először specializációként, majd a 2000/2001. tanévtől levelező-, majd nappali tagozaton, ahol bölcsész és tanári képzés is szerezhető. A 2006/2007. tanévtől romológia specializáció a Tanszék által szervezett Doktori Iskola Nevelésszociológia Programján is végezhető. A szak munkatársainak célja a humán tudományok cigánysággal kapcsolatos kutatási eredményeinek integrálása az egyetemi oktatásba, a romológia tudományos kérdéseit ismerő és megértő, a cigányság politikai, jogi, nyelvi, kulturális, oktatási, demográfiai, munkaerő-piaci helyzetét értő és értelmezni tudó szakemberek képzése. A Tanszék számára a manchesteri nyelvészeti projektbe történő bekapcsolódás mellett a Lipcsei Egyetemen működő Forum Tsiganologische Forschung⁴⁸-gal (FTF) történő kapcsolatfelvétel is gyümölcsöző lehet.

Az FTF kialakulása és a Pécsi Tudományegyetem romológia vonatkozású képzéseinek fejlődése között hasonló tendencia figyelhető meg. 1998-ban Prof. Bernhard Streck hirdette meg az egyetemen az első ciganológiai szemináriumot, melynek sikerét követően 2002-től elindult a Ciganológiai Projektszeminárium Munkacsoport (Die Arbeitsgruppe Projektseminar Tsiganologie). 2005-ben megalakult az FTF, melynek célja romológus hallgatók képzése, valamint a romológiával foglalkozó tudósok és tudósjelöltek összefogása bel- és külföldön. Az intézményt képviselő antropológus kollégák a CEU programjában résztvevők anyaintézményeire vonatkozó együttműködési szándékukat több alkalommal hangsúlyozták.

4. Záró gondolatok

„A romológia multi-diszciplináris megközelítései – egy modell Európa számára” címet viselő program egyedülálló kezdeményezés a roma/cigány népesség felé tudományos elköteleződést mutató kollégák számára. A program szervezeti keretei jól átgondoltak, finánciális fedezete biztos.

Egy nemzetközi együttműködést célzó program sem kerülheti meg azonban a résztvevők színvonalas tudományos tevékenysége mellett azok személyes szociális kompetenciáinak kérdését. A kapcsolatteremtés és fenntartás, a hosszú távú koordinációra való képesség olyan humán tényezők, melyek e program sikerességének zálogát jelenthetik.

47 <http://nti.btk.pte.hu/rom/?main=alt>

48 <http://www.uni-leipzig.de/~ftf/index.html>

Irodalomjegyzék

At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe. UNDP, 2006.
http://europeandcis.undp.org/uploads/public/File/rbec_web/vgr/FastFacts_At_Risk_report.pdf (2007. 05. 22.)

Avoiding the Dependency Trap. Summary: Roma in Central and Eastern Europe. UNDP, 2002.
<http://www.romanothan.ro/engleza/reports/docs/Avoiding%20the%20Dependency%20Trap.pdf> (2007. 05. 22.)

CEU – Roma Access Program

<http://www.ceu.hu/academics/nondegree/rap> (2007. 03. 19.)

CEU – Summer University E-learning Center

<http://sunlearning.ceu.hu/course/view.php?id=16> (2007. 04. 13.)

Crowe, David M: A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia. New York: St Martin's Griffin, 1996.

Cserti-Csapó Tibor (2004): Területi-szociológiai jellemzés a magyarországi cigány népesség körében.

http://nti.btk.pte.hu/rom/dok/sal/Tibor_Cserti_Csapo_Territorial_sociology.doc (2007. január 12.)

Forray, R. K: The Situation of the Roma/Gypsy Community in Central and Eastern Europe In: Laurinda Abreu és János Sándor szerk.: Monitoring Health Status of Vulnerable Groups in Europe: Past and Present. Pécs: Compostela Group of Universities and PhenixTN, European Thematic Network on Health and Social Welfare Policies, 2006. 111–127.

Fraser, A: A cigányok. Bp: Osiris, 1996.

Multi-disciplinary Approaches to Romany Studies – a Model for Europe
<http://www.allconferences.com/conferences/20061201065307/> (2007. 01. 08.)

PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

<http://nti.btk.pte.hu/rom/?main=alt> (2007. 04. 13.)

Romani Project Manchester

<http://romani.humanities.manchester.ac.uk/> (2007. 11. 09.)

Silverman, Carol: Negotiating „Gypsiness”. Strategy in Context = Journal of American Folklore 1988. 101. sz. 261–276.

Universität Leipzig. Forum Tsiganologische Forschung

<http://www.uni-leipzig.de/~ftf/index.html> (2007. 11. 09.)

Nagy Pál: Az emberevési vád mítosza és valósága – A kassai „emberevő” per (1929)

1. Bevezetés

A magyarországi kutatók számára a cigányokkal szembeni emberevési vád az 1782. évi Hont vármegyei, másképpen kemencei bűnperről született különféle publikációkból ismert. A korabeli hazai és külföldi tudósításokat hamar elfeledték, 100 évnél is hosszabb szünet után, a 20. század elején fedezték fel az emberevéssel gyanúsított honti cigányok törtériját a büntetőjogászok és jogtörténészek. Azóta számos cikk született erről a témáról, de a per forrásszintű, történetkritikai elemzése, hátterének, összefüggéseinek és hatásainak modern feldolgozása még nem történt meg⁴⁹. A történettudósok részéről egyetlen kivételként említhető Hajdu Lajos esettanulmánya.⁵⁰

Az emberevési vád magyarországi történetének másik, kevésbé ismert fejezetét a szépsi cigányok 1929. évi kassai törvényszéki pere jelenti. Ez a per a közelmúltban került a kutatók figyelmének fókuszába Zoltan Barany könyvének magyarországi kiadását követően, s az eredeti források ismeretének hiánya miatt azonnal egy megtévesztő mozzanat társult hozzá, nevezetesen, hogy 1929-ben Kassán koncepciós perben „kannibalizmussal vádoltak cigányokat”. „Bár felmentették őket a vád alól, az eset felerősítette a lakosság cigányellenes előítéleteit...” – teszi még hozzá Zoltan Barany.⁵¹

Jelen dolgozatban sajtótörténeti elemzéssel bizonyítani fogom, hogy a kassai per szereplőinek ügyében szerteágazóan jelen volt ugyan az emberevés (valóban felerősítve az előítéleteket), ám a törvényszéki tárgyaláson nem szerepelt a vádpontok között, be sem került a vádiratba, s a tárgyalás során a törvényszéki elnök nem is engedte szóba hozni a kannibalizmust.

Kitérek továbbá az anthropophagia legfontosabb történeti összefüggéseire, a kassai ügy hátterére, röviden bemutatva azokat a tényezőket, amelyek ahhoz vezettek, hogy a kassai per a modern tudományos gondolkodásban is „emberevő” perként jelenik meg.

49 A per forrásainak egy részét szakszerűtlenül közli Puskás Péter – Végh József: *Előítélet és vértudat /Az „emberevő” cigányok pere/*. [Salgótarján], Mikszáth Kiadó, 1998.

50 Hajdu Lajos: *A honti emberevő per*. Rubicon, 1996. 6. sz. 12–14. p. Első megjelenés uő: *Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Bp. 1985.

51 Zoltan Barany: *A kelet-európai cigányság. Rendszerváltás, marginalitás és nemzetiségi politika*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 2000. 105. p.

2. Történelmi örökségek

2.1. Az ösztönlény alakja

Az emberevő, gyermekrabló, gyermekcsonkító, eredendően bűnös, hitehagyott, betegségeket terjesztő cigány alakja régóta állandó eleme az európai népek cigányképének. A népi gondolkodásban, az egyházi irodalomban, a joggyakorlatban és a modernkori sajtóban egyaránt felbukkannak e sajátos sztereotípiák, hasonlóan a Krisztus-gyilkos, Európába pestist behozó, vérváddal illetett zsidóhoz.

A halottak kiásásának és elfogyasztásának albániai és törökországi hiedelmét Kenrick és Puxon azzal magyarázzák, hogy a cigányok halottait ismeretlen helyeken temették el, a helybeliek szinte soha nem látták ezt, s nem volt tudomásuk cigány síremlékekről.

A 19. század vége óta gyűjtött népi szövegek, a közköltészet, az egyházi irodalom és a jogi források egymásra vetítése arról tanúskodik, hogy Magyarországon hosszú időn keresztül együtt élt a cigányokról alkotott képben a megvetés és az elismerés, a lenézés és az együttérzés. A mindenre képes cigány, mint bűnbak a 17. századtól jelenik meg a magyarországi cigányképben, s ez azzal a vélekedéssel kapcsolódik össze, hogy az akkor (17. század végén) ismert cigányok nem azonosak a korábbi békés bevándorlókkal. Az állatias ösztönlényként ábrázolt cigány figurája is a 17. századtól válik tipikussá, de nem társul hozzá a vérszomjasság, kegyetlenség attribútuma. A 17-18. században az állatias karaktert a naív, mulatságos, nemiségét kordában tartani nem tudó, a szokásszerűtől eltérő szexuális viselkedésű cigány képéhez társították.

A környezetére veszélyes, a civilizált életnek ellenszegülő, ősi, fékezhetetlen ösztönöket átörökítő, szélsőséges viselkedésre hajlamos cigány képe Magyarországon az 1782. évi Hont vármegyei anthropológia per, s a nyomában terjedő mende-mondák következtében erősödött fel, s 145 év múltán 1927-ben újraeledt Kassán. Mindkétszer európai, sőt világméretű hisztériát és máig élő tévedéseket váltott ki, a korabeli sajtó jóvoltából.

A magyar történelemből a tatárjárás utáni időkből, Dózsa György kivégzéséről és a 17. század eleji Erdélyből ismerünk olyan forrásokat, amelyekből úgy tűnik, hogy erőszak, illetve krónikus élelemhiány miatt valóban történt emberevés. Fontosabb az emberevés témája, mint mentalitástörténeti jelenség, a másokról alkotott kép metaforikus eszköze. A cigányok magyarországi történetében mindkét ízben az „antiszociális magatartás univerzális

szimbóluma”-ként fordul elő. A honti és a kassai per sajtója és levéltári forrásai sokkal többet árulnak el a vádlókról, mint a vádlottakról.

A cigányokkal szembeni emberevési vád nem egyedi jelenség. Az emberevő cigánynak a honti és a kassai per nyomán kirajzolódó képe kísértetiesen hasonlít arra, ami az emberevéstől sem visszariadó, vadnak, vérszomjasnak, állatiasnak, istentelennek jellemzett magyarokról a nyugati társadalmak kollektív emlékezetében a 9. század óta időről-időre felidéződött.

2.2. Az önvád motívuma a cigányperekben

A magyarországi cigányperek elemzése azt mutatja, hogy az igazságszolgáltatás egyes szintjein a cigányokkal szembeni bíraskodás nem volt előítéletes. Ugyanolyan bűncselekményt elkövető cigány és nem-cigány vádlottal szemben az eljárás lefolytatása, az alkalmazott törvényhelyek, a delictum értelmezése, az ítélet és annak indoklása nem különbözött egymástól. A bíraskodás akkor vált előítéletessé, s a cigányperek akkor tértek el a szokványos joggyakorlattól, hogyha cigányok olyan cselekmények gyanújába keveredtek, ami ritkán fordult elő, vagy nem is volt rá precedens, s a büntető törvénykönyvek sem ismerték (pl. az anthropophagiát). Az ilyen perek érdekessége, hogy racionális és irracionális mozzanatok keveredésével, az adott kor világgépének, ellentmondásos joggyakorlatának és a hisztériakeltés eszközeinek egymásra hatásával hogyan terebélyesedik egy szokványos eset nemzetközi hírévé monstre-perré. 1782-ben és 1927-ben is hétköznapi bűnesetek színeződtek emberevési váddá, hasonló mechanizmussal, mint a boszorkányvád.

Az extrém vádakat, előítéleteket felszínre hozó, hisztérikus közvélekedést kiváltó cigányperek „etnospecifikus” vonása egy különleges pszichológiai attitűd, a cigányoknak a bíróság előtti különös viselkedése. A magyarországi cigányperek értelmezésének kardinális módszertani problémája: a cigányok azért adnak elő egy történetet, mert valóban azt gondolják, amit mondanak, vagy azért mondják, amit mondanak, mert azt hiszik, hogy az a védekezés hatásos módja? A 16. század óta több perben is felbukkan ugyanaz a szituáció: cigányok külső kényszer vagy pszichózis hatására, szuggesztív lelki állapotban váratlanul, látszólag közönyösen, beismernek képtelen cselekedeteket, majd visszavonják vallomásukat.⁵² Közös ezekben a beisme-

⁵² Konkrét esetek elemzését I. NAGY Pál: *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában*. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola Kiadója. Kaposvár, 1998. 224-225., 302-306. p.

résekben a testi gyötrelmekről és a nem természetes úton bekövetkező haláltól való rettegés, továbbá az is, hogy a bírák nem tudják értelmezni, nem találnak rá megfelelő magyarázatot.

3. Egy metafora születése

3.1. A metafora szárnyra kel

1927. januárjában a Kassához közeli Szepsiben kirabolták és fejszé-vel agyonverték a boltjában Rusznyák Péter kereskedőt. A nyomozás során kiderült, hogy a tettesek azonosak lehetnek azokkal, akik Makrancon meggyilkoltak egy idős házaspárt. Január 27-én a Kassai Napló arról tudósított, hogy a rendőrség letartóztatott öt cigány férfit és két lányt, őket gyanúsítják a Rusznyák-gyilkossággal⁵³. Horváth Gyulánál megtalálták a kereskedő aranyóráját, Csiszár Gyulára pedig ráillett a Rusznyák-gyilkosság gyanúsítottjának személyleírása. Ez volt az első ellentmondás, amit a sajtó nagyvonalúan nem vett észre: a csendőrség által kiadott személyleírás egy 55 év körüli, vörös szakállas kéregetőről szólt, Csiszár pedig alig múlt 20 éves, haja fekete volt, s nem viselt szakállt.

Januárban és februárban a Kassai Napló hetente újabb cigányok letartóztatásáról számolt be, akiket két hónap leforgása alatt csaknem minden, az előző három esztendőben történt rablással, gyilkossággal és eltűnéssel kapcsolatba hoztak. Az újabb és újabb bűnesetek mindegyikéről megemlítették, hogy a cigányok beismerték azokat. Újabb ellentmondás: a Kassai Napló publicistái nem törődtek a beismerések körülményeivel, figyelmen kívül hagyták a tárgyi bizonyítékok hiányát, s arra sem kerestek választ, hogy az egyik letartóztatott, Ribár Elek miért kísérelt meg öngyilkosságot a cellájában február 23-án.

1927. március elején 21 cigány volt már börtönben, amikor elindult a lavina. *Éveken keresztül emberhússal táplálkoztak a szepsi-i rablógyilkos cigányok* – adta hírül a Kassai Napló március 5-én. *Száz embert faltak föl a kassai emberevő cigányok* – közölte ugyanekkor a Nagyvárad című napilap. Bebizonyosodott tényként közölték az emberevést, ráaggatva az első egzotikus motívumokat is: a cigány nők gulyást főztek az áldozatok húsából; a cigányok valósággal vadásztak az emberekre, főleg az asszonyokra, mert azoknak ízletesebb a húsup. Az emberevés bizonyítottóságát a süketnéma

53 A cikk címe: „Más gyilkosságot is követtek el a szepsi-i rablógyilkosok”.

Ribár József⁵⁴ állítólagos írásbeli vallomására alapozták, melyben beismer-
te, hogy áldozataikat megették (később többször is elmondják a cigányokról,
hogy írástudatlanok!). Szükszavúan utaltak a cigányok korábbi makacs ta-
gadására és a tárgyi bizonyítékok keresésére, de az ellentmondások most is
háttérbe szorultak a hatásvadászat mögött.

Március 5-ig a Kassán fogva tartott cigányok iránt csak a helyi sajtó
érdeklődött. Az emberevés híre keltette fel a budapesti és a jelentősebb vidé-
ki lapok érdeklődését, ami néhány hét alatt Prágán, Berlinen és Londonon át
New Yorkig gyűrűzött, s „*a kis abauji városkát a világesemények központ-
jába emelték*”.

Március 5. és 9. között nem volt olyan számottevő magyarországi lap,
amelyik ne foglalkozott volna az emberevéssel. Három nap alatt megszü-
letett az „emberevő cigány” metaforája, melynek értelmezéséhez *William
Arens* teóriájára támaszkodtam. Arens szerint a kannibalizmus vádja eszköz
az elhatárolásra, az erkölcsi alacsonyabb rendűség és a mentális aberráció
bizonyítására, a „nem ember”-ként történő meghatározásra. A március 5.
utáni cikkekben a kannibállá nyilvánító, lealacsonyító attitűd megszületésé-
nek és kiterjedésének folyamata követhető nyomon, amelyben az emberevés
és a hozzá társított irracionális, egzotikus motívumok „a cigány” identifiká-
ló tényezőjeként, differentia specificájaként értelmeződtek.

1927. március 6–7-én a letartóztatásokat és a „bűnlajstromot” két,
egymásnak ellentmondó változatban tálták a lapok. Az egyik variáció: a
szepsi csendőrök Filkó Sándor vajda 24 tagú bandáját fogták el, akikről 12
rablógyilkosság elkövetése derült ki. Az áldozatok közül 4 férfit és 1 nőt fel-
daraboltak, megsütöttek és megették. A másik variáció: a kassai rendőrség
letartóztatott egy kóbor cigánybandát 80–100 ember meggyilkolása, illetve
a kassai nagyerdőben történt megfőzése, megsütése és megevése miatt.⁵⁵ A
cigányok bevallották, hogy 1926-ban egyszer 3 napig nem ettek, s ekkor
Szilke Sándor⁵⁶ nevű, „*félvad, állati erejű ember*” utasította őket: az első

54 A per történetének feltárására irányuló kutatásom fontos, e dolgozatban nem kifejtendő
kérdése, hogy sem a csendőrök, sem az újságírók nem voltak tisztában a cigányok
személyazonosságával. Összekeverték őket, nem látták át a rokoni kapcsolatokat, s nem
tudták megkülönböztetni a családneveket a ragadványnevektől.

55 „A boldvai cigányok bevallották, hogy embert ettek”. Alföldi Újság, 1927. március 6.
„Hónapokig fog tartani a bűnlajstrom összeállítás”. Kassai Napló, 1927. március 6.
„Borzalmas bűnről vallomást tesznek az emberevő cigányok.” Marosvidék, 1927.
március 6.

56 Filkó=Filke=Szilke.

embert, akit meglátnak, gyilkolják meg. Megöltek egy 13 éves eperjesi gimnazistát, egy kereskedőt, egy igazgatót és Szepsi falu bíróját, s megsütötték őket pecsenyének. A cigányok beismerték, hogy ezen kívül még vagy 20 ember terítékre került. A rendőrség viszont azt feltételezi, hogy legalább 100 ember halála szárad a lelkükön. Némelyik újságíró száznál is több betörés és tizenöt gyilkosság elkövetéséről írt március 8–9-én.⁵⁷

Az emberevést mindkét változat tényként fogadta el és kétféle kontextusban értelmezte.

A fékezhetetlen, civilizálhatatlan, született bűnöző verziója az egyik, melynek ideológiai alapja Lombroso elmélete:

Tudtuk, hogy a cigány mindenre képes, de az emberevésről szóló híreket nem hittük. Magyarországon a legtöbb cigány erősen asszimilálódott, polgásosodott, alkalmazkodott a törvényes rendhez, elsajátította a civilizált élet szabályait, „*a kóbor cigány [azonban] ma is veszedelme a közbiztonságnak és amint a szepsi esetből kitűnik, nem is alaptalan az a vád, hogy egyszer-egyszer egyikük-másikuk emberhúsrá is éhezik*”⁵⁸. Az emberevés régóta vád volt a cigányok ellen, s tipikusnak tartották a gyermekrablást és a gyermekcsonkítást is. A letelepedett cigányok között is sok a bűnöző, de a vándorcigányok 99%-ban azok, tulajdonképpen bűnözőnek születnek.⁵⁹ „*Rejtélyes fajta a cigány. Csodálatosan megtudta őrizni nomád szokásait, amelyeket még Indiából hozott, szabadságvágyában nem tűr korlátot és hiába próbálják őket civilizált életre fogni, dacolnak a nyugat, a fejlődés szellemével, megmaradnak ugyanolyan vad, fékezhetetlen, kóbor fajtának, mint amilyenek Indiában voltak, ha ugyan innen származnak.*”⁶⁰

57 „A szepsi emberevő cigányok száznál is több betörést követtek el”. Kassai Napló, 1927. március 8.

„Az emberevő cigányok rettenetes vallomása”. Marosvidék, 1927. március 8.

„Egy asszony húsát krumplival levesbe főzték meg és ették az emberevő cigányok. Újabb borzalmas részletek a boldvai cigányok vallomásaiból.” Debreczen.

Keletmagyarországi napló, 1927. március 8.

58 Kun Andor: Az abaúji emberevő cigányok elődei. Magyar Hírlap, 1927. március 6.

59 Valamennyi sajtóhírben összemosták a független vándorló és a csavargó fogalmát. A perben szereplő cigányok nem alkottak szervezett, vándorló, karavánszerű csoportot, de nem voltak otthonatlan csavargók sem. Rendelkeztek állandó lakóhellyel, mindnyájan fiatalok voltak, s alkalmi csoportot képeztek. További kutatásom fontos aspektusa lesz a csoport szociológiai jellemzőinek, a szociális és egyéb kritériumoknak a vizsgálata.

60 A kassai per idején olyan 18-19. századi teóriák számítottak paradigmaticus származáselméletnek, amelyeket napjainkban már a tudománytörténeti érdekességek között említünk. A Kőrösi Csoma és Xantus János által is leírt indiai „cengárok”, az ókori mezopotámiai Zeugitana város lakói, a kaukázusi „zygiusz”-ok egyaránt számba

A másik változat ideológiai alapja a freudizmus, s a cigányt az emberi nem állatias, sötét természetének archetípusaként jeleníti meg:

Csehszlovákia tagadhatatlanul Közép-Európa legkultúraltabb országa, alacsony az analfabetizmus, egész Európában híres a fejlett bürokrácia. Kassa modern város, nem idegen tőle a civilizáció, a műveltség, a haladás. Ennek tükrében szinte hihetetlen (de sajnos igaz) az emberevésről szóló hír. A kassai erdőben „*emberi hátgerinccsontokról rágicsálják le a húst és óriási kandérokban kotyvasztják igazgatók, kereskedők, deákok zsigeréből a bográcsgulyást*”. Az endo-és exokannibalizmus nem ismeretlen a történelemben, s ma is [1927] ismert távoli szigeteken, de senki sem gondolta volna, hogy a közvetlen környezetünkben is előfordulhat. A külvilágtól nem elzárta élő, a polgárosodás „szárnycsapásai” által mindenképpen megérintett emberek, akik cigarettát sodornak, harisnyát és nadrágot viselnek, gyufát gyűjtenek, s Európa közepén vannak, nem pedig a maori szigeteken, úgy viselkedhetnek, mint a kannibálok? A cigányok régen hírhedtek voltak brutalitásukról, nem is olyan régen még a cigányokkal ijesztgették a gyermekeket. Úgy tűnik, hogy ez a faj a legkultúraltabb környezetben is átörökíti az ősök bestiális ösztöneit. Ha lehetséges, hogy a cigány nem fejlődésképes fajta, akkor ez más emberfajtákra is igaz. Ha pedig így van, akkor az a rémíztető következtetés adódik, hogy az ember mindenre képes. „*Mert az emberiség fejlődését külső körülmények határozzák meg, egyforma jogok, kötelemek szorítják egy uniformizált cselekvés sémájába és freudi megvilágításban minden emberben ott vannak a barbár ösztönök, csak szublimált formában jelentkeznek. Nem lehet a kassai kannibálok esetéből a cigányfaj megváltozhatatlan voltára következtetni. Bármennyire is szomorú, de a kassai eset azt mutatja, hogy az ember nem változott. Az európai emberből magára maradvá kitör a kannibál.*”⁶¹

A letartóztatás hírének közlése után az abaúji cigányok ügyét összekapcsolták az életfogytiglani börtönbüntetését Nagyenyeden töltő tömeggyilkos, Reinitz Jakab ügyével. Ő annak idején a szatmári tárgyaláson ár-

jöttek, mint a cigányok elődei. Vályi István, Grellmann, Pott, Paspati, vagy a kutatási eredményeit 1926-ban publikáló Sampson nevét meg sem említették a cikkekben, a szakértők sem hivatkoztak rájuk. Az ún. „angol teóriát”, vagyis a cigányokat a walesi romani alapján Indiából eredeztető elméletet Magyarországon kevesen ismerték. Ismertebb volt a francia Forbinnek éppen 1927-ben, a *La Nature*-ban közreadott elmélete, aki szerint a cigányok az ókori Elámból származtak. Továbbá a német Deufennbachnak a *Neue Musik Zeitung*-ban publikált elképzelése, aki a régi keletű egyiptomi származás mellett érvelt.

61 „A kassai emberevők”. Keleti Ujság, 1927. március 6.

tatlannak vallotta magát, s most az ügyvédje, Gáspár Gyula kihasználva a cigányok rémtetteiről viharosan terjedő híreket, vizsgálatot kért arra vonatkozóan, hogy a Reinitznek tulajdonított kassai áldozatokat nem az abaúji cigányok ölték-e meg?⁶²

Az emberevésről szóló első hírközlések után 3–4 nappal az eset egész Csehszlovákiát és Magyarországot izgalomban tartotta. Ellentmondásos hírek láttak napvilágot a kihallgatásokról, s az újságírók jelenlétéről. Egy prágai német lap helytelenítette, hogy a cigányokat az újságírók jelenlétében hallgatják ki. Martinek főügyész március 6-án cáfolta az újságírók jelenlétét, de „*korunk legborzalmasabb bűnténysorozatát*”-ról beszélt, miközben nem voltak megfelelő bizonyítékok. Március 9-én több lap is arról számolt be, hogy előző nap az újságírókat beengedték a cigányok kihallgatására, s tanúi voltak a cigányok kezdeti konok tagadásának, majd egyik pillanatról a másikra történő egykedvű beismerésének. Március 9–10-én a lapok többsége minderről úgy számolt be, hogy a cigányok „*egyáltalán nem tudják felfogni tettük borzalmasságát*”.⁶³ Az „emberevő cigány” metaforájába beleépült a nihilista, belső erkölcsi parancsot nem ismerő cigány alakja, a született bűnöző és az archetipikus cigány teóriája összekapcsolódott, s a kanti etika nyújtotta hozzá az ideológiai kötőanyagot.

Az újságírók beszámoltak a vizsgálat és a beismerések körülményeiről, de nem figyeltek rájuk. Nem tárták fel a vélt és valós tények hátterét. Nem gondolták, hogy a cigányok esetleg össze akarják zavarni a csendőröket és az ügyészt, s talán kommunikációs nehézségek is adódnak a magyar anyanyelvű cigányok, s a szlovák csendőrök között. Azt sem mérlegelték megfelelően, hogy némelyik cigány nevetgélt a helyszíni szemlék során. Az sem jutott eszükbe, hogy a cigányok esetleg félelemből vallanak magukra.⁶⁴ A helyszíni szemlén az egyik cigány állandóan azt kérdezgette Drozda csendőrszázadostól, hogy ugye nem kapnak kötelet, nem bánja ha tömlőcbe tesz is, de ne akasszák fel. Egyedül a Kassai Napló publicistája jutott arra a következtetésre március 10-én, hogy a cigányok össze-vissza hazudoznak, olyan bűncselekményeket is hajlandók beismerni, amelyeket kétségtelenül

62 „Emberevő cigányok ölték meg Reinitz kassai áldozatait?” Nagyvárad, 1927. március 9.

63 „15 gyilkosságot bizonyítottak rá eddig a cigányokra”. Kassai Napló, 1927. március 9.

64 Sem a sajtóban, sem a szakértői véleményekben, sem a bírósági tárgyaláson nem merült fel, hogy a cigányoknak a nem természetes úton bekövetkező halállal kapcsolatos és egyéb hiedelmei befolyásolhatták a viselkedésüket (pl. félelem attól, hogy a felakasztott ember visszajáró szellemmé, mulo-vá válhat).

nem ők követtek el.⁶⁵ Nyilvánvaló képtelenségeket ismertek el ismét: az aszsonyok krumplilevesbe főzték bele több férfi és nő húsát, s mindenki evett belőle. Az egyik cigány azt vallotta, hogy a nők húsa fehérebb és puhább volt, mint a férfiaké.⁶⁶

3.2. Tárgyilagosság és manipuláció

1927. március 9–10-től kezdve a sajtóban a cigányok viselkedésének okait keresik, megszólaltatnak szakértőket, s felvetődik, hogy mit szólnak az esethez a cigányok. A véleményeknek többféle intellektuális szintje választható el, pozitív változás, hogy megjelennek az emberevést határozottan cáfoló nézetek is, s megfogalmazódnak új szempontok: éhezés, misztikus világkép, az önvád pszichológiai háttere és párhuzamai, előítéletesség, a jogi bizonyítás kritériumai. Az előítéletesség, a logikai csúsztatás, az olvasók manipulálása azonban továbbra is megmarad, még az emberevésben kételkedő közleményekben is. Egyrészt minden cikk címében „az emberevő cigányok” kitétel szerepel. Másrészt, az emberevést kétségbe vonó, vagy határozottan cáfoló cikkek szerzői is „a cigányt” egy pszichológiailag degenerált fajnak tartják, s ezzel nem gyengítik, hanem erősítik „az emberevő cigány” metaforáját.

A napi – és hetilapokban megjelent cikkek, hírek a szenzációt romboló tárgyilagossá tájékoztatás és az olvasók számának gyarapodását remélő, hisztérikus hangulatkeltés és tényferdítés szélsőségei között ingadoztak. Még az is előfordult, hogy ugyanabban a lapban, sőt ugyanabban a cikkben egymásnak ellentmondó állításokat fogalmaztak meg.

Gyárfás Endre a Kolozsváron kiadott Keleti Újság március 10-i számában háromféle véleményt szembesít.⁶⁷ Cikkét interjú formában közölte, de az interjúalanyokat nem nevezte meg. Csak további rész kutatások során lehetne kideríteni, hogy valóban készített-e interjúkat, vagy a lanyhuló érdeklődés felkeltésére ő maga kreálta a „véleményeket”.

Az ideggyógyász véleménye:

A letartóztatott cigányok egyike sem normális. Az emberevés éhség-

65 „Keresik a megevett áldozatok csontjait”. Kassai Napló, 1927. március 10.

66 A letartóztatott cigányok képtelen történeteket adtak elő a csendőröknek, amelyekről a sajtó áttételesen értesült. Az újságírók számára nem volt egyértelmű, hogy valójában mit ismertek be, mert a csendőrségi jelentéseket nem hozták nyilvánosságra.

67 Gyárfás Endre: Az elmeorvosok örülteknek mondja az emberevő cigányokat, a kriminalista felmentésüket kéri, egyedül a cigány az, aki halálra ítélné őket. Keleti Újság, 1927. március 10.

ből származott, s elharapózó szenvedéllyé, sőt tömegtébollyá vált. Szilke Sándor szuggesztív erejével rávette a többieket, hogy embert egyenek, s „rászoktak”. Bizonyított, hogy aki egyszer embert evett, az nem tud róla leszokni. A halálos ítélet nem lenne helyes, a cigányok tébolydába valók.

A kriminalista véleménye:

Ha ő lenne a cigányok védője, felmentésüket kérné. A középkori boszorkányperekben is előfordult, hogy a vádlottak külső kényszer nélkül vallották magukra a boszorkányságot, halálmegvetésük csak pszichológiailag magyarázható. A cigány „*fanatikus s a misztikumot szerető nép*”, misztikumokat űz és a legtöbb esetben hisz is bennük. Az 1782-es honti perben a cigányok vallatás nélkül elismerték az anthropophágiát, s kivégezték őket. Rövid idő múlva kiderült, hogy nem csak az emberevést, hanem a gyilkosságot sem ők követték el. Sohasem derült ki igazán, hogy a cigányok miért vállalták a halálukhoz vezető rettentő bűnt, de a kemencei per jó védekezési támpontot kínál az ügyvédek számára, mert a kassai szituáció is hasonló.

Egy cigány zenész véleménye:

A cigányok mindenütt nagyon megrémültek. Egyrészt, mert félnek, hogy meghurcolják őket. Másrészt, mert állandóan azt kérdezzetik tőlük, hogy tényleg szoktak-e emberhúst enni. A kolozsvári cigányok elhitték a le-tartóztatottokról, hogy embert ettek, s mélyen elítélték őket. A megkérdezett zenész úgy nyilatkozott, hogy kitaposná a belüket, s egyetértene a halálos ítélettel.

Az Esti Kurir március 15-i számában, ismeretlen szerző tollából megjelent cikk tárgyilagos hangvétele kivételes volt⁶⁸. A „*Mégsem emberevők a boldvavölgyi cigányok*” c. írás kimondja, hogy az „emberevő cigányok”-ról szóló hírek bejárták ugyan az egész világsajtót „*a nagy szenzáció azonban már nem egészen hitelképes*”.⁶⁹ Az emberevés vádjával szembeni érveket is konkrétan számba vették: nem került elő semmiféle tárgyi bizonyíték, ami a cigányok beismerő vallomását megerősítené, nem találtak emberi csontokat; az állítólagos emberevés helyén talált csontok kétséget kizáróan háziállatok csontjai.

68 „Mégsem emberevők a boldvavölgyi cigányok”. Esti Kurir, 1927. március 15.

69 Nagyváradon ugyanekkor még csak az első hírek közlésénél tartottak, vagyis 9–10 napos fáziskésésben voltak Kassához és Budapesthez képest. Távolabbi és kisebb helyeken pedig még nagyobb lehetett ez a csúszás.

1927. márciusában még a jogászok többsége is elhitte az emberevést. A jogi érvelésben és annak sajtókommentárjában nem az emberevés megtörténte volt a lényegi kérdés, hanem a büntethetőség és az erkölcsi megítélés. Március közepén még az a verzió volt a legelterjedtebb, hogy külön megítélés alá esnek a letartóztatott cigányok közül, akik gyilkoltak is, s azok, akik nem öltek, de részt vettek a hullák „feldolgozásában és elfogyasztásában”. A büntető jogászok a legbószebb keresés ellenére sem találták egyik esetre sem a megfelelő paragrafust. Az európai büntetőtörvények nem tartalmaztak olyan tételt, amely az anthropophagiára, mint *sui generis* bűncselekményre vonatkozott volna.

A legtöbb európai állam modern büntetőjogi kódexe, köztük a hazai Csemegi-kódex is, a 19. század második felében született. Az emberevés *delictuma* fel sem merült ezek összeállításakor, senki nem gondolta, hogy akadna olyan ember, aki emberhúst enne. Tulajdonképpen helyesen gondolták, arra pedig nem számíthattak, hogy annál többen lesznek, akik másokról elhiszik. A világnak azok a részei, ahol hétköznapi viselkedési normaként élt a kannibalizmus, meglehetősen távol voltak, s arra sem emlékeztek már, hogy a 17. századi európai orvosi gyakorlatban homeopátiás célból adtak betegeknek halott emberek húsából készített gyógyszert.

A gyilkosságban részesnek tartott cigányok esetében az emberevés jogilag megkerülhető volt azzal, hogy gyilkosságért büntetik meg őket, az emberevést pedig erkölcsileg elítélik. A nagyobb fejtörést azok okozták, akik nem gyilkoltak, de a beismerő vallomások szerint feldarabolták a hullákat és emberhúst ettek. Róluk háromféle jogi álláspont alakult ki. Az első szerint ők bűnpártolásban vétkesek. A második vélemény a becsületre vonatkozó törvény megsértése miatt elítélhetőnek tartotta őket, mint hullagalázókat. A harmadik nézet az emberevést *sui generis* bűncselekménynek és erkölcsileg mélyen elítélendőnek gondolta, de nem tartotta büntethetőnek jogszabály hiányában.⁷⁰

1927. március derekán a publicisták többsége, hívők és kételkedők egyaránt, jogi, etnológiai és történelmi párhuzamokat, analógiákat keresett. Meg is találták ezeket a Bibliában, az Odüsszeiában, Herodotosznál, Szent Hieronimusnál, s az 1920-as években kannibálként ismert afrikai, ázsiai, amerikai és ausztráliai népeknél. A példák segítségével a kannibalizmus értelmezhető lett, mint ősidők óta élő kultúrhisztóriai jelenség, de még a hívők számára sem adott kielégítő magyarázatot a letartóztatott cigányok viselkedésére.

70 „Büntethető-e a kannibalizmus?” Kassai Napló, 1927. március 15.

3.3. A múlt felidézése

További magyarázatot a publicisták némelyike a kemencei perben vélt fellelni, mások pedig néhány évtizedes párhuzamokban.

Az 1782-es honti anthropophagia per Várnai Sándor 1903-ban megjelent cikkéből és Vajna Károly 1907-ben kiadott könyvéből volt ismert Magyarországon. Ők még tanulmányozhatták Hont vármegye levéltárát, amelyet – nem véletlenül – éppen a kassai per idején az Ipolyba szórtak a szlovákok⁷¹. Annak ellenére, hogy mindketten, mint a korszellem sajátosságait tükröző esetet idézték fel a kemencei törvényszéken történeteket, felhívták a figyelmet a jogi dilemmákra, s arra is, hogy az emberevés nem történt meg, a köztudatban ellentmondásos kép élt a honti perről. A népi emlékezetben a honti cigányok, mint gyermekevők maradtak meg, illetve az emberevés általánosított a cigányokra, leginkább a kolompárokra. A 18. század végi mágikus képzelet vélelmeit és a valóságos tényeket a 20. századi ember sem tudta, a hatásvadász modern sajtó pedig gyakran nem akarta külön választani.

1927. március elején, közvetlenül az emberevés hírének felröppenése után a kemencei bűnperről még úgy írtak, mint a cigányok emberevésének és kegyetlenségének történeti példájáról. Kun Andor pl. a Magyar Hírlap március 6-i számában⁷²: „...*Kemence, Bát és Cáb községekben azon érték a cigányokat, hogy kis gyermekeket agyonütnek, megsütnek és megesznek és akkor háromszázhusz cigányt vert agyon a falvak népe.*”

1927. március 13-án jelent meg először teljes cikk az 1782-es perről, Turnowsky Sándortól a Keleti Újságban⁷³. Turnowsky volt az egyetlen, aki általánosító elmarasztalás nélkül, nem a kannibállá nyilvánított cigányokban, hanem a kannibállá nyilvánító környezetben kereste a magyarázatot. Az ő írásában erőteljes hangváltás történik, cáfolja a szenzáció múltbeli bizonyíthatóságát, az 1782-es per számára nem az emberevés alátámasztásához, hanem az előítéletesség és a tömegpszichózis működésének, ismétlődésének megismeréséhez szolgáló történeti adalék. Ő von először párhuzamot a cigányok elleni emberevási vád és a zsidók elleni vérvád között: „*A nomád cigányokat évszázadok óta világszerte üldözik az emberevés vádjával, mely sok tekintetben hasonlatos a zsidóüldözések ürügyéül szolgáló vérvádhoz.*”

71 Soós István szóbeli közlése.

72 Kun Andor: Az abaúji emberevő cigányok elődei. Magyar Hírlap, 1927. március 6.

73 Turnowsky Sándor: Emberevő cigányok másfél száz év előtt.

Keleti Újság, 1927. március 13.

Nincs kizárva, hogy most is ilyen babonás előítéletből fakadó váddal állunk szemben.”

További fontos észrevétele, hogy a híradásokból nem lehet megállapítani, milyen körülmények között ismerték be a cigányok az emberevést. Úgy véli, hogy az emberevés hiedelme 1782 óta lappangott a Hont megyéhez nagyon közel eső Abaújban is, s most új életre támadt. Az okokat csak lélektani módszerekkel lehetne feltárni, s e vonatkozásban is történeti párhuzamként kínálkozik a kemencei per. Konklúziója: most is ugyanúgy ki fog derülni, hogy az emberevés vádja „*vénasszonyok beteg fantáziájának szüleménye*”.

Több oldalról, szisztematikusan, tudományosan megalapozott érvekkel, nem a napilapok publicisztikai stílusában cáfolta az emberevést, 1927. április 15-én a Jogtudományi Közlönyben kiadott dolgozatában Gábor Gyula budapesti ügyvéd⁷⁴. Ő is felidézte a honti pert, amely szerinte nem hozta volna lázba egész Európát, ha csupán lopásokról, rablógyilkosságokról és a cigányok kivégzéséről lett volna szó. A rettenetes megdöbbenést az emberevés váltotta ki. Annál is inkább, mert az ún. kultúrállamokban az emberevés ismeretlen büntetendő cselekmény. A magyarországi büntető jog sem régen, sem most nem ismerte az emberevés delictumát.

Felidézte a magyar történelemből a tatárjárás utáni és a 17. század eleji éveket, amikor végszükségben, élelemhiány miatt embert ettek, valamint néhány, tankönyvekbe is bekerült büntetőjogi precedenst a közelmúltból. Az angliai ún. Mignonett-eset és az ausztriai ún. marburgi emberevő házaspár példáján keresztül veti fel a bizonyíthatóság és a büntethetőség problémáját.

1881. július 5-én a Mignonett nevű yacht hajótörést szenvedett. A személyzet három életben maradt tagja heteken át hányódott egy csónakban a nyílt tengeren. Nyolc nap után a kapitány és a kormányos leszúrták a beteg hajósinast és megették. Londonban az esküdtszék halálra ítélte őket, amit kegyelemből kényszermunkára változtattak. Az ítélet alapja azonban nem az emberevés volt, hanem a gyilkosság.

1900. májusában az ausztriai Prassdorfban eltűnt egy házaspár leánya, a szülőket vádolták a meggyilkolásával, amit be is ismertek, sőt, azt is, hogy feldarabolták, megsütötték és megették. Maria Bratuschát három évi börtönre, Franz Bratuschát pedig halálra ítélték, amit életfogytiglani börtönre változtattak. 1903-ban a leányt egy börtönben a legjobb egészségben megtalálták. A szülők beismerő vallomására sohasem született magyarázat,

⁷⁴ Gábor Gyula: Emberevő cigányok. Jogtudományi Közlöny, 1927. április 15.

az orvosszakértők teljesen épelméjűnek találták mindkettejüket felmentésüket és szabad lábra helyezésüket követően.

A kassai eset Gábor Gyula szerint nem tartozik a végszükségben elkövetett emberevés kategóriájába. Magyarországon nincs éhínség, miként nem volt 1782-ben sem. A honti és a kassai cigányok soha életükben nem ettek embert, az anthropophagia vádja justizmord. A cigányok mindkét helyen „*psychopatológiailag megmagyarázható szuggesztív hatása alatt tettek önbeismerő vallomásokat*”. Talán a vajdáknak állt érdekükben, hogy rávegyék őket – vélekedik.

A honti és a kassai vádlottak vallomásainak elemzése is azt mutatja, hogy nem követték el, amit beismertek – mondja Gábor. A deliktumot sablonszerűen egyformán adják elő. Csaknem mindegyikük azt vallja, hogy a megevett emberek csontját elégették, ami lehetetlen, mert a Siemens-kemenében is 1000 foknál nagyobb hőmérséklet szükséges hozzá. Nem is találtak egyetlen hullát sem, vagy csontvázat. Amikor néhány cigány azt vallotta, hogy a csontokat elásták, az általuk mutatott helyen az erdőben nem volt semmi.

Már 1782-ben a kemencei perben is előadta Náthy Ferenc tisztí ügyész, a cigányok védője, hogy a beismerés önmagában nem elegendő a vád bizonyítására⁷⁵. Hasonlóképpen elégtelenek a tanúvallomások is, mert a tanúk is állhatnak szuggesztív alatt. Tárgyi bizonyítékok pedig nincsenek, s nem voltak 1782-ben sem.

Gábor Gyula jogi érveléssel kizárja az emberevést, de a cigányokat egy „*degenerált faj*”-nak tartja, amelyik „*hajlamos a hisztérikus befolyásokra*”, ezért vallottak a kassai cigányok önmagukra, s ezért adtak elő képzelenségeket.

3.4. Hisztéria, propaganda, pogrom

Az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaiban a cigány történelem fejlődéslogikájának sajátossága, hogy a gazdaságilag fejlett területeken megmaradtak a független vándorló közösségek és a nyugati országokéhoz hasonló kirekesztő politika sújtotta őket; a gazdaságilag fejletlenebb területeken a cigány csoportok erősebben integrálódtak, s türelmesebb politika érvényesült feléjük.⁷⁶ A kétféle modell Csehszlovákiában a '20-as években

⁷⁵ Ezt a történelmi adalékot 1927. március 11-én a Kassai Napló is közölte egy rövid cikkben: „Emberevő cigányok másfélszáz év előtt”.

⁷⁶ Will Guy nyomán Binder Mátyás: A roma identitás gyökerei Kelet-Közép-Európában. Kézirat, 2007. 4. p.

párhuzamosan élt egymás mellett, ugyanakkor ebben az időszakban kiéleződtek a társadalmi konfliktusok.⁷⁷ Tegyük még hozzá azt is, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai között is élesek voltak a politikai konfliktusok, különösen a kisantant megalakulását követően. A szepsi cigányok letartóztatása tehát egy súlyos válságidőszakban történt, éppen amikor a nagy gazdasági világválság előjeleként, összeomlott a világ gabonapiaca. Ebben a helyzetben a sajtómizéria és az ennek nyomán terjedő mendemondák viharos gyorsasággal hisztériává dagadtak, s ebből a kisantant országainak vezetői – főként a csehek és a románok – igyekeztek politikai tőkét kovácsolni.

A cseh lapok ténynek fogadták el az emberevést és a boldvavölgyi cigányok ügyét arra használták fel, hogy éles támadást indítsanak a magyarok ellen: az emberevést úgy állították be, mint a régi (1918 előtti) magyar közigazgatás itt maradt következményét.

1927. március második felében már tombolt a sajtóháború. Március 20-án nyilatkozott a Magyarság c. lapban Jehlicska Ferenc, volt prágai képviselő⁷⁸. Nem mondta ki, hogy az emberevés vádja nem igaz, hanem a cseh sajtó logikájával és kontextusával szembeállított egy másikat, aminek szintén az az alapja, hogy megtörtént az emberevés, csak nem a magyarok, hanem a csehek a felelősek. Ekkortól fogva erősödik fel a cikkekben a népkarakterizálás, s a politikai hisztéria. Jehlicska így nyilatkozott:

„Ha tehát most a Felvidéken emberhusevésre adta magát a cigány, annak csak a rezsiváltozásban lehet az oka. Ugy is van. A csehek rövid nyolc esztendő alatt kifosztották, kiették a Felvidéket, lakosságát koldusbotra juttatták. Manapság tyuk, liba, kacsa a rendes polgárnak sem jut, annál kevésbé a cigánynak. Minden csibéért, minden kacsáért külön adót kell fizetni, úgyhogy csak kevesen tartanak baromfit; akik pedig tartanak, azok úgy őrzik, hogy a cigány nem férhet hozzá. De dög sem jut a cigánynak, mert a nép nagy nyomorában maga fogyasztja el a dögöt. Hátra vannak még a szabadon mozgó állatok: a kutya meg a macska. Igenám, de ezeket a csehek

⁷⁷ Zoltan Barany: im. ih. és Binder Mátyás: im.

⁷⁸ A cikk címe: „Jehlicska Ferenc az emberevő cigányokról, a macskaevő csehekről és a lázongó Felvidékről”.

Jehlicska Ferenc (1879-1939), teológiai és jogbölcseleti tanár és szakíró. 1918-tól Csehországban élt, 1919-ben a pozsonyi egyetem kormánybiztosává nevezte ki a cseh kormány. A szlovák állami önállóság híve volt, s ezért eljárást indítottak ellene. 1921-ben Lengyelországba, majd az USA-ba emigrált. 1928-tól Bécsben élt és a szlovák autonómiáért folytatott propagandát.

eszik meg, úgyhogy a cigány ily pecsenyéhez sem jut. Ez nem tréfa, nem is rágalom, hanem valóság, melyről a Felvidéken mindenki tud. Amely faluban a csehek megjelennek, ott tünekezni kezd a kutya meg a macska. A csehek nagyon szeretik a kutya- meg a macskahúst, gombóccal és mártással.”

Az elkövetkező hónapokban a cseh, a román és a magyar sajtóban egyaránt tudni vélték publicisták, hogy a másik országban kannibálok a cigányok, s valamennyi esetben a másik ország, illetve másik nép civilizátlanságának bizonyítékát vélték felfedezni a módfelett homályos esetekben. A Kassai Naplóban 1927. június 22-én pl. arról jelent meg cikk⁷⁹, hogy Besszarábiában letartóztattak egy gyilkost, aki szintén emberevő, azt sugalmazva ezzel, hogy az ottani nép legalább olyan barbár, mint a szeptisi cigányok. Néhány hét múlva egy debreceni lap ezt írta a részletesen nem ismertetett esetről⁸⁰:

„Dr. Strimmel törvényszéki tanácsos, ma terjesztette elő szakértői véleményét, a moldvai emberevő cigányok ügyében. Megvizsgálta a moldvai temetőben kiásott áldozatokat és megállapította, hogy szétfűrészelték, baltával feldarabolták és megfőzték. Ezzel most már a bíróság tárgyi bizonyítékok birtokába jutott. Mindezideig ugyanis, csak a cigányok vallomása állt rendelkezésre, hogy emberhúst ettek.”

A román propagandában a magyarokról a 9. század óta élő, már említett sztereotípiát elevenítették fel.⁸¹

Feltehetően a szeptisi cigányokról megjelent cikkek, az emberevésről terjedő szóbeszéd és a politikai propaganda is szerepet játszott abban, hogy 1928-ban a szlovákiai Pobodim faluban a helyi társadalom feszültségei véres konfliktushoz vezettek parasztok és cigányok között, melynek hat roma vált áldozatává. Zoltan Barany a kassai perrel együtt említi ezt az esetet, de ennek sem tárta fel kellően a forrásait, bizonyára ezért nem tud a pogromot követő vizsgálatról és tárgyalásról, miként a forrásául szolgáló Arne B. Mann sem.⁸²

Pobodimben a cigányok nem „állítólag”, hanem valóban ellopták a mezőről a parasztok termését, ezért támadtak rájuk. A véres tetteket elköve-

79 Címe: „Besszarábiában is letartóztattak egy emberevőt”.

80 „Bizonyíték a moldvai emberevő cigányok ellen”. Debreczen. Keletmagyarországi napló, 1927. július 9.

81 „A magyarok vért ittak, nyershúst ettek, kivágták ellenségeik szívét és jóízűen megették. (Mire tanítják a magyar gyerekeket a bukaresti iskolákban.)” Debreczen. Keletmagyarországi napló, 1928. december 7.

82 Zoltan Barany: im. ih.

tő parasztokat törvényszéki tárgyaláson súlyos börtönbüntetésre ítélték, s az egész ügyről részletesen beszámolt a magyarországi sajtó.⁸³

3.5. *Mi lesz a vádiratban?*

Amikor az emberevés vádjáról egyre inkább kiderült, hogy valótlan-ság, kevésbé lehetett belőle szenzációt gyártani, a cigányok iránti érdeklődés lanyhult, illetve más irányba fordult. 1927 május és 1929 május között, azaz a főtárgyalás előtti két évben a publikációk már nem az emberevéssel foglalkoztak, sokkal inkább a cigányok eredetével, nyelvével, zenéjével és a társadalmi integráció kérdésével. Kiderült, hogy hiába írtak össze a cigányokról könyvtárnyi irodalmat, környezetük alig tud róluk valamit, „*hogyan él családi elszigeteltségében, még ma sem tudjuk... mi lesz ebből a népből, amely nem akarózik egyetemi tanárokat, feltalálókat, orvosokat adni az emberiségnek, amikor már a néger is ad. Mi lesz velük, akiktől már a cigányzenét is elvették. Bizony a saxofon, a jazz korszakában jövőjük nem tulságosan látszik rózsásnak*”⁸⁴.

1929. áprilisában, amikor kitűzték Kassán a cigányok tárgyalásának időpontját, ismét felerősödött a sajtóvisszhang és benne az emberevés kérdése.

A Pozsonyban megjelenő Híradó, s a Pesti Napló (ugyanazt a szöveget közlik 3 nap különbséggel)⁸⁵ járt az élen annak hangoztatásában, hogy ezzel a perrel az emberiség egyik legszomorúbb jelene következett be, „*minden idők legborzalmasabb bűnügyének tárgyalását kezdi meg a kassai esküdt-szék*”. Továbbra (illetve ismét) is olyan kontextusban állították be az esetet, mintha az emberevés lenne majd a fővád, amely mögött a gyilkosságok és rablások sorozata szinte jelentéktelen. A cikkek úgy vannak megírva, hogy az újságolvasó fejében óhatatlanul újra és újra megfogalmazódjon a kérdés: mégis ettek embert a cigányok? Az emberiség legnagyobb szégyenének ki-kialtott ügyben rengeteg vádlottat és tanút hallgattak ki, a sajtó beszámolói szerint 1929 tavaszára négy és fél mázsa irat gyűlt össze.

83 „Cigány pogrom a Felvidéken.” Debreczen. Keletmagyarországi napló, 1928. október 6.
„A szlovenszkói véres cigány-pogrom borzalmas részletei.” Debreczen.

Keletmagyarországi Napló, 1928. október 14.

84 „A cigányok”. Keleti Újság, 1927. szeptember 14.

85 „Négy és fél mázsa irat gyűlt össze az emberevő szépsi cigányok bűnpörében”. Híradó, 1929. április 18.

„Négy és fél mázsa irat gyűlt össze az emberevő cigányok bűnperében.” Pesti Napló, 1929. április 21.

Mindkét cikket Herczeg Gábor írta H. G. monogrammal.

1929. április közepén a sajtó még úgy találta az ügyet, hogy közel 300 oldal a vádirat, s annak legfontosabb pontja az emberevés, továbbá Imm-ling András szövetkezet-vezető kirablása és meggyilkolása, Ondecskó Lajos eperjesi vendéglős 13 éves kisfiának meggyilkolása, a kassai piacra tartó ismeretlen parasztasszony meggyilkolása egy kosár tojásért, Kocerha István favágó és felesége kirablása és meggyilkolása, Rusznyák Péter zsidó kirablása és meggyilkolása.

Mivel a cigányok magukra vallottak, illetve képtelenségekbe ágyazták a beismerést, a sajtó vérfagyasztó és lélegzetelállító beállításban tüntethette fel a vélt bűncselekményeket. Az ellentmondásokat azonban nem lehetett elhallgatni: a cigányok valóban megfordultak azokon a helyeken, ahol a gyilkosságok történtek, 1923 október és 1927 január között, de egyik esetet sem lehetett rájuk bizonyítani. Herczeg Gábor így írt az emberevéstről a Híradóban és a Pesti Naplóban⁸⁶:

„A legborzalmasabb bűntényt, az emberevést, csak nyomokból és következtetésekből lehetett megállapítani, de a cigányok egy esetben sem vallották be és az ügyészség e tekintetben nem is tudott kétségtelen bizonyítékot szerezni ellenük. A cigányok tábora helyén számos emberi csontot találtak. A cigányok maguk is bevallották, hogy áldozataikat nemcsak agyonverték, hanem a két asszony a hullák kezét, lábát és több részét levágta és azokat megsütötte. Ennek ellenére egyetlen esetet sem tud a nyomozás felmutatni, ahol megcsonkított hullákat találtak volna. Valószínű, hogy a cigányok azokat az áldozatokat, akiknek tagjaiból ettek, teljesen eltüntették úgy, hogy a megmaradt testrészek azóta valamilyen gödörben porladnak. Valószínű az is, hogy olyan áldozatok husából ettek, akiknek személyazonosságát még a mai napig sem lehetett megállapítani és ezek még ma is mint nyomtalanul eltűntek szerepelnek.”

A szépsi cigányokat így mutatta be:

„A kóbor cigányok állatias bandája 25 főből állott. Ezek közül a vizsgálati fogság alatt kettő meghalt. Valamennyi cigány csak magyar nyelven beszél, bár néhány közülük a vizsgálati fogságban megtanult szlovákul is. A vérengzésekben résztvevő cigányok közül kettő süketnéma. És kettő közöttük asszony, akik a cigányok által megölt áldozatokat feldarabolták és megfőzték. Valamennyi vádlott büntetett előéletű. A banda feje Rybár-Elek Pál és a vadállatiasan kegyetlen Filkó Sándor, igazi nevén Janó Kálmán.”

86 L. 37. sz. jegyzet!

A törvényszéki tárgyalás megkezdése előtti hetekben több publicista is beszámolt arról, hogy a cigányok nem tudnak írni és olvasni; némelyek szerint nem tudtak imádkozni, nem voltak tisztában azzal, hogy mi a vallás és mi az Isten – mindez azonban nem volt egyértelmű.

A főtárgyalás előtti napokban a sajtó főként az Ondecskó és az Imm-ling gyilkosság részleteivel foglalkozott, illetve felmerült, hogy a cigányoknak tulajdonítható Róth Dávid zsarnói zsidó kereskedő 1925. júniusában történt kirablása is. A sajtó határozottan arról számolt be, hogy a cigányok bevallották ezeket a bűncselekményeket, de nem voltak tekintettel a már korábban felmerült ellentmondásokra. Egyáltalán nem volt egyértelmű, hogy tényleg bevallották-e ezeket a tetteket, s ha igen, akkor miért.

Annyira bizonytalan volt minden, hogy Mórítz József, az esküdszéki tanács elnöke még öt nappal a tárgyalás megkezdése előtt is szemlét tartott a Szepsiben és környékén elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos helyszíneken, sőt a szepsi cigánytelepen is, ahonnan a vádlottak származtak.⁸⁷

A vádirat végül 300 helyett 124 oldal lett, s „egy szóval sem tesz említést az emberevésről” – adta hírül a Híradó 1929. május 19-én. Mivel kannibalizmus, mint bűncselekmény nem létezett a büntető jogban, a cigányok pedig visszavonták az emberevésre vonatkozó beismerő vallomásukat, semmilyen alapja nem volt annak, hogy vádként szerepeljen. Maga a sajtó is kénytelen volt szembenézni az ebből adódó konklúzióval⁸⁸:

„Ez a tény [hogy a vádiratban nem szerepel az emberevés], minden bizonnyal az egész világ közvéleményében nagy meglepetést fog kelteni, mert a szepsi cigányok bűnperétől mindenki a huszadik század kannibalizmusának felmerülését várta. A világsajtóban megjelent közlemények ilyen arányban csigázták fel az érdeklődést s azért a kassai esküdszéki főtárgyalás bizonyára nagy csalódást fog hozni.”

4. A tárgyalás

Az 1921. május 21-én kezdődött monstre-perben hat rablógyilkosság miatt állt 19 cigány a vádlottak padjára. Közvetlenül a tárgyalás előtt újságírók vélték, hogy ennél sokkal többet követte el. Abból indultak ki ugyanis, hogy ez a hat bizonyítottan vehető, s az ezekben tanúsított bestialitás „csak megerősíti azt a feltevést, hogy ezt a mesterséget nagyon régóta üzik

⁸⁷ Egerszegi László: Ondecskó Lajos 14 éves iskolásfiú kirablása és meggyilkolása a szepsi cigánydráma legmegdöbbentőbb jelenete. Híradó, 1929. május 19.

⁸⁸ L. 39. sz. jegyzet!

... A cigányokat, mint azt a tanuvallomások is megerősítik, nem a nyugtalan vérük, nem a kaland után való vágyódás, hanem az élet nehéz gondjainak könnyűszerrel való áthidalása készítette. Rabolni, lopni, gyilkolni mentek, mert a gyilkosságot, lopást, rablást foglalkozásuknak tekintették”⁸⁹

Amikor elkezdődött a kassai tárgyalás, a magyar sajtó az egyes napok eseményeiről tárgyilagosan számolt be, de a cikkek címeiben mindig szerepelt az „emberevő” jelző, s mindig írtak a bírósági hírek elé egy bevezetőt, amelyben újra és újra visszaidézték az emberevést, illetve sugalmazták, hogy a cigányok több bűncselekményt követtek el, mint amennyivel a bíróságon foglalkoznak. A vádlottakat olyan színben állították be, mintha nihilisták lennének, nem lenne bennük erkölcsi fenntartás és büntudat, állatiasak és bambák, akik jelentéktelen indítékokból a legszörnyűbb bűnöket követték el.

Sugalmazták azt is, hogy az emberevést az ügyészség felső utasításra ejtette a vádiratból. *„A cseh hatóságok nem akarják még az eddiginél is nagyobb mértékben felkelteni az egész világ elszörnyedését és borzadását.”⁹⁰*

A per és a külpolitika összefüggéseit legdirektebben a Pesti Napló vetette fel, amely május 22-én két cikket is közölt a cigányokról:

„Az történt, amit itt mindenki beszél: némely külpolitikai érdeket is megsértettek a cigányok. Az emberevés politikai érdekekbe ütközött. A kultúrfölényébe...”⁹¹

Móricz József tanácselnök nyilatkozata május 21-én: Tagadhatatlan, hogy a cigányok emberevésre vonatkozó beismerése benne van a csendőri jegyzőkönyvekben. Az is igaz, hogy a beismerésnek ezt a részét még a cigányok szerint is önként, bántalmazás nélkül tették. Arra a kérdésre, hogy *„az ilyen értelmetlen, tudatlan félemberek, akik azonban tagadják tettük elkövetését, minden ok és alap nélkül beismerték volna, hogy megették áldozataik húsát, ha ez a beismerés nem volna igaz?”* – azt válaszolta: *„Ezt én nem tudom.”* Arra a kérdésre, hogy az emberevés miért nem került be a vádiratba? – válasza: *„Ez az ügyészség dolga.”* A felsőbb utasításra vonatkozó kérdésre: *„Nem tudok róla.”*

89 L. 39. sz. jegyzet!

90 „A kassai emberevő cigányok a bíróság előtt.” Magyarország, 1929. május 22.

91 Szirmai Rezső: Harminc gyilkosságot ismertek be a csendőrök előtt, hatrendbeli emberölésért vonják őket felelősségre és mindent tagadnak a kassai cigányok. Pesti Napló, 1929. május 22.

A bíróságon a cigányok beismerték, hogy a csendőrségen beismerő vallomásokat tettek, de hozzátették, hogy kényszerítették őket. Az elnök ezért nem látta szükségesnek felolvasni a nyomozati jegyzőkönyveket.

Az első tárgyalási napon hat cigány férfit hallgattak ki. A végén a védők elmeorvos szakértők bevonását kérték, amit a főügyész ellenzett (minden bírósági ember és az esküdtek is magyarok voltak). A védők szorgalmazták az emberevés felvetését, ezzel akarták bizonyítani, hogy a vádlottak nem épelméjűek, s így érni el, hogy a rablógyilkosságokban enyhébb ítéletet kapjanak.

Már az első napon összesűrűsödve jelentkeztek az ellentmondások, s visszatért a korábbi dilemma is: a törvényszéken sem tudták eldönteni, hogy a cigányok nihilisták, örültek, vagy szórakoznak a bírósággal, állításaikból mi a valóság és mi a kitalálás? A tárgyalás mindvégig egy önmagába visszatérő kommunikációs és lélektani csapdában zajlott. Ennek kriminológiai, jogszociológiai, jogantropológiai és pszichológiai elágazásai külön tanulmányba, sőt kismonográfiába kívánkoznának. Álljon itt csupán egy vallomásrészlet:

„A cigányvezér [Filke] mindent tagadott, kijelentette, hogy a csendőrségen csak azért tett beismerő vallomást, mert megverték. Egyedül azt hajlandó beismerni, hogy Rusznyák kocsmárost leütötte. Az elnök kérdéseire azt mondta, hogy iskolába nem járt, templomban még nem volt, Istenről vagy ördögről még sohasem hallott.”⁹²

A Pesti Naplóban a tárgyalás első napját követően érdekes írás jelent meg ismeretlen szerzőtől. Magán viseli a per megítélésének jellegzetes ellentmondásait. Az emberevést lehetetlennek tartja a cikk szerzője, ugyanakkor a magyarázata egyszerre elmarasztaló és elismerő. A cigányokat megrögzött hazudozónak tartja, ám egyszersmind annyira ügyesnek és értelmesnek is, hogy ne keljen emberevésre vetemednie.

„...szeretném én látni azt a bűncselekményt, melyet egy cigány »vallás közben« magára nem vállal! Hiszen a cigány »elvből« hazudik akkor is, amikor nem muszáj, – hát még ha muszáj! ... tömérdek sokszor kénytelen hazudni és mindent magára vállalni, hogy létezni tudjon. Nem igaz, hogy rossz vagy éppen aljas faj, – semmivel sem rosszabb, mint aminővé ugyanazon szomorú helyzetben más fajok fejlődtek volna. ... Nem tagadom, hogy nagyon sajnálom is őket, mert az ő állapotuk és az ő pusztulásuk a civilizált emberiségnek a bűne. Egy szó sem igaz abból, hogy a cigányt nem lehet letelepíteni és kiművelni. Szülővárosomban vannak kétszáz év óta letelepedett,

92 „A kassai emberevő cigányok a bíróság előtt.” Magyarország, 1929. május 22.

példás polgári életet élő cigányok, akik közül sokról már nem is tudja a világ azt, hogy ők cigányok. ... Általában igen tehetséges, élénkeszű faj, amelyből többet is be lehetett volna venni a magyarságba, a magyar »fajnak« minden veszedelme nélkül. ... Nem tudom, milyenek az állapotok Benesnek a birodalmában, de hogy ott már emberhúst kell enni, azt nem hiszem. Bizonyosan van ott még csirke is. És ott, ahol csirke is van, meg cigány is, – a csirkét ugyan lehet féltetni, de a cigányt nem kell féltetni. Lop az magának annyit, hogy éhségének csillapítása érdekében nem kell embert ennie.”⁹³

A kassai tárgyalást felfokozott érdeklődés kísérte a közvélemény és a sajtó részéről. Minden tekintélyes európai lap képviseltette magát (Berliner Börsen Courir, Berliner Tageblatt, Intransigeant, Matin, Central European Press), s a New York-i Univesice is Kassára küldte a tudósítóját. A vádiratban szereplő rablógyilkosságok sem a közvéleményt, sem a tudósítókat nem érdekelték, még akkor sem, amikor a bíróságon a cigányok váratlanul újabbakat vallottak be, s amelyekről nem lehetett tudni, hogy valóban ők követték-e el. „Az érdeklődés egyetlen nagy kérdés felé koncentrálódik: mennyiben nyert beigazolást az emberevés vádja, amelyet a vád tárgyává nem is tettek, miután a kannibalizmusra nem található paragrafus a törvénykönyvben.”⁹⁴

Móricz táblabíró az első napról megjelent sajtóhíreket olvasva, a tárgyalás második napján magyar és német nyelven szózatot intézett a sajtó képviselőihez, hogy lapjaiknak a valóságnak megfelelő tudósításokat küldjenek. Ennek ellenére a lapok továbbra is úgy írtak a perről, mintha az emberevés megtörtént volna, s csupán formai okból maradt ki a vádiratból. Sőt, a Magyarság publicistája úgy fogalmazott még május 24-én is, mintha az emberevés ténylegesen szerepelne az ügyészség vádjai között: „A szörnyű bűnhalmazatban, amellyel a cseh államügyészség [!] a cigányokat vádolja, természetesen az emberevés vádja érdekel legjobban mindenkit és igen érdekes, ami ekörül a vád körül történik. Móricz József dr. táblabíró, a főtárgyalás elnöke, úgy nyilatkozott, hogy az emberevést még csak említeni sem engedi a tárgyalás során, mert a vizsgálat erre nem produkált elfogadható bizonyítékot. A bíróság éberem ügyel arra, hogy ez a vádpont teljesen lekerüljön a napirendről és minél kevesebbet emlegessék a tárgyalással kapcsolatban, úgy látszik, felsőbb rendeletre. Emberevésért törvényes büntetést kiszabni nem lehet, olyanféle bűncselekmény ez, mint a spártaiaknál az

93 „Emberevő cigányok.” Pesti Napló, 1929. május 22.

94 „Az emberevő cigányok portréi a kassai főtárgyalás tükrében.

Magyar Hírlap, 1929. május 23.

*apagyilkosság volt: emberevés büntetése büntetési tételt sehol sem találunk a modern államok törvénykönyveiben. A vád tehát csupán a legnagyobb mértékben kompromittálná az itteni rendszert.*⁹⁵

A cigányok teljes bizonytalanságban tartották a törvényszéket, a közvéleményt és a sajtót is. Az 1927-es vallomásokról kétséget kizáróan kiderült, hogy kényszer hatására születtek, ám a cigányok a tárgyalás idején hol színes történetekbe ágyazva beismerték, hol pedig szélsőségesen tagadták az emberevést, sőt még azt is, hogy korábban beismerték. Filke az egyik tárgyalás szünetében bohózatba illően azzal „szórakoztatta” az újságírókat, hogy elmesélte, miként főztek meg lábasban parázson két-három áldozatot, bizonygatva, hogy nem most találja ki a történetet, s közben a többi cigány hazugnak nevezte.⁹⁶

A törvényszéki elnök és az államügyészség szándéka meghiúsult: ha vádként nem is, de a vádlottak lelkiállapotának és szavahihetőségének fontos tényezőjeként mégis szóba került az emberevés, elsősorban Mihályfalvi János fogházfelügyelő és Izsóf Péter vizsgálóbíró vallomásában. Mindketten megerősítették, hogy a cigányok korábban beismerték az emberevést. Ez lázba hozta a sajtót és a közvéleményt, de az ellentmondások megmaradtak. A tárgyalás negyedik napján Filke ismét elmondta, hogy a csendőrök jelenlétének hatására vallotta magára az emberevést, s ezután a többi cigány is ezt szajkózta. Kiderült, hogy a kannibalizmus legendáját Hudák József, az egyik cigány találta ki.⁹⁷ Amikor a tárgyalás ötödik napján, május 25-én a cigányok egyik védője, Adler Rezső a tanúként meghallgatott Krajcz Róbert vizsgálóbíró⁹⁸ az emberevésről és a cigányok beszámíthatóságáról akarta kérdezni, Móricz elnök erélyesen rendre utasította: *„Nem engedtem, hogy újra felvessék ezt a kérdést. ... ez a kérdés le van tárgyalva, megtiltom, hogy tovább foglalkozzanak vele.”*⁹⁹

95 „A szeptemberi cigányok bünpörének tárgyalásán a cseh hatóságok tiltakoznak az emberevés vádjá ellen.” Magyarország, 1929. május 24.

96 „Filke elbeszéli, hogyan ettek emberhúst.” Az Est, 1929. május 23.

97 „Tisztázni kell, hogy élnek-e közöttünk emberevők s kényelmi szempontokból nem szabad elejteni azt a vádat, amelyre az egész világ lelkiismerete figyel.” Híradó, 1929. május 24.

„A sepsii cigányok tagadják az emberevést.” Bácsmegyei Napló, 1929. május 25.

„Mihályfalvi fogházfelügyelő vallomása a cigányok emberevéséről.” Az Est, 1929. május 25.

98 Izsóf Péter 1927-ben belebetegedett az ügybe és szanatóriumba került, Krajcz Péter váltotta fel. A Híradóban Krajcznak nevezik, Az Estben Kreisznek.

99 „Móricz elnök megtiltotta a védelemnek, hogy az emberevés kényes kérdését újra felvesse.” Híradó, 1929. május 26.

A per és a cigányok emberevéssel kapcsolatos magatartásának értelmezésében ezt követően a jogi érvelést fokozatosan ismét a lélektani érvelés váltotta fel. Május 25-én Turek államügyész végre kimondta – bár implicite –, hogy a cigányok nem ettek embert, s racionális okfejtését már nem lehetett az ideológiai mesterkedések gyanújával illetni, a cseh érdekeket védő álokoskodásnak tekinteni. *„A cigányok a két éves vizsgálat folyamán rengeteget hazudtak össze-vissza. A gyilkosságok egész sorozatát találták ki, csupán azért, hogy a nyomozást összezavarják és hogy a valódi bűneseteket a kitalált rémmesék tömkelegében elrejtsek.”*¹⁰⁰

Május 26-án tett vallomást a kassai elmeógyógyintézet főorvosa, a per egyik elmeorvos szakértője, Jaroslav Stuchlik, aki a modern pszichológia szemszögéből elemezte a cigányok emberevési önvádját. Az emberevés lehetséges analitikus magyarázatai közül egyiket sem tartotta érvényesnek a cigányok esetére: sem élelemhiányból, sem szexuális indíttatásból, sem csordaösztönből, sem gyerekes kegyetlenségből nem ettek embert, s nem adott hozzá alapot a cigányok erkölcsi beállítottsága és szokásrendszere sem. A jogi érveket megerősítve ezúttal dr. Stuchlik explicite kimondta: *„ezek a cigányok egyáltalán nem ettek semmiféle emberhúst.”*¹⁰¹ Annak elsődleges okát, hogy a cigányok miért vallották mégis magukra az emberevést, a „feltűnési viszketőség”-ben látta. A cigányperek már említett történelmi tanulságai arról győznek meg, hogy az önvád magyarázatában nagyobb jelentőséget tulajdonítsunk a védekezésnek, mint a teatralitásnak.

A tárgyaláson ezután már nem került napirendre az emberevés kérdése, s visszaszorult a sajtóban is. Herczeg Gábor már május 22-én megírta a külföldi tudósítók erkölcstelen módszereit: az utcán, ismeretlen cigányokról találomra készített fotókat küldtek haza az „emberevő” cigányok képeként, s amikor a tárgyalóteremben a kannibalizmusról már nem beszéltek, a világlapok tudósítói közül ketten maradtak a tárgyaláson, a többiek a Bergerkávéházban römiztek.¹⁰²

Amikor Herczeg Gábor szociografikus írásban mutatta be a szépsi cigányok nyomortelepét¹⁰³, amikor Ribár Jenő és Filke Sándor vallomást tet-

100 Herczeg Gábor: Apróságok a szépsii emberevő cigányok bűnperéről. Híradó, 1929. május 26.

101 „Stuchlik dr., a cigányper elmeszakértője nyilatkozik a kannibalizmus lélektani feltételeiről.” Híradó, 1929. május 27.

102 L. 50. sz. jegyzet!

103 Herczeg Gábor: Látogatás a dőgevők, pipázó asszonyok és cigarettázó ötévesek otthonában: a szépsii cigánysoron. Híradó, 1929. május 30.

tek a rablógyilkosságokban és a cigányok a tárgyalóteremben összetűztek a csendőrökkel¹⁰⁴, a közvélemény és a tudósítók is közönyösek maradtak. A tárgyalás lélektanilag legmegrázóbb napja sem váltott ki érdeklődést, amikor június 15-én a vádlottak gyermekéveiről tett fel kérdéseket az elnök, s meghallgatták tanúként a szüleiket is.¹⁰⁵ Két és fél év elteltével sem kapott elegendő hangsúlyt, hogy a vádlottak némelyike tizenéves gyermekember volt. A legidősebb Janó Kálmán, alias Filke Sándor 1905. február 9-én született Nagyidán.

A vádlottak nagyidai és szepsi katolikus családokból származtak. 10-12 éves korukban már tudtak hegedülni, amit apjuktól, nagyapjuktól tanultak. A muzsikálást azonban nem gyakorolták, mert nem nyújtott megfelelő megélhetést. Vályogvetésből, s a szepsi parasztoknak végzett munkákból éltek meg. Szepsiben minden magyar családnak volt egy kliens cigány családja, amely neki dolgozott. A fiúk közül többen is, pl. Filke öcsse, a Ribár fiúk, jártak néhány osztályt, a vallástanból ismerték a Miatyánkot és a Hísekegyet. 12-14 éves koruk óta dolgoztak, Ribár Kálmán azt mondta, hogy fia Sándor vallásos, gyónni is járt a templomba. Ribár Jenő árva gyerek volt, mostohaanyja olyan rosszul bánt vele, ami még a cigányok között is felháborodást keltett. Filke Sándor családjának szegénye volt. Apja vallomása szerint rakoncátlan, lusta gyerek, aki csak a fűvön szeretett heverészni, ő valóban nem volt hajlandó megtanulni még imádkozni sem.

Az esküdtek, akiknek legtöbbször egyszerű parasztember volt, 1929. június 17-én bűnösnek találták a vádlott egy részét szándékos emberölésben, rablásban, orgazdaságban, bűnsegédletben. Négy vádlottat nem találtak bűnösnek. Az 1927-ben letartóztatottak közül négyen még a tárgyalás kezdete előtt meghaltak a fogházban, egy fiú megőrült, egyet pedig a tárgyalás alatt engedtek szabadon súlyos tüdőbetegsége miatt, s a halál várt rá.

Hatvanegy napi dráma után 1929. július 20-án Móricz elnök ítéletet hirdetett, s az előzetes várákosásokkal ellentétben nem született halálos ítélet:

Filke Sándor és Ribár Pál életfogytiglani fegyház, Hudák József 15 év fegyház, Csizsár Gyula 12 év fegyház, Janó Gyula 8 év fegyház, Ribár Jenő 4 év fegyház, Ribár Sándor 8 év fegyház, Zsiga József 8 év fegyház,

104 „Bomlik az egység cigányvádlottak körében: Rybár Jenő töredelmes vallomást tett.” Híradó, 1929. június 1.

„Filke, a cigánybanditák vezére megtört és őszinte vallomást tett.” Híradó, 1929. június 2.

105 „A rablógyilkos cigányok gyermekévei.” Híradó, 1929. június 10.

Zsiga Imre 8 év fegyház, Ribár József 8 év fegyház, Ribár Béla 8 év fegyház, Grulo Barnabás 4 év fegyház, Csemer Eszter 2 év börtön, Csemer Johanna 2 év börtön.

A világgazdasági válság időszakának jelegzetes kelet-európai figurái voltak ők, akikről a törvényszéki elnök szakmai körütekintése és együttérzése ellenére sohasem derült ki megnyugtatóan, hogy pontosan mit követtek el, s mit vállaltak magukra a megvetettek tudatlanságával, infantilizmusával, dacos ellenszegülésével és önpusztításával.

Ribár Pál az ítélet kihirdetése után felugrott és hajlongott a bírák és az esküdtek felé. Ribár volt az egyetlen házaspár a vádlottak közül, a kihallgatások során kiderült, hogy nem ostoba. Teátrális hajlongásával talán egy másik világgal szemben akart elégtételt venni és gúnyosan kifigurázni azt, még ebben a reménytelen helyzetben is. A többiek rezzenéstelen közönnyel fogadták az ítéletet.

5. Az emberevési vád utóélete

Az 1930-as években az emberevés témája kedvelt toposza lett azoknak a román ideológusoknak, akik Németországban és Franciaországban Románia politikai missziójáról és a latin kultúra magasrendűségéről tettek közé cikkeket. A legjellegzetesebben Popp Serboianu fonta bele a cigányok történetébe Magyarország lejáratását. Serboianu visszaemlékezett arra, hogy 1920 őszén a román hadsereg tagjaként a szolnoki csatatéren sok megcsonkított hullát látott, meggyőződése szerint „a cigányok lakmározták fel a levágott testrészeket”. Lévén ugyanis a magyarországi cigányok emberevők, „az alacsony magyar civilizáció megtűri az emberevő hordákat, a nagy román kultúra nem”.¹⁰⁶

A hazai sajtó akkor idézte fel a szeptemberi cigányok ügyét, amikor az első bécsi döntést követően a Felvidéket visszatért Magyarországhoz. A szlovák hatóságok arra kérték a magyar igazságügyi minisztériumot, hogy a szlovák fegyházakból azokat az elítélteket, akik magyar illetőségűek lettek, szállítsák át Magyarországra. Így kerültek az egykori kassai elítéltek közül a még büntetésüket töltők (Ribár időközben tüdőgyulladásban meghalt) Illaváról és Lipótvárról Vácra. A Váci Hírlap publicistája úgy utalt vissza az egykori elítéltekre, mint akik közül sokan áldozataik holttestét is megették.¹⁰⁷

106 „Emberevők a magyar cigányok – egy román »tudós« szerint.” *Magyarország*, 1935. december 22.

107 „Megérkeztek az emberevő cigányok.” *Váci Hírlap*, 1939. augusztus 6.

A magyarországi fegyintézetekbe átkerült rabok ügyeit az igazságügyi hatóságok felül akarták vizsgálni, s felmerült a szepsi cigányok ügyének újratárgyalása is. A sajtóban ismét felvillantották a szenzációt, de már nem az emberevés bebizonyosodását várták, hanem azt, hogy a román és cseh propagandával szemben véglegesen kiderül, hogy magyar cigányok sohasem ettek embert.

Az, hogy milyen ideológiai és kommunikációs technikákkal akarták a korabeli politikai propaganda boszorkánykonyháiban felhasználni a cigányokat, külön kutatás során lenne szükséges tisztázni. A magyar sajtó 1939-ben biztosra vette, hogy 1927-ben a cseh csendőrök verték ki a cigányokból az emberevés önvádját (ez már 1929-ben a tárgyaláson is bebizonyosodott), mert „ezt az esetet is szerették volna felhasználni magyarellenes propagandára”. Szándékuk azonban visszájára fordult, s a lejárátódástól félve 1929-ben már nem engedték szóba hozni sem az emberevést, az iratok jelentős részét pedig megsemmisítették.¹⁰⁸

A Pesti Magyar Hírlap is úgy állította be, hogy „a kannibalizmus eltussolása a tárgyaláson politikai manővernek volt tulajdonítható”. Tehát még mindig nem a valóság, vagy esetleg az ártatlan cigányok rehabilitálása volt az elsődleges, hanem a kommunikációs manipuláció.¹⁰⁹

Fülöp Dezső, egykori védő, időközben a kassai ügyészség elnöke úgy nyilatkozott, hogy „a szepsi cigányok sohasem voltak emberevők”. Az önvádat a cseh hatóságok brutális vallatási módszereinek tulajdonította. *„Mi magyarok ismerjük a sarokba szorított cigány leleményességét, a csehek azonban nem ismerték. Ők hittek a cigányoknak, akik láthatták, hogy mint csdálkozhatnak el a cseh csendőrök erre a beismerésre és miként szűnik meg nyomban a verés.”*¹¹⁰

A magyar hatóságok 1939 őszén új nyomozást kezdtek a szepsi cigányok ügyében¹¹¹, de az akták jelentős része már nem volt meg, s a csehekkel szembeni propaganda szempontjai továbbra is erősebben érvényesültek,

108 „A kassai emberevő cigányok titkai végre napfényre kerülnek, ha a magyar bíróság újra tárgyalja ügyüket.” Az Est, 1939. augusztus 8.

109 „Botcsinálta kannibálok. Hogyan keletkezett emberevés vádja a megvert szepsi cigányok hazugságaiból.” Pesti Magyar Hírlap, 1939. szeptember 16.

110 Uo.

111 „Újrafelvétel a kassai 'emberevő' cigányok ügyében.” Magyar Nemzet, 1939. november 4.

„Befejeződött a vizsgálat az emberevő cigányok bűnyügyében.” A Mai Nap, 1940. február 10.

mint az igazságkeresés. A sajtóban a cseh kultúrállam-ideológia lejáratására gyártott ellenideológia domborodott ki, s újra előtérbe került a cigányok iskolázatlansága, műveletlensége, vallástalansága, mint a cseh uralom következménye. Ehhez társult a cseh hatóságok nyomozási rendszerének és vallatási módszereinek bírálata, s ebből született meg a konklúzió, amit nem lehetett megfelelően bizonyítani: „Pofonnal és konyakkal tanították a csehek a szeptsi cigányokat az 'emberevés' vádjára”.¹¹²

Nem csupán a szereplők voltak a korszak jellegzetes alakjai, hanem a történetük korabeli megjelenítése is tipikus. A cigányokról úgy mondták ki 1940-ben, hogy nem ettek emberhúst¹¹³, hogy a róluk szóló történetet a Bibó István által leírt hisztériakeltés módszereivel, a „hamis realizmus” jellegzetes logikájával, az ok-okozati kapcsolatokon kívüli érveket is bevonva értelmezték, nem igazságot, hanem anekdotikus narratívát teremtve.

Másfél évszázad elteltével, amikor Arne B. Mann 1995-ben Kassán jelentést készített az Európa Tanácsnak¹¹⁴, az 1929-es per részleteit nem ismerte meg elég körültekintően (ez meglepő az egyéb munkáiban gondos szerzőtől), s útjára bocsátotta azt a már említett tévedést, hogy a cigányokat a törvényszéken emberevéssel vádolták. A tévedést Zoltan Barany¹¹⁵ is átvette, mert jól illett koncepciózus teóriájába, s elindított egy, a cigánykutatókban oly jellemző és oly gyakori kliségyártási folyamatot. Azt, hogy a vádiratban az emberevés nem szerepelt, s a törvényszéken jogi delictumként az ügyész nem hozta fel, bizonyítottam dolgozatomban. Meggyőződésem szerint igazoltam azt is, hogy a romák/cigányok történelmének eseményeiről, eszmetörténeti jelenségeiről nem lehet elnagyolt koncepciók részeként írni, meg kell becsülni a részleteket, s a források minél teljesebb körű feltárásával és kritikai értelmezésével lehet következtetésekre jutni, még olyan kérdéseket is új megvilágításba helyezni, amelyek a kutatók számára egyszerűnek és megoldottnak tündek. Az 1929-es cigányper nem volt koncepció per. Nem döntötték el előre az ítéletet, a tárgyalás nem előre gyártott séma szerint zajlott. A törvényszéki eljárás előkészítése és lebonyolítása, a vádirat megszövegezése és az ítélethozatal a modern európai jogelvek és joggyakorlat alapján történt.

112 A Mai Nap, 1940. február 12.

113 „A szeptsi-i 'emberevő cigányok' – nem ettek emberhúst.” Magyarország, 1940. február 27.

114 Rroma (Gypsies) in Municipalities, szóbeli jelentés az Európa Tanácsnak (Kassa, 1995. december 9.)

115 Zoltan Barany: im. ih.

Felhasznált irodalom

Arens, William: *The Man-eating Myth: Anthropology and Anthropophagy.* New York, 1979. Oxford University Press.

Asséo, H. – Fings, K. – Heuss, H. – Sparing, F.: *Szintik és romák a náci rendszer idején. A „fajlélettől” a lágerekig.* 1. Bp. 2001. Pont Kiadó. Interface 12.

Görög Veronika: *A megvetés természetrajza. A cigány alakja az európai népi gondolkodásban. (Adalékok az etnikai sztereotípiák tanulmányozásához).* In: *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében.* Cigány néprajzi tanulmányok 1. Bódi Zsuzsanna közreműködésével szerk.: Barna Gábor. Salgótarján, 1993. 98–116. p.

Hajdu Lajos: *A honti emberevő per.* Rubicon, 1996. 6. sz. 12–14. p.

Horváth Rudolf: *A magyarországi kóbor cigányok eredete, életmódja, szokásai.* Sajtó alá rendezte és a bevezetést írta Bencze Árpád. Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József nominatae 4. Szeged, 1979. 85 p.

Karsai László – Soós István: *Cigányok, történelem, valóság.* Élet és Irodalom, 1987. 19. sz. 10. p.

Karsai László: *A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945. Út a cigány Holocausthoz.* Bp. 1992. Cserépfalvi kiadása.

Kenrick, D. – Puxon, G.: *Cigányok a horogkereszt alatt.* Bp. 2001. Pont Kiadó. Interface 8.

Küllös Imola: *Cigányok a régi magyar közköltészetben a XVII. századtól a reformkorig.* Szekszárd, 2003. Romológiai Kutatóintézet Közleményei 9. Szerk.: Kalányosné László Julianna.

Loss Sándor – Szilágyi István: *A „cigány per”.* Beszélő, 2001. április.

Máté Mihály – Máté Magdolna: *Emberevésről és cigányokról a XX. századi magyar sajtóban.* Évfolyamldolgozat. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Posztgraduális Romológia Szak. Kaposvár, 1995.

Nagy Pál: *Cigányperek Magyarországon I. rész. Korai perek (1506/1534–1715).* Pécs, 2000. PTE, BTK, Romológia Szeminárium. Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 1. Sorozatszerkesztő: Forray R. Katalin.

Nagy Pál: *Cigányperek a Dél-Dunántúlon 1796–1847.* Szekszárd, 2001. Romológiai Kutatóintézet Közleményei 6. Szerk.: Gémes Balázs.

Nagy Pál: *Cigányperek Magyarországon II. rész. 1715–1758.* Pécs, 2002. Pécsi Tudományegyetem, BTK, Romológia Tanszék. Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok. 9. Sorozatszerkesztő: Cserti Csapó Tibor.

Nagy Pál: *Cigányperek Magyarországon (1758–1787).* Szekszárd, 2002. Romológiai Kutatóintézet Közleményei 7. Szerk.: Kalányosné László Julianna.

Pelle János: *Az utolsó vérvádak.* Az etnikai gyűlölet és a politikai manipuláció kelet-európai történetéből. Bp. 1995. Pelikán Kiadó.

Pócs Éva: Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán. Válogatott tanulmányok I. L' Harmattan. Bp. 2003.

Pomogyi László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon.* Bp. 1995. Osiris – Századvég.

Puskás Péter – Végh József: *Előítélet és vérpad. /Az „emberevő” cigányok pere/.* Hn. 1998. Mikszáth Kiadó.

Sumner, William Graham: *Kannibalizmus.* In: *Népszokások. Szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége.* Bp. 1978. Gondolat Kiadó.

Szabóné Kármán Judit: *A szepsi „emberevő” cigányok a Kassai Napló 1927. évi híradásaiban.* Évfolyamdolgozat. PTE, Romológia Tanszék, DLK. II. évf. 2003. tavasz.

Thán Judit: *A kassai cigányok „rémtettei” a Csongrád vármegyei sajtóban 1927-ben.* Évfolyamdolgozat. PTE, Romológia Tanszék, DLK. II. évf. 2003. tavasz.

Tóth G. Péter: *Emberevők – törökverők. A magyarokról kialakított sztereotip képek és a végvidéki lakomák kérdése.* In: *Folyamatok és fordulópontok. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Szerk.: Pócs Éva. Budapest, 2003. L'Harmattan – PTE Néprajz Tanszék.

Vajna Károly: Hazai régi büntetések. Bp. 1907.

Várnai Sándor: Emberi dokumentumok. Új Magyar Szemle. 1903. 112–120. p.

Máté Mihály: A colári cigányok kutatása

Köztudott, hogy a cigány csoportok nevét rendszerint a foglalkozásuk tárgyából az „-ari” képzővel képezik. A főnév itt a hímnemű colo az, aminek a jelentése abrosz, pokróc, terítő, lepedő, szőnyeg. Ehhez a szóhoz illeszkedik ez a képző. Éppen ezért hívják őket „lepedős”, „szőnyeges”, „abroszáruló”, vagy akár még „szalvétás” cigányoknak is, mivel kereskedői tevékenységük során szőnyegeket, asztalterítőket, lepedőket, konyharuhákat, szöveteket, vászonárukat, pamutárukat, stb. azaz különféle textíliákat árusítottak.

Ha megnézzük, hogy mit is írtak ilyen cigányokról, akkor időrendben a következőket találjuk:

Talán ők az 1839-ben leírt lepedős cigányok?

„...háromféle cigányok találtaknak a mai időben Erdélyben és Magyarországon.

1./ Lakós cigányok. Ezek a városok és faluk végén kunyhókban laknak és rendes foglalatosságukra nézve többnyire vagy vasverők, vagy hangmívészek. A faluhelyen lakozók közül némelyek mezei munkát is tesznek, sőt találkoznak néhol házhelyes cigány gazdák is, a zsellér cigányok pedig földes uruknak levelhordójik. A városiak közül találkoznak némelly helyen különféle kézművesek és kereskedők, sőt tudományos készületet kívánó életnemben sem éppen példa nélkül való ma már a cigány származású ember.

2./ Sátoros cigányok Ezek tavasz kezdetétől fogva késő őszig ide s tova költöznek, a hol pedig egy darabig mulatnak, ott sátorok alatt tanyáznak. Költözéskor egy sovány ló vonja lassú lépéssel talyigára rakott podgyászokat, a melly körül gyalogol a háznép, és fickándoznak a többnyire meztelen purdék, csakhogy néha egy élemedett banya ül a talyigában, ölében tartva a még járnai nem tudó csecsemőt. Beállván a tél lyukat ásának a földbe, arra szalmafedelelet borítanak és ez alatt várják be a kikeletet... Foglalatosságuk abban áll, hogy vasat vernek, fábúl orsókat, kanalakat tálakat teknőket vésnek, faragnak, rostákat készítenek és a hegedűjüket rikatják. Többnyire ezek közül való azok, akik Erdélyben a király kamara számára aranyat mosnak az aranyhordó folyamok mentében.

3./ Lepedős cigányok Ezeknek asszonycselédje csak holmi durva lepedőkkel és fürtös gyapjuszőnyegekkel takarja testét, ahonnan származott nevezetek. A férfiak köpönyeget viselnek. Sátoraik nincsenek és gyakran tél idején is a pusztai földön vagy havon hálnak takaróikba burkolva....”¹¹⁶

116 Közhasznú esméretek tára Pest 1839 Czigányok címszó 486–490.p.

Említi őket a cigány származású pap, Sárközi Jakab Gyula¹¹⁷, amikor a cigányokat próbálta meg osztályozni:

„Igen, le rrom magát, szájhagyományának megfelelően, magasabb kasztblenek, előkelő eredetűnek, külön törzsnak, le rumungrit pedig szolganépség leszármazottjának tudja. Sőt még le szalvétása és le drizári¹¹⁸ /rongyos/ nemzetséget sem tekinti magával egyenrangúnak. Pedig mindkettő közvetlenül belőle válhatott ki, mert előbbinek – mely különösen Erdélyben tanyázik, abroszokat /szalvéta: innen a nemzetségelnevezés/, törölközőket, asztalterítőket és más efféléket árulgatva – hagyománya, bőrszíne, kevés tájszólással, nyelve s a többi teljesen megegyezik az övével.”

Erdős Kamill is ír róluk pár szót:

„d./ Colāri: Szőnyegkereskedéssel foglalkoznak. Budapest utcáinak jellegzetes alakjai. Erdélyből származnak. Csik, Udvarhely megyéből (és ott is szőnyegkereskedéssel foglalkoztak). Házaik igen szépek és nem egy közülük százezer forintot is megér. A nők tarka több-szoknyát hordanak.”¹¹⁹

A szőnyeges cigányokkal Mészáros György is foglalkozott:¹²⁰

„SZŐNYEGES CIGÁNYOK

A Kárpát-medencében a cigány házalók és vásárosok kétfajta szőnyeggel kereskedtek. Az egyik a tépett vagy vagdalt anyagból készült, általában kézi szövésűen előállított rongy-szőnyeg, és a kézi vagy gépi úton előállított csomózott szőnyeg, amit egyes vidékeken „torontáli”, sőt „perzsa” szőnyegnek is neveznek.

Csomózott gyapjúszőnyeg előállításával a cigányok Magyarországon nem foglalkoznak. Évek óta nem talákoztunk olyan cigánnyal, még Jugoszláviában sem, aki tudta volna, miből és hogyan készül a „torontáli” szőnyeg. Hazánkban és Szlovákiában elsősorban a szövetkezeti kereskedelem foglalkozik mindenfajta szőnyeg gyártásával és forgalmazásával, a kiskereskedelem gyakorlatilag kihalt. Jugoszláviában és Erdélyben a szőnyegkereskedelem javarészt cigány viszonteladók kezén van, összekötve a használt-ruha adásvételével. A cigány viszonteladók a csomózott szőnyeget

117 Sárközi Jakab Gyula: Le rrom kézirat in. Ethnológiai Adattár 2196

118 jelentése: a szalvétások, a rongyosok

119 Erdős kamill: A magyarországi cigányság Törzsek, nemzetségek. Néprajzi közlemények 1958. 3. évf. 152–173.p.

120 Mészáros György: Mesterségek, cigány kézművesség Napjaink 1986. 25. évf. 1. sz. 31–35.p.

szövetkezetektől és kis állami vállalatoktól veszik át. A viszonylag durva csomózású szőnyegek a helyi igényeknek megfelelően élénk, nagy mintásak, amelyekben a piros szín minden árnyalata dominál. Érdemes megemlíteni, hogy a cigány kereskedők a máramarosi és székelyföldi csergével, valamint a székely szőnyegek árusításával nem foglalkoznak. Nálunk és kisebb részben a környező országokban a rongyszőnyeg készítése és házalással történő értékesítése szinte teljesen megszűnt, és így a „cigány rongyszőnyeg” szerte ismeretlenné vált.

Ma Magyarországon a cigány rongyszőnyeget előállítási helyükön (Barcs, Baja, Gyula, Zsámbok) már nem cigányoly készítik, azonban a korábbi szokás szerint előnyben részesítik az oláh cigánynők viseletéből ismert domináló színeket (fekete, sárga, piros)."

Találunk velük kapcsolatban néhány sor a Néprajzi lexikonban is:

„A jellegzetes cigány foglalkozások között a kereskedelemmel foglalkozók különböző csoportjai alakultak ki, akik azután – a muzikusokhoz hasonlóan – szinte elkülönült „kasztoke” alkottak. Legjellegzetesebbek a lókupecsek (lovári) voltak, akik az ország vásárait járva különböző trükkökkel igyekeztek túladni a – sokszor vitatható körülmények között – megszerzett lovaikon. Ők a cigányságon belül viszonylag jómódú réteget alkottak. Voltak köztük szőnyeg-, pokróc- és takarókereskedők (colari) is. Például Újpestről, Kispestről keresték fel a Mezőföld falvait és pusztáit, vagy a pesti piacokon árulták portékájukat. Ercsiből, Százhalombattáról indultak útnak a szeke-res oláh cigányok, elsősorban asszonyok, akik általában párosával jártak és batyuból árulták fakanalaikat (Gunda B. 1983: 9; Szegő L. [szerk.] 1983: 94.). A vándorkereskedelem kapcsán róluk is esik még szó.”¹²¹

Bari Károly a neves gyűjtő is megemlékezik róluk a cigány folklórral kapcsolatban:

Erdélyben, a Csíkszereda körüli falvakban élnek a romániai colári-k. Archaikus nyelvük sajátos, énekköltésük, hagyományviláguk és viseletük a magyarországi oláh cigányokéval mutat rokonságot. Gyönyörű lassú énekeiket gyakran párosan éneklik. Hangszereik nincsenek, táncaikat asztal lapján vagy szekrény oldalán való dobolással kísérik. Szívesen adnak elő román táncnótákat is. A táncra perdülő összegyűltek táncszókat kiabálnak. A táncszók többsége magyar nyelvű, a környezettől átvett. Nagyon kevés cigány nyelvű táncszó van, és csak közöttük használatosak. Egyes csoport-

¹²¹ Magyar néprajzi lexikon Bp. Akadémiai kiadó 1977–1982

jaik az 1920-as, '30-as években átvándoroltak Magyarországra, Kaposvár mellett és Budapest körül telepedtek le."¹²²

Ha a róluk szóló munkákat akarjuk számba venni, akkor azt tapasztaljuk, hogy nagyon kevés dolgozat született velük kapcsolatban:

Szapu Magda írt 1981-ben a Somogy Megyei Múzeumok közleményei IV. kötetében egy tanulmányt, aminek a címe: A kaposszentjakabi oláh cigányok hiedelemvilága. A kaposszentjakabi oláh cigányok pedig, Kaposszentjakab egyébként ma már Kaposvár egyik városrésze, a colári cigányokként határozzák meg magukat.

A következő munka is Szapu Magda nevéhez fűződik. A valamikori Ciganisztikai Tanulmányok I. köteteként „Halotti szokások a kaposszentjakabi oláh cigányoknál” címmel, 1984-ben jelent meg az MTA. Kiadásában, Budapesten.

Ezekén kívül én csupán Rézműves Melinda írására akadtam, aminek a címe: A vőfélyek (Le nanasha) és az Amaro Drom első számában jelent meg 2002.-ben.

Magukat „colári”, „coláro”, „collár” néven is emlegetik. Ha eredetükről érdeklődünk, akkor „erdélyiek”, „erdélyi cigányok”, „igazi erdélyi cigányok” meghatározást használják magukkal kapcsolatban, utalva arra, hogy a 19. sz. végén, a 20. század elején jelentek meg a mai Magyarország területén.

Létszámukat tekintve ez a legkisebb etnikai alcsoport Magyarországon a cigány nyelvet, azaz a romanit beszélő oláh cigányok között. Jelenleg tudomásom szerint Budapesten, Kaposváron, Dombóváron és Oroszlányban él egy csoportjuk.

Mivel Dombóváron élek, ezért elsősorban a dombóvári colári cigányokkal szeretnék foglalkozni. Ennek során viszont nem kerülhető el, már csak a rokonai kapcsolatok sokfélesége miatt sem, a többi közösség tanulmányozása sem.

Dombóvárral kapcsolatban magának a városnak a bemutatásától eltekintek. Számos információ található a városról az interneten, de több kitűnő helytörténeti monográfia is ismert.¹²³

Nem kutattam a dombóvári lakó cigányoknak a megtelepülését sem a városban.

122 Bari Károly: Cigány folklór I–X Bp. magánkiadá 1999. 10 db. CD lemez és 350p. szövegkönyv

123 Talán a legrészletesebb Dr. Szőke Sándor – Fordorné Mészáros Klára – Dr. Szőke Sándorné: Dombóvár című munkája. Dombóvár, 1996.

Az 1893. január 31.-én végrehajtott összeírás¹²⁴ a dombóvári járás egész területén a 30 községből 19-ben talált cigányokat. (A cigányokat ekkor letelepedett, huzamosabban ott tartózkodó és vándorló csoportokra osztották.) A számlálás során 248 férfit és 246 nőt találtak.

A városban lakókat kérdeztem arról, hogy mit tudnak, mikor mióta élnek cigányok Dombóváron.

A legidősebb cigány ember, G. M., aki 1920-ban született Dombóváron. Emlékei szerint gyerekkorában csak az ő családja lakott egyedül a „Perekac”-i városrészen, ahol egy tömésházuk volt. Az apja lovakkal, de ezeken kívül még minden mással is kereskedő ember volt. Elmondása alapján akkor más cigányok, mint az ő családja, akik lovári cigányok voltak, nem laktak más cigányok a városban.

Elmesélte, hogy a környező pusztákon, amit különböző birtokosok, illetve a bérlők műveltek, laktak „teknős” azaz beás cigányok, akik ezeken a földeken végeztek napszámos munkákat. Velük a vásárokon, piacokon szoktak találkozni.

Ezekről a pusztákról költöztek aztán már a II. világháború után Dombóvárra. Később, amikor már legénysorba került, azaz 14-15 éves lett, akkor az éttermekben megjelentek a Kaposvárról, illetve Somogyszilből és Igalból származó zenész cigányok, a romungrók.¹²⁵

G. M. elmondásához kapcsolódik a Tolna Megyei Levéltárban talált dokumentum.¹²⁶

A szekszárdi alispáni hivatalban 17469/1918 szám alatt iktatták az ügyészség közlését, hogy Kolompár Anna dombóvári nőt lopás miatt 6 hónap börtönre ítélték és politikai jogainak gyakorlását 3 évre felfüggesztették.

Az iratok között megtalálható az ítélet is, ami 1918. július 8-án keletkezett:

„...Kolompár Anna vádlott, 37 éves, r.k. vallású dombóvári születésű és lakos, magyar állampolgár cigány, írni olvasni nem tud, ágyas Góman

124 A Magyarországon 1893. január 31.-én végrterhajtott czigányösszeírás eredményei Bp. 1895. (Hasonmás kiadás: Pécs 1992.)

125 Az adatközlő ebben bizonyosan téved, mivel adatok vannak arra, hogy Kaposvárra dombóvári cigányzenekart hívtak meg játszani már az adatközlő születése előtt. Lévai József György: A kaposvári cigányzenészek története Kaposvár Városszépítő Egyesület 2007. 78p.

126 TML. IV.408. b. Alispáni iratok. 17469/1919. Kolompár Anna politikai jogainak felfüggesztése.

Józseffel, vagyontalan, napszámos, bűnös lopás büntetésében, amelyet úgy követett el, hogy 1918 június hó 14-én tamási szőlőhegyen Jánszki Józsefné sz. Balaskó Anna tamási lakos birtokából és beleegyezése nélkül a záratlan szobában lévő ágyban a szalmazsák alól 470 kor. készpénzt, 1 kék szoknyát, 1 kékfestő réklit, 1 piros kasmír fejkendő, 1 fejpárnát, 25 tyúktójt összesen 870 K. értékben, mint reá nézve idegen ingó dolgot jogtalanul eltulajdonítási célból elvett.”

Az ítéletben említett Góman József pedig ebbe a családba tartozott.

A városban megtalálható lovárik, beások és romungrók mellett élnek még itt szinto-k, akiknek rokonai a Baranya megyében található Vásárosdombón, a Somogy megyei Kisbajomban és környékén, valamint Zala megye Zalaegerszeg körüli kis faluiban laknak. A szintók megjelenéséről azt lehet elmondani, hogy egyikük az 1970-es évek elején a városban állomásozó vasútépítő századnál volt katona. Leszerelése után itt telepedett le. Rokonai közül többen, többször meglátogatták, majd akadt köztük olyan, aki ide is költözött. Őket aztán még mások is követték.

Végül laknak Dombóváron a már említett colári cigányok. A közösség megjelenése pontosan dokumentálható, 1975 augusztusában költözött ide három testvér a családjával Kaposvárról.

Kik is végül a colári cigányok? A Magyarországon és elsősorban Dombóváron élő csoport történetét, foglalkozását, szokásait, hiedelmeket bemutatva talán sikerül ezt tisztázni.

Azért, mert egyértelműen cigányoknak tartják magukat, úgy szeretném bemutatni őket, hogy más cigány csoportokkal – a romungrókkal, a beásokkal, az oláh cigány csoport más alcsoportjaival – is összehasonlítom. Az azonosságok és különbségek szemléltetése pontosabban segíti kijelölni a helyüket a cigányok között.

A cigányok nem rendelkeztek írásbeliséggel. Így aztán történetük kutatásánál két helyről juthatunk adatokhoz. Vagy olyan forrásokat használunk, amelyeket nem-cigányok készítettek róluk valamilyen szempont – közegészségügy, rendészet, államigazgatás, stb. –, alapján. Ezek használatáról, és kellő kritikával történő kezelésükről többen is írtak.¹²⁷

127 Pl. Tóth Péter: Gondolatok a cigányok magyarországi történetéről és ennek forrásairól
In: Bana-Perger (szerk): Pillanatképek a romák múltjából. Győr 1998. 37–44. p,
vagy Nagy pál: A magyarországi cigányok történetére vonatkozó kutatások néhány aspektusáról. Amaro Drom 1997. 7. évf. 3. sz. 10–12.p.

A másik mód, hogy a vizsgált személyek emlékezetét hívjuk segítségül. Szerencsés esetben ez a két eljárás egymást kiegészíti.

Jelen esetben a colári cigányok kutatásánál én az államigazgatásban keletkezett iratokat használtam fel. Tudomásom szerint nem volt még olyan cigányokkal kapcsolatos kutatás, ahol egy adott foglalkozást űző teljes csoportot ilyen módszerrel térképeztek volna fel.

A Magyarországon megjelenő csoport ugyanis házalókereskedéssel foglalkozott, de még a házaláson belül is kizárólag textilárúkkal való kereskedelemre kértek és kaptak engedélyt.

A házalókereskedést az 1852. szeptember 4-én kelt császári nyiltparancs szabályozta.¹²⁸

Ennek 3.§-a előírta, hogy kik kaphatnak ilyen engedélyt:

„a) ausztriai alattvalók,

b) a' 30 éves kort elérték,

c) valamely föltűnő undorító betegséggel vagy illyes testi fogyatkozásokkal terhelve nincsenek,

d) csempészkedés miatt büntetve nem voltak, vagy előrebocsátott jövedéki vizsgálatnál nem csupán bizonyítékok hiánya miatt maradtak büntetlenül, vagy a' kik súlyos jövedéki áthágás miatt nem büntetettek, avagy kiktől a' nyert engedelem el nem vonatott (20.§)

e) feddhetetlen erkölcsűek 's politikai viseletükre nézve hibátlanok,

f) a' polgári jogok teljes élvezetében vannak.”

A parancs a 30 éves kortól engedett eltérést. Két esetet említ a rendelet. Az egyik esetben kiadható az engedély 30 éves kor alatt is, ha a kérelmező már nagykorú, és más kereső foglalkozással megélhetését nem tudja biztosítani. A másik eltérési lehetőség ott volt, hogy ha már a 30 éves kora előtt rendelkezett házalási engedéllyel, akkor az meghosszabbítható volt.

Ezeket az engedélyeket évente kellett meghosszabbítani. Bár arra nem tért ki a császári rendelet, hogy melyik hatóság állítsa ki ezeket az engedélyeket, a levéltárakban végzett kutatások megmutatták, hogy hol érdemes a colári cigányok emlékeit kutatni.

128 Közzétették a „Magyarországot illető Országos Kormánylap IV. évfolyam I. kötetében, amit Budán a császári királyi magyar egyetemi nyomdában nyomtak és 1983. január elejétől június végéig tartalmzata a kiadott rendeleteket.

Vármegyék esetében rendszerint az Alispáni Hivatal állította ki az engedélyeket, ezért találhatunk itt adatokat. Ha nem a vármegye székhelyén laktak, akkor a kérvényeket a járások élén álló főszolgabíró juttatta el a hivatalhoz, azaz a

Főszolgabírói iratok között is érdemes keresését végezni. Az iratoknál megkívánták az erkölcsi bizonyítvány benyújtását, ami azt jelenti, hogy a korabeli rendőrségi iratok között is akadhatnak dokumentumokra. Gyakran kértek igazolást városokban a helyi polgármesteri hivatalokban, azaz itt is vizsgálódhatunk.

Szabad királyi városokban a Városi Tanácsok adták ki az engedélyeket, nyilvánvaló, hogy ilyen településeken ezeket az iratokat kell átvizsgálni. Budapesten a kerületi előjáróságok voltak az engedélyt kiadók.

A megtalált iratok feldolgozása is némi nehézséggel jár. Gyakoriak voltak a névazonosságok. Gyakran, akár egyidőben, azonos helységben többen is kértek és kaptak engedélyt olyanok, akik ugyanazt a nevet viselték. Még olyan is előfordult, hogy a korabeli ügyintézők sem törődtek ezzel, és egy iratban akár több személy anyagát is meg lehet találni.

Az egyes helyeken általában a kérelmet, és a különböző igazolásokat – adóigazolás, illetőségi bizonyítvány, erkölcsi bizonyítvány, orvosi igazolás, szegénységi bizonyítvány, stb. –, valamint esetenként a lejárt házalókönyvet találhatjuk meg. Ezek különösen sokat segítenek, mivel a könyv tulajdonosának adatait, személyleírását, sőt a házalósegéd – aki leggyakrabban a házastárs volt- adatait és személyleírását is megtaláljuk.

A megtalált levéltári anyagokat egy táblázatban elhelyezve képet nyerhetünk több colári cigányokkal kapcsolatos dologról. Megtudhatjuk, hogy egy adott család mikor melyik évben hol tartózkodott. Hol volt a lakhelye, hol kért engedélyt a kereskedéshez, sőt azt is, hogy melyik vidéket járta be az egy év alatt. Megtudhatjuk, hogy melyik városok voltak azok, ahol leginkább megtelepedtek, lakást és megélhetést találtak. Ezen kívül minden új adat a táblázatba beilleszthető, azaz újabb és újabb dokumentumok előkerülése egyre pontosabbá és árnyaltabbá teszi a képet, módot adva ezzel különböző következtetések levonására.

Jelenleg ott tartok, hogy csaknem minden Magyarországon működő levéltárat megkerestem, és a fellelt anyagok feldolgozását folytatom.

Oláh József: CKÖ-k vizsgálatának bemutatása a Közép-Dunántúli Régióban

Az Országos Cigány Tanács titkára, valamint a Hazafias Népfront főosztály vezetője 1986-ban mint roma diplomást felkeresett a lakásomon, és eszmecsere-t folytattunk roma ügyekről. Beszélgetésünk befejeztével abban maradtunk, hogy bekapcsolódom az Országos Cigány Tanács munkájába. Nem tudtam mi lesz a feladatom, nem tudtam milyen munkára vállalkozom, de azt tudtam és éreztem, hogy szeretnék kapcsolatba kerülni a roma értelmiségiekkel, akikről eddig csak vajmi keveset hallottam. Néha-néha felvillant egy-egy roma kép a médiában, amely arról szólt, hogy cigány értelmiségiek is tenni szeretnének valamit roma ügyekben. Ahogy telt az idő szinte észre sem vettem, és egyik napról a másikra aktív részesévé váltam az Országos Cigány Tanács munkájának. Így kezdődött az én roma közéleti tevékenységem és elkötelezettségem, amelyhez kiegészítésül társult a roma témával kapcsolatos tudományos érdeklődésem, melyet a PTE BTK Romológia tanszéken folyó romológia oktatás indított el. Előadásomban is olyan társadalmpolitikai kérdéseket vetek fel, melyek a romák Európába érkezése óta – talán csak öt de lehet, hogy hétszáz éve – terhelik hazánk különböző politikai rendszereinek, többség és a roma kisebbség viszonyrendszerét.

A történelem folyamán a cigányok sorsát Európában gyötrelmes és siralmas vézskorszakok is terhelték. Voltak kitaszítottak, üldözöttek és halálraítéltek, pedig nem követtek el Európa népei ellen akkora vétkeket, hogy ezek miatt kitaszított, sorsüldözött vagy halálra ítélt bánásmódot érdemeltek volna. Ennek ellenére a XVI. századtól Nyugat-Európában számos helyen és megannyi alkalommal mégis megrendelték a szekereket, hajókat, vonatokat, és meghozták a törvényeket a cigányok deportálására, teljes kiirtására. E cselekvésekkel valóra vált a cigányokkal szembeni idegengyűlölet és rasszizmus, melynek következményeként megvalósult az **első cigány holocaust**. A fejlettebb és gyors léptekkel haladó civilizálódó társadalmak a cigányok elkülönítését szinte mindig kimódoltan oldották meg, tilalmakat vezettek be, a közvélekedést manipulálták, melynek eredménye lett a huszadik századi fasiszta Németország és szövetséges partnerei által kiszolgált **második holocaust**. Változtak a politikai rendszerek, kormányok, csak a cigányokkal kapcsolatos megközelítésmód maradt a régi, sajnos napjaink közgondolkodása sem mentes az előítéletes és kirekesztő magatartástól. A XX–XXI. századi Európában és hazai parlamentáris demokráciában, ha nehezen is be-

ismerhető, de felismerhető és jól látható civilizációs szakadékok jöttek létre etnikai köntösbe bújtatva romák és nem romák közt. A civilizációs szakadékok konfliktusokat képeznek, melynek elmélyülése, gyakorisága és területi eloszlása egyre növekvő tendenciát mutat.

Tudományos értekezésemet majd négy fő pillérré építem: az **elsőben** szociológiai kutatások elemzésével értelmezem és körülírom a romák társadalmi, gazdasági és politikai állapotát. A **másodikban** megvizsgálom a rendszerváltás utáni kormányzati roma integrációs törekvéseket, politikákat. Az első részében a törvénykezési folyamatokat - kiemelten a kisebbségi törvényt -, a második részében a roma integrációs cselekvési programokat. Megközelítesemben az integráció-szegregáció kérdését identitáspolitikai megközelítéssel kombinálom. A **harmadik pillérben**, amely a tanulmányom gerincét képezi, vizsgálom a romák mozgalmának politikai intézménytörténetét a civil szervezetek, CKÖ-k és az OCÖ bemutatásán keresztül. A helyi szintű kisebbségi önkormányzatokat nem önmagukban, hanem a kisebbségi közösségekhez és más intézményekhez való viszonyukban tanulmányozom. Kutatási eredményeim felhasználásával azt a célt tartom szem előtt, hogy rávilágítsak a roma közösségeknek mennyire sikerült kimeríteni a Kisebbségi Törvény által biztosított jogait. Az intézmények mennyire váltak a roma népesség érdekképviselői reprezentációjának megtestesítőivé, kiemelten a Közép-Dunántúli Régió roma kisebbségi önkormányzatok eredményességének elemzésével. A **negyedik pillér** mintegy kiterjedtebb, egyúttal lényegi összegzés, mely a konklúziót, javaslataimat és a további kutatási irányok megjelölését tartalmazza.

A kutatás célja, hogy térségi és történeti összehasonlító eredmény alapján feltárjam a roma érdekképviselő területén működő cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenységének eredményességét vagy eredménytelenségét. Ezen eredmények birtokában javaslatokat fogalmazok meg a jelen folyamatok megerősítésére, vagy egy demokratikus, deficitektől mentesebb, hatékonyabb roma érdekképviselő kialakítására. További célom, hogy feltárjam azon társadalmi jelenségeket és a kormányzati integrációs deficiteket, melyek gátolják és nem segítik a valós integrációs törekvéseket. Úgy gondolom kutatási eredményeim publikálásával elindulhat egy társadalmi vita, melynek során az integrációs programok hiányosságaira és a roma érdekvédelmi korlátok csökkentésére megindul egy korrekciós folyamat. A kutatás tudományos jelentőségét az adja, hogy a hagyományos kvantitatív módszereket kognitív technikákkal ötvözöm, amelynek nem csupán mód-

szertani, hanem elméletalkotási szerepe is van, probléma megértése, valamint az elméleti modell érvényességének javítása céljából alkalmazom.

A folyamat következményeként az integrációs programok tekintetében létrejöhet egy hiteles, megbízható monitoring, amely nélkül ma még nehezen érthető a jelen, de még nehezebben (kontroll és visszacsatolás nélkül) tervezhető a jövő.

A kutatás hipotézise: Magyarországon jól működnek a demokratikus intézményrendszerek, érvényesül az alkotmány, erős érdekvédelmi lehetőségeket és egyértelmű jogokat biztosít a Kisebbségi Törvény. A vizsgált roma kisebbség várható élettartama, lakhatási körülményei, munkanélküliségi rátája, iskolai végzettsége, társadalmi reprezentáltsága nem rosszabb, mint az országos átlag. A roma népesség létszám arányának és probléma halmozásának megfelelően vesz részt a különböző kormányzati szintek (parlament, megyei közgyűlések, települési önkormányzatok) munkájában (előkészítés, döntés és menedzselés). Az egészség előfeltételeinek (béke, lakás, oktatás, élelem, jövedelem, stabil ökológiai rendszer, fenntartható erőforrások, társadalmi igazságosság, társadalmi egyenlőség) hiánya nem detektálható a roma kisebbség jelentősebb hányadánál. A romák lélekszámának növekedése nem félelmet gerjeszt, hanem értéket jelent a többségi köztudatban. A kisebbségi célcsoport lélekszám növekedése nem veszélyt, inkább erős nemzetállam kialakulását jelenti hazánkban és nyoma sincs a nacionalista szemléletnek. A történelmi hátrányok egyre nagyobb növekedésével a kormányzatok tevékenységében a befogadás és az integráció kap dominánsabb szerepet és nem a kirekesztés. Ezen társadalom-politikák következményeként a roma kisebbség számára elérhetőek és eredményesek az integrációs pályázatok. Nem torz és nincs korlátozva a romák média megjelenése, inkább a pozitív példák gyakori bemutatásával erősítik a társadalmi kohéziót. Roma kontrollal történik a kisebbségi népismereti oktatás, az oktatók döntő többsége a roma kisebbségi csoportból kerül ki, ezzel is sugallva, hogy érdemes a tudást megszerezni, mert nincs előítélet és diszkrimináció Magyarországon, így a roma származású állampolgárok ugyanolyan eséllyel versenyezhetnek a domináns többséggel és a többi nemzeti kisebbséggel.

Munkámban CKÖ-k vizsgálata során az alábbi tézisek kapnak még fontos szerepet. A roma képviselők felkészültek és rendelkeznek mindazon eszközökkel, képességekkel, ismeretekkel, melyek a hatékony roma érdekvédelmi tevékenység végzéséhez szükségesek, bár ezt igen sokszor és sokan alapvetően megkérdőjelezzik (*roma identitás-tudat, iskolai végzett-*

ség, roma mozgalom-történeti múlt, tevékenységre fordított időmennyiség, érdekvédelmi tevékenység végzéséhez szükséges képzettségek, ismeretek). A cigány kisebbségi önkormányzatok működésének infrastrukturális feltételei adottak (iroda, iroda felszereltsége, közmű-ellátottsága, alapterülete, helyiségek típusa, településen belüli elhelyezkedése). A cigány kisebbségi önkormányzatok jól működő (horizontális és vertikális) kapcsolatokkal rendelkeznek (roma képviselők és a választóik között, roma civil szervezetek és cigány kisebbségi önkormányzatok között, roma és nem roma civil szervezetek között, pártok és roma civil szféra között, települések intézményei és roma szervezetek között).

A roma közösségi képviselők körében is érvényesül a szubszidiaritás és a horizontális elv, melynek következményeként a roma képviselők részesei a gazdasági, politikai előkészítő, döntéshozó és menedzselő testületek munkájának (részt vesznek a régió életminőségét befolyásoló különböző szintű vertikális és horizontális döntéshozatal mechanizmusában). Cigány kisebbségi önkormányzatok aktív részesei az integrációs programoknak és elégedettek az integrációs politikákkal (törvénykezési folyamatokkal, cselekvési programokkal, a roma önszerveződéssel és a szervezetek működési hatékonyságával).

A kutatás módszerét tekintve a teljes körű kérdőíves adatgyűjtés mellett szóltak az előzetes megfontolások. A kitöltött kérdőíveket az összehasonlíthatóság és elemzés megkönnyítése érdekében excel formátumban rögzítettem. A zárt kérdésekre adott válaszokat kvantitatív összegzés után tovább elemeztem, értelmeztem, a nyitott kérdésekre adott válaszokat bemutatom és kvalitatív módon elemzem. A kérdőívek kitöltése személyes lekérdezés módszerével történt. Az adatközlők anonimitásának megtartása mellett az önkéntes válaszadás lehetősége nem csak az egész kérdőívre, de annak bármelyik elemére is vonatkozott. Kérdőívemben azokra a kérdésekre kerestem a választ, hogy a Cigány Kisebbségi Önkormányzatok a Közép-Dunántúli régióban hogyan és milyen módon működnek, milyen kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, milyen eredményt tudhatnak maguk mögött; továbbá hogyan értékelik az állami politikában megjelenő, romákat segítő integrációs programokat és cselekvéseket. A kérdőív tartalmi összeállításában több fordulás egyeztetést folytattam a konzulensemén kívül még az MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont igazgatójával, valamint a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományi Doktori Iskola, munkatársával. A kérdőív véglegesítése után teszteltük a kérdőívet, felkértem tíz olyan személyt,

akik korábban kö képviselők voltak. Annak ellenére, hogy próbáltam tömören és közérthetően fogalmazni a tesztelés során kiderült, hogy módosítani kell a kérdések megfogalmazását, hogy a kitöltés során minél kevesebb értelmezési probléma merüljön föl, amellet minimalizáljuk a kitöltés során az esetleges félreértések számát. Megjegyezném, hogy a visszajelzések alapján ennek dacára nehéznek bizonyult némely kérdés megválaszolása. A tesztelés során mértük a kérdőív kitöltésre fordított időt, a célunk az volt, hogy kényelmesen gondosan átolvasva, megválaszolva, beírva ne kössön le egy óránál többet, amely a szociológiai kutatásokban még elfogadott. A kérdőíves adatokból különböző változókat képeztem, ezeket megoszlásából gyakorisági és kereszttáblákat készítettem. A kérdőíves adatok jól reprezentálják a Közép-Dunántúli Régió cigány kisebbségi önkormányzatokat a feldolgozott adatok elemzésével, pedig következtetni tudunk az országban működő cigány kisebbségi önkormányzatokra általában.

Az adatgyűjtés körülményei: A lekérdezés közel öt hónapig tartott 2006. áprilistól augusztusig. A kérdőívek konkrét lekérdezésében személyesen nem vettem részt egyrészt, mert nem akartam befolyásolni a válaszadót, másrészt azt gondoltam mivel részt vettem a roma közéletben talán jelenlétemmel is befolyásolhattam volna a kérdések valódi megválaszolását. Ezen ismérvek figyelembe vételével négy, közösség fejlesztési, kérdőív lekérdezési gyakorlattal és terepismerettel rendelkező személyt kértem fel a feladat elvégzésére (RODOSZ tagok, önkéntes segítők). Mindig párban, egy-egy személygépkocsival utaztak a különböző helyszínekre és kérdezték le a képviselőket. A magam feladata az útvonaltervezés, a képviselőkkel időpont egyeztetés, valamint a kitöltött kérdőívek számítógépre történő feldolgoása. A kérdőív begyűjtésének megkezdése előtt a kérdező biztosokkal minden kérdést részletesen értelmeztünk és próbaként egy kérdőívet közösen kitöltöttünk. A lekérdezésnél nehézséget jelentettek a nagy távolságok, az útvonal terv és a telefonon történt időpont egyeztetés ellenére is előfordult, hogy egy-egy településre többször is vissza kellett menni. A kutatással kapcsolatos különböző tevékenységeket (lekérdezés, feldolgozás) párhuzamosan végeztük így mire a kérdőívek lekérdezése megtörtént szinte már számítógépen is voltak az adatok. Az adat tisztítást személyesen végeztem, a kérdezőkkel konzultálva. A feldolgozás során a településeket és a válaszadókat sorszámmal láttam el (1-től, 195-ig) és excel táblázatba rögzítettem.

Az adatkezelésnél a RODOSZ adatkezelési szabályzatát alkalmaztuk, a lineárisan számozott megválaszolt kérdőívek és a válaszadó nevét és a kér-

dóív sorszámát tartalmazó dokumentumokat külön, az adatvédelmi szabályzatban foglaltak szerint kezeltem.

Kutatásom alapsokasága a Közép-Dunántúli régió 2002-ben megalakult cigány kisebbségi önkormányzatok teljes köre. Ehhez a régióhoz tartozik Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye. A régióban 2002-ben összesen 65 cigány kisebbségi önkormányzat alakult Fejér (19 db), Komárom-Esztergom (13 db), Veszprém (33 db). A cigány kisebbségi önkormányzatok közül – kutatásom időpontjában – már három településen nem működött a kisebbségi önkormányzat, jogilag megszűnt (Bakonycsérnye, Pusztaszabolcs, Kerta). A régióban hatvankét kisebbségi önkormányzat működik, melyeknek képviselőszám szerinti összetétele: ezer lélekszám alatti települések száma kilenc darab, ahol háromfős; ezer lélekszám feletti települések száma ötvenhárom darab, ahol ötfős a képviselő-testület. A mintám kisebbségi önkormányzatok tekintetében, a Közép-Dunántúli régióban: **teljes körű**. Képviselők tekintetében: az összes képviselők száma 292 fő, a vizsgált minta elemszáma testületenként három fő, összesen száznyolcvanhat fő, ami a képviselők hatvankét százalékát teszi ki. A mintavétel módja véletlenszerű telefonos egyeztetés alapján történt. Kisebbségi önkormányzatonként három főt kérdeztem meg, lehetőleg az elnököt és még két képviselőt. Sajnos nem minden településen jártam sikerrel. Voltak olyan képviselők, akik nem voltak hajlandóak kérdőívben szereplő kérdésekre válaszolni (egy lábatlani, egy somlóvásárhelyi, egy tapolcai és két lepsényi), a mintámba bevont elemszám 186-ról 181-re csökkent. Így a kutatás alapsokasága a hatvankét kisebbségi önkormányzat 181 cigány kisebbségi önkormányzati képviselője, amellyel 97,3 százalékos válaszadási arányt értem el.

A kérdőív szerkezete és tartalma: A kérdőív hét fejezetből áll, mely tizennyolc oldalas és hatvanöt kérdést tartalmaz. Kérdéstípus szempontjából, nyitott és zárt (két- és több kimenetelű) kérdések is szerepeltek. A kérdőívben 8 db nyitott (5, 10, 30, 38, 43, 53, 54, 55) kérdés és 57 db zárt kérdés szerepel. A zárt kérdések közül 2 db két kimenetelű (2, 11), 4 db három kimenetelű (1, 37, 58, 63), 9 db négy kimenetelű (6, 7, 16, 19, 29, 36, 42, 46, 47), 10 db öt kimenetelű (8, 18, 22, 40, 44, 48, 51, 52, 56, 60), 5 db hat kimenetelű (4, 9, 34, 50, 59), 6 db hét kimenetelű (20, 20, 23, 24, 32, 49), 6 nyolc kimenetelű (3, 13, 14, 31, 41, 45), 1 db kilenc kimenetelű (64), 8 db tíz kimenetelű (12, 25, 26, 27, 28, 33, 57, 61), 1 db tizenegy kimenetelű (35), 1 db tizenhárom kimenetelű (65), 2 db tizennégy kimenetelű (17, 62), 2 db tizenöt kimenetelű (15, 39), kérdés található. A kérdőívet (mennyiségi) kvantitatív /életkor, jövedelem/ és (minőségi) kvalitatív /attitűd, vélemény/ kérdésekre osztottam. A

minőségi ismérveket (névleges) nominális, ordinális skála (rangsor) segítségével tettem mérhetővé. (A nominális skála az egyes ismérvek megjelölésére szolgál, segítségével meghatározott kategóriába sorolhatók a cigány kisebbségi önkormányzatok és tagjaik. Az ordinális skála az egyes besorolásokat sorrendje alapján is megkülönbözteti (pl. a 12-es kérdésben). Minden kérdés válaszlehetőségei között szerepel a „nem válaszolok” lehetőség is. Az elemzés átláthatósága és az összehasonlíthatósága érdekében, a települési lélekszám tekintetében öt réteget hoztam létre a válaszadó CKÖ-kből: 1000 alatti, 1000–2500 közötti, 2500–5000 közötti, 5000–10000 közötti, 10000 feletti kategóriákat, az elemzés során fogok felhasználni.

CKÖ képviselők jellemzői és attitűdjei (1-től 19-ig): Az első fejezet kérdéseiből a klasszikus szociológia tipizálásához szükséges ismereteket szerezttem, amelyekből átfogó képet kaptam a válaszadó nemére, korára, iskolai végzettségére, egészségi állapotára, anyagi helyzetére vonatkozóan, valamint a cigány etnikumon belüli csoportba való önbesorolásról. Ezen fejezet, másik szakaszából viszont arra kaptam választ, hogy a válaszadó hogyan ítéli meg kisebbségi önkormányzatok fontosságát, mióta dolgozik a „roma ügyben”, mely szempontok voltak fontosak, amikor vállalta a képviselői feladatok ellátását. Azon felül arra is választ kaptam, hogy a válaszadó mennyi idejét köti le a képviselői tevékenység és véleménye szerint mely ismeretek szükségesek a ckö képviselői feladatok ellátásához, valamint, hogy hogyan gondoskodik a saját képzéséről és mit tart a kisebbségi önkormányzat által elért legfontosabb eredménynek.

CKÖ infrastrukturális jellemzői (20-tól 24-ig): A második kérdés csoportban arra kerestem a választ, hogy a testületnek van-e CKÖ irodája és ha van, hol helyezkedik el a településen belül, mekkora a CKÖ iroda alapterülete, milyen közmű-ellátottsága, milyen felszereltsége, valamint a CKÖ iroda mennyire felel meg a képviselő elvárásainak? Ez azért volt fontos, mert a hatékony tevékenység egyik szükséges feltétele a jó infrastrukturális háttér is.

CKÖ pénzügyi forrásai (25-től 26-ig): A harmadik kérdés csoportba a CKÖ gazdasági működést világitottam át. A bevételi és kiadási oldalra vonatkozóan fogalmaztam meg kérdéseimet. Egyáltalán miből gazdálkodik a CKÖ az állami bevételen kívül hova pályázik, a kiadásait mire fordítja és milyen a kiadási oldal költség eloszlása. Ezekből a kérdésekből arra tudtam következtetéseket levonni, hogy a pénzügyi feltételek adottak-e az eredményes munka végzéséhez.

CKÖ tevékenységi köre (27-től 30-ig): A negyedik kérdés csoportba arra szerettem volna választ kapni, hogy a képviselő megítélése szerint mi a legfontosabb, amit a CKÖ a (helyi) cigány/roma közösség (ek) érdekében tesz, ehhez milyen szakmai bizottságot, csoportot működtet, tevékenysége során alkalmazta-e már a vétő vagy egyetértési jogát a települési önkormányzatban, ha igen, mely területeken.

CKÖ kapcsolatrendszere (31-től 45-ig): Ezen kérdésekből a ckö horizontális és vertikális kapcsolataira vonatkozóan tudtam levonni következtetéseket. A válaszokból megtudhattam a képviselők a helyi (kormányal) önkormányzattal, bizottságaival való kapcsolatrendszerét. Továbbá hogy hogyan minősíti kapcsolatát a települési önkormányzattal, bizottságaival, pártokkal, nem roma civil szférával. Összefoglalóan milyen a kapcsolata a település szellemi, gazdasági és politikai elitjével. Arról is tájékozódhattam, hogy a ckö-nek milyen a roma intézményekkel kapcsolata (OCÖ, megyei területén lévő ckö-k roma civil szervezetek) valamint, hogyan tartják a ckö képviselők választóikkal a (romákkal) kapcsolatot.

CKÖ érdekképviselési hatékonysága (46–57-ig): A hatodik fejezetben az érdekképviselés hatékonyságára, valamint a roma képviselőknek a települési önkormányzatban való reprezentációjára vonatkozóan tettem fel kérdéseimet. Azt kutattam, hogy milyen szintű szakmai, politikai, területfejlesztési tanács munkájában vesz részt a képviselő, azon kívül, hogy részt vett-e testület az Európai Unió romákat célzó felzárkóztató pályázataiban. Arra is kerestem a választ, hogy a képviselők hogyan ítélik meg saját munkájukat és mennyire tartják fontosnak, hogy romaügyet romák képviseljenek? Ennek a kérdés csoportnak befejezéseként azt szerettem volna megtudni, hogy mit vár el az önkormányzat, a település nem roma lakossága és a település roma lakossága a CKÖ-től, és mennyire tud megfelelni ezen elvárásoknak CKÖ?

CKÖ képviselők törvényekkel, intézményekkel való elégedettség (58-tól 65-ig): A hetedik kérdés csoportban elégedettségi fokok, ezen keresztül attitűdök mérésére helyeztem a hangsúlyt. Kérdéseimmel arra, szerettem volna választ kapni, hogy a képviselők mennyire elégedettek az integrációs politikákkal, törvényekkel, intézményekkel és az integrációt segítő programokkal? Ezen felül kerestem a választ arra is, hogy a képviselők mennyire elégedettek az elmúlt tizenöt év roma kisebbség állapotára vonatkozó társadalmi cselekvésekkel, a „roma ügyben” dolgozó szakemberek működési hatékonyságával, a roma érdekeket képviselő (az Országgyűlés-

ben és az Európai Unió parlamentjében) politikusokkal. Zárásként az etnikai alapon induló roma pártok sikertelenségének okaira kerestem választ.

Előadásomban részben a korábbi kutatások eredményeit részben az e témában végzett korábbi saját kutatási eredményeimet használok fel:

Kisebbségi önkormányzatok kutatás adatai

Csefkó Ferenc – Pálné Kovács Ilona: Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon Osiris-MTA, Budapest 1999.

Rátkai Árpád: A kisebbségi önkormányzatok legitimáció hiánya Régió, 2003/3.

Molnár Emilia – Kai A. Schafft: A helyi cigány/roma kisebbségi önkormányzatok tevékenysége és célja Magyarországon Szociológiai Szemle, 2003/1

Kállai Ernő: Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon Gondolat-MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2005

Szociológia kutatás adatai:

Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: A magyarországi cigányság 1971 2003. Gondolat Kiadó, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2004

Statisztikai adatok:

Országos Választási Irodától kért adatok: olfi@axelero.hu OVB honlapján elért adatok: <http://www.valasztas.hu/>

Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatalától kért adatok: olfi@axelero.hu KSH 1990. és 2001-es népszámlálási adatok: <http://www.portal.ksh.hu>

NEKH Hivatalától adatok: olfi@axelero.hu

Szerző kutatásai során nyert adatállomány:

1. Cigány érdekképviselő hatékonyasága: AMARO DROM 2002. okt. nov. Cigány képviselők részvétele a különböző szintű politikai döntéshozó testületekben: <http://www.nemzetisegek.hu/etnonet/oljo.htm>.

2. Roma közéleti személyiségekkel készített interjú: 2003 olfi@axelero.hu

3. Közép-Dunántúli Régió cigány kisebbségi önkormányzatok vizsgálata: 2006 olfi@axelero.hu

4. Roma integrációs stratégiák a KDR Területfejlesztési Tanácsaiban: 2006–2007 olfi@axelero.hu

Székely Éva: Képzettség – foglalkoztatottság
A romák munkavállalási esélyei – munkáltatói attitűdök
Baranya megyében

1. Bevezetés

Az 1990-es évek végére a piacgazdaságra való átmenet lényegében befejeződött. Az ország térszerkezete, területi tagoltsága ekkorra lényegesen eltér a rendszerváltás előtti helyzettől, amelyben meghatározó szerepet játszanak a piacgazdálkodásra jellemző elemek. A gazdasági, társadalmi szerkezetváltás hatásai a munkaerőpiaci folyamatokban is tükröződnek. A foglalkoztatási törvény bevezetésének időszakában Baranya megyében már korábban kirajzolódó tendenciák halmozottan érvényesültek a bányászat, a könnyűipar és az építőipar vonatkozásában is. A bányászat sorsát ebben az időszakban már megpecsételték az energiapolitikai intézkedések, a könnyűiparét alapvetően a keleti piacok összeomlása, az építőiparét a beruházások nagyságrendjének radikális csökkenése. Az 1980-as évek végét jellemző strukturális munkanélküliség az 1990-es évek elejétől rohamos növekedésnek indult, majd a mezőgazdaságban zajló átalakulások eredményeként a szövetkezeti törvény végrehajtása során globálissá vált. Baranya megye munkaerő-kereslet, -kínálat viszonyának területi jellemzői felerősödtek, kialakult egy délnyugati zóna, hátrányos térségi jellemzőkkel, és egy északkeleti depressziós övezet Pécs–Komló tengellyel.

Elmozdulás a holtpontról az 1990-es évek második felében mutatkozott, a gazdálkodó szervezetek számának emelkedésében és az állásajánlatok növekedésében. A munkaerőpiaci folyamatok kedvező alakulása azonban nem figyelhető meg, a munkanélküliek száma emelkedést mutat, különösen Siklós, Szigetvár, hagyományosan Sellye, és újabban Mohács térségében. A tartósan munkanélküliek száma megközelíti a 45%-ot. Elhelyezkedésükkel kapcsolatosan nem lehet nagy reményeket táplálni, mert számuk a siklói és komlói kistérségben gyarapodik jelentősen, ahol a munkaerő-felvétel a legalacsonyabb. A legnagyobb problémát azonban iskolázatlanságuk jelenti, továbbá az, hogy új, piacképes ismeretek megszerzésében életkoruk miatt (40 év feletti) kevésbé motiváltak.

A piacgazdaságra való áttérést kísérő munkanélküliség, a gazdaság regenerálódásával járó szerkezetváltozás tartósan és véglegesen kiszorította az első munkaerőpiacról az iskolázatlan, alacsony, az új viszonyok között

értéktelen, elavult képzettséggel rendelkező férfiakat és nőket, elsősorban a romákat, akiket tömegesen foglalkoztattak a rendszerváltás időszakában összeomló válságágazatok, akik az elsők között kerültek az utcára már a nyolcvanas évek közepétől, és akiket az átlagosnál mélyebben sújt a tartós munkanélküliség.

A cigányoknak a munkaerőpiacról való kiszorulásában jelentős szerepet játszik az alacsonyabb iskolai végzettségük és az, hogy a foglalkoztatás szempontjából kedvezőtlen adottságokkal rendelkező településeken és régiókban laknak.

A cigányság helyzetét a humán tőkének a kilencvenes években lezajlott átértékelődése tette rendkívül nehézé. A kilencvenes évekre az általános iskolai végzettség és a szakmunkásképző végzettség leértékelődött a középiskolai és a felsőfokú végzettséggel szemben. A szakképzetlen munkaerő iránti igény rohamosan csökkent, így az általános iskolai végzettséggel rendelkezők jelentős része már nem tud megkapaszkodni a munkaerőpiacon, sőt a foglalkoztatáshoz szokott munkaképes korúak között szakmunkásképzőt végzetek ötöde is kiszorult a munkaerőpiacról, mert a kilencvenes években leépülő iparágakban (bányászat, kohászat) szerezte a szakmáját (Kertesi 1995).

A cigány népesség területi elhelyezkedése is kedvezőtlen foglalkoztatási szempontból, mert bár húsz év alatt egyötödről kétötödre növekedett közöttük a városlakók aránya, de ez még mindig jelentősen alatta marad az országos átlagnak. A községekben lakás különösen a rendszerváltás után vált a romák munkaerő-piaci helyzetét erősen befolyásoló tényezővé, a magas munkanélküliséggel jellemezhető községekben a cigányok több, mint fele kiszorult a munkaerőpiacról. Mindazonáltal az alacsonyabb iskolai végzettség, a kistelepüléseken levő lakóhely (a demográfiai eltérések- életkor, családi állapot, nem stb. figyelembe vétele mellett) sem magyarázzák meg teljes mértékben sem a munkanélküliség előfordulásának valószínűségében cigányok és nem cigányok között megfigyelhető különbséget, sem a roma és nem roma foglalkoztatottak között megfigyelhető bérkülönbséget. Mindez azt is jelzi, hogy a munkaerő-piaci diszkrimináció is minden bizonnyal szerepet játszik ezeknek a különbségeknek a kialakításában (Kertesi 1995).

Magyarországon tehát a munkaerőpiacra való belépés vagy részvétel szempontjából különösen hátrányos helyzetet eredményeznek azok a munkáltatói attitűdök, amelyek az alacsony iskolai végzettséggel, a szak-képzettség hiányával, a hajléktalansággal, a rossz egészségi állapottal, az

életkorral, vagy éppen az etnikai hovatartozással kapcsolatosak. 1999-ben – jelen tanulmány előzményeként az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával – készült egy kérdőíves felmérés, amely a pályakezdő munkanélküli cigány fiatalok munkapiaci helyzetének feltárására és javítására irányult. A cigány származású munkavállalók foglalkoztatásának gyakoriságát ez az alábbiak szerint értékelte.

A megkérdezett munkaadók alig több mint egytizede foglalkoztatott előszeretettel cigányokat, míg egyötödük gyakran vett fel romákat, azonban voltak fenntartásaik azok megbízhatóságával kapcsolatban. Több mint egynegyedük fenntartásai miatt csak alkalmanként foglalkoztatta őket. Az első felmérés óta a romák társadalmi felemelkedését segítő kormányrendelet is született, amelyben, a cél elérése érdekében konkrétan meghatározták az egyes tárcák feladatait is. A minisztériumok – köztük a munkaügyi is – kiemelten kezelték a romákkal kapcsolatos feladatokat. A fentiek fényében különösen érdekes lehet, hogy történtek e pozitív irányú változások a foglalkoztatás kérdéseiben, a munkáltatói attitűdök vonatkozásában.

2. Kutatási módszerek

A munkaügyi kirendeltségek vonzáskörzetében kérdőíves felmérés készült, amely a munkaerőpiaci prognózis készítésénél megkérdezett munkáltatók véleményére volt kíváncsi. A kérdések elsősorban a cigány származású munkavállalók foglalkoztatásának gyakoriságát, munkakörét, alkalmi-, vagy idényjellegét, a munkavállalók kiválasztását, illetve adottságaik értékelését, preferenciáit, továbbá a munkaadó tapasztalatait érintik.

A 2006 októberében lefolytatott felmérésben Baranya megyéjéből 180 gazdálkodó szervezet töltötte ki a kérdőíveket. Létszám-kategória szerint vizsgálva, az aktívan együttműködők közül legtöbben középméretű munkaadók (50–249 fő) voltak, 69 fős csoportjuk 35%-át teszik ki a sokaságnak. A második legszámosabb a 20–49 fős alkalmazotti létszámú foglalkoztatók csapata, részarányuk 32%. A legnagyobb és a legkisebb foglalkoztatók száma a legalacsonyabb.

3. Eredmények

3.1. A foglalkoztatási problémák roma aspektusa

Baranya megyében az országos átlagot meghaladó mértékben van jelen a cigány lakosság a településeken. Míg 20 éve 25% körüli volt a városokban élő romák aránya, mára a városok száma hétről tizenkettőre növekedett,

a városi rangra emelkedett települések között szerepel Sellye és Sásd is. Sellye vonzáskörzetében léteznek olyan községek, melyek lakóinak többségét a roma népesség képezi (1–2. ábra).

A városi cigányság korábban (a gazdasági szerkezetváltást megelőzően) csak alacsony szintű ipari tevékenységben talált magának tartós munkavégzési lehetőséget. Számukra tragédia volt a bányák bezárása, a magasan fizetett, de alacsonyan kvalifikált munkaerőt igénylő bányásztelepüléseken a munkanélküliség kezelése új technikákat kívánt a slumosodási folyamat elkerülésére. A városokban megjelenő gettósodási jelenség mellett, a faluban élő közösségek is védtelenné váltak.

A szövetkezeti törvény hozta földtulajdonviszony változása sem hozott előnyt a cigányok számára. Ugyanakkor ez elmondható a privatizációról is, az új tulajdonosok között cigányok nem jelentek meg. A Baranya megyei cigányság 75%-a lakott a megye községeiben. (1992. évi becslés adatai szerint 25 639 roma élt a megyében.)

A romák szegregáltsága szempontjából az egyik legfontosabb mutató az elkülönült cigánytelepen élők aránya. Az 1993/94-ben készült reprezentatív felmérés (Havas G. – Kemény I. 1995) adatai szerint a telepen élők aránya 13,7% volt, szemben az 1971-es adatokkal (65,1%). Ez azonban nem jelenti a lakóhelyi szegregáció ilyen mértékű csökkenését. 1993/94-ben a romák közel 30%-a olyan környezetben lakott, ahol kizárólag, vagy túlnyomórészt roma családok éltek, további 30% pedig ott, ahol csaknem fele roma volt. Elmondható hogy a romák 60%-a erősen szegregált környezetben élt. A térbeli elkülönülés ugyan csökkent, a migrációs folyamatok azonban új típusú szegregációs folyamatok felerősödésére utalnak. Új sűrűsödési pontok jelennek meg, alacsony státusú, leromló, slumosodó, gettósodó városnegyedek.

Baranya megyében a regisztrált munkanélküliek közel 10%-a a cigánysághoz tartozó állástalan, amely megközelítőleg 2000 főt jelent az átlagos havi záró létszámok alapján. Baranya megyében a regisztrált munkanélküliek számának megoszlása jelentősen eltér a munkanélküliek összességének megoszlásától. Legnagyobb számban Siklós körzetében szerepelnek a regiszterben, ezt Komló térsége követi és csak harmadik a sorban a Pécsi körzet. Óvatosan kell kezelni azonban ez utóbbi mutatót, mert éppen Pécs körzetében vélik úgy, hogy a roma munkanélküliek több, mint fele nem tartja a kapcsolatot a munkaügyi kirendeltséggel. Kimutatható összefüggés fedezhető fel a települési munkanélküliség ráta és a regisztráltak közötti cigány munkanélküliek részaránya között is. Tovább árnyalja a képet, hogy közel

azonos arányban vannak a regiszterben a két nembeliek, mindössze 1,3 százalékpontos az eltérés a nők javára. A korosztályi megoszlásukat tekintve a 26–35 éves korúak vannak legtöbben. Az inaktivitási arány a nők körében magasabb, amelynek oka a cigányság családalapítási szokásaiban és a nagyobb számú gyermek vállalásában keresendő.

A cigány etnikumhoz tartozó munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy közel 80%-uk nyolc általános iskolai osztályt, vagy annyit sem végzett. Felsőfokú végzettségű nincs közöttük, a középfokú végzettségűek közül gimnáziumi érettségivel 1%-uk, szakmai végzettséggel 16%-uk rendelkezett.

1. ábra
Magas arányú cigány népességgel rendelkező térségek

Forrás: VÁTI. <http://www.vati.hu/static/otk/img/roma.gif>

3.2. Munkáltatói attitűdök az ezredfordulót követően

A megismételt, a munkáltatói attitűdöket vizsgáló kérdőív, ugyanazokat a kérdéseket teszi fel a foglalkoztatóknak, mint az 1999-ben készült, azzal a különbséggel, hogy – mivel a válaszadók a romák legtöbbszörét automatikusan a fizikai munkát vállalókhöz sorolták – külön kérdés szerepel a szellemi és a fizikai munkára. Az eredmények ismeretében kijelenthető,

A vizsgálatba bevont vállalatoknak majdnem a fele nem szívesen alkalmazza alkalmi munkavállalói könyvvvel dolgozóit, ugyanis a foglalkoztatás jellege, az alkalmazott technológia nem engedi ezt meg. Továbbá a cégek egyharmada csak néha szánja rá magát az ilyen jellegű foglalkoztatásra. Egyedül Szentlőrinc környékén díjazták ezt a foglalkoztatási formát. Két térségben, Komló és Szigetvár környékén is az alkalmankénti foglalkoztatást jelölték meg, amely legjobban harmonizál az alkalmi- és időnyelzőkkel, hiszen mindkettő a szórványosságot, a folytonosság megszakadását fejezi ki.

Az alkalmi munkavállalók között a romák aránya igen magas, általában kétharmados többséggel bírnak, viszont a vállalatok összes munkavállalói között csak 10%-ot képviselnek. Ebből lehet arra következtetni, hogy sajnos az alkalmi jellegű munkák esetében népszerűbbek a cigány származásúak, a hosszú ideig tartó munkahely képe számukra elérhetetlennek tűnik.

A cigány származású munkavállalók kiválasztásánál a személyes adottságok a meghatározóak, azonban Komlón és Pécsen a legelső helyen már a külső támogatási lehetőségekkel, foglalkoztatási szubvenciókkal együtt figyelik a munkavállalók képességeit. Ugyanakkor egyik helyen sem csak a külső támogatást tartják fontosnak. Mivel már korábban ismertté vált, hogy a romáknak döntő többségében fizikai jellegű munkáik vannak, így nem meglepő, hogy a preferált tulajdonságok és készségek között kiemelten számít a kez ügyesség, a vizuális képesség és a fizikai rátermettség.

Mégis, a cigány származású munkavállalóknál a képzettség az első számú tulajdonság, amelyet a munkaadók előtérbe helyeznek. A fontossági sorban a képzettséget a megjelenés és a fizikai állapot követi. Valószínűsíthető, hogy a megjelenésnek azért tulajdoníthatnak kiemelt fontosságot, mert abból már következtetni lehet a potenciális munkavállaló majdani, munkához való viszonyulására is. A jó modor már kevésbé számít, talán azért, mert a kétkezi munka esetén kevésbé az illem, sokkal inkább a cselekvő tevékenység alapján ítélnék. A családi állapot marad utoljára, mert akármilyen háttére is van az embernek, az a legfontosabb, ahogy a gyakorlatban helyt áll. A megyében bárhol is végeztünk vizsgálatot, mindenhol hasonló sorrend született, tehát a megye jól tükrözi az egyes térségek helyzetét.

A munkaerő kiválasztásánál a referenciának önmagában romák esetében nincs jelentősége, ugyanakkor más esetben a munkaadók rendszerint használják az ajánlást. Ha ennek ellenére alkalmaznak a cigányoknál referenciát, akkor a foglalkoztatók legtöbbször az érdeklő, hogy korábban hol

állt a munkavállaló alkalmazásban, mert ebből számos, a munkakör szempontjából fontos tulajdonságra lehet következtetni.

Ugyanakkor az etnikai hovatartozásnak nincs jelentősége az érintett vállalat, munkaadó üzleti kapcsolatai szempontjából sem. A partnerek „fair” viszonyt folytatnak és a teljesítmény alapján ítélik meg, legalábbis a munkaadók válaszaival erre utalnak. Ezekből egyértelműen tükröződik a „mindegy, hogy ki vagy, csak a képzettséged és a hozzáállásod legyen megfelelő” elv. Az üzleti partnereket tehát az együttműködésben nem befolyásolja, hogy az érintett munkaadó foglalkoztat-e cigány származásúakat

Többen gondolják úgy, hogy a kiválasztásnál számít az életkor, még-hozzá a fiatalok könnyebben jutnak munkához, mint az idősebb korosztályhoz tartozók. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a legtöbben a teljesítmény, a teljesítőképeség miatt érdeklődnek az álláskeresők életkora iránt. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az évek számával a munkavállalók tapasztalata is növekszik. Néhány Baranya megyei vidéken, mint például az Ormánságban – úgy tűnik, kevésbé számít, hogy valaki idős, fiatal, avagy középkorú.

A vizsgálat tanúsága szerint a roma munkavállalók többségét adminisztratív munkakörben alkalmazzák. Valószínűsíthető, hogy a válaszadók nem azért jelölték meg a legnagyobb arányban ezt a munkakört, mert azt tartják a legmegfelelőbb állásnak egy roma számára, hanem azért, mert ez a legalacsonyabb rendű szellemi munka. A ranglétrán feljebb haladva csökken a romák aránya, vagyis egy vállalatnál cigány vezető ritkán található.

Mind a segéd-, mind a betanított, mind pedig a szakmunkások aránya közel egyharmad-egyharmad. Ez elsősorban azt jelzi, hogy a beosztás a fontosabb, nem a munkakör. Tehát a három közül bármelyik lehet, a lényeges, hogy fizikai munka legyen. Természetesen a munkaadók ezen belül is rengeteg konkrét munkakört említettek: eladó, kukás, vízzel kapcsolatos munkák, pék, takarító és gépkocsivezető. Sokkal valószínűbb, hogy az érintett cégeknek ilyen szakmákra van szüksége, ugyanakkor nehezen elképzelhető, hogy ezek csupán romáknak fenntartott helyek.

A vállalkozások cigányok foglalkoztatásával kapcsolatos negatív, illetve pozitív tapasztalatait értékelve elmondható, hogy jelentős (60 százalékon felüli) szerep jutott a vegyes megítélésnek. Ez nyilván valóban pozitív és negatív is jelent egyszerre, amely kibúvóként is használható kínos kérdések esetén, azonban azt is jelentheti, hogy közel ugyanannyi cigány ügyes és megbízható munkaerő, mint amennyi nem. Mivel az egyértelműen pozitív

válaszok aránya majdnem megegyezik a negatívakéval, így ezek is megerősítik a feltevést, hogy a munkaadók nem tudnak egyik vélemény mellett sem kiállni, csalódások ugyanúgy érték már őket, mint kedvező tapasztalatok. Mindent összevetve, a munkaadók gyakorlati tapasztalatai többségében ve- gyesek a romák foglalkoztatásával kapcsolatosan, amely a megfogalmazá- sokból is tükröződik („jól teljesítenek”, „szorgalmasak”, „lopnak”, „alkohol problémák”).

3.3. Az eltelt hét év eredményezte változások

A hét év eltéréssel végrehajtott két vizsgálat sajátja, hogy a részt vevő gazdálkodó szervezetek mind számukban, mind elhelyezkedésükben megegyeznek, tehát ugyanazon vállalatok kerültek lekérdezésre 2006-ban, mint 1999-ben. Az eredmények egyértelműsítik, hogy a két vizsgált év a romák foglalkoztatásának gyakorisága szempontjából jelentős eltérést mutat. Min- dössze az alkalmanként történő foglalkoztatásuk gyakorisága egyezik meg, vagyis ennyi év után is ugyanannyian, de nem biztos, hogy ugyanazok fog- lalkoztatnak esetenként roma származású munkavállalót. Megállapítható azonban, hogy 2006-ra odáig jutottak a gazdálkodó szervezetek, hogy egy- re kevesebben – közel fele annyian – jelentik ki, hogy roma dolgozót soha nem alkalmaznak. Ugyanakkor a „soha” visszaszorulása majdnem hasonló mértékű az „elég gyakran” válasz csökkenésével. A fenti két arányeltolódás a gyakori alkalmazás erőteljes, közel két és félszeres növekedésében ellen- súlyozódik. A pozitív illetve a negatív tendenciákat összegezve észrevehető, hogy 1999-hez képest javult a helyzet, vagyis 2006-ban a pozitív válaszok aránya magasabb a negatív válaszokéval szemben.

Az alkalmi munkaerő foglalkoztatása terén is történt némi változás 1999 óta. A foglalkoztatás e formája elfogadottabbá vált, ezért szorulhatott vissza a mintegy harminc százalékkal a „soha” válaszok aránya, és való- színűsíthetően ezért kétszereződött meg a nem túl gyakori alkalmazása. Az egyértelmű bölintás az alkalmi munkaerőre mégsem változott, 15% körül mozog. A vállalatok továbbra is a hosszú alkalmazás hívei, ez a megbízha- tóság, a titoktartás, az elkötelezettség jelszavaival magyarázható, amelyek együtt tesznek egy céget elismertebbé, közkedveltebbé, barátságosabbá, ahol a megítélés fontos szerepet játszik. Az alkalmi munkára vonatkozó kérdés második fele már közvetlenül kapcsolódik a cigánysághoz. A vála- szok alapján a romák aránya mindkét vizsgálati évben igen magas, amely megközelíti az összes alkalmi munkavállaló kétharmadát. A fentiek alapján

kijelenthető, hogy a romák leginkább az alkalmi munkákban érvényesülhetnek. A munkaadók amúgy sem preferálják a munkaszervezés e formáját, azonban ha mégis igénybe veszik, akkor többnyire a roma álláskeresőket választják. Ugyanakkor, a vizsgált gazdálkodó szervezeteknél általában tíz százalék körüli a cigány munkavállalók aránya, amely az évek múlásával nem változott.

Mindkét vizsgálati évben elsősorban a személyes adottságok számítottak a munkavállalók megítélésében. A külső támogatás önmagában nem jelent előnyt, viszont a személyes adottságok és a külső támogatás együtt kedvező lehet a munkáltatók számára. A munkavállalás sikere szempontjából azonban legfontosabb a képzettség megszerzése és az egyéni képességek fejlesztése.

A romák foglalkoztatása kapcsán a referenciák ügyében is egyezőség van. A vállalatok képviselői továbbra is maguk – tehát külső segítség nélkül – döntenek, saját megérzéseik alapján cselekszenek, amikor kiválasztanak egy roma munkavállalót. A referenciák mellőzésének alapja lehet – amint arra a további felmérések is rávilágítanak –, hogy inkább fizikai munkakörökben helyezik el őket, ahol különleges tudás nem szükséges, és már a külső megjelenés alapján, valamint némi élettapasztalattal lehet következtetni a munkavállalók alkalmasságára. Általánosságban a referenciát előszeretettel veszik igénybe a munkáltatók, akik a munkavállaló tulajdonságait, viselkedését, hozzáállását, esetleg mulasztásait is megismerhetik. A kérdés csak a romák és más munkavállalók felvételét megelőző információszerzés összehasonlítására szolgált, amelyből kitűnt, hogy a romák esetében nem jellemző az előzetes ismerethez jutás e formája. Helyállónak bizonyul az a vélemény, miszerint a tudás és teljesítmény a legfontosabb az érvényesülés szempontjából. Vagyis, ha a munkaadók a cigány származásúaknál referenciát kérnének, akkor is a korábban végzett munkát vennék figyelembe, tehát azt hogy, hol és hogyan dolgozott, és nem azt, hogy ki ajánlja.

Egyértelműen megállapítható, hogy semmiféle befolyásoló tényezőként nem szolgál az, hogy valamelyik cég roma származásúakat alkalmaz, sőt egyáltalán nem érdekli a partnereket, hogy egy cég, hogyan és milyen összetételben oldja meg munkaerőigényét. A kapcsolatban álló vállalatokat, ügyfeleket elsődlegesen a munka megfelelő ellátása és kivitelezése érdekli. Csak ezt követhetik az egyéb tényezők, azonban ezek között is valószínűleg utolsók között szerepel a cigány származás kérdése.

Az eredmények ugyanakkor azt mutatják, hogy a munkáltatókat kifejezetten érdekli a munkavállalók kora. Nem vitás, hogy a fiatalabb korosztály munkaerőpiaci esélyei jobbak, és ez a megközelítés 2006-ban még hangsúlyosabb, mint hét évvel korábban.

A kérdésfeltevésben egyetlen változás történt 1999-hez képest, miszerint külön kerültek megfogalmazásra a szellemi, illetve a fizikai munkákra vonatkozó kérdések. A fizikai munkák évről évre meghatározó szerepet játszanak a romák foglalkoztatásában, ezen belül azonban vegyes a paletta. Egyharmad-egyharmad részt adnak a szakmunkások, a segéd- illetve betanított munkások. A szellemiek közül nem kétséges, hogy a romáknak felajánlott munkakörök közül továbbra is az adminisztratív jellegűek az elsők, de megfelelő képzettséggel vezetők, és középvezetők is lehetnek roma munkavállalók.

A tapasztalatok terén úgy tűnik, a munkaadók nem tudtak dűlőre jutni még 2006-ban sem, a pozitív és a negatív észrevételek keverednek. A munkaadók 61%-a vegyes tapasztalatokkal rendelkezik a korábbi évek benyomásai alapján. A két vizsgált év összehasonlításában kedvező változás tapasztalható, hiszen a pozitív megítélések száma nőtt, a negatívaké pedig közel ugyanolyan arányban (7%) csökkent. A vegyes tapasztalatok kiemelkedő aránya ugyanakkor érthető, hiszen a romák sajátos kultúrájával kapcsolatos munkaadói ismerethiányból számos konfliktus adódhat.

4. Következtetések

Magyarország és az Európai Unió is elsődleges célként tűzte ki a munkanélküliség csökkentését. A rendszerváltozást követően hirtelen ugrott meg a munkanélküliségi ráta Magyarországon egészen 13%-ig szökkent fel, mely már akkor is megrendítő volt. Most szintén 13%-os munkanélküliséggel küzd Baranya megye, azzal a lényeges különbséggel, hogy akkoriban nagyobb volt a foglalkoztatási szempontból aktívak száma, mint az inaktívaké.

A munkanélküliség területi különbségei alakításában a fő differenciáló tényező az 1990-es évek elején a foglalkoztatási diszkrimináció volt, amelyet később az iskolai végzettség váltott fel. A romák azonban az alulképzettek körében is felülreprezentáltak, így foglalkoztatási szempontból a kilencvenes évek elejétől máig nehezen kezelhető problémával kell szembeülniük. A munkaadók legnagyobb része a fenti okok miatt nem foglalkoztat nagyobb számú cigány származású embert. Az természetesen nem állítható,

hogy csak ezek a tényezők okolhatók, de kétségkívül, a tudás döntő momentum a munkaerő-felvétel esetében.

A kutatás témájának meghatározásában egyik alapvető feltételezésünk az 1999-es kutatás során az volt, hogy a cigány civil szervezetek, mindenekelőtt a kisebbségi önkormányzatok aktívan kapcsolódnak be a cigány fiatalok és a vállalkozások közötti közvetítés folyamatába, illetve aktív szerepet játszanak a munkaerőpiacon. Erre a feltételezésre az adott alapot, hogy a roma szervezetek több forrásból kapnak támogatást foglalkoztatási programokra, a cigány önkormányzatok pedig abból a szempontból különböztetik meg önmagukat más nemzeti kisebbségek önkormányzataitól, hogy szociális és foglalkoztatási szerepet is vállalnak (Csefkó F.; Pálné K. I. 1999).

Ezzel szemben azt tapasztaltuk, hogy a kérdezett fiatalok alig számolnak szervezeteik segítségével, maguk a szervezetek is rendkívül csekély lehetőségeikre panaszkodtak. A vezetők többsége látta a problémát, de a segítséghez hiányoztak az eszközeik: nem volt elég információjuk, nem tudtak pályázni, maguk is munkanélküliek voltak, stb. Kulcsszerepet a munkaügyi központnak és kirendeltségeinek tulajdonítottak, és a közhasznú foglalkoztatásban voltak érdekeltek.

Az a jelentősnek látszó támogatás, amelyet különböző állami és magán források a cigány szervezeteknek foglalkoztatási programokra juttattak, a „terepről” nézve bizony gyakorlatilag láthatatlan, és feltehetően hatásuk is csekély volt. A civil szféra egyéb szervezetei között alig volt, amely szerepet játszott volna a foglalkoztatásban, többségük szűk területen működik, első sorban a kultúra ápolása, az iskolai tanulás segítése és hasonló célokkal.

A szervezetek vezetői a cigány fiatalokat sújtó diszkriminációt gyakrabban említették, mint maguk a kérdezettek. Ennek számos oka lehet: realitását támasztja alá többek között a problémára való nagyobb rálátás, de számolni kell a politikai és politizáló cigány vezetők egyfajta legitimációs igényével is, ami a problémát a valóságosnál nagyobbak törekszik feltüntetni.

Vizsgálatunk szerint kevés olyan cég volt, amely nyíltan elzárkózott volna a cigányok felvétele elől. Ez banalitás és felvételi torzítás is lehetett volna, ha nem lett volna viszonylag magas a cigányokat egyáltalán nem foglalkoztató vállalkozások aránya.

A fentiekből következik, hogy a megoldások között is a legelső helyen kell, hogy szerepeljen a különböző szakmákat adó tanfolyamok meg-

szervezése. Vagyis először az alapvető hiányosságokat (a képzettség hiánya) kell megszüntetni. A képzés fontosságának hangsúlyozása mellett, legalább olyan fontos lenne a viselkedés, a tárgyalás technikáinak elsajátítása a többségi társadalom normái szerint, mint ahogyan a többségi társadalom tagjainak is tanítani kellene a roma kultúra alapvetései.

A vállalati attitűdök formálásában jelentős szerepet kaphatnának tehát a cigány kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek, a munkaerőpiaci információk közvetítése révén. Ehhez nélkülözhetetlen képviselőik felkészítése a munkaerőpiaci információk, szolgáltatások nyújtására. Ezek a szolgáltatók egyben kapcsolódási pontot is jelenthetnek a potenciális munkavállalók és a foglalkoztatók között.

A romák megítélése alapvetően tehát nem változott, sem általánosságban (idegenkedés, távolságtartás), sem a munkáltató attitűdöket tekintve. Ebben feltehetően szerepe van annak, hogy nem értjük, nem ismerjük kultúrájukat, ezáltal elfogadásuk sem magától értetődő. Bármilyen, a roma munkavállalókat, a roma származásúakat segítő intézkedés születik is – ameddig a gazdaság felvevőképessége korlátozott –, azok mindaddig nem lesznek eredményesek, amíg a többségi társadalom tagjainak szemlélete, gondolkodásmódja nem változik.

Irodalom

Csefkó F. – Pálné Kovács I. (szerk.) 1999: Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon. Osiris, MTA Kisebbségkutató Műhely, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2000, 355 p.

Forray R. K. – Apró Antal Z. – Cserti Csapó T. – Székely É. 1999: A pályakezdő cigány/roma fiatalok munkaerőpiaci esélyei és a munkanélkülieket segítő non-profit szervezetek szerepe az esélyek növelésében a Dél-Dunántúlon. Cigánytanulmányok 2000. 5. Pécsi Tudományegyetem

Forray K. - Mohácsi E. (szerk) 2002: *Esélyek és korlátok – A magyarországi cigány közösség az ezredfordulón.* PTE BTK Romológia, Pécs-Budapest, 2002, 78 p.

Gere I. 2001: *A roma népesség munkaerő-piaci integrációja.* In: Soltész Anikó (szerk.): Helyzetkép és párbeszéd a roma önfoglalkoztatásról, p. 12–22., SEED Kisvállalkozás-fejlesztő Alapítvány, Budapest, 2001.

Havas G. – Kemény I. 1995: *A magyarországi romákról.* Szociológiai Szemle 3.

Kertesi G. 1995: *Cigány foglalkoztatottság és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után.* In: Esély, 1995/4.

Kertesi G. 1995: *Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon.* Közgazdasági Szemle, 1995, 1. sz. p. 30–65.

Kertesi G. – Kézdi G. 1996: *Cigány tanulók az általános iskolában – Helyzetfelmérés és egy cigány oktatási koncepció vázlat.* In: Cigányok és Iskola. Educatio Füzetek 3. 1996.

Kertesi G. – Ábrahám Á. (1996): *A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe.* Közgazdasági Szemle 7–8. pp. 653–681.

Győrffyné Kovács Ágnes: Országos kitekintés a roma/cigány gyerekek óvodáztatása és iskoláztatása tükrében

Az óvodai nevelésben – ezt gyakorló óvodapedagógusként is megerősíthetem (legalább öt éves kortól) való részvétel ugyanis – megfelelő óvodai programok, a roma kultúrát ismerő pedagógusok, előítélet-mentes nevelői légkör mellett – kimutathatóan hozzájárul az általános iskolai sikerekhez. A roma gyerekek óvodáztatásának mértékéről, a kimaradás vagy a késői kezdés okairól, illetve a roma gyerekek óvodai nevelésben való nagyobb arányú részvétele és a későbbi sikeres iskolai pálya összefüggéseiről mind ez ideig nem készült átfogó, országos hatókörű kutatás. A részleges, többnyire esettanulmány-szintű információk mellett hiányoznak azok az ismeretek, amelyek birtokában az oktatáspolitikai cselekvési programokat dolgozhat ki a roma gyerekek óvodai részvételi arányainak növelése érdekében.

2.1. Óvodai arányok

A 2000-ben, a roma gyerekeket képző általános iskolák kutatása során nyert adatok alapján –, hogy a *roma gyerekeket nevelő* óvodák, valamint általános iskolák hogyan oszlanak meg az országban *településméret szerint*. A településméret szerinti megoszlás a roma népesség települési eloszlását követi: a roma gyerekeket nevelő-oktató intézmények zöme 3000 fő alatti, viszonylag kis településen található (óvodák: 62,9%, általános iskolák: 68,5%). Az arányok enyhe különbségének egyik oka az – mint azt az óvodába nem járó gyerekek problematikájának taglalásakor jelezzük majd –, hogy igen sok, magas roma népességarányú kistépülésen nincs óvoda, vélhetően az ilyen településen élő roma gyerekek nem járnak óvodába, noha az adott kistépülés valamely szomszéd település óvodai ellátási körzetébe tartozik. (Az itt élő iskoláskorúak a szomszéd településekre járnak át általános iskolába.) A vizsgált óvodák túlnyomó többsége központi óvoda. A roma gyerekek óvodai arányeloszlása nem egyenletes. Az átlagos arány 35,9%. Mindezt figyelembe véve öt csoportba soroltuk az intézményeket a roma gyerekek aránya szerint. Az óvodák létszáma, illetve településméret szerinti eloszlása a várt képet mutatja: minél kisebb a település, annál alacsonyabbak az óvodai létszámok. Az 1000 fő alatti településeken az óvodák több mint 90%-ában a gyerekek száma 66-nál kevesebb; az 1000 és 3000 fő közötti településeken az óvodák közel 80%-ában 46–111 fő között van. Mivel az óvoda létszámát természetesen nem lehet önmagában a település méretével magyarázni (egy

településen több óvoda lehet, kistelepülési óvoda több település igényeit elégíti ki stb.), érthető, hogy például a 3000–10 000 fő közötti településeken az óvodák több mint 70%-a nagyméretű intézmény, de már ugyanez nem mondható el a nagy településekről. (Az óvoda méretének összesen 41%-át magyarázza a településméret; $R^2 = 0,41$.)

1. táblázat: Az intézmények megoszlása a roma gyerekek aránya szerint

Roma gyerekek aránya	Óvodák százaléka
13,3% alatt	19,7
13,4–25,8% között	20,1
25,9–38% között	20,1
38,1–53,6% között	19,7
53,7% felett	20,4

Az 1001–3000 fő közötti településeken található a roma óvodások 41%-a, a 3000 fő alatti településeken pedig 66%-a.

A roma gyerekek óvodai aránya és a *településméret* összefüggése meglehetősen természetességgel tükrözi a roma népesség települési elhelyezkedésének sajátosságait. A 10 000 lakos feletti települések óvodáinak közel felében (48,8%) 13,3% alatt van a roma gyerekek aránya. Minél kisebb a település, annál valószínűbb, hogy az ott található óvodákban magas a roma gyerekek aránya. Hasonlóan lényeges kérdés az óvodai arányok összefüggése az *óvoda méretével*: minél kisebb az óvoda, annál nagyobb a roma gyerekek aránya, összefüggésben azzal a ténnyel, mely szerint a kisebb településeken kisebb óvodák találhatók, egyúttal természetesen a romák is elsősorban kistelepüléseken élnek. Ha az intézményekben tanuló roma gyerekek arányát a település és az óvoda méretének együttes függvényében, lineáris regresszióval vizsgáljuk, a következő hatásarányokat kapjuk: a település méretének hatása az óvodai roma arányra 32% ($R^2 = 0,32$); az óvoda méretének hatása pedig 25% ($R^2 = 0,25$). Megállapíthatjuk tehát – és ezt az összefüggést az *oktatásirányítás jó közelítésű becslésként használhatja* –, hogy minél kisebb tanulólétszámú egy óvoda és/vagy minél kisebb településen helyezkedik el, a roma gyerekek aránya annál nagyobb valószínűséggel lesz magas az intézményben.

Az óvodák kapacitása A kapacitások kérdése önmagában is roppant lényeges, egyúttal – hasonlóan az óvodák méretének és roma arányának problémájához – nélkülözhetetlen annak megértéséhez, hogy milyen össze-

függések alapján rendeződnek el az óvodába járó gyerekek az egyes korévek között, és zömmel hány éves koruk között járnak óvodába a roma és a nem roma gyerekek. E probléma szempontjából ugyancsak lényeges kérdés, hogy az intézmények kapacitása milyen mértékben kihasználts. A kihasználtság és kapacitás együttes jellemzésére a *kapacitásterhelés* indexét használjuk (az adott óvodában tanuló összes óvodás száma osztva az óvoda kapacitásával). 100 alatt ez az index azt jelzi, hogy milyen mértékben kihasználatlan az óvoda, 100 felett pedig a túlterheltséget jellemzi. Az óvodák zömének kapacitásterhelése mintegy 100% körüli (átlag: 101,7%): közel negyedének 95% alatti a kapacitásterhelése, közel felének (48,7%) 95% és 112% közötti, a maradék negyednek (26,3%) pedig 112% feletti. Lényegesnek tekintjük a férőhelyek kihasználtsága, valamint az óvodai roma arány, illetve az óvoda mérete közötti összefüggést.

2. táblázat: Átlagos kapacitásterhelés (%) – az intézmény méretének és a roma gyerekek arányának együttes függvényében

Létszám	13,30% alatt	13,4– 25,8% között	25,9–38% között	38,1– 53,6% között	53,70% felett	Átlag
45 főig	178,2	190,2	188	196,9	186,6	187,6
46–66 fő	177,5	196,6	108	103,7	109,1	101,9
67–111 fő	105,2	105,1	108,8	102,1	107,3	105,6
112 fő felett	102,8	123,9	113,7	113,9	102,6	111,3
Átlag	194,7	105,3	106,4	103,1	100,2	

A 2. táblázat adatai szerint a kisméretű óvodák relatív kihasználatlansága a jellemző, amely meglehetősen független az óvodán belüli roma aránytól. Minél nagyobb az intézmény, annál nagyobb az átlagos leterheltség, ugyanakkor feltűnő módon a legalacsonyabb és legmagasabb roma arányú óvodák esetében a 100% közelében marad (miközben a közepes roma arányú nagy intézmények kapacitásterhelése a legmagasabb).

Lineáris regresszióval vizsgálva az óvoda méretének és a roma gyerekek arányának hatását a kapacitásterhelésre, azt találjuk, hogy a két tényező együttes hatása mindössze 14%. A méret kérdése lényegesen döntőbb, mint a roma arány kérdése (45 fős intézményeknél 21%-kal kevesebbet magyaráz e mérettényező; 112 fő feletti intézményeknél pedig közel 20%-os magyarázóértékű, miközben az egyes romaarány-kategóriák önálló magyarázóereje közel azonos).

A meg nem magyarázott hányad (tehát az a kérdés, hogy az átlagos kapacitásterhelés az óvoda méretén és a roma arányon kívül milyen tényezőktől függ) több, a jelen kutatáson túlmutató probléma együttes függvénye lehet. A kapacitásterhelés átlaga elemzésünk szerint például nem függ lényeges mértékben a település méretétől (e tényező magyarázóereje mindössze 3%). A kisméretű óvodák esetében, amelyek döntően a kisebb településeken találhatók, a kapacitások relatív kihasználatlansága összefügghet demográfiai és migrációs tényezőkkel (csökkentő születésszám, elvándorlás), esetleg az óvoda elérhetőségével (ellátási kötelezettségük kiterjedhet szomszédos kistépülésekre is, amelyekből azonban nehézséget okozhat a bejárás). A nagyméretű óvodák túlterheltsége ugyancsak számtalan tényező együttes függvénye lehet.

Áthelyezések

Az áthelyezések kérdésköre azért tűnik roppant fontosnak, mert az elmúlt években igen sok informális jelzés, vélekedés keletkezett arról, hogy (főleg azokon a településeken, amelyeken erre lehetőség van) a nem roma szülők a magas roma arányú (avagy „elcigányosodó”) óvodákból más intézménybe íratják át gyermeküket. Az intézményvezetők beszámoltak arról, hogy a 2000/2001. tanévben intézményükből kértek-e, illetve hány fő kért áthelyezést más óvodába; ezeket az adatokat a hiteles becslésekre alapozva, roma/nem roma bontásban ismerjük. Az összes vizsgált intézmény közel harmadában (27,4%) fordult elő, hogy nem roma szülő év közben máshova vitte gyermekét, roma szülők csak az intézmények 14,8%-ból írtatták át gyermeküket (tehát a nem roma szülők közel kétszeres arányban). Lényeges ugyanakkor – és a következőben ezt tekintjük át –, hogy az áthelyezés hogyan függ az óvoda kapacitásterhelésétől, méretétől és a roma gyerekek arányától.

3. táblázat

Roma és nem roma szülők által kezdeményezett áthelyezések a 2000/2001. tanévben (%-ban) Létszám	95%-ig		95,1–112%		112% felett	
	nem roma	roma	nem roma	roma	nem roma	roma
45 főig	139,4	122,7	110,0	113,6	110,0	117,1
46–66 fő	121,2	140,9	118,0	131,8	116,7	121,4
67–111 fő	115,2	122,7	128,0	122,7	133,3	135,7
112 fő felett	124,2	113,6	144,0	131,8	150,0	135,7
Összes	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A 3. táblázat az intézmények százalékos eloszlását mutatja az egyes kapacitásterhelési sávokban, az iskola mérete és a roma gyerekek aránya szerint. A viszonylag kihasználatlan kapacitású intézmények csoportjában a legtöbb áthelyezés a kisméretű intézményekben történt. Az átlagos vagy átlag felett leterhelt intézmények közül viszont a legnagyobbakból történt a legtöbb áthelyezés. Az iskolai roma arány kérdése nem játszik komoly szerepet az áthelyezésben. A szülők etnikai hovatartozásuktól függetlenül elsősorban a kisméretű óvodákat, míg a nem roma szülők a zsúfolt intézményeket „hagyják ott”.

Lényeges, hogy *az áthelyezett gyerekek átlagos létszáma az egyes kategóriákban igen alacsony, mindössze néhány fő.* A tömeges áthelyezés, különösen a nem roma óvodások komoly méretű elvándorlása a magas roma arányú óvodákból kimutathatatlan.

Kimutatható viszont a *település méretének* hatása az áthelyezésekre. A nem roma szülők esetében a település méretének *hatása* eléri a 15%-ot, ezen belül a 10 000 főt meghaladó települések esetében komolyabb az ilyen esetek száma. Roma szülők esetében a település méretének a hatása kisebb (7% körüli érték), és ugyancsak legfeljebb a legnagyobb települések ugranak ki e tekintetben. Elmondhatjuk tehát, hogy az áthelyezések ott jellemzőbbek, ahol egyáltalán van alternatíva (és feltehetően év közbeni fogadókapacitás).

Az adatokból az következik, hogy a nem roma szülők által kezdeményezett áthelyezés (az „intézményközi migráció”) nem kimutatható esemény, egyúttal valószínű, hogy *amennyiben mégis számolunk a spontán szegregáció e jelenségével, úgy az az óvodába járás előtt, a beiratáskor jelenhet meg (a nem roma szülők eleve más óvodába irathatják gyermeküket).*

A roma óvodások aránya az egyes korévekben Ismert összefüggés, hogy minél korábbi életkorban kerülnek a gyerekek az óvodába, illetve minél több évig járnak oda, annál kisebb az esélye a korai iskolai kudarcnak. Az óvoda nyelvi, kulturális szocializációs, illetve iskola-előkészítő szerepe a roma gyerekek esetében különösen hangsúlyos. Ha tehát arra vagyunk kíváncsiak, milyen különbség van a roma és a nem roma óvodások között abban, hogy hány éves korukban kerülnek óvodába, illetve alapvetően milyen életkorukban járnak oda, érdemes áttekinteni az óvodába járók korév szerinti arányait.

4. táblázat: Az egyes korcsoportokhoz tartozók arányai (%)

Korcsoport	3 év alatt	3–4 éves	4–5 éves	5–6 éves	6–7 éves	7 év felett
Összes	2,0	24,1	26,1	28,2	17,3	1,4
Roma korcsoport	1,6	20,7	25,9	29,6	19,7	2,4

Hároméves kor alatt, illetve hétéves kor felett – érthető okokból – az óvodások aránya igen alacsony, körükben viszont a veszélyeztetettek aránya kiugróan magas, mint azt a későbbiekben látjuk. Legmagasabb arányban az 5-6 éves korosztály jár óvodába (nyilván a kötelező iskola-előkészítés okán), de 3 és 6 éves kor között a korcsoportok aránya közel hasonló. A 7. életévükig óvodába járók korcsoportaránya sem elhanyagolható. Az iskolába lépés korának kitolódása tendencia lehet.

Az összesített adatok szerint a roma gyerekek későbbi életkorban kerülnek óvodába: a 3–4 éves korcsoportban arányuk némileg alacsonyabb, míg 5 és 7 éves kor között arányuk némileg magasabb. Adatainkból az a meglepő kép bontakozik ki, hogy azon roma gyerekek esetében, akik járnak óvodába, az óvodába járás korának eltolódása korántsem olyan magas, mint azt egyébként az informális megfigyelések alapján várnánk. Fontos volt kiemelni azt a látszólagos evidenciát, hogy azon roma gyerekekről van itt szó, akik járnak óvodába: az adatok alapján vélhetően nem az a roma gyerekek óvodáztatásának leglényegibb kérdése, hogy későbbi életkorban kerülnek óvodába (láttuk, az eltolódás csupán pár százalék), hanem az, hogy milyen arányban nem kerülnek ebbe az alapfokú intézménybe, és az óvodába nem járásnak milyen okai lehetnek.

Veszélyeztetett roma óvodások aránya

Mint az előzőekben láttuk, hároméves kor alatt, illetve hétéves kor felett az óvodába járók aránya igen alacsony. Kérdésként merülhet fel, hogy milyen okok vezetnek e két szélső életkorban való óvodai elhelyezéshez. A két szélső korcsoportban a veszélyeztetettek aránya eléri vagy meghaladja az ötven százalékot, ugyanakkor a közbenső korévekben ennél jóval alacsonyabb, bár így is magas érték körül ingadozik. Az adatokból kitűnik, hogy a hároméves kor alattiak között a veszélyeztetettek aránya a roma gyerekek kétszerese, a közbenső korcsoportok mindegyikében a roma gyerekek aránya a magasabb, és csak a hétéves kor felettiéiben van szinte teljes átfedés az arányokban. Ebből következően kérdésként merül fel, hogyan függ a veszélyeztetettség aránya az óvoda roma arányától.

5. táblázat: Roma és veszélyeztetett óvodások aránya az egyes korcsoportokban (%)

Óvodába járók	3 év alatt	3–4 éves	4–5 éves	5–6 éves	6–7 éves	7 év felett
Roma	26,6	30,1	35,3	36,9	43,5	58,3
Veszélyeztetett	50,3	22,5	22,6	24,2	28,4	59,0

6. táblázat: A veszélyeztetettek átlagos aránya az egyes korcsoportokban az intézményi roma arány szerint (%)

Óvodai roma arány	3 év alatti	3–4 éves	4–5 éves	5–6 éves	6–7 éves	7 év felett
13,3% alatt	75,0	17,6	20,1	12,3	12,4	10,0
13,4–25,8% között	39,6	14,2	13,2	19,7	25,4	43,8
25,9–38% között	37,0	20,4	21,1	23,5	36,3	53,9
38,1–53,6% között	33,3	32,0	26,9	27,8	29,6	62,5
53,7% felett	100,0	33,8	28,4	31,6	33,0	69,2

Minél magasabb az óvodai roma arány, annál magasabb az óvodában a veszélyeztetettnek nyilvánítottak aránya is, noha ez a megállapítás a három év alattiak korcsoportjában kivételesen nem állja meg a helyét. A hároméves kor alatti kiugróan magas veszélyeztetett arányt a legalacsonyabb, illetve a legmagasabb roma arányú intézményeknél találjuk, míg a hét év feletti veszélyeztetettek aránya követi az intézmények roma arányának növekedését. Önmagában az a tény, hogy a három év alattiak ilyen magas aránya veszélyeztetett a legalacsonyabb roma arányú óvodákban, első ránézésre megmagyarázhatatlannak tűnik. Amennyiben az óvoda nem indított speciális programot, úgy magas roma arány esetén a három év alattiak között nem találunk veszélyeztetettnek minősített gyereket, míg ha indított cigány kisebbségi programot, akkor a gyerekek zöme veszélyeztetett. A többi korcsoport esetében az intézmények közötti ingadozás átlagos, azaz az egyes egyéb korévekben a veszélyeztetettek aránya nem függ a speciális program meglététől.

Amennyiben van kísérleti program, felveszik a három év alatti veszélyeztetett gyerekeket a magas roma arányú óvodák; amelyik intézmény nem indított ilyen programot, ott nem veszik fel;

- azon intézményben nyilvánítják veszélyeztetettnek a három év alatti gyerekeket, amelyben indítottak speciális roma programot;

- a speciális programot nem indító, egyúttal magas roma arányú intézményekben a három év alatti gyerekeket nem tekintik veszélyeztetettnek, illetve amennyiben annak tekintik, ennek indikátorait roma mivoltuk következményének tekintik.

A dilemma feloldhatatlannak tűnik, mindenesetre az adatok felhívják a figyelmet az óvodai roma arány és a korai veszélyeztetettség (vagy annak nem nyilvánítás) kisszámú, de kivizsgálást érdemlő kérdésére.

Az óvodába nem járó óvodáskorúak

A roma gyerekek óvodáztatásának egyik legérzékenyebb kérdése, hogy milyen arányban nem jutnak el óvodába, és milyen okok vezethetnek az óvodából való kimaradáshoz.

Az óvodába eleve be sem került gyerekekről az óvodáknak nincs adatuk, róluk a védőnők készíthettek becslést. A rövid idő után kimaradt gyerekek létszámadatai ugyancsak nem elérhetők az óvodákban. Az adathiányt elsőként a következő megközelítéssel igyekszünk pótolni: a rendelkezésre álló adatok alapján megvizsgáljuk, hogy milyen demográfiai adatokkal jellemezhetők azok a települések, amelyekben nincs óvoda. Az országban összesen 864 olyan település található, amelyben nincs óvoda. E települések átlagos lakosság száma 401 fő, tehát a legkisebb falvakról van szó. A megyei összetétel igen eltérő: kiugróak Baranya megye (182 ilyen falu), Borsod-Abaúj-Zemplén megye (112 falu), Somogy megye (94 falu) és Zala megye (139 falu). E települések összlakossága 265 125 fő, az itt élő romák településsorosan becsült lélekszáma 36 329, így e településeken a romák átlagos aránya 13,7%. A magasan reprezentált megyék óvodát nélkülöző falvaiban azonban a romák aránya ennél jóval magasabb: Baranyában 23,1%, Borsod-Abaúj-Zemplénben 25,6%, Somogy megyében 31,5%. Mindez azt jelenti, hogy az óvodát egyébként nélkülöző falvakban kifejezetten magas a roma lakosság aránya.

Az OM utolsó statisztikája szerint az 1999/2000. tanévben a teljes óvodáskorú népesség 92%-a járt óvodába (összesen 365 704 fő) – ez a magyarországi népesség közel 4%-a. 2000-ben az összesen 609 200 magyarországi romából óvodáskorú: 105 404 fő, ez a roma népesség 17,39%-a. (A teljes és a roma népesség roppant eltérő korösszetételét e két adat igen pregnánsan érzékelteti.) A jelzett településeken élő összesen 36 329 romából óvodáskorú: 6318 fő. Ez a létszám az összes óvodáskorú roma gyerek 19,8%-a. Tehát az óvodáskorú roma népesség közel ötöde olyan településen él, ahol nincs óvoda. E települések elhelyezkedése (zárványfalvak, zsákfalvak, a szomszédos

településektől földrajzilag elzárt települések) alapján sejthető: a gyerekek nehezen juthatnak el azon településekre, amelyek óvodai ellátási körzetébe saját lakóhelyük tartozik.

A fenti adatok tehát a kistelepülési roma népesség elhelyezkedéséből következő óvodai kimaradás alapproblémáját jelzik.

Mivel a roma családok viselkedése, az, hogy például „szeretik-e” az óvodát vagy sem, nyilván nem a település méretétől függő kérdés, marad az evidens következtetés: az óvodába járás elmaradása szorosan összefügg azzal, hogy van-e a településen óvoda.

Érdeemes néhány szót ejteni a *hiányzásokról*, amelyek mértékének legjobb indexe az egy gyermekre eső hiányzott napok átlagos száma. Mivel a tanév egészére nézve becsülték a válaszolók a hiányzásokat, feltűnő, hogy alapvetően keveset – maximum átlagosan 12–13 napot – hiányoztak a gyerekek.

A roma gyerekek hiányzásának mértéke független az óvoda méretétől és az óvoda roma arányától. Hiányzásuk mértéke egyedül az intézmény kapacitásterhelésétől függ: minél zsúfoltabb az óvoda, annál nagyobb a hiányzás, de maximum 12 nap. A nem roma óvodások hiányzásának mértéke a legnagyobb intézmények esetén valamivel alacsonyabb. Az óvodai roma arány a közepesnél magasabb százalékos értékek mellett (tehát amikor a roma gyerekek aránya meghaladja a huszonöt százalékot) befolyásolja a hiányzásokat: ezekben az óvodákban a nem roma gyerekek hiányzásának indexe szignifikánsan magasabb. Ezzel összefüggő adat szerint azokban az intézményekben, amelyekben van cigány kisebbségi program, a nem roma gyerekek hiányzásának mértéke ugyancsak magasabb értékű.

A roma gyerekek hiányzása a feltételezésekkel ellentétben nem számottevő mértékű, egyúttal nem jelentősen több, mint a nem roma gyerekéké. A roma gyerekek, a nem romákkal ellentétben, a zsúfoltabb intézményekben többet hiányoznak. A nem roma gyerekek hiányzását viszont nem a zsúfoltság befolyásolja, hanem a roma gyerekek aránya, száma. Kérdés, hogy a nem roma szülők előítéletes vagy elkerülő magatartása magyarázza-e ezt a jelenséget. A roma gyerekek hiányzásának alacsony mértéke az eddigi elemzéseket figyelembe véve, a következőre is felhívja a figyelmet:

- amennyiben – a környezet sztereotípiái szerint – a roma gyerekek pusztán azért járnának a többségi társadalom gyerekeihez képest alacsonyabb arányban óvodába, mert romák (azaz a roma családok

- egy része „nem szereti” az óvodát stb.), az óvodai hiányzások mértéke vélhetően lényegesen magasabb lenne,
- az óvodából való kimaradás független lenne a település méretétől,
 - a bekerülés átlagos koréve nem függne az óvoda olyan specifikumaitól, mint például a méret.

Mindebből világosan látni kell, hogy a roma gyerekek óvodába járási arányai, ideje és koréve nem az ún. „roma kultúra” kérdése, hanem olyan kemény paramétereken múló kérdés, mint az, hogy van-e a településen óvoda, ha van, az mekkora, mennyire leterhelt a kapacitása stb.

Mivel tudjuk, hogy a három év alatti, veszélyeztetettnek nyilvánított óvodások aránya kiugró, ezen belül is a legalacsonyabb és a legmagasabb roma arányú intézményekben, ezért lényeges, hogy az óvodába kerülés idején adott tájékoztatást hogyan ítélik meg – ebben az összefüggésben – az intézményvezetők.

2.2. Az óvodák és az iskolák kapcsolata

Az iskolákkal való kapcsolat minőségének megítélése kiterjedt arra, hogy a vezetők szerint a roma és a nem roma gyerekek vonatkozásában milyen az iskolák befogadókészsége, illetve mennyire fogadják el az óvodától az iskolaérettségre, a gyerekek egészségügyi, valamint szociális problémáira utaló információkat. A rendelkezésre álló adatok elemzése nyomán megállapítható, hogy a kapcsolat minőségében az okozó lényeges különbségeket, hogy mekkora településen helyezkedik el a kétféle intézmény; egyúttal nincs lényeges szerepe annak, hogy mekkora az óvodában a roma gyerekek aránya, vagy mekkora a kapacitásterhelése. A kapcsolat minősége minden településtípus esetén – a roma és a nem roma gyerekekre vonatkozóan egyaránt – az iskolák befogadóképessége tekintetében a legjobb, ugyanakkor e befogadóképességben is jelentős különbségek mutatkoznak. Az óvodavezetők szerint az 1000 fő alatti településeken az iskolák a roma és a nem roma gyerekek iránt ugyanolyan arányban tanúsítanak nagyon jónak ítélnélhető befogadókészséget: a választás aránya nyolcvan százalék körüli, a „jó” ítélet aránya pedig húsz százalék körüli. Minél nagyobb a település mérete, az óvodák annál rosszabbnak ítélik az iskola befogadóképességét a roma gyerekek vonatkozásában (miközben a nem romák iránti fogadókészség alig romlik). A tízezer lakos feletti települések esetében a roma gyerekek iránti fogadókészséget nagyon jónak már csak a vezetők fele ítéli, míg a közepes tartományban közel

húsz százalék. Az iskolaérettségre, egészségügyi vagy szociális problémákra irányuló információk iskolai befogadását az óvodavezetők negyven-ötven százaléka ítéli csak nagyon jónak; ez független a település méretétől, egyúttal alig találunk különbséget a roma és a nem roma gyerekekre vonatkozóan. A kis településeken tehát, amelyekben általában egy-egy óvoda és általános iskola található, a roma gyerekek iránti iskolai fogadókészség az óvodavezetők szerint lényegesen jobb, mint azokon a településeken, amelyekben több intézmény között lehet választani. /Babusik, 2003/

3. Összegzés – jövőkép

A hipotézisban leírtakra a tanulság a következő:

- a pénzbeli szociális ellátásokhoz való hozzáférés legnagyobb akadálya a romák esetében nem a helyi önkormányzatok szűkös költségvetési forrásai, hanem:
- a tényleges szociális helyzet, a depriváció, valamint a törvényes jogosultság közötti igen erős szakadék, illetve
- az a tény, hogy a leginkább rászorult, mélyszegénységben élő. Képzetlen, otthon egyedül gyermeket nevelő, illetve telepeken, gettóknban élő romák között igen sokan nem ismerik jogaikat, nem tudják, hogy milyen támogatásokban részesedhetnek, ezért nem is folyamodnak a megfelelő támogatásokért. Az adatok azt mutatják, hogy maguk a romák is tisztában vannak életmódjuk és szegénységük egészségkárosító hatásával, tehát nem aufklerista felvilágosító támogatásra, hanem iskolázottságra, és munkahelyre, valamint egyenlő bánásmódra van szükségük az egészségesebb élet elérése érdekében. /Babusik F, 2004 /

Irodalomjegyzék

Az Óvodai nevelés Országos Alapprogramja: Művelésügyi és közoktatási Minisztérium Bp. (1998)

Babusik Ferenc: A roma gyerekek óvodáztatása, Új Pedagógiai Szemle Bp. (2003)

Babusik Ferenc: Hozzáférési különbségek az egészségügyi alapellátásban. Sruktúra, esélyegyenlőség, előítéletek. Delphoi Consulting, Bp. (2004)

Egészségévtizedének Johan Béla Nemzeti Programja (2002). Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium, Bp.2002.október 28.

Dr. Szirtes Ádám: Népegészségügyi Fórum – PTE / Orvosi kar előadás anyag (2001)

Tímár Györgyi: Munkaközösségek az egészségért Óvodai Nevelés 1993/2, 58–59.old. (1993)

III. További előadások a konferencia anyagaiból

Lakatos Szilvia: A romani nyelv a közoktatásban

1. Bevezető

Magyarországon a romani nyelvet anyanyelvként az oláh cigányok beszélik, akik hazánk cigány lakosságának kb. 21%-át teszik ki. (Kemény István, 1971)

A romani nyelvnek számos dialektusa létezik az egész világon, így Magyarországon is. A nyelvjárások/dialektusok elnevezéseiket a „vicákról” – egyes dialektusokban „vácákról” – vagyis a nemzetségekről és azok foglalkozásairól kapták. E dialektusok közül a legelterjedtebb a lovári, mely név eredetét illetően különböző nézetek léteznek. Az egyik, legkomolyabbnak tekinthető elterjedt nézet arra támaszkodik, hogy a lovári dialektust beszélők fémművesek is voltak (loha = fém, lohári = fémmunkás). Más nézet szerint viszont a lovári mint csoport megnevezése a love = pénz szóból származtatható. A harmadik elmélet szerint a lováriak lókupecek, lókereskedők voltak, akiknek felmenői a lovári dialektust beszélték/beszélik. A lovári dialektus elterjedtségének oka, hogy a Magyarországon elsőként megjelent romani nyelvkönyv, a Zhanes Romanes (Choli-Daróczi – Feyér), ebben a dialektusban jelent meg, valamint a későbbiekben ezt a nyelvjárást akkreditálták az állami nyelvvizsgaközpontban is. Szintén ezt a dialektust tanítják a pécsi Gandhi Gimnáziumban és a Pécsi Tudományegyetem Romológia és Nevelésszociológia Tanszékén is.

A romani nyelv attól válik színesebbé, hogy a világon számos dialektusát beszélik, Magyarországon például a következőket: kherari (jelentése: „házzal bíró”), colari (szőnyegkereskedő), kelderashi (üstfoltozással és edényjavítással foglalkozó), mashari (halászattal foglalkozók), cerhari (sátorosok) és a churari (késesek) stb. Annak ellenére, hogy a lovári dialektus a legelterjedtebb, a többi nyelvjárást beszélő csoportokkal azonos értékű, tehát nincs alá-fölérendeltségi viszony a romani nyelv dialektusai között, melyek beszélői tökéletesen megértik egymást.

1.1 A nyelv főbb jellemzői

A nyelvnek eredetileg nem volt írásbelisége, ez csak az 1980-as évek második felétől kezdődően formálódik hazánkban.

A magyar nyelvvel ellentétben a romani nyelvben – mint ahogy ez az indoeurópai nyelvekben általános – nyelvtani nemeket különböztetünk meg, ezért a nyelv elsajátításának egyik nehézsége a nem, a szám és az idő folyamatos egyeztetésének szükségessége.

A romaniban két különböző nemet – hímnemet és nőnemet – különböztetünk meg, valamint természetesen ezeknek többes számát. A határozott névelőt egyeztetni kell a főnévvel az egyes és a többes szám esetében is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a romani nyelvben nincsenek határozatlan névelők, természetesen azok is jelen vannak.

A legtöbb romani főnévnek nyolc esete van: az alanyeset, tárgyeset, részes határozó eset, birtokos eset, eszközhatározó vagy társhatározó eset, helyhatározó eset, távolító eset és megszólító eset. Az eseteket ragok jelenítik meg, de prepozíciókkal is kifejezhető némelyikük.

A mellékneveknek három csoportja van: háromalakú, kétalakú és egyalakú mellékneveket ismer a nyelv. A melléknevek fokozását tekintve megkülönböztetünk alap-, közép- és felsőfokot.

Az igéket kijelentő módban és feltételes módban lehet ragozni, illetve van felszólító igealak is. A kijelentő módon belül jelen időt, múlt időt és jövő időt használ a romani nyelv. A feltételes mód a jelen időt és a múlt időt ismeri. Alkalmaz szenvedő szerkezetet is, és ki tudja fejezni az igék jelen és múlt időben való folyamatoságát, gyakoriságát, illetve befejezettségét. A szabályszerűségek mellett – mint minden nyelvben – számos eltérés és speciális nyelvtani megoldás létezik. Az igenevek csoportjai a főnévi, melléknévi és határozói igenevek.

A határozók fajtái a mód-, hely-, és időhatározók, melyek a cselekvés/ történet módját, helyét és idejét határozzák meg.

Az előljárószók és kötőszók is megjelennek a romani nyelvben.

Meg kell tanulni a névmásokat, ezek ragozását és illesztését, a helyeslét, a tagadást, a birtokviszony sajátos nyelvi szerkezetét és így tovább. A névmásokon belül megkülönböztetünk személyes, birtokos, visszaható, vonatkozó, kérdő, mutató és határozatlan névmásokat.

A számneveknek két nagy csoportja van: a határozott és határozatlan számnév.

A romani nyelvben csak tegeződési forma létezik, de ez nem jelenti azt, hogy az udvariassági formákat nem használja. Ebben például az angol nyelvhez is hasonlít. Az idősek tiszteletben tartása a megszólítás révén is kifejezésre jut.

Általában a megszólításnak, a kiválasztott nyelvi formáknak, a köszöntéseknek, a nyelv udvariassági szabályainak rendkívül fontos szerepe van. Az alkalomhoz illő nyelvi formáknak fontos szabályai vannak. A nyelv elsajátítása csak a benne kifejeződő kultúra megtanulásával együtt lehetséges.

A vándorlás során a letelepedés színhelyéül szolgáló országok nyelvéből a közösség átvett szavakat, amit a mai napig is használnak, melyek az együttélés kölcsönösségén alapulnak. A magyar nyelv is használ cigány eredetű jövevényszavakat, ilyen például a hóhányó, mely a xoxamno szóból ered, ismertek egyebek között a csaj, csávó, lóvé szavak. A romani nyelvben is megtalálhatóak a magyar nyelvből átvett jövevényszavak, mint például a gindo, amely a gond szóból ered. Ez nem jelenti azt, hogy a romani nem önálló nyelv, illetve azt sem, hogy könnyű megtanulni. Nyelvjárásainak eltéréseit is elsősorban az határozza meg, hogy melyik területen mi volt a „gazdanyelve”.

2. A kérdőívek kiértékelése

2.1 A romani nyelvet oktató intézmények neve, címe, típusa

- Örkényi Úti Ált. Iskola Cegléd, XI ker. Örkényi út 58. – Általános iskola
- Nagysándor József Általános Iskola és Előkészítő Szakiskola (Gyógypedagógiai intézményegysége) 4031 Debrecen, Pósa u. 1.
- Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium, Pécs, Komjáth Aladár u. 5. 7629
- Kincskereső Óvoda és Általános Iskola Hajdúböszörmény, Esze Tamás u. 2–4
- Általános Iskola Tarnabod, Kossuth tér 3.
- Sipos Orbán Szakképző Iskola, Szolnok – nincs nyelvoktatás, cigány népismeretet tanítanak

2.2 A tanulók (gyerekek) teljes létszáma

A tanulók teljes létszáma 630 fő, emellett 110 óvodás.

2.3 A nyelvoktatásban résztvevő osztályok, csoportok és tanulók száma

26 osztályban, 1 óvodai csoportban összesen 382 tanuló.

2.4 A romani nyelvet oktató pedagógusok képzettsége

Romani nyelvtanári képzés Magyarországon még sehol sem folyik, ezért romani nyelvtanári végzettségű pedagógus sincs. Ezért felsőfokú végzettséggel és minimum középfokú „C” típusú romani nyelvvizsgálattal rendelkeznek hazánkban.

A nyelvet tanítók kor szerinti megoszlása szórt, 26–48 év közötti korcsoportba tartoznak (az 5 intézményben 7 fő tanít, 5 nő és 2 férfi). A végzettséget illetően két főnek folyamatban van az egyetemi diploma megszerzése, azonban mindketten rendelkeznek felsőfokú „C” típusú romani nyelvvizsgálattal. Egy főnek egyetemi végzettsége és felsőfokú „C” típusú romani nyelvvizsgálata van. Négy főnek középfokú „C” típusú nyelvvizsgálata van, közülük kettőnek romológia szakos bölcsész, egynek pedig tanár végzettsége van. A negyedik középfokú nyelvvizsgálattal rendelkező oktató képzettségét nem tüntette fel.

2.5 Tartalmazza-e az intézmény alapító okirata a romani nyelv oktatását?

Az öt intézményből négy alapító okirata tartalmazza a romani nyelv oktatását.

2.6 Ha igen, milyen módon?

A négy iskolából, melyek alapító okirata tartalmazza a romani nyelv oktatását, háromban a kisebbségi oktatás részeként jelenik meg, a Gandhi Gimnáziumban azonban a tanterv részletesen tartalmazza a romani nyelv oktatására vonatkozó szabályokat.

2.7 Ha nem, mi az oka?

Az egy intézményben, ahol az alapító okirat nem tartalmazza a romani nyelv oktatását, ott csak szakkör formájában, a gyerekek igényének megfelelően oktatják a nyelvet, mivel nincs felsőfokú „C” típusú nyelvvizsgálóval rendelkező pedagógus.

2.8 Milyen részletességgel foglalkozik a helyi tanterv a nyelv oktatásával?

A helyi tantervben választható tanóráként került felajánlásra a romani nyelv tanulása, amit a megfelelő végzettség megszerzése után tudnak megvalósítani, addig továbbra is szakköri formát alkalmaznak. A Gandhi Gimnáziumban önálló tantárgyként – megadva a követelményeket, az érettségi követelményeket és a tananyag tartalmakat – jelenik meg a helyi tantervben. Az egyik válaszadó esetében most kerül átdolgozásra a helyi tanterv, melybe bekerül a romani nyelv oktatása. Két esetben a válasz nem volt egyértelmű.

2.9 Milyen óratervvvel oktatják a nyelvet? (heti x órában, vagy tömbösítve?)

Két esetben heti 2 órában, egy esetben tömbösítve alsós és felsős csoportok alakításával, a többi intézményben heti 3 órában oktatják a romani nyelvet.

2.10 Mely dokumentumok alapján oktatnak?

- Tanulj te is cigányul! Képes nyelvismeret
- Dr. Karsai Ervin munkái, és elsősorban az ezek felhasználásával, az éves tematikához készített saját gyakorlófüzetek, munkatankönyvek, játékos feladatlapok
- Menyhért Ildikó: Zöld az erdő
- Romamécs I. II. III. kötet (DMJVCKÖ Debrecen, 1996. 1997)
- Rostás – Farkas György – Karsai Ervin: Cigány-magyar, magyar-cigány szótár, Kossuth Kiadó
- Papp János: Sityu romanes! Csorvás, Gandhi Stúdió
- Karsai Ervin: Anda romani, Kultúra Alapítvány
- Elekné Varga Anna: Segédanyag a romani – lovári nyelvvel ismerkedő gyerekeknek

- Dr. Karsai E – Sztojtkó I.: Tanuljunk cigányul
- Choli D.: Cigány nyelvkönyv – Helyi oktatási segédanyag, Tarnabod

2.10.1 Használják-e nyelvi szemléltetőeszközt? Ha igen, milyen?

Saját készítésű ABC, különböző játékos feladatokhoz készített szó-kártyák, tablók, a tanulók által készített applikációk, folyóiratok.

2.10.2 Használják-e nyelvi hangzó- és videóanyagot?

Ha igen, milyen?

- Bársony János-Daróczi Ágnes: Vrana Mámi mesél c. könyv CD-melléklete (Sulinova Bp. 2005)
- Cigány betlehem című CD lemez
- Autentikus romani-beás népzene (Kalyi Jag, Amaro Suno, Ternipe, Parno Grast, Kanizsa Csillagai stb.)
- Saját gyűjtésű és rendszerezésű hanganyagok

2.11 Milyen követelmények szerint oktatnak?

Erre a kérdésre többféle választ kaptunk.

Egy esetben az 58/2002 OM rendelet alapján és a 32/1997. MKM rendelet módosítása alapján oktatnak, három esetben a helyi tanterv alapján folyik az oktatás.

A szakköri foglalkozások felépítése nem kifejezett követelményekre épül, hanem elsősorban célokat határoztak meg, melyek az identitás megőrzése, az ismeretek szélesítése, valamint kedvük felbresztése a nyelvek tanulása és más népek kultúrájának megismerése iránt, hogy hozzájuttassák a tanulókat a többnyelvűség élményéhez.

2.12 A nyelvoktatás mellett van-e cigány népismereti oktatás?

Az öt intézmény mindegyikében folyik a nyelvoktatás mellett népismereti oktatás is, valamint itt említeném meg a szolnoki Sipos Orbán Szaképző Iskolát, mint hatodik intézményt, ahol romani nyelvoktatás nem folyik, csupán cigány népismereti oktatás.

2.13 A népismeretet oktató pedagógusok képzettsége

A cigány népismeretet oktatók életkora szintén szórt (25–51 éves korig), 9 nő és egy férfi. A végzettségeket tekintve nagyon eltérő adatokat kaptunk. Szociálpedagógus (romológia specializációval), általános iskolai tanító (ember és társadalom műveltségterülettel), óvodapedagógus-tanító, szociológus, romológia szakos bölcész, négy tanító és egy tanár végzettségű népismeret oktatót tüntettek fel a válaszadók.

2.14 Mely dokumentumok alapján oktatják a népismeretet?

- Bársony – Daróczi: Vrana mámi mesél
- Hon- és népismeret 5–6 (Apáczai Kiadó)
- Makádi–Taraczközi: A Föld, amelyen élünk 5–6 (Mozaik Kiadó)
- Montay Beáta: Az idő vén fája (Konsept – H Kiadó)
- Világfa (Okker – Nodus Kiadó)
- Rostás-Farkas György: Ősi cigány mesterségek és foglalkozások
- A cigányság hagyomány és hiedelemvilága
- Apám meséi I. II.
- Rostás-Farkas György, Bódi Zsuzsa, Lakatos Menyhért és Karsai Ervin könyvei
- Irodalmi művek, folyóiratok, internet
- PTE romológia szakán szerzett ismeretek (kultúra, szokások stb.)

2.15 Megkapja-e az intézmény a romani nyelv oktatását támogató kiegészítő normatívát?

A hat intézményből négyen megkapják a romani nyelv oktatását támogató állami normatívát, kettő viszont nem, melyből az egyik az az intézmény, ahol romani nyelvoktatás nem folyik, csupán cigány népismereti oktatás.

2.16 Segítik-e a családok a nyelvoktatást? Ha igen, hogyan?

Egységesen mind az öt vizsgált intézményben erre a kérdésre igennel válaszoltak, a szülők minden esetben valamilyen szinten beszélnek a nyelvet, ahol már nem beszélnek, ott igényként fogalmazódik meg a nyelv újratanulása.

2.17 Segíti-e a helyi kisebbségi önkormányzat a nyelvoktatást? Ha igen, hogyan?

Egy esetben elvi támogatásban segíti az iskolát a CKÖ, a többi esetben nemmel válaszoltak, mivel vagy nem működik CKÖ, vagy nem is kérte az iskola a segítséget, egy helyen nem tudják, miért nem segítik a nyelvtanulást, egy esetben pedig anyanyelvi szinten beszélő szülő (feltételezhetően képviselő) minden nyelvi foglalkozáson jelen van és segíti a munkát.

2.18 Befolyásolja-e a családok nyelvtudását az iskolai (óvodai) nyelvoktatás?

Négy esetben úgy ítélték meg a válaszadók, hogy a családok nyelvtudását az iskolai nyelvoktatás befolyásolja, egy esetben pedig elvetették ezt a lehetőséget.

2.19 Növekszik-e a nyelvoktatás iránti igény, mióta folyik a nyelvoktatás?

Minden esetben növekedett a nyelvoktatás iránti igény, mióta megjelent az intézményekben a romani nyelv oktatása.

Indokként a következőket olvashattuk:

„Nem csak roma gyerekek tanulnak lovári nyelven.”

„Egyre többen éreznek kedvet a nyelv és a hagyományok ápolása iránt, amit a jelentkezők számának folyamatos emelkedése mutat.”

„Mióta rendezvényeinken, ünnepségeinken romani nyelvű produkciók is elhangzanak, bemutatásra kerülnek, azóta olyan gyerekek is felvállalják, hogy ismerik a nyelvet, akik korábban tagadták.”

„Sokan a nyelvi érettségiként választják és távolabbi középiskolákból is jelentkeznek intézményünkben érettségire, azt megelőzően pedig osztályozó vizsgára. Mindezeket konzultáció is megelőzi, ha szükséges.”

„A felnőttek közül is többen jelezték, hogy szívesen jönnének nyelvet tanulni, ill. azok a gyerekek is, akik már nem a mi intézményünk tanulói, néhányan visszajárnak nyelvórára.”

2.20 Folyamatos volt-e az indulástól a nyelvoktatás?

- Örkényi Úti Ált. Iskola, Cegléd – 2004-től folyamatosan
- Nagysándor József Általános Iskola és Előkészítő Szakiskola, Debrecen – 2003-tól folyamatosan

- Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium, Pécs – 1994-től folyamatosan
- Kincskereső Óvoda és Általános Iskola, Hajdúböszörmény – 2006-tól folyamatosan
- Általános Iskola, Tarnabod – 2003-tól folyamatosan

2.21 Ha nem volt folyamatos a romani nyelv oktatása, miért nem volt az?

A romani nyelv esetében ez a kérdés nem releváns, hiszen mindegyik vizsgált intézmény esetében a nyelvvoktatás folyamatos volt.

2.22 A tantestület egységesen támogatta-e a romani nyelv oktatásának bevezetését?

A tantestület mind az öt intézménynél egységesen támogatta a romani nyelvvoktatás bevezetését.

2.23 Ha voltak ellenérvek a romani nyelv oktatásának bevezetésére vonatkozóan, melyek voltak azok?

Ellenérvek nem voltak, hiszen a támogatás egységes volt.

2.24 Ha a tantestület támogatása nem volt egységes a romani nyelv oktatásának bevezetésére vonatkozóan, akkor mégis mely érvek segítették (elő) a nyelvvoktatás elindulását?

A kérdés ebben az esetben sem releváns, hiszen a tantestületi támogatás egységes volt.

2.25 Az elmúlt időszakban történt-e változás az alapító okiratban, a nyelv oktatásával kapcsolatosan? Ha igen, miben?

Az alapító okiratban egyetlen esetben sem történt változás a romani nyelv oktatását illetően.

3. Összegzés, következtetések

Összegzésként szeretném az iskolák által tett javaslatokat felsorolni, melyekkel – véleményük szerint – hatékonyabbá lehetne tenni a romani nyelv oktatását.

- A rendelkezésre álló oktatási eszközök és segédanyagok tekintetében fontos lenne az egységes szemlélet kialakítása arra vonatkozóan, hogy a romani ábécével, vagy fonetikusán kerüljenek lejegyzésre az írásos anyagok.
- A tankönyvek, segédkönyvek, egyéb segédanyagok megfelelő mennyiségben és minőségben álljanak rendelkezésre, és ezekről megfelelő információi legyenek az érintett intézményeknek.
- Legyen biztosított – a többi nyelvhez hasonlóan – az oktatásban részt vevő pedagógusok továbbképzése, együttműködése.
- Legyen lehetőség arra, hogy a saját felhasználásra készített anyagok lektorálásra kerüljenek, és megfelelés esetén a többi intézmény részére is rendelkezésre álljanak.
- A szigorú feltételekhez kötött normatívan kívül más források is álljanak rendelkezésre azon intézmények számára, amelyek rajtuk kívül álló okokból nem felelnek meg a normatív támogatás igénylését érintő feltételeknek, de lelkesen, lelkiismeretesen és eredményesen folytatják ezt a tevékenységet.
- A romani nyelv oktatására intézményi formában (mindkét cigány nyelv esetében) képzett nyelvtanárok sok segítséget tudnának nyújtani. Akár orientációként is fel lehetne kínálni az egyéb nyelv-tanári szakot végző hallgatók számára, különösen azoknak, akik esetleg anyanyelvi szinten beszélnek a nyelvet.

A kérdőíves lekérdezés kiértékelése kapcsán fontos következtetések is megfogalmazhatóak. Mindenek előtt az látható, hogy a magyarországi cigányság létszámához képest csak kevés helyen, illetve kevés alacsonyabb szintű oktatási intézményben történik a kisebbségi lovári nyelv oktatása, valamint az ehhez szükséges humán erőforrás sem áll rendelkezésre a képzett nyelvtanárok (a romani nyelv-tanári képzés) hiányában. Ezért természetesen a romani nyelv leginkább csak családi környezetben „él” (ez is kiemelten fontos), azonban nagy szükség lenne az intézményesült oktatási formákra országszerte, hiszen az identitástudat kialakításához, fejlesztéséhez – a cigány népismerten kívül – az anyanyelv alaposabb elsajátítására is fokozott szükség lenne. A szervezett oktatás bővítésére, ennek finanszírozására az e célra szolgáló kiegészítő normatív támogatás igénybevétele adhat alapot, ezt viszont csak a feltételrendszernek megfelelő iskolák, intézmények igényelhetik. Tehát a problémák összetettek, a megoldás első lépése a nyelv-tanárok képzési feltételeinek megteremtése jelentheti. Ehhez pedig többek között kormányzati elhatározásra, akciótervekre van szükség.

Felhasznált irodalom

Csongor Anna - Kravjánszki Róbert: Szegregáció az általános iskolában – Cigány osztályok Magyarországon, Kutatás közben N^o: 152. Az Oktatókutató Intézet sorozata Bp. 1991. 5–42. o.

Csongor Anna: A cigány gyerekek iskolái, In.: Cigánylét 179–200.o.

Csongor Anna: Cigány osztályok Magyarországon – Szegregáció az általános iskolában, Phralipe 2. évf. 1991/10. 9–15. o.)

Csongor Anna: Cigány gyerekek az iskolában, Phralipe 3.évf. 1992/2. 14–19. o.

Kemény István: Roma gyerekek az iskolában, roma felnőttek a munkaerőpiacon, A falu 1995/4. 47–56. o.

Labodáné Lakatos Szilvia, Pálmainé Orsós Anna, Varga Aranka: A magyarországi cigány nyelvek. Roma tanulók iskolai pszichológiája, László János – Forray R. Katalin (szerk.) PTE, Pécs, 2002

Radó Péter: A cigányság oktatásának fejlesztése, Iskolakultúra – Természettudomány N^o: 36. V. évf. 24. 1995. december 70–75. o.

Réger Zita: Kétnyelvű cigánygyermek az iskoláskor elején, Valóság 17. évf. 1974/1. 50–62. o.

Réger Zita: Nyelvi szocializáció és nyelvhasználat magyarországi cigány nyelvi közösségekben, Műhelymunkák a nyelvészet és társadalomtudományai köréből 1987/III. 31–89. o.

Réger Zita: A cigány nyelv: kutatások és vitapontok, Műhelymunkák a nyelvészet és társadalomtudományai köréből 1988/IV. 155–178.o.

Réger Zita: Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrány, Akadémiai Kiadó Bp. 1990. 5–166. o.

Réger Zita: A cigányság helyzetének nyelvi és iskolai vonatkozásai, In: Szociálpolitikai értesítő, 1984/2.

Réger Zita: Cigány gyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei, In: Iskolakultúra, 1996/24.

Orsós Anna: A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai: Cigány Néprajzi Tanulmányok 6., Budapest

Ábrahám Ferencné: „Cigány kliens vizuális megjelenítése” Egy lehetséges módszer bemutatása

Mottó:

*„Nem tudsz megtanítani senkit,
csak ahhoz tudod elvezetni, hogy
sajátmagát felfedezze.”*

(Galilei)

1. Személyes gondoskodást végző személyek továbbképzése

1.1 a 9/2000 (VIII.4.) SZCSM rendelet előírja a személyes gondoskodást végző személyek továbbképzési kötelezettségét

1.2 Minden szociális intézmény köteles biztosítani munkatársainak ezt a kötelezettséget, illetve továbbképzési formákat (tanfolyam, konferencia, szakmai műhelymunka, szakmai kirándulás, személyiségfejlesztő foglalkozás) akkreditáltathat a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Salgótarjáni Képzésszervezési Központjában.

1.3 Intézményünk 2005-ben a „Cigányság kultúrájának hatása a szociális munkára” c. 30 órás tanfolyamot akkreditáltatta, aminek tematikáját, mint romológus (szociális munkás) szakember írtam meg Kolleganómmal Vida Anikóval, aki kisebbségi szociológus (szociális munkás) végzettséggel rendelkezik. (A program engedélyszáma: T-06-064/2005, továbbképzési pontértéke: 35 pont)

2. „Cigányság kultúrájának hatás a szociális munkára”

1.1 A tanfolyam célja: a segítő szakemberek ismerjék meg különböző aspektusok megvilágításában az egyes cigány csoportok kultúráját, hagyományát, életvitelét, mai helyzetét, melyek nélkülözhetetlenek a hatékony esetmunkához.

1.2 Tanfolyam céljául tűztem még ki, amit preferálni szeretnék előadásomban, hogy az elméleti ismeretek és gyakorlati megvalósításuk mellett középpontban kell helyezni a segítő egyre teljesebb önismeretét és speciális készségfejlesztését a cigány kliensekkel való találkozás hatékonysága érdekében.

1.3 A segítő szakember eszköze személyisége; ismerete, értéke, készsége. Akkor végez szakszerű és hatékony segítő munkát, ha e hármas követelmény birtokában biztosan mozog.

1.4 A módszer alkalmazás közben, a segítő szakember érzelmi intelligenciája, ezen belül az empátiás készsége fejlődik. Röviden meghatározom ezen fogalmakat.

Érzelmi intelligencia: az emberi kompetenciák összefoglaló elnevezése. Elemei: személyes- és a szociális kompetenciák.

Az érzelmi kompetencia szerkezete Goleman alapján:

1. személyes (egyéni) kompetenciák (ezek határozzák meg, hogyan irányítjuk önmagunkat):

- érzelmek felismerése, én-tudatosság, önismeret
- érzelmek kezelése, önszabályozás
- motiváció

2. szociális kompetenciák (a társas kapcsolataink irányításában játszanak szerepet)

3. mások érzelmeinek felismerése,

- empátia
- kapcsolatirányító képesség

A személyes kompetencia olyan érzelmi intelligencián alapuló képesség, amely kiemelkedő munkateljesítményt eredményez.

Az érzelmi intelligencia az érzelmi információ feldolgozás olyan formája, amely magába foglalja a saját érzelmek és mások érzelmeinek pontos értékelését, az érzelem megfelelő kifejezését és olyan szabályozását, ami javítja az élet minőségét.

Empátia: mások érzéseinek, szükségleteinek és meggyőződéseinek ismerete (mások megértése, mások fejlesztése, kliensközpontság, a sokszínűség értékelése) Az empátia pontosságát rontja, ha az érzelmek kifejezése tudatosan gátolt, ha az észlelő szociális segítő nem tudja vagy nem akarja értelmezni a kliens viselkedését. A segítő stresszben él és önmagára figyel. Valamilyen oknál fogva zavaró környezeti tényezők vannak jelen. Illetve a segítő úgy gondolja, túlzottan ismeri a klienst.

Az érzelmileg intelligens szociális segítők jellemzői (a teljesség igénye nélkül):

- különbséget tesznek a gondolat és az érzés között

- felelősséget vállalnak saját érzéseikért
- kimutatják, hogy tiszteletben tartják mások érzéseit
- saját érzéseiket fejezik ki és nem embereket vagy helyzeteket jellemeznek
- saját érzéseiket felhasználják döntéshozatalkor
- a düh érzését a változtatás vágyával helyettesítik
- elismerik és megerősítik mások érzéseit
- a negatív érzésekből pozitív értékeket próbálnak teremteni
- nem utasítanak, ellenőriznek, kritizálnak, ítélnék meg, illetve oktatnak ki másokat
- amennyiben tehetik, elkerülik azokat az embereket, akik önbecsülésüket csökkentik vagy nem tisztelik érzéseiket

(Szabó Gyözőné JNKSZ Megyei Pedagógiai Intézet igazgatójának előadása nyomán)

3. A módszer bemutatása: a cigány kliens vizuális megjelenítése

„Ahhoz, hogy kezeljek egy másik embert, meg kell értenem Őt és az Ő világát úgy, mintha benne élnék.

Kell értsem pillantását, miként látja és milyennek a világot maga körül, bele kell bújjak ahhoz, hogy belülről érezzem, milyen életet él.”

(Hilton Mayerhoff)

3.1. Dániában töltött szakmai gyakorlat során hoztam magammal ezt a módszert, amit az ottani szociális szakképzettségben részesülő felnőtt diákoknál alkalmazta akészségfejlesztő órát tartó tanárnő.

3.2. A módszer nem új, hisz a magyar óvodákban évtizedek óta alkalmaztuk (én magam is óvónőként!)

3.3. A módszer leírása: a szociális segítő a kliens „bőrébe” bújva, átéli az Ő helyzetét, amit vizuálisan (kép formájában) megjelenít.

Egy adott cigány kliensre fókuszálva végiggondolja az életútját, külső-, belső tulajdonságait, jelenlegi helyzetét, környezeti hatásait stb.

A kliensről – tudomására jutott – összes információt összegzi, „belebújjik a bőrébe”.

3.4. A módszer alkalmazása során a segítő közelebb kerül cigány klienséhez, előítéletes mondatait felismeri, kommunikációjában változás történik, személyisége, érzelmi intelligenciája (átélése, beleérző képessége, elfogadása stb) fejlődik.

Az elkészült mű szóbeli bemutatása során tapasztalható a segítő szakember „átváltozása”, gondolatainak, érzéseinek átgondolása, esetleges előítéletességének oldása. A többször elhangzó mondat, ami ennek a módszer alkalmazásának és hatásának az egyik lényege:

„Most már megértem, miért úgy cselekedet!”

Összegezve: a vizuális megjelenítés során a segítés középpontjában a segített (a konkrét kliens) érzelmeinek felismerése, megértése, elfogadása, a személyiségbe való integrációja áll. A módszerben részesülő szociális szakember a további segítő kapcsolatai során a segített konkrét problémája mellett a teljes személyiségére tudatosan fog fókuszálni.

„Az érett, elmélyült segítői kapcsolatra az jellemző, hogy a segítő elégedetten, kiegyensúlyozottan vesz részt a konfliktusok, kritikus élethelyzetek megoldásában.

Ebben a szerepben a segítőknél az a szándéka, hogy segítsen a másoknak személyisége kifejlesztésében, érlelődésében, hogy az képes legyen jobban funkcionálni, az élet nehézségeivel megbirkózni,” (Kovács Győző)

Pécsi Tudományegyetemen diplomámat átvéve küldetést éreztem ahhoz, hogy továbbadjam az egyetemi tanulmányaim során megszerzett objektív, a cigányság életét reálisan közreadó tényeket a szociális szférában dolgozó szakembereknek, illetve pedagógus társaimnak.

Nagy hiányosság, hogy az OKJ-s középfokú szociális szakképzésben nincs cigány népismeret tantárgy. E képzések oktatójaként és tereptanárnaként is elkötelezve érzem magam, hogy más tantárgyi ismeretek rovására cigányságról ismereteimet közreadjam.

Előadásomat Vaclav Havel szavaival zárom:

„A mérhetetlen és csodálatos sokféleséghez, továbbá az élet titokzosságához hozzátartozik az, hogy az emberek különböznek egymástól szokásaikban, hitükben, bőrük színében, különböznek abban, ahogy öltözködnek, és még sok minden másban. Az egyes közösségek mássága megértéssel és toleranciával fogadható, mint ami gazdagítja az életünket, tiszteletben tartható megbecsülésre adhat igényt, akár még élvezhető is.”

Győrffyné Kovács Ágnes:
A „nyócker” a szegénység csapdájában

A kutatás célja: Megvizsgálni a Ferge Zsuzsa által oly találóan megfogalmazott „mélyszegénység” okait, a gyökereknél – azaz a kerületeknél.

A kutatási területem a VIII.kerület, ahol ez a probléma igen kézzelfogható, hiszen a helyi lakosság nagy százaléka a cigány népcsoport tagja. A mélyszegénység ellenére ez a népcsoport igyekszik megtartani a saját nyelvét, hiszen ez az etnikai „zárjegy” a még meglévő identitásának.

A kutatás alap célja az egészségügyi, – illetve a szociális szolgáltatókhoz való hozzáférés esélyegyenlőségének feltárása a roma lakosság körében.

A probléma aktualitása: A magyarországi kutatások azokról a cigány lakosokról szólnak, akik egészségügyi helyzetét, betegségeiknek a népesség körében megjelenő arányait, azt a kérdést, hogy milyen könnyen vagy nehezen jutnak közvetlenül lakóhelyükön egészségügyi ellátáshoz, valamint az egészségügyi ellátásban milyen személyes viszonyulással, attitűdökkel találkoznak – egyaránt és mélyen két faktor határozza meg: a szegénység, illetve az etnikai „mátság”. A teljes esélyegyenlőséget megvalósító egyenlő hozzáférés első kérdése az, hogy a szegényebb, szociálisan deprivált rétegek – éppen a lakóhelyi elhelyezkedésük, illetve az ország településszerkezetének sajátosságai okán – azonos mértékben férnek-e hozzá a szolgáltatásokhoz.

Az ország teljes roma népességének 18,6%-a él olyan településen, ahol nincs helyben adott háziorvos. Mivel tudjuk, hogy a romák magas betegségarányai közvetlenül szegénységfaktoroknak köszönhetőek, e legszegényebb aprófalvak roma lakossága – mely a teljes romalakosságból több mint százezer ember – különösen súlyos helyzetben van, egyszerre sújtja a szegénység, a magas betegségarányok, illetve az, hogy közvetlen lakóhelyén nem fér bármikor azonnali ellátáshoz. Az esélyegyenlőtlenség egyik forrása strukturális természetű.

Hipotézis: Az eddig elvégzett vizsgálatok és eredmények valóban igazolni vélik – a Budapest, VIII. kerületben élő cigány közösségben – azt, hogy a gazdasági aktivitás és gyermek létszám, az egészségügy esélyegyenlősége, illetve a szociális ellátások köre elegendőnek bizonyul-e ebben az integrációs problémákkal terhelt kerületben?

1. Társadalom – egészség, betegség modellek

Az egészség általában: Az egészség a WHO szerint: „a teljes testi, szellemi és szociális jólét állapota, és nem csupán a betegség és nyomorékság hiánya” /Egészségügyi Világszervezet (World Health Organisation – WHO)/ Az egészség értelmezése befolyásolja az egészség megőrzés elméletét, és gyakorlatát. Ha az egészség csak a betegség, nyomorékság hiányával azonos, akkor az egészségvédelem a gyógyításra, betegségelkerülésre korlátozódik. Ha pedig az egészség a lelki egyensúlyt is magába foglalja, akkor az egészségmegőrzés pszichohigiénés elemeket is tartalmaz. (Johan B 2002 /a)

Biológiai (orvosi) betegségmodell: E szerint minden betegségnek speciális oka van, a betegség a szervezet egy meghatározott alpműködésének zavarát jelenti, mely külső jelekben mutatkozik meg. Ez a modell csak akkor működik, ha a betegség már kialakult, vagy annak közvetlen veszélye fennáll. Ez a betegség visszaszorítására, a betegségek, a kockázati tényezők elleni küzdelemre mozgósít. (Tímár Gy. 1993) Azért hibás ez a modell, mert az egészségmegőrzésben az egészségügy dominanciáját stabilizálja, azaz orvossággal, orvosi beavatkozással, gyógymódokkal az egészségügyi szakhálózat egyedüli kompetenciakörébe utalja az egészségvédelmet.

1.1. A cigányság körében végzett kutatás szerint a jellemző jegyek a következők:

Magyarországon ma 10–15 évvel előbb halnak meg a lakosság cigány kisebbségéhez tartozók, mint a többi állampolgár. Nyugaton +10 évvel később a magyar átlaghoz, a genetikai, társadalmi, szociális okokból kifolyólag. Egységes cigány helyzet nincs! Különbségek mutathatóak ki genetikailag, antropológiailag, s betegségekben is.

Törzsek:

- Kárpáti cigányok
- Oláh cigányok
- Beás cigányok

Orvosilag:

Kárpáti: /elhízásra hajlamos, ezért a betegségekre is/

- Kővér testalkat, vérnyomás – tenzió – kis rutin elemei
- Alacsony – széles váll
- Fekete, egyenes szálú haj
- Aranybarna bőr

Oláh:

- Magas – vékony testalkat
- Sötét bőr
- Göndör haj

Betegségek:

Gyakran súlyos tünetekkel kerülnek csak orvoshoz a szociális problémák miatt.

Emésztő szerv: gyomor nyálkahártya gyulladása, gyomor daganat a rossz, és rendszertelen étkezési szokások miatt. Dohányzási ártalmak növekedése, s a táplálkozás mennyiségének csökkentése miatt.

A cigány szokások/táplálkozás: Főzőtanfolyamokat szerveztek a cigány nők számára, majd később felhagytak ezzel a kísérlettel, mert rájöttek, hogy tudnak főzni, csak nem egészséges ételeket. A reform konyha remekei nélkül.

Fog probléma: Üzemi konyha miatt romlik a fogazatuk állaga – nem rágnak eleget, a túl főzött ételben keresendő az ok.

Fül és Szem betegségek: /öröklődés által/

Szem: Nagyobb a szem, s a fertőzés veszély is nagyobb számukra. Későn fordulnak orvoshoz.

Fül: Öröklődés által speciális görbület miatt a fül öntisztulási útját nehezíti. Hamarabb begyullad. Jobb a hallásuk – abszolút hallással rendelkeznek. Víz, bogár bekerülés esetén megreked.

Vese: Policisztás vese: /hólyagok alakulnak ki a vese állományában – férfiak többségében/ – súlyos eset. Az említett három törzsnél egyformán megjelenik ez a betegség. A fiatal férfiak többségének csak fél veséje van.

Keringési rendellenességek /kárpati/: Szív károsodás, agyi károsodás figyelhető meg. Fiatalok infarktusos halálozása 30 évtől várható.

Agyi értágulat: Agyvérzéses halál, fejfájás a jellemző

Sklerózis Multiplex: Genetikai okok miatt nem alakul ki. (ha mégis ilyen diagnosztizálnak egy érintett betegnek, akkor az csak téves diagnózis lehet) Dr. Szirtes Á. 2001/

Baranyai Tiborné: Személyre szóló életesélyek

- *Kistigris Gimnázium és Szakiskola*
- *Alapítva: 2004*
- *Az intézmény alapítója és fenntartója: Tan Kapuja Buddhista Egyház, Budapest, Börzsöny u. 11*
- *Nyilvántartási szám: 5/2004*

1. ábra Alsószentmárton, Petőfi utca

Bevezetés

Iskolánk neve, a „*kis tigris*” azokra a keleti országokra utal, amelyek az elmúlt évtizedekben saját, ősi kultúrájukra támaszkodva, a piacgazdaság körülményei között versenyképes gazdaságot fejlesztettek ki. Hasonlóképpen szeretnénk átütő eredményt elérni az oktatás terén Magyarország legszegényebb és legelmaradottabb régióiban.

A konkrét terepen való eligazodásban *Réger Zita* munkássága az egyik kiindulópontunk, aki a mélyszegénységben élő közösségek kommunikációs gazdagságára irányította rá a pedagógia figyelmét. A készségfejlesztés az ő tudományos eredményeire alapozódik.

Alapelveink másrészt az 1998-ban Nobel díjat kapott *Amartya Sen* indiai közgazdász-professzor munkásságából táplálkoznak. *Sen* kutatásai a szegénységből kivezető lehetőségekre mutatnak rá.

Iskolánk fenntartója a Tan Kapuja Buddhista Egyház, ezzel együtt iskolánk világnézeti tekintetben arra törekszik, hogy minden tanuló a maga számára értékes szellemi úton induljon el, így őket mindenekelőtt saját iden-

titásukban és világnézetükben erősítjük meg. Mivel a jelentkezők többsége Baranyában *római katolikus* vallású, azért nagy szerepet szánunk e vallás történetének, gyakorlatának és élő közösségeinek az iskola életében való megjelenítésére. Borsodban viszont ez nem jellemző, természetesen teret engedünk más vallási közösségek szellemiségének is.

Az iskola napi gyakorlatában elsősorban hiteles személyek történetén keresztül óhajtunk segíteni a diákok szellemi útkeresésében. Elsődleges példaképeink természetesen ama nagy vallásalapítók és reformerek, kiknek tanításai nyomán a társadalom legszélesebb tömegei előtt nyílt meg az út a szellemiség és az emberibb élet előtt. A közelmúlt példamutató személyiségei körében kiemelten fontos számunkra *Gandhi*, *Teréz anya* és *Raoul Wallenberg* példája, akiket hitük arra indított, hogy átlépjének saját közösségük korlátain. Szintén közel érezzük magunkhoz India első igazságügy-miniszterét, az érinthetetlenek kasztjából származó *Bhim Rao Ambedkart*, aki saját közösségének segítette, hogy kilépjen a diszkrimináció korlátai közül, s kinek inspirációjára mintegy 300 000 érinthetetlen tért át a buddhista vallásra.

Intézmény Alaptevékenysége:

- 80.21 Általános középfokú oktatás
- 80.22 Szakmai középfokú oktatás
- 80.42 Máshova nem sorolható felnőtt és egyéb oktatás

2. ábra Oktatás a 9. osztályban

Oktatás helyszínei:

- 2004/2005 Sellye
- 2005/2006 Sellye
- 2006/2007 Komló, Alsószentmárton
- 2007/2008 Komló, Alsószentmárton, Berkesd, Pécs

3. ábra Az oktatás székhely illetve telephelyeinek bővülése

1. Munkánk céljai

E célok részben a közösségre irányulnak, részben pedig az egyénre.

Az Alapítók mindenekelőtt (olyan) kistelepülések, cigánytelepek lakói számára akarnak középfokú tanulási lehetőséget nyújtani, **ahol a 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet 39/D.§ szerint meghatározott tanulók többséget képeznek.** Célunk, hogy a középiskola jelenléte által minőségi változásokat érjünk el e közösségek mobilitási stratégiáiban.

Ezzel harmonizál másik célkitűzésünk: az integráció. Magas szintű oktatást valósítunk meg, ami a környéken élő nem cigány fiataloknak is vonzó lehet, s így külső kapcsolatok épülhetnek a szegregált közösségek körül.

Az egyének szintjén: iskolánk tevékenységének lényege, hogy az iskolai oktatásból kimaradó, beilleszkedési zavarokkal küszködő fiatalok számára **személyre szóló életeresélyeket** fogalmazzon meg velük közösen.

2. Munkánk feladatai

Az előkészítő szakaszban **diákjaink nagy része** olvasási, írási és számolási készségfejlesztést igényel. Csak akkor tudnak reális célkitűzéseket (szakképesítés, szakma, érettségi, diploma) megfogalmazni, ha már egy éven keresztül kellően kibővítették tanulási kompetenciáikat.

Ezért az első évben a készségek felmérésén és fejlesztésén van a hangsúly. A tárgyi tudást csak akkor kezdjük nagyobb mértékben bővíteni, ha a diák már biztosan használ **térképet, szótárt, albumot, ábrát, diagramot, szöveges feladatot**. Később az erőfeszítések zöme egyre inkább a középiskolai, szakmai és nyelvi vizsgák letételére irányul. Számos diákunknak azt javasoljuk, hogy a neki megfelelő középiskolába, szakiskolába iratkozzon át tőlünk a sikeres készségfejlesztést követően.

Diákjaink kisebb részétől az érettségi már csak karnyújtásnyira van, mivel éveket jártak középiskolába. Élethelyzetük miatt azonban a környezetükben levő iskolákban mégsem sikerül megszerezni a végzettséget. Az ő esetükben készségfejlesztéssel már kevesebbet bíbelődünk: ők céltudatosan az érettségire kapnak felkészítést.

3. Munkánk eszközei

Feladataink elvégzésének legfőbb eszköze **a munkatársak** csapata. A kollektíva elkötelezettségén itt nagy hangsúly van. A dolgozóknak együtt kell lélegezniük a diákokkal és a mögöttük álló közösségekkel. A tantestület nem válik el élesen a más munkakörben foglalkoztatott dolgozóktól: ők is a stáb részei.

A stáb a diákokkal is érzékelhető módon egy közösséget alkot. Így pl. munkát az intézménynél csak az végezhet, akik **maga is tanul**, vizsgákra készül. A diák számára a stábhoz való kapcsolatot **a patrónus vagy mentor** tanár biztosítja.

Az **előrehozott érettségi vizsga** elérhető közelségbe hozza az érettségit azoknak, akik élethelyzetük miatt nem tudnának egyetlen ünnepélyes pillanatban felkészülni minden tantárgyból. A diák az egyes tantárgyakból eltérő időpontokban teheti le a vizsgát.

Az előrehozott érettségiből következik, hogy iskolánkban nincsenek a hagyományos értelemben vett osztályok. A diákok az egyes tantárgyakból felkészültségük szerint különböző szintű **csoportokban tanulnak**, amit természetesen a törvény értelmében osztályoknak nevezünk. Ezzel a rendszerrel a felsőoktatásban való esetleges helytállást is megkönnyítjük nekik.

Az érettségi bizottságban a diák csak számára ismeretlen, **iskolán kívüli tanárokkal** találkozik. A speciális élethelyzet és a személyre szabott tanítási módszerek miatt ezzel az eszközzel lehet biztosítani az érettségi vizsga objektív jellegét.

4. Munkánk eljárásai

Az iskolánk módszertani sajátossága a **személyre szabott tanulási program**. Ez azt jelenti, hogy diákonként és tantárgyanként egyéni haladási ütemet alakítunk ki.

A pedagógiai módszerek tekintetében a változatosságra törekszünk, hogy a diákok számára valós választási lehetőségeket kínáljunk. Olyan eljárásokat keresünk, amelyek aktív, partneri viszont hozhatnak létre a diákok és a dolgozók között. Így a diákokkal feledtetni tudjuk eddigi tanulmányaik során elszenvedett kudarcaikat.

A tananyag tartalmának meghatározásakor is figyelembe vesszük az egyéni érdeklődést.

Eddigi tapasztalataink alapján különös hangsúly esik **szöveges értékelésre, a kooperatív tanulásra, a drámapedagógiára, a filmre, a társasjátékra, a felfedezettő tanulásra, a projektmódszerre, a harcművészetekre és az úszásra.**

Megpróbáljuk elkerülni azokat a buktatókat, amelyeket a túlságosan szelektív és frontális magyar iskolarendszer magával hoz. Nem engedjük, hogy valamely készség fejletlensége miatt a diák bármely tantárgyból is elveszíthesse a fonalat.

4. ábra Kiscsoportos felkészítés magyar irodalomból

5. Személyiségfejlesztés

A diákjaink jelentős része élethelyzetét tekintve már inkább felnőtt, mint gyermek. Személyiségük fejlesztése tehát kevésbé illeszkedik a nevelésről alkotott elképzelésekbe. Inkább a társadalmi helyzetükből adódó korlátok lebontására irányul. Ezért a fogyasztóvédelemmel, közlekedésre neveléssel, a társadalmi bűnmegelőzéssel, az áldozattá válással, az erőszakmentes konfliktuskezelő technikákkal összefüggő ismeretek inkább a személyiségfejlesztés tárgykerében jelennek meg, mintsem önálló stúdiumok formájában. Mivel az első tanév mindenki számára főképpen készségfejlesztéssel telik, a példaszövegek mindenekelőtt a mindennapi élet dokumentumaiból szemezgetnek, s nem a tantárgyi követelményekre irányítják a diákok figyelmét.

Munkánk elméleti alapját *Réger Zita* munkássága jelenti. Az ő írásai tanítanak meg bennünket a mélyszegénységben élő közösségek szocializációs értékeire. Az ilyen közösségekben zajló szocializáció kifejezetten bátorítja a kezdeményező kommunikációt és a gyermekek közötti kooperációt. A magyar iskola azonban, e családok nevelési céljával szemben, sokszor az első perctől kezdve letöri a kommunikálni, kooperálni akaró diák kezde-

ményezéseit. Ezzel gyakran elvész a gyermek számára a tanulás öröme és távlata. Az érettségi ilyen gyermekkori kudarcok után csak akkor tűzhető ki, ha **visszaállítjuk a kezdeményező kommunikáció és a kooperáció becsületét.**

5.1 A személyiségfejlesztéssel kapcsolatos pedagógiai feladatok

A tanulók harmonikus személyiségfejlesztésével kapcsolatos teendők érdekében fel kell mérni és meg kell ismerni tanulóink egyéni személyiségjellemzőit, melyeket összhangba kell hoznunk az életkori sajátosságoknak megfelelő személyiségjegyekkel!

Célok:

- A tanulók személyiségjegyeinek megismerése.
- Az identitástudat kialakítása.
- A társadalomba és közvetlen környezetébe beilleszkedő humánus magatartás kialakítása.
- Önismeret-fejlesztés, reális önértékelés.
- A környezet és az embertársak megbecsülése.
- Pozitív életszemlélet kialakítása.
- Törekvés a hibák kijavítására.
- A személyes, a természeti és tárgyi környezet megbecsülése.
- Segítőkészség kialakítása.
- Kialakítani, hogy a pozitív viselkedés belső tulajdonsággá váljon!
- Felelősségvállalás.

Feladatok:

- Olyan, személyre szóló tevékenységek biztosítása, amelyben a tanuló megismeri önmagát és helyét a világban.
- A tantárgyakban rejlő személyiségformáló tényezők fokozott kihasználása.
- A tanulók közvetlen környezetének, családjának megismerése.
- Családok bevonása a tanulók személyiségfejlesztése érdekében.
- Felvilágosító előadások, tanácsok, a felelősségtudat, a családtervezés és a családvállalás felelősségének kialakítása érdekében.
- Közösségi rendezvények, megmozdulások gyakoribbá tétele.
- Környezetvédelmi akciók.
- Részvétel előítélet-mentesítő tréningeken.
- Elmarasztalások és dicséretes hatékony alkalmazása.
- A személyiséget meghatározó okok feltárása, megismerése

Módszerek:

- Személyes példamutatás
- Megfigyelés
- Kérdőívek
- Szituációs játékok
- Beszélgetések
- Irodalmi és filmélmények megbeszélése, értékelése a helyes értékrend kialakítása érdekében
- Jellemzések, önjellemzések

6. A közösségfejlesztés

Azokon a településeken, telepeken, ahol dolgozunk, néhány évtized alatt radikálisan növelni akarjuk **az érettségizettek számát és arányát**. Ezzel, a közösség szemhatárát jelentősen kibővítve, minőségi változások számára készíthetjük elő a talajt. Eredménye ennek csak akkor lesz, ha a pedagógia más szakterületekkel együtt dolgozhat. Az egészségügyi, a szociális, az antidiszkriminációs, a munkaügyi helyzetkép változásához nem elégséges, de szükséges feltétel a képzettségi szint emelkedése.

A szűkebb közösségen kívüliekkel való együtt-tanuláson keresztül **személyes kapcsolatrendszer építésében** akarjuk segíteni a szegregált közösségek tagjait. A közösség külső kapcsolatrendszerének fejlődése feltétele is, eredménye is a sikeres pedagógiai tevékenységnek.

6.1 A közösségfejlesztéssel kapcsolatos feladatok

Tanulóink nagy része hátrányos helyzetű. Nevelésükben, lelki fejlődésükben, szemléletmódjuk változásában nemcsak a tanári-nevelői munkának van nagy szerepe, hanem a közösségben tartalmasan eltöltött időnek is. Rá kell vezetnünk a diákokat arra, hogy az egymás iránti figyelem, törődés, a másikért érzett felelősség jobbra teszi a csoport életét, annak tagjai örömet találnak az együttes munkában, és könnyebben oldanak meg problémákat. Ezáltal más irányú – otthoni – gondjaik intézésének is bátrabban foghatnak hozzá. Szintén közösségformáló ereje van a hagyományok kialakításának és ápolásának (golyaavató, szalagavató, szerenád, ballagás, stb.).

5. ábra Szalagavató Alsószentmártonban

Fő területei:

- Tanórák (szaktárgyi, patrónusi)
- Tanórán kívüli foglalkozások (szakkörök, kirándulások, rendezvények, stb.)
- Diákönkormányzat munkája
- Szabadidős tevékenységek

Feladatok:

- A társas együttélés szabályainak megismertetése, elsajátítása, gyakoroltatása.
- Az európai kulturális örökség sajátosságainak megismertetése.
- Ismeretek és tevékenységek elsajátítása, melyek segítenek az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a közvetlen és tágabb környezet megismerésében.

- Legyen nyitott, ismerje meg a különböző szokásokat, életmódokat, kultúrákat, vallásokat!
- Környezete állapotának megőrzése, illetve jobbítása.
- Kommunikációs készségek fejlesztése (szabatos, pontos fogalmazás, nyelvi „illemtan”, stb.)
- Az egészségre káros környezeti hatások megismertetése, az elkerülés módjai.
- A kooperatív tanulás alkalmazása.
- Tevékenysége igazodjon a közösség érdekéhez!

Tanári segítőmunka a közösségfejlesztésben:

- Segítse a tanulókat, az egyes csoportok kezdeményezéseit, azok megvalósítását!
- Elegendő lehetőséget biztosítson a közösségi cselekvések gyakorlására, ő maga is kezdeményezzen ilyen tevékenységeket!
- A kommunikációs kultúra megalapozása (vitafórumok, véleménynyilvánítási lehetőségek, érvek, ellenérvek kifejtése, stb.)
- A beteg, sérült (testi, szellemi) emberek iránti segítőkézséget igyekezzen kialakítani a tanulóknál!

Módszerek:

- Beszélgetés
- Szituációs játékok
- Drámajátékok
- Felmérések
- Irodalmi művek elemzése
- Közös problémamegoldás
- Közösségifeladat-megoldások
- Kooperatív tanulás
- Kritikai gondolkodás

7. Beilleszkedési, magatartási nehézségek

Iskolánk kifejezetten azokat a fiatalokat célozza meg, akik ilyen nehézségek miatt időnként elhúzódtak az iskolarendszertől. Meggyőződésünk szerint a hiba lényegében az iskolarendszerben keresendő.

A magatartási nehézség (ahogyan *Descartes* szerint a józan ész) egyenlően oszlik meg az emberek között. Bármelyikünk bármikor érezhet készletlenet a szabályok megszegésére. A különbség mindössze annyi, hogy bizonyos társadalmi rétegek kezében kevesebb vagy több a hatékony kommunikációs vagy éppen érdekvédelempolitikai lehetőség az iskolával szemben.

A beilleszkedési nehézségek típusai lehetővé teszik számunkra, hogy tapintatosan információkat szerezzünk a szükséges és elvégzendő pedagógiai munkáról. Különösebb kérdezősködés nélkül eligazítanak bennünket a diák élethelyzetét és a készségfejlesztés kellő irányait illetően. A mi munkánkban tehát **a magatartási nehézség nem akadályozza, hanem segíti a pedagógust a következő lépés megtervezésében.**

8. Tehetség, képesség

Kifejezetten azokat a fiatalokat célozza meg, akiknek az iskola nem tudta kibontakoztatni tehetségüket, képességüket.

A hátrányos helyzetű fiatalok továbbtanulását megcélzó pedagógiai tevékenység gyakran nevezi magát „tehetséggondozás”-nak. Az igazi tehetségnek azonban szerintünk nem gondozásra van szüksége. Csupán arra, hogy a társadalom által állított korlátok eltűnjenek előle. Ám a kevésbé tehetségeseknek éppen ugyanerre van szükségük. Elég baj, ha egy társadalom csak a tehetségeseket tartja méltónak arra, hogy kiemelkedjenek a nyomorból.

A mi iskolánk tehát nem a tehetség kultuszával óhajtja legitimálni magát. Mi a helyben található teljes lakosság részére kívánunk szolgáltatást nyújtani. Azoknak akarunk többet adni, akiknek kevesebb jutott.

Felbukkanhatnak nálunk kirobbanó tehetségek. Nekik abban kell segítenünk, hogy reális közelségbe kerüljenek a felsőoktatás tehetségüknek megfelelő intézményeihez. Hiszen, ha csak egy ilyen személyre szabott középiskolában derül ki a tehetség, akkor annak kibontakozása előtt még számos tanulmányi természetű akadály állhat – az érettségiig épp elég munkát adhat ezek elhárítása. **Az előrehozott érettségi** lehetőséget kínál a különleges tehetségeknek, hogy előbb jussanak el a felsőoktatásba, mint normális ütemben haladó társaik.

9. A gyermek és ifjúságvédelem

Intézményünk lényegi céljai teljes egészében egybe esnek az ifjúságvédelem távlati feladataival. Iskolánkban két mentortanár is dolgozik, aki kapcsolatot tart a családokkal és a segítő szervezetekkel.

Minden diák rendelkezik egy **patrónus** tanárral, akit maga választ, és aki az ő érdekeit védi.

10. A tanulási kudarcnak kitett tanulók felzárkóztatását segítő program és a szociális hátrányok enyhítését szolgáló tevékenység

Iskolánkban minden diák szembenézett tanulási kudarcokkal és szociális hátrányokkal az eddigi pályafutása során. Munkánk jelentős része arra is irányul, hogy ezt a kudarcot feledtetni tudjuk velük. Ennek sikeres megvalósítására úgy a tananyag megválasztása, mint iskolánk belső intézményi struktúrája, illetve módszertani alapelveink jelentenek garanciát.

Ebben *Amartya Sen írásai* igazítanak el bennünket. Programunk lényege, hogy először a kompetencia érzését ültetjük el a diákban. Az iskolai siker nem egyéb, mint a társadalmi esélyek tükré. Ha a diáknak személyesen is lehet köze azokhoz a dolgokhoz, amelyekhez az ő társadalmi rétegében rendszerint nincs köze az embernek, akkor a kudarcok sorozata véget ér.

11. A szülő, tanuló, iskolai és kollégiumi pedagógus együttműködésének formái, továbbfejlesztésének lehetőségei

A családokkal való kapcsolattartás legfőbb formája a **családlátogatás**. A **patrónus** tanár kéthavonta köteles családot látogatni, és erről dokumentációt készíteni.

A diáknak és otthoni közösségének legfőbb problémája a kiszolgáltatottság. Ez az egyenlőtlen helyzet az iskolával szemben is fennáll, a legjobb szándékaink ellenére. Ezért múlhatatlanul szükséges, hogy olyan civil szervezetek működjenek a közösségben, amelyek ellátják a tanuló, a szülő **érdekeinek védelmét** a legkülönbözőbb helyzetekben. Ezt sok esetben elláthatja a mi iskolánk is. A saját iskolánkkal szembeni érdekképviselet azonban természetesen csak egy tőlünk független szervezet dolga lehet.

A kollégiummal való kapcsolatban az **Arany János Kollégiumi Programba** integrálva találja meg az iskola az együttműködés formáit és a továbbfejlesztés lehetőségeit.

12. Az iskola egészségnevelési programja

Abból a tényből indul ki, hogy ma hazánkban a romák átlagosan tizenöt évvel kevesebbet élnek, mint a nem-romák. A várható élettartam a kis településeken és az alacsony iskolázottságú lakosság körében a legalacsonyabb. Egészségnevelési programunk e helyzet okainak részbeni felszámolására irányul.

Az egészségnevelés három szinten zajlik: 1. készségfejlesztés, 2. dokumentumok értelmezése, 3. egészségnevelés.

Az első szint a diákok általános tájékozódási képességének emelését jelenti, az egészségügyi témaköröktől látszólag függetlenül. Az írás, olvasás, számolás készségeinek fejlesztése önmagában is hozzájárul az orvosi utasítások betartásához, a gyógyszerek tájékoztató szövegeinek megértéséhez. A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok alacsonyabb várható élettartama ma hazánkban jelentős részben az **írásbeli kultúra** hiányára vezethető vissza.

Ezt külön is elősegítjük azzal, hogy helyesírási, szövegértelmezési feladataink között nagy számban szerepeltetünk orvossal, beteggel, gyógykezeléssel kapcsolatos **dokumentumokat**. Kezdetből fogva eredeti, rendelőkből, gyógyszertárakból, kórházakból vett írott szövegeket használunk erre a célra, mivel itt a cél a mindennapi olvasáskészség fejlesztése a cél, nem egészségügyi ismeretek direkt átadása.

A konkrét egészségnevelés a tantárgyakba építve zajlik. Minden tantárgyat úgy tanítunk, hogy a diákok életének tényeiből indulunk ki. Az iskola világtól távol élő népességet (favágókat, kubikusokat, kismamákat) csak úgy lehet tanítani, hogy a **mindennapi tevékenységeik értelmezésére építjük** a tárgyi tudás átadását. Így a tantárgyak mindegyike használ egészségnevelési kiindulópontokat, de a biológiát, a testnevelést és a kémiát kifejezetten úgy tanítjuk, hogy a tanévek során szisztematikus módon emelkedjen a diákok egészség-műveltsége.

13. Az iskola környezeti nevelési programja

Főként az alternatív pedagógia módszereire épít: felfedeztető tanulás, projekt módszer, tevékenykedtetés stb.

Az iskola világtól távol élő népességet (favágókat, kubikusokat, kismamákat) csak úgy lehet tanítani, hogy a **mindennapi tevékenységeik értelmezésére építjük** a tárgyi tudás átadását. A környezeti nevelés tehát nálunk a tényleges, kézzel fogható környezet értelmezésére épít, s csak a második tanévben jut el a környezet és védelmének általános fogalmaiig.

A második évtől azonban egy holisztikus, a környezetet tisztelő szemlélet elvont fogalmainak az átadása is megkezdődik, hiszen a fenntartó egyházhoz tartozó szakemberek közelsége páratlan lehetőségeket nyújt a számunkra a szegény falusi közösségek környezeti állapotának felmérésére és javítására.

14. Célok és feladatok

A **gimnáziumban** az általános műveltséget kiterjesztő és elmélyítő, a magasabb műveltség megszerzését megalapozó nevelő-oktató tevékenység folyik. Alapfeladata az érettségi vizsgára és munkába állásra, illetve a felsőfokú tanulmányok megkezdésére való felkészítés.

A gimnáziumban folyó nevelés-oktatás tantárgyi és tantárgyközi tartalmak és tevékenységek révén elsajátítható tudást közvetít, továbbfejleszti a kommunikációs és a tanulási képességeket. Folyamatosan nevel az anyanyelv igényes használatára, a természeti és az épített környezet védelmére, az egészséges életmód értékeinek elfogadására, valamint a fenntartható fejlődés és fogyasztás egyensúlyát célzó szemléletre. Kialakítja tanulóiban az ún. élethosszig tartó tanulás igényét és az erre való készséget, képességet. Fejlesztő célú képzési tartalmakkal és problémakezelési módokkal felkészíti tanulóit arra, hogy a tudás - a stabil értékek mellett - mindig tartalmaz átalakuló, változó, bővülő elemeket is.

Feladata a nemzeti és európai identitástudat továbbépítése a tanulóknak; intellektuális, érzelmi és testi érzésük egyensúlyának biztosítása. Együttműködésre és kooperációra nevel, fejleszti a konfliktusok kezeléséhez szükséges személyiségjegyeket: az önismeretet, az önbizalmat, az alkalmazkodóképességet, a kudarcűrést. Mindezzel előmozdítja a tanulóknak a konstruktív attitűd kialakulását.

A gimnázium a tantárgyi képzésben előnyben részesíti a képességfejlesztést, ezért törekszik az elméleti ismeretek és a pragmatikus, alkalmazott tudás meggyőző összekapcsolására. A rendelkezésre álló órakeretben a diszciplináris tudás közvetítése összekapcsolódik az alkalmazás lehetőségeinek megismertetésével. Ugyanígy fontos az egyes diszciplinák közötti koherencia megteremtése: az, hogy az oktatás mindenkor vegye figyelembe a tantárgyak metszéspontjában elhelyezkedő közös tartalmakat és fejlesztési feladatokat.

A gimnáziumi nevelés és oktatás egyik alapvető célja, hogy a tanulókat összefüggésekben és rendszerben való gondolkodásra nevelje. Tegye képessé őket információk szerzésére, szűrésére és feldolgozására, az információs korban való eligazodásra. Követelményeivel és tevékenységével ösztönözze a tanulókat tudásra épülő, önálló vélemény kialakítására, alternatívák felismerésére és mérlegelésére, majd az ezeken alapuló felelős döntésekre.

Az iskola a maga arculatával, egész programjával, helyi sajátosságával, a tanulás szervezésének változatos módjaival biztosítja, hogy diákjai érdeklődésüknek, képességeiknek, eredményeiknek, pályaválasztási szándékuknak megfelelően tanulhassanak.

A képzési folyamatban figyelembe veszi a tanulók életkori sajátosságait, az életkorhoz és az egyéni érettséghez igazodva optimalizálja terhelésüket. Törekszik a személyre szóló fejlesztésre, támaszkodik a tanulók érzelmi intelligenciájára, képzeletére, számít kreativitásukra, illetve tudatosan is előmozdítja mindezek fejlesztését.

A személyiségfejlesztésben fontos a felelős társadalmi magatartás kialakítása, az állampolgári szerepre, a demokratikus életformára való felkészítés, azaz a jogok és kötelességek összetartozásának tudatosítása.

A személyiség formálásában nélkülözhetetlen szerepet tölt be az esztétikai nevelés. Az iskola elősegíti, hogy tanulói minél tovább jussanak azon az úton, amely a szépség pusztá megtapasztalásától annak mélyreható élményéig vezet. A szépség - a művészeti nevelés és oktatás mellett - jelen van a gondolkodás művelésében és a mindennapi környezet alakítására irányuló iskolai tevékenységben.

A tanulók személyiségére meghatározóan hat az iskola saját éthosza, mindennapjainak létmódja, az a légkör és környezet, amelyben az iskolai élet zajlik.

A magatartás, az életvitel, a szociális képességek területén lényeges az önmagukért, társas környezetükért és a tágabb természeti-társadalmi környezetért érzett erkölcsi felelősség fejlesztése. Az iskola által szervezett tevékenységekben, tanulási és más élethelyzetekben tapasztalja meg a tanuló az olyan normák fontosságát és érvényesíthetőségét, mint a másik ember megbecsülése, a cselekvő hazaszeretet, a nyitottság más népek kultúrája, hagyományai iránt. Ennek érdekében a gimnázium előnyben részesíti azokat a tanulási formákat, amelyekben meghatározó a kezdeményezőkézség, a másokkal történő hatékony együttműködés, valamint a saját munkáért, cselekedetért érzett felelősség.

A gimnázium mint általánosan művelő iskolatípus felkészíti tanulóit arra, hogy az iskolából egy folyamatosan változó világba lépnek. Tudatosuljon bennük a magyar társadalom demokratikus létmódja, az európai integrációs folyamat és hazánk kapcsolódása ehhez a folyamathoz, szembesüljenek a kultúraváltás és a globalizáció jelenségeivel, kihívásaival.

A **szakiskola** kilencedik-tizedik évfolyama nem válik el a gimnáziumi oktatástól: az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás folyik a gimnáziumi program szerint tanulókkal azonos szervezeti keretben és követelményekkel. Ezért a tulajdonképpeni szakképzés felmenő rendszerben csak 2006-tól indul el az iskolában.

A szakképzési évfolyamokon – az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott – szakképzési követelmények alapján szakmai vizsgára való felkészítés folyik.

A szakképző évfolyamokon folyó nevelés, a képességek fejlesztése, a közismereti oktatás és a szakmai képzés szerves egységet alkot. A szakiskola a képességek fejlesztését akkor végezheti eredményesen, ha követelményeiben a tanulók adottságaihoz igazodik.

A szakképző évfolyamokon tanulók a szakmai vizsga letételével befejezik iskolai rendszerű tanulmányaikat. (Tapasztalatunk már azt mutatja, hogy nem hagyják el szakiskolásaink az iskolát, hanem folytatják tanulmányaikat a gimnáziumi évfolyamokon.) Ezért az iskolának különösen nagy figyelmet kell fordítania a személyiségfejlesztésre, az anyanyelv igényes használatára, a tanulók érzelmi kultúrájának gazdagítására, erkölcsi tudatosságuk erősítésére.

A szakiskolai nevelés-oktatás folyamatában a tanulóknak fejlődik saját egészségük, az emberi környezet és a természet megóvására irányuló felelősségérzet, az igény a munkatársakkal való együttműködő, egyenrangú, szolidáris viszony kialakítására, a közösségi és az egyéni érdekek, értékek egyensúlyának megteremtésére.

A szakiskola társadalmi kötelezettsége, hogy a tanulók életpályájuk során ne a társadalom leszakadó, gyakran gondoskodásra is szoruló rétegéhez tartozzanak, hanem további tanulmányokra is képes fiatalokká, a társadalom elfogadott tagjaivá váljanak. Lehetővé kell tenni a szakiskolai tanulók számára a korábban kialakult tudásbeli és szociális hátrányok felszámolását, a munkaerőpiacon piacképes szakképesítés megszerzését.

A szakiskolai oktatás alapvető célja tehát, hogy tanulói képesek legyenek sikeres szakmai vizsgát tenni, majd szakmájukban elhelyezkedni, tudásuk, képességeik és készségeik megfeleljenek a munkába állásuk idején támasztott elvárásoknak, követelményeknek. A hatékony és motiváló tanulási módszerek elsajátítása révén növekszik képességük szakmai és más munkatevékenységek értő és alkotó megtanulására, a folyamatos fejlődés-

re, a szakmán belül további tanulásra, továbbképzésre és szükség esetén szakmaváltásra. Lehetőséget kell kapniuk a magasabb szintű szakképzettség megszerzésére a szakmai előmenetel, az egész életen át tartó tanulás folyamán.

A szakiskolai tanítási-tanulási folyamat során nő a tanulóknak a szakmához kötődő ismeretek önálló megszerzésének igénye, valamint alkalmaságuk egyéb ismeretek befogadására, értelmezésére, hasznosítására, az összefüggések felismerésére. Elsősorban konkrét feladatok segítik a problémamegoldó gondolkodás fejlődését, de megerősítik és fejlesztik az elvont fogalmi gondolkodást is. A tanulók alapokat kapnak a munkahelyi-szakmai követelményeknek való megfeleléshez, valamint kommunikációs, idegen nyelvi és informatikai képességeik folyamatos fejlődéséhez.

A szakképző évfolyamokon a kerettantervek alapján meghatározott tananyagok tartalma elsősorban a szakképzésre és a munkatevékenységekre, az ezekhez szükséges tudás megszerzésére, képességek és készségek fejlesztésére irányul, és a tanulók minél cselekvőbb részvételét feltételezi.

A tanulók munkatapasztalataik és munkakultúrájuk révén képesek lesznek beilleszkedni a termelési, illetve munkakörnyezetbe, fejlődik bennük az igényesség munkájuk eredményessége, minősége iránt, és kialakul a munkájukkal kapcsolatos felelősségérzet.

A szakiskola első, differenciált pedagógiai eljárásokat igénylő szakaszában az új ismeretek átadása mellett vállalja az általános iskolai ismeretek rendszerezését, a hiányok pótlását, a gyengébb képességű tanulók fejlesztését a továbbhaladáshoz szükséges szintre, valamint tudatos motiválásukat. A helyi pedagógiai programokban meg kell határozni a szakmai képzéshez szükséges és a tanulók többsége számára fejlődésre ösztönző, de differenciált, egyénhez igazodó módszerek alkalmazását és a megfelelő tanulói aktivitás mellett teljesíthető tevékenységeket, hogy elkerülhetővé váljanak az iskolai tanulási kudarcok.

A **felzárkóztató** oktatásban a tanulók a szakképzés megkezdéséhez, valamint szocializációjukhoz szükséges általános műveltségi ismeretekre, készségekre, képességekre tehetnek szert.

Az előírt számú felzárkóztató évfolyam sikeres elvégzése után a tanuló bekapcsolódhat a szakképzésbe (első szakképzési évfolyamba léphet), általános iskolai záróvizsgára jelentkezhet, illetve folytathatja felkészülését az általános iskolai záróvizsgára és az alpműveltségi vizsgára is.

Az iskola tizedik évfolyamának befejezése után a tanulók alapképzési vizsgát tehetnek, szakképzési évfolyamra léphetnek és az átvételre vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően másik szakiskola, középiskola megfelelő évfolyamán folytathatják tanulmányaikat.

15. Az iskolánkban folyó tanítás módszertani alapelvei

A módszertani alapelvek megválasztásában is alapvető szempont, hogy mostani illetve leendő tanulóink többségét a közoktatásból vagy kiszorult illetve ott hátrányt szenvedett fiatalok teszik ki. Ennek oka elsősorban nem képességeikben, hanem társadalmi helyzetükben, illetve a többségi társadalomhoz való viszonyukban keresendő.

A kontakt órák kiemelt metodikai elem, hogy a szokásos számonkérési formák (feleltetés, dolgozatírás, stb) helyett a diákok témazáró vizsgákat tesznek le vizsgabizottság előtt. Eme vizsgák írásbeli tesztből és szóbeli beszámolókból állnak, melyekre a csoportot folyamatosan felkészítjük. A vizsgákon lehetőség szerint nem buktatunk, sikertelen vizsga esetén alkalmat biztosítunk utóvizsga letételére. A vizsgajegyek átlagából kerül ki az év végi jegy, s lehetőséget biztosítunk összevont vizsga letételére is az egész évi anyagból.

Szükség esetén mód van arra is, hogy az egyes szaktanárok a diákok képességeinek és ismereteinek megfelelően átütemezhessék az éves tananyagot, nagyobb dominanciát és több óraszámot biztosítva a hiánypótló ill. készséget fejlesztő elemek oktatására. Élünk a törvény-adta lehetőségekkel is, így magasabb óraszámokban oktatjuk az általános műveltséget alapvetően biztosító szaktantárgyakat (magyar nyelv és irodalom, történelem, matematika, idegen nyelv).

Elkerülendő a lemorzsolódást, metodikánk a kontakt-órákon túl jelentős értékben él az egyes diákok ill. diákcsoportok különórákon történő oktatásával, illetve az iskolán kívüli foglalkozásokkal.

Mivel tanulóink nagy többségének úgy korábbi oktatásából, mint szociális környezetéből hiányzott vagy csekély mértékű volt a középiskolai ismeretekhez szükséges vizuális kultúra, ezért úgy a reál, mint a humán tantárgyak esetében meghatározó mértékben alapozunk az oktatást segítő médiákra (térkép, film, hanganyagok, játékos oktató cd-romok, digitális animációk ill. tesztek stb).

Összegzés

Iskolánk olyan kistelepüléseken, cigánytelepeken élő fiatalok számára kíván középfokú tanulási lehetőséget nyújtani, ahol a középiskola jelenléte által minőségi változásokat kíván elérni e közösségek mobilitási stratégiáiban. Mindemellett fontos cél az integráció. Az iskola tevékenységének lényege az egyén szintjén, hogy az iskolai oktatásból kimaradó, beilleszkedési zavarokkal küszködő fiatalok számára személyre szóló életesélyeket fogalmazzon meg velük közösen.

Feladataink több szakaszra bontható. Az első az előkészítő szakasz, ahol az olvasási, írási és számolási készségfejlesztést folytatjuk, a második szakaszba azok kerülnek akik vagy szakmunkás végzettséget szeretnének szerezni, illetve az érettségit tűzték ki célként.

Minden tanulónk számára biztosítjuk az egyéni haladást, ami a felkészült munkatársak csapatának köszönhető.

Az iskola munkáját mi sem tükrözi jobban, mint az, hogy a tanulók létszáma folyamatosan növekszik, melyet az alábbi ábra is mutat.

Felvehető maximális tanulólétszám					
év	Gimnázium nappali	Gimnázium esti	Felzárkóztató	Szakmunkás	Tanulók összlétszáma
2004/2005	30	–	30	–	60
2005/2006	60	45	25	20	150
2006/2007	80	60	10	35	185
2007/2008	70	198	10	20	298

A tanulók összlétszáma és az iskolában tanulók száma minden évben azonos. Csak reménykedni tudunk abban, hogy az érdeklődés nem csökken, hanem folyamatosan növekszik évről évre, s egyre több tanulónk jut el a szakmáig, illetve az érettségiig.

Zárógondolatként jegyzem meg, hogy az idei tanévben lesz az első végzős évfolyamunk, és főiskolai illetve egyetemi képzésre 12 tanulónk jelentkezett.

Irodalom:

Kis Tigris Gimnázium és Szakiskola Pedagógiai Programja

IV. Romológia szakos tanárképzés című konferencia

Pécs, 2005. december 8–9.

Helyszín: PTE Pécs, Ifjúság útja 6. A/épület/ Kari Tanácsterem

Rendező: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

A konferencia keretén belül a cigány népismeretet és beás vagy romani (lovári) nyelvet oktató tanárok képzésének aktuális lehetőségeit és problémáit szeretnénk bemutatni és megvitatni a PTE BTK –n akkreditált romológia szak tapasztalatai alapján.

A konferencia programja:

2005. december 8., csütörtök

- 12.00–14.00: Érkezés, regisztráció
- 14.00: Köszöntő, megnyitó
- 14.00: Plenáris ülés – a plenáris ülés elnöke Dr. Forray. R. Katalin tanszékvezető egyetemi tanár
- Előadások:
 - Forray R. Katalin: A romológia tanári szak jellemzői
 - Bicskei Edit: A roma kisebbségi oktatás alakulása a jogszabályi változások tükrében
 - dr. Csonka Éva: A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája kiterjesztésének lehetőségei a romani és beás nyelvekre
- 15.40: Szünet
- 16.00: Plenáris panelbeszélgetés témáról
- 18.00: Vacsora

2005. december 9., péntek

- 10.00–13.00: Szekciók munkája
 - Cigány népismereti szekció – A szekció vezetője: Szuhay Péter; a szekció tantárgyfelelőse: Beck Zoltán, egyetemi tanársegéd
 - Lovári nyelvi szekció – A szekció vezetője: Kállai Ernő; a szekció tantárgyfelelőse: Labodáné Lakatos Szilvia, egyetemi tanársegéd
 - Beás nyelvi szekció – A szekció vezetője: Kovalcsik Katalin; a szekció tantárgyfelelőse: Pálmainé Orsós Anna, egyetemi tanársegéd
- 13.00 Zárszó
- 13.15 Ebéd

Bicskei Edit: Köszöntő a Romológia szakos tanárképzés című konferenciához

A roma kisebbségi oktatás alakulása a jogszabályi változások tükrében

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Kollégák!

Azt a felkérést kaptam, hogy a mai napon a romák oktatási kérdéseiről, a jogi szabályozók változásainak tükrében annak tartalmi változásairól tartsak Önöknek előadást.

Végignézve az előttem ülőkön számos ismerős arcot látok: már végzett és még most tanuló romológusokat, gyakorló pedagógusokat. Azt hiszem ebben a körben éppen ezért nem kell hangsúlyoznom, hogy a 90-es évtized elején, a piacgazdaság kialakulásával egy időben a hazai romák döntő többsége kiszorult a munkaerő piacról. Míg korábban a teljes foglalkoztatottság, illetve a foglalkoztatási kényszer elfedte a munkaerő-piaci pozíció és az iskolázottság közötti elemi összefüggést, erre az időre tehető a felismerés, hogy az aluliskolázottság nem csupán következménye, hanem egyszersmind forrása is a hátrányos helyzetű roma népesség társadalmi marginalizálódásának.

Ebben az összefüggésben nyilvánvalóvá vált, hogy a roma lakosság társadalmi integrációjához vezető egyik legfontosabb, talán nem elfogultság a részemről azt mondani, hogy a legfontosabb út az iskoláztatás, amelynek azonban a közoktatás világán messze túlmutató problémahalmazra kell egyúttal választ adnia. Mit értek ezalatt? Kérem gondoljanak arra az összefüggésre, hogy az öfenntartást, biztonságos megélhetést biztosító végzettséget egy gyermek az oktatás, a képzés révén tud megszerezni, s ennek eléréséig legalább 12 évet kell eltöltenie az oktatási rendszerben. Ahhoz pedig, hogy a megfelelő szintű képzésben részt tudjon venni, kiegyensúlyozott családi háttérre, kielégítő ellátásra, megfelelő szintű lakhatásra van szükségre. Mindez azonban csak széleskörű társadalmi összefogással oldható meg. Ezért is van különös jelentősége az érintett tárcák közötti koordinált együttműködésnek.

És most nézzük meg, hogy hogyan alakult a roma oktatás tartalma az elmúlt 15 évben a jogszabályi változások tükrében. A roma gyermekek nevelése-oktatása magában foglalja a közoktatásnak mindazon szolgáltatásait, amelyek a minden tanulónak járó ellátáson felül biztosítottak az e kisebbséghez tartozó gyermekek és tanulók óvodai neveléséhez, iskolai oktatásához. Ennek egyik kiemelten fontos eleme, hogy 1991-től a mindenkori költségve-

tési törvény a kisebbségi neveléshez-oktatáshoz kiegészítő normatív támogatást biztosít. E kiegészítő normatíva rendeltetése a felzárkóztatás mellett a kisebbség önazonosságának erősítése, hagyományainak, kulturális értékeinek megismerése, fejlesztése, az iskolai esélyek biztosítása volt. Más kérdés, hogy tartalmi szabályozás és a megfelelő dokumentumok híján az iskolák jórésze az ún. „felzárkóztatásra” korlátozták e tevékenységüket.

A roma kisebbségi nevelés és oktatás szervezeti és tartalmi feltételei 1997-ben a nemzeti és etnikai kisebbség óvodai nevelésének illetve iskolai nevelésének-oktatásának irányelvét tartalmazó 32/1997. MKM rendelet kiadásával alakultak ki. E dokumentumok alapján az óvodában az iskolai életmódra való felkészítés mellett a roma gyermekek roma kulturális nevelésben részesülhettek. Az általános és a középiskolákban a roma kisebbségi oktatás keretében az abban részt vevő tanulók kötelező jelleggel roma népismeret oktatásban részesülhettek, valamint szülői igény szerint – meg kell hogy mondjam, hogy erőteljesen a személyi feltételek függvényében – tanulhatták a romák által beszélt nyelveket, a romanit és a beást. Emellett az iskolai teljesítményt fokozó-támogató felzárkóztató, tehetséggondozó, személyiségfejlesztő foglalkozáson vehették részt a roma tanulók. Ebben az időszakban a roma kisebbségi oktatásnak a tartalma az iskolai előmenetel komplex módon való támogatását írta elő, elnevezésében azonban egészen 1998-ig „felzárkóztató” oktatás maradt.

A roma kisebbségi nevelés-oktatás körül sok vita zajlott és zajlik napjainkban is. Tény azonban, hogy ma is számos óvodában, általános iskolában és jónéhány középfokú tanintézményben szerveznek roma kisebbségi nevelést illetve oktatást.

A roma kisebbségi oktatás szorosan összefügg a kisebbségi jogegyenlőség biztosításával. A hátrányos helyzetű tanulók iskolai előmenetelét segítő programok az érintett gyermekek társadalmi helyzetéből eredő hátrányok ellensúlyozását kell, hogy szolgálják, nemzeti, etnikai hovatartozásra való tekintet nélkül. Mivel e két feladat az érvényben lévő szabályzás szerint öszemosódott, számos probléma vetődött fel. Engedjék meg, hogy néhányat ismertessek Önökkel ezek közül.

A szabad iskolaválasztás jogából eredően a roma kisebbségi oktatásban való részvétel önkéntes. Így problémát jelentett, hogy az iskolai előmenetelt segítő programokból is kimaradtak mindazok a hátrányos helyzetű roma tanulók, akik élve e jogukkal, nem választották ezt az oktatási formát.

A másik problémát az jelentette, hogy a roma kisebbségi oktatáshoz rendelt kiegészítő normatív támogatás arra ösztönözhetett intézményfenn tartókat, hogy ebbe az oktatási formába azokat a tanulókat is besorolja, akik egyébként azt nem igényelnék, de hátrányos helyzetük miatt arra rászorulóknak.

A jogalkalmazás szempontjából az is aggályosnak tűnt, hogy a roma kisebbségi oktatás bevezetését az iskolafenntartók sok esetben összekötötték önálló roma osztályok szervezésével. Ezt számos kutatás megállapította, illetve az oktatás területén tevékenykedő civil szervezetek jelezték az oktatási tárca felé. E nézőpontok szerint a hatályos szabályozás a roma gyermekek iskolai szegregációjának egyik oka is lehetett.

A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa arra is felhívta az Oktatási Minisztérium figyelmét, hogy e szabályozás eredményeként szoros összefüggés keletkezhet a hátrányos helyzet és az etnikai hovatartozás között, amelynek eredményeképp a társadalmi és szakmai köztudatban kialakulhat az a szemlélet, hogy a felzárkóztatásra szoruló csoport csakis a roma kisebbséghez tartozókból kerülhet ki.

Mindezekre tekintettel szükségessé vált a roma kisebbségi nevelés és oktatás kereteit úgy szabályozni, hogy a többi hazai nemzeti kisebbséghez hasonlóan az kizárólag a roma kisebbségi kulturális és nyelvi nevelésre-oktatásra terjedjen ki. Ehhez a korábban már említett Irányelveket módosítani kellett. E szerint jelenleg a roma kisebbségi oktatásnak két kötelező eleme van: a roma népismeret oktatása valamint a romani illetve beás nyelv oktatása.

A roma kisebbségi oktatás biztosítja a roma tanulók számára a romák kulturális értékeinek megismerését, a történelméről, irodalmáról, képzőművészetéről, zenei és tánckultúrájáról, valamint hagyományairól szóló ismeretek oktatását. Biztosítja a romák helyzetéről, jogairól, szervezeteiről és intézményeiről szóló ismeretek oktatását. A pedagógia elemeivel segíti a romák integrációját. E program keretén belül a szülők igényei alapján lehetséges a romák által beszélt nyelvek oktatása is. A roma kisebbségi oktatásban kötelező a kisebbségi önismeret fejlesztése és a folyamatosan szervezett roma kulturális tevékenység. A roma népismeret oktatására az alsó tagozaton minimum évi 18 órát, a felső tagozaton pedig évi minimum 37 órát kell fordítani, függetlenül attól, hogy az ismeretanyag önálló tárgyként kerül oktatásra, vagy integráltan tanítják azt. A nyelvoktató oktatási formában a heti kötelező

órakeretből a romani illetve a beás nyelv oktatására legalább két tanórát kötelező fordítani, és lehetséges a nyelvi tanórák tömbösítése is.

Örömmel mondhatom el, hogy egyre inkább növekszik az érdeklődés a romani és beás nyelvek iskolai oktatása iránt. Az is örvendetes, hogy ma már mindkét nyelvből állami nyelvvizsgát tehetnek az arra vállalkozók. Az említettekkel összefüggésben sok feladat áll még az oktatási tárca előtt, hiszen tovább kell munkálkodni a roma kisebbségi nevelés és oktatás szakmai feltételeinek megteremtésében. A roma népismeret dokumentumai és az oktatáshoz használható tankönyvek is elkészültek. További erőfeszítéseket kell tenni azonban a romani és a beás nyelvi követelmények kiadása érdekében. Ennek függvényében pedig tovább kell lépni a nevelő-oktatómunka további feltételeinek és eszközeinek biztosításában. Örvendetes tény, hogy ma már egyre több felsőoktatási intézmény vállalkozik romológiai képzésre. Rendkívül fontos az is, hogy a gyakorló pedagógusok mindennapi munkájukat megkönnyítendő olyan szakmai ismeretekhez juthassanak, amelyek segítségével hatékonyabbá és eredményesebbé válhat a roma gyermekek óvodai nevelése, iskolai nevelése-oktatása. Ezt a célt szolgálta a minisztérium által meghirdetett pályázat, amelynek keretében olyan intézmények és szervezetek kaphattak támogatást, amelyek akkreditált romológiai tárgyú továbbképzési programokat indítottak a gyakorló pedagógusok számára. Azért csak akkreditált programokkal lehetett pályázni, mert ezek komoly szakmai ellenőrzésen mentek át, s tartalmazzák a minőségbiztosítási elemeket is. Évente kiírásra kerül a roma kisebbségi oktatással összefüggő kutatásokat támogató pályázat. Az idén e pályázat fókuszában a nyelvi képzést alapozó, azzal összefüggő kutatások álltak.

Sok kisebb és nagyobb eredmény könyvelhető el a roma kisebbségi oktatás területén, még több azonban a megoldásra váró feladat. Ez azonban valamennyi érintett résztvevő, az oktatásirányítás, pedagógusok, kisebbségi önkormányzatok, az oktatás területén működő civil szervezetek, szülők folyamatos párbeszédét igényli. Úgy gondolom, hogy ez a kétnapos konferencia is hatékonyan segítheti elő ezt az együttgondolkodást.

Figyelmüket megköszönöm, és további eredményes tanácskozást kívánok!

Pécs, 2005. december 8.

dr. Csonka Éva: A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája kiterjesztésének lehetőségei a romani és beás nyelvekre

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját (a továbbiakban: Karta) 1992. június 22-én fogadta el az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága. A dokumentumot 1992. november 5-én nyitották meg aláírásra. Ezen a napon 11 állam – köztük hazánk – írta alá.

A dokumentum a kisebbségi jogok védelme rendszerében sajátos helyet foglal el, mivel nem közvetlenül a kisebbségeket védi, hanem a védelemre szoruló nyelveket.

A Karta szerkezete a következő: a preambulumban és az első rész általános elveket fogalmaz meg, melyek egyrészt hivatkozások a korábban elfogadott emberi jogi dokumentumokra, másrészt utalások Európa soknyelvűségére, multikulturalizmusára.

A második rész a Karta céljainak megfogalmazását tartalmazza, valamint azon elveket, amelyeket minden csatlakozó államnak el kell fogadnia valamennyi, az adott ország területén beszélt regionális vagy kisebbségi nyelvre nézve.

A harmadik részben található az a vállalások (szám szerint 96), amelyek közül az egyes államok kijelölik az általuk teljesítésre elfogadott pontokat. A csatlakozó országok meghatározzák azon nyelvek körét is, amelyekkel kapcsolatosan a kiválasztott kötelezettségek teljesítését vállalják.

A Karta rendkívül rugalmas határokat állapít meg a csatlakozni kívánó államok számára, mivel eldönthetik, hogy a harmadik részben foglalt vállalásokat kiterjesztik-e az adott ország területén használatos valamennyi nyelvre, vagy csak a nyelvek egy bizonyos csoportjára. Ugyancsak eldöntheti a csatlakozni kívánó ország, hogy az ország egész területére kiterjeszti-e vállalásait, vagy csupán meghatározott régiókra érvényesíti azokat.

Az egyetlen megkötés az, hogy a vállalásnak úgy kell megtörténnie, hogy az adott állam a Karta III. részének rendelkezései közül legkevesebb 35 bekezdést vagy pontot jelöljön meg úgy, hogy abból három-három a 8. (Oktatásügy) és a 12. (Kulturális tevékenység és kulturális létesítmények) cikkből, egy-egy pedig a 9. (Igazságszolgáltatás), 10. (Közigazgatási hatóságok és közszolgálati szervek), 11. (Tömegtájékoztatási eszközök), és 13. (Gazdasági és társadalmi élet) cikkből kerüljön kiválasztásra.

A Nyelvi Karta elfogadásakor a csatlakozó államok vállalják, hogy háromévenként beszámolót készítenek vállalásaik teljesítéséről. A beszámoló tartalmát helyszíni látogatás során vizsgálja az ET szakértői bizottsága, amely tapasztalatairól írásos beszámolót készít. A két anyag alapján az ET Miniszteri Bizottsága ajánlásokat fogalmaz meg a beszámolót benyújtó részes állam hatóságai felé.

A Magyar Köztársaság a ratifikációval a Magyarországon élő horvát, német, román, szerb, szlovák és szlovén kisebbségek nyelvének védelmére tett vállalásokat. A vállalások jegyzékét az érintett szaktárcák készítették elő. A dokumentum kihirdetésére az 1999. évi LX. törvénnyel került sor. A Nyelvi Karta hatályba lépését követően – a dokumentum ellenőrzési rendszerének megfelelően – a Magyar Köztársaság immár három ízben készítette el beszámolóját vállalásainak teljesüléséről.

Az ET Miniszteri Bizottsága a mai napig az első két beszámolót (1999, 2002) fogadta el. Mindkét országjelentésünket követően ajánlásként fogalmazták meg a magyarországi roma nyelvek fokozott védelmének szükségességét, illetve annak vizsgálatát, kiterjeszthetők-e a Magyar Köztársaság vállalásai a hazánkban beszélt romani és beás nyelvekre.

A kormány a romák társadalmi integrációját elősegítő kormányzati programról, és az azzal összefüggő kormányzati intézkedésekről szóló 1021/2004. (III. 19.) számú Korm. határozat 62. pontja alapján a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal feladatául szabta, hogy vizsgálja meg, kiterjeszthetők-e a Nyelvi Kartához kötődő, az egyes nemzeti kisebbségek nyelveivel kapcsolatosan vállalt kötelezettségek a Magyarországon beszélt roma nyelvekre. A határozat értelmében amennyiben vállalásaink kiterjeszhetőnek bizonyulnak, akkor meg kell tenni az ezzel kapcsolatos szükséges lépéseket.

* * *

A jelenleg hatályos jogszabályi környezet azonos lehetőséget biztosít valamennyi hazánkban őshonosnak tekintett kisebbség anyanyelvének használatára és ápolására:

Az **Alkotmány** garantálja a kisebbségek anyanyelvének használatára, az anyanyelvű oktatásra, a saját nyelven való névhasználatra vonatkozó jogát.

A **nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény** egyéni, valamint kollektív kisebbségi jogokat biztosít a Magyarországon honos 13

kisebbségnek. A törvény külön fejezetben foglalkozik a kisebbségek nyelvi, oktatási és kulturális jogaival, biztosítja a saját nyelven való névhasználat jogát. Az oktatási és kulturális jogok kollektív jogokként való meghatározásával lehetővé teszi valamennyi kisebbség számára a saját oktatási rendszer, illetve kulturális élet megteremtését.

A kisebbségi törvény a kisebbségi közösségek jogai és a kisebbségi önkormányzatok feladatairól és hatásköreiről szóló fejezeteiben széles körben biztosít beleszólást a kisebbségi önkormányzatoknak az oktatás és a kultúra ügyeibe. A kisebbségi nyelv oktatási nyelvként való meghatározása mellett lehetővé teszi a kisebbségi önkormányzatok részére, hogy részt vegyenek a helyi kisebbségi oktatási intézmények feladatainak meghatározásában, az intézményvezető kinevezésében és az oktatási munka értékelésében.

A közoktatásról szóló törvény megalkotásával, illetve későbbi módosításaival megtörténtek a kisebbségi törvénnyel való összhang megteremtéséhez szükséges legalapvetőbb lépések. A közoktatási törvény – utalva a kisebbségi törvény vonatkozó fejezetére - kimondta, hogy az óvodai nevelés, az iskolai nevelés és oktatás, valamint a kollégiumi nevelés nyelve a magyar mellett a nemzeti és etnikai kisebbségek nyelve. Átvezetésre kerültek mindazok a kisebbségi törvényben megfogalmazott jogkörök, amelyekkel élve a kisebbségi önkormányzatok érdemben befolyásolhatják a kisebbségi oktatás fejlődését, tartalmi és formai kereteit.

A rádiózásról és a televíziózásról szóló törvény a közszolgálati média kötelező feladatává tette a kisebbségek kultúráját, életét bemutató műsorok készítését. A közszolgálati műsorszolgáltató köteles biztosítani a kisebbségek anyanyelvű tájékoztatását is.

A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló törvény az egész társadalom közös feladataként határozza meg a nemzeti és etnikai kisebbségi kulturális hagyományok megőrzését, méltó folytatását, a közösségi és egyéni művelődés személyi, szellemi, gazdasági feltételeinek javítását, a polgárok életminőségét javító, értékhordozó tevékenységek, valamint az ezek megvalósulására létrejött intézmények és szervezetek működésének elősegítését.

Az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1988. évi 17. törvényerejű rendelet módosításáról szóló törvény éppen a Nyelvi Kartában tett vállalásokkal összefüggésben pontosította a kisebbségi névviselés, névváltoztatás szabályait, továbbá lehetővé tette, hogy a házasság a kisebbségek nyelvén is megköthető legyen.

A gazdasági reklámok és az üzletfeliratok, továbbá egyes közérdekű közlemények magyar nyelvű közzétételéről szóló törvény rendelkezései előírják, hogy a gazdasági reklám célú feliratokban és üzletfeliratokban, valamint a közérdekű közleményekben kötelező megjeleníteni a magyar nyelvet adott esetben úgy, hogy az idegen nyelvű felirat, tartalom mellett azonos terjedelemben és azonos szöveggel megjelenik magyar nyelven is a reklám, illetve a felirat.

A jogszabály egyetlen kivételt ismer ez alól az általános kötelezettség alól. A törvény 6.§-ának (4) bekezdése szerint „Az e törvényben meghatározott követelmények nem érintik a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény 42. §-ában meghatározott kisebbségi nyelven megjelenített gazdasági reklámokat és feliratokat azokon a településeken, ahol az érintett anyanyelvű kisebbségnek kisebbségi önkormányzata működik.”

2003. július 1-jén lépett hatályba az új **büntetőeljárásról** szóló törvény, amely összhangot teremtett a büntetőeljárás rendje és a Nyelvi Karta rendelkezései között. A 9.§ (2) bekezdése szerint „a büntetőeljárásban mind szóban, mind írásban mindenki az anyanyelvét, törvénnyel kihirdetett nemzetközi szerződés alapján, az abban meghatározott körben regionális vagy kisebbségi nyelvét, vagy – ha a magyar nyelvet nem ismeri – az általa ismertként megjelölt más nyelvet használhatja”.

A **polgári perrendtartásról szóló törvény** kimondja, hogy egyrészről „a bírósági eljárás nyelve a magyar. A magyar nyelv nem tudása miatt senkit hátrány nem érhet.”, másrészt azt is tartalmazza, hogy „a bírósági eljárásban – nemzetközi egyezményben meghatározott körben – mindenki jogosult anyanyelvét, regionális vagy kisebbségi nyelvét használni.” Ilyen esetekben „a bíróság köteles tolmácsot alkalmazni (...)”.

Külön szakaszok szólnak a kisebbségi nyelvhasználati jogokról a **közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól** szóló törvényben. Kiemelésre érdemes azon rendelkezés, amely értelmében a kisebbségi települési önkormányzat képviselő-testülete rendeletében, valamint az országos kisebbségi önkormányzat testülete meghatározhatja a hatáskörébe tartozó hatósági eljárás magyar nyelv melletti hivatalos nyelvét.

A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal a roma nyelvekkel kapcsolatos lehetőségek áttekintése érdekében 2004. májusában egyeztetést kezdeményezett az érintett minisztériumok szakembereinek bevonásával. Az előterjesztést kidolgozó szakértők egyértelműen azon az állásponton voltak, hogy a korábban hat nemzeti kisebbség vonatkozásában tett vállalások minden egyéb megfontolás nélkül kiterjeszthetők a roma nyelvekre is.

Egyetértés volt abban is, hogy a kiterjesztés kulcseleme az oktatás.

A nemzeti és etnikai kisebbségek kisebbségi óvodai nevelésének irányelve, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek oktatásának irányelve lehetővé teszi a roma gyermekek számára anyanyelvi, vagy anyanyelvű óvodai nevelés/iskolai oktatás biztosítását. A cigány kisebbségi óvodai nevelés megvalósulhat a kisebbség nyelvén, két nyelven, vagy magyar nyelven. A cigány kisebbségi óvodai nevelés keretében az óvoda nevelési programja tartalmazza a roma kultúra, művészetek és hagyományok értékeit. A tevékenységi formákban hangsúlyos szerepet kapnak a roma játékok, mesék, dalok. Az óvodáskor végére elérendő célként szerepel, hogy a gyermekben alakuljon ki pozitív érzelmi viszony a kisebbség kultúrája és nyelve iránt.

A cigány kisebbségi óvodai nevelést – hasonlóan a többi kisebbség óvodai neveléséhez – legalább nyolc szülőnek kell kezdeményeznie. Információink szerint jelenleg a cigány nyelvi neveléssel mindössze két intézményben – egy romani és egy beás nyelven is nevelő óvodában – foglalkoznak, azaz a közösségi igény csak kevésbé jelenik meg.

A cigány kisebbségi általános- és középiskolai oktatásnak nem kötelező eleme a nyelvoktatás, ám a szülők igénye alapján az intézmény fenntartójának meg kell az oktatást szerveznie, ha azt legalább nyolc szülő kezdeményezi. 2003 óta a költségvetési törvényben önálló támogatási célként jelent meg a roma nyelvoktatás. A cigány nyelvoktatás bevezetésének megkönnyítése érdekében, és tekintettel a pedagógusképzés hiányára, a romani vagy beás nyelvet elegendő heti két órában oktatni. Arra is lehetőséget nyújt a jogszabály, hogy az oktatást „tömbösítve”, heti átlag két órának megfelelő óraszámban a tanév egy bizonyos szakaszában szervezzék meg.

A továbblépés feltétele, hogy mind a beás, mind pedig a romani nyelvre elkészüljenek, illetve kihirdetésre kerüljenek az oktatás részletes követelményei. (Információink szerint a szakemberek mindkét nyelvre kidolgozták és benyújtották a kért követelményeket az Oktatási Minisztériumnak, ám

azóta a megjelentetés érdekében nem történt konkrét lépés.). Ugyanakkor a kisebbségi oktatás irányelvében kidolgozott, valamennyi kisebbségi oktatásra vonatkozó anyanyelv (az adott kisebbség nyelve) és irodalom közös általános fejlesztési követelményei alapján mód van arra, hogy az érdeklődő iskolák kidolgozzák helyi tantervüket és bevezessék a cigány nyelvek oktatását, amennyiben erre szülői igény van.

Fontos tény, hogy a nehézségek ellenére mindkét cigány nyelvet oktatják néhány általános- és középiskolában. Ezekben általában helyben, többnyire az Oktatási Minisztérium támogatásával kidolgozott taneszközök segítségével tanítanak, a pedagógusok pedig jobb esetben – a közoktatási törvény rendelkezéseinek megfelelően – felsőfokú „C” típusú állami nyelvvizsgával rendelkeznek.

A felsőfokú képzés alapvető hiányossága, hogy jelenleg nem létezik roma nyelvtanár-képzés. Több felsőoktatási intézmény a romológiai képzés keretében oktatja valamelyik cigány nyelvet, ami a képzés kötelező eleme is lehet. Mindkét nyelvből tehető államilag elismert nyelvvizsga, ami a közoktatás szempontjából a fentebb említett rendelkezés miatt döntő fontosságú. Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól, hogy egy felsőfokú nyelvvizsgával rendelkező, akár romológia szakot végzett szakember sem tekinthető azonos képzettségű pedagógusnak egy tanárképzőn nyelvszakon végzett tanárral.

A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal felmérést készítettett a beás és a romani nyelv oktatásának jelenlegi állapotáról. Az elkészült szakértői anyagok mindkét nyelv vonatkozásában visszaigazolták azt, hogy ahol arra valós igény mutatkozik – igaz nagy nehézségek árán –, de biztosítható a két nyelv oktatása. Ugyanakkor mindkét szakértői anyag hangsúlyozza a fokozott állami szerepvállalás fontosságát, elsősorban a pedagógusképzés és a tankönyvfejlesztés vonatkozásában.

* * *

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájában foglalt vállalásaink romani és beás nyelvre történő kiterjesztésének elvileg tehát nincs akadály, ugyanakkor fontos lenne néhány további szempont mérlegelése.

A Magyar Köztársaság Nyelvi Kartához történő csatlakozásának előkészítése egybeesett a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény előkészítésének időszakával. Éppen ezért a hazánk által összeállított vállalássor jórészt egybecseng a kisebbségi törvényben megfogalmazott kisebbségi nyelvi jogokkal.

A Nyelvi Karta egyik alapvető tétele a régióban történő gondolkodás. Hazánk második beszámolójára összeállított, ET Miniszteri Bizottsági ajánlások egyike éppen azt célozza, hogy Magyarország határozza meg azokat a földrajzi területeket, amelyeken a kisebbségi nyelvet beszélők száma indokoltá teszi a 9. és 10. cikk tényleges megvalósítását.

Éppen ezért a kiterjesztést célszerű volna összekötni annak átgondolásával, van-e realitása Magyarország vonatkozásában a kisebbségi nyelvek használatát ténylegesen, és nem csupán törvényben megfogalmazott lehetőségként biztosítani képes régiók kialakításának. Amennyiben a válasz igen, úgy a romani és beás nyelvhez kapcsolódó vállalások esetében is célszerű meghatározni az érintett régiókat.

Valószínűleg nem véletlen, hogy a kisebbségi törvény egységes kisebbségkezelésétől eltérően a Nyelvi Kartához történt csatlakozáskor a Magyar Köztársaság éppen annak a hat kisebbségnek a nyelvével kapcsolatosan tett vállalásokat, amelyeknek a korábbi évtizedek során még fennmaradt bizonyos oktatási, kulturális intézményhálózata. Egyrészt ezek az intézmények behatárolhatták (volna) azokat a régiókat, ahol egy-egy kisebbség jelentősebb arányban van jelen, másrészt rájuk támaszkodva könnyebb volt megvalósítani a vállalásokat.

Éppen ezért fontos lenne, hogy a kiterjesztést megelőzően elkészüljön a magyarországi roma intézmények listája. Készüljön leltár azokról az oktatási intézményekről, amelyekben a romani vagy beás nyelvet ma oktatják. Ugyanígy fel kell mérni, melyek azok a kulturális intézmények, közösségi házak, könyvtárak, egyéb közgyűjtemények stb., amelyek már ma is nyújtanak bizonyos szolgáltatásokat romáknak, esetlegesen akár valamely roma nyelven. Ezek az intézmények segíthetnek a kiterjesztést követő tájékoztatásban, illetve a roma nyelvek használata iránti igény felmérésében.

A roma nyelvek fejlesztése, használatuk lehetővé tételében elengedhetetlenek bizonyos állami (kormányzati) intézkedések. Ezek megtétele során célszerű a fokozatosságot szem előtt tartani, valamint bizonyos kiemelt területekre megfelelő forrásokat is biztosítani.

Az egyik ilyen kiemelt terület mindenképpen a felsőoktatás. Ezen belül meg kell találni azokat a szakembereket, akik képesek kidolgozni a romani és beás nyelv tanár szak akkreditációjához szükséges anyagokat, valamint akik ez akkreditációt követően taníthatnak majd. Az akkreditációs dokumentáció kidolgoztatására vélhetően az OM költségvetésében szükséges forrást biztosítani.

A felsőoktatásnak egy másik központi kezdeményezést igénylő területe a romani és beás nyelvet már most is felsőfokon ismerők számára lehetőséget teremteni a fordító, illetve tolmácsképzésbe való bekapcsolódásra. Nyilvánvalóan itt is központi finanszírozást igényel az akkreditált program kidolgoztatása és a megfelelő, a képzést folytatni kívánó intézmény kijelölése.

Az oktatás egy másik, szintén központi támogatást igénylő része a cigány nyelvű óvodai nevelés, illetőleg a cigány nyelvoktatás, különösen az első négy osztályban. Fontos, és kiemelt forrásokat igényel, hogy mielőbb elkészüljenek a cigány nyelvi nevelést segítő színes óvodai szemléltetőeszközök, illetve az általános iskola alsó tagozatában használható, az iskolákba mielőbb eljuttatható nyelvtankönyvek, szemléltető eszközök. Ezek részben már egyes iskolákban adottak, a sokszorosítás és terjesztés jogának megvásárlása igényelhet központi forrást.

Angyal Magdolna: Megismerni, megérteni, elfogadni, segíteni

(Cigány népismeret, mint kapcsolódó ismeretanyag
a PTE EFK Védőnő Szakán)

Ezen a konferencián e választott témám kissé kakukktojásnak számít a többi előadás között, mert én az egészségügyi szakdolgozók és ezen belül is a védőnők főiskolai képzésével foglalkozom.

A védőnő az egészségügyben dolgozók közül az egyetlen, aki rendszeresen belép (beléphet) a családok otthonába. A védőnő munkájában lényeges tényező a szociális érzékenység, az asszertív magatartás, az együttműködés és az empátia, – ehhez azonban előzetes ismeretanyagra is szüksége van. Ez a cél vezérelte a PTE EFK Védőnőképző Szak oktatóit, hogy 2003-ban bevezessék a magyarországi cigánysággal kapcsolatos ismeretek oktatását. Magam ezért nem érzem tehát a sorból kilógónak a mai előadások között ennek a témának a rövid átbeszélését.

A könnyebb érthetőség érdekében egy-két mondatban bemutatnám a védőnői szolgálat küldetését és létjogosultságát.

Magyarországon a XIX. század posztfeudális viszonyainak következtében sokáig uralgó volt az általános tudatlanság, mely jórészt hiedelmekre és babonákra épült. A szociális intézkedések és a felvilágosító munka égető szükségé váltak a XX. század elejére.

1915-ben alakult meg az első védőnői szolgálat, az Országos Stefánia Szövetség. 1917-ben kelt az a belügyminiszteri rendelet, mely az anya- és csecsemővédelem megszervezését állami feladatként kezelte és a védőnőkre alapozta. E rendelet határozott a védőnők képzéséről is. A képzés az évtizedek alatt jelentősen változott. 1975-től emelkedett 3 évre és főiskolai rangra a képzés. Ennek oka az volt, hogy a gyógyító-megelőző ellátásban szükségessé vált a magasan képzett, önállóan dolgozó szakemberek tevékenysége. 1993-tól az egészségügyi főiskolai képzést négy évre emelték. 2004. szeptemberétől egyetemi szinten folytatódott a védőnőképzés a Pécsi Tudományegyetemen.

A védőnők alapvető feladatköre az elmúlt 90 év alatt alapjaiban nem változott.

A védőnői szolgálat feladatai:

- a várandós anyák, csecsemők, kisgyermek, védelme és gondozása,

- ifjúságvédelem,
- egészségnevelés,
- szűrővizsgálatok elvégzése,
- védőoltások megszervezése (Magyarországon ma a 98%-os átoltottság kiemelkedő mutatónak számít az Európai országok között, ami a védőnők munkájának is köszönhető),
- tanácsadás, lelki elsősegély,
- betegségek esetén az állapotromlás megelőzése,
- szociális tevékenység.

Még ma is – akárcsak 90 évvel ezelőtt –, a védőnő három komoly veszélyfaktorról számol. (Ezek mértéke és aránya változhat az ország különböző tájegységein.)

Az első a szegénység, hiszen a rendszerváltás kedvezőtlen hatásai elsősorban a sokgyermekes és alulképzett családokat érintik (munkanélküliség, alacsony jövedelem, stb.)

A második veszélyfaktorként a betegség tekinthető. Világjárványok ugyan nem tizedelik a lakosságot, de jelentősen emelkedik az egyes krónikus betegségekben szenvedők száma, ez szorosan összefüggésbe hozható az egészségtelen életmóddal, a káros szenvedélyekkel, a nem megfelelő egészségmagatartással.

Végül a tudatlanságot kell megemlíteni, melynek oka az aluliskolázottságból fakadó egészségkultúra alacsony szintje.

A mai kor védőnője is naponta folytat harcot, ám azt az egészségnevelés és egészségfejlesztés mind korszerűbb módszereivel teheti meg.

Mint említettem a védőnők képzése az elmúlt évtizedekben változott, amely tematikájában és képzési idejében folyamatosan követte a kor igényeit és a társszakmák fejlődését. 2002-ben a kreditrendszer bevezetésével a védőnői szakon is átalakult és bővült az oktatott tárgyak száma és tematikája. Az oktatók felismerték, hogy a képzésben nagyobb hangsúlyt kell fordítani a hátrányos helyzetű, veszélyeztetett, ill. a többségi társadalomtól eltérő kultúrájú családok gondozásának megismertetésére, és be kell mutatni a legnagyobb hazai kisebbség, a cigányság sajátos kultúrájából és történelméből fakadó és a többségi társadalom normáitól eltérő szokásaikat. A romológia tudományának egyes elemeit bizonyos tantárgyak tematikája a moduláris oktatási rendszerben is érintette (pl. a „Hátrányos helyzet pedagógiája”, „Szociológia”, „Védőnői módszertan”, „Szakmódszertan”, stb.).

A 2002–2003-as tanévtől bevezetett kredit-rendszerű képzésben jelent meg először különálló kurzusként „*A cigány kisebbség története és kultúrája*” kötelezően választandó tárgyként 10 óra elmélettel és 10 óra gyakorlattal a 2. évfolyam II. félévében. A kurzus gyakorlati jeggyel zárul, és 2 kreditpontot ér.

Az elméleti órák keretében a hallgatók a cigány kisebbség eredetével, történetével, népcsoportjaival, életmódjával, a cigányságról szóló kutatásokkal ismerkedtek meg. A gyakorlatok keretében pécsi intézményeket is látogattunk: Gandhi Alapítványi Gimnáziumot, Khetanipe Egyesületet, Erdős Kamill Cigány Múzeumot, a Frankel Leó Utcai Bölcsődében működő cigány játszóházat, valamint megtekintettük a „Roma Holokauszt” emlékművet.

Eddig két évfolyam hallgatói teljesítették a kurzust. Ez 41 főt jelent, akik a kurzus végeztével készített „feed-back” kitöltésekor figyelemreméltó módon jelezték vissza az új ismeretek szükségességét. Az előadásokat ötös skálán értékelték (tartalom, módszer, stílus, figyelemfelkeltés, hatékonyság, stb.), melyet átlagoltam. A 29-ből 3 pontot szeretnék kiemelni:

- új információ tartalom – 4,75 pont,
- a leendő védőnöi tevékenység szempontjából megítélt hasznosság – 4,76 pont,
- a kurzus érdekességét a hallgatók 4,4 pontra értékelték.

Megjegyzem a hallgatók által névtelenül készített „feed-back” szöveges részében csupa pozitív észrevételt olvashattam. Néhányat kiemelnék:

„Nem gondoltam volna, hogy ennyire érdekes a cigányság kultúrája. Most kezd világossá válni számomra sok minden ezzel a népcsoporttal kapcsolatban.”

„Úgy érzem, ez a kurzus nagyon hasznos volt, sok érdekes dolgot tanultam, amit fel szeretnék használni majd munkám során. Sok kérdésben másként gondolkodom a cigányságról.”

„Sok olyan dolgot hallottam, amit még nem tudtam erről a népcsoportról. Úgy érzem, hogy ebben a félévben ez volt hozzám legközelebb álló tantárgy, mert majd védőnöi munkám során biztosan tudom használni az itt szerzett ismereteket.”

„Nagyon tetszett a kurzus, sok új ismereteket szereztem. Mikor felvettük ezt a tantárgyat, egy kicsit mérges voltam, hogy miért kell ilyen témát nekünk tanulni – ez az érzés talán az előítéletességem miatt volt. Egyre több

alkalommal fordulnak elő olyan kérdések, témák, amire e tárgy segítségével válaszolni tudok. Nagyon érdekesek voltak az órák és az intézetlátogatások. Köszönjük, hogy felvehettük ezt a kurzust.”

„Nagyon érdekesek voltak az előadások, és a gyakorlat is tetszett. Amit én hiányoltam, hogy nem beszéltünk arról, miként kell másképpen gondoznia a cigány családokat. Örülök, hogy betekintést nyerhettem a cigányság kultúrájába. Bizonyos dolgokat már jobban megérték.”

A kurzus sikerességén felbuzdulva a szak oktatói a védőnőképzés utolsó félévének átalakításakor egy újabb tantárgyelemet vezettek be: „*Cigány családok védőnői gondozása*” címmel, melynek indítása a 2005–2006-os tanév II. félévében kerül sor – szintén 10 óra elmélettel és 10 óra gyakorlattal. Ekkora már a hallgatók befejezik a 15 hetes területi védőnői gyakorlatot, és tapasztalatokkal visszatérve hozzák magukkal a családlátogatások alkalmával szerzett ismereteiket, és eseteik elemezésére is sor kerül.

A téma iránti növekvő érdeklődést mutatja az is, hogy a védőnőhallgatók közül egyre többen választják szakdolgozatuk témájául a cigány és roma közösségek vizsgálatát, kutatásokban vesznek részt területi gyakorlataik során. (pl.: „Cigány csecsemők táplálási sajátosságai”), vállalkoznak hátrányos helyzetű gyerekek oktatását is felvállaló iskola egészségnapjának lebonyolításában, ahol jelentős számú cigány kisebbség is tanul.

A felmérésből kitűnik, hogy jó úton jártunk, és járunk az új tantárgy bevezetésekor, ill. majdani bevezetésekor.

Jelenleg is folyó vizsgálatom célja a képzésbe beépített tantárgy(ak) szükségessége, a védőnőhallgatóknak a cigánysággal kapcsolatos ismereteinek felmérése, és nem az előítéletek meglétének vizsgálata volt.

Az előítéletek csökkentésének azzal kell elkezdődnie, hogy megfelelő ismereteket, tudást és ezen felül szemléletet adunk át a hallgatóknak. A megszerzett tudás csak iránytű, amely nem kézzelfogható, a szemlélet az, ami formál, esetleg változtat. Ebből következik előadásom címe is. Az első lépcsőfok a megismerés és a megértés, amit az oktatásnak kell felvállalnia. A második fok az elfogadás, amit a területi védőnői gyakorlatok alatt már elkezd a védőnőhallgató, és az utolsó lépcső az elfogadás, ami gyakorló védőnőként fejeződik be, és végül a segítség ennek következtében belső indításból fakad majd.

Köztudott, hogy jövő év szeptemberétől elindul az ún. „bolognai folyamat”. Az „Egészségügyi gondozás és prevenció” alapszak BSc képzésében

is megtalálhatók lesznek ezek a kurzusok, sőt itt már óraszámemelés is történt. A kidolgozás alatt lévő MSc képzésbe is tervezzük a hátrányos helyzetű cigány családokkal kapcsolatos ismeretek átadását „Cigány családok egészségmagatartása és egészségkultúrája” címmel, amely nagymértékben alapoz az MSc képzésben elsajátított „Egészségfejlesztés” tantárgyra.

Az egyetemi szintű védőnőképzés célja többek között olyan egyetemi végzettséggel rendelkező egészségfejlesztő védőnők képzése, akik oktatási tevékenységük során vagy kutatási témájuk tárgyaként szívesen vállalnak részt a szegény sorsú cigány családok egészségkultúrájának fejlesztésében.

Összefoglalva elmondhatom, hogy a cigányság történetével, kultúrájával, családgondozásával és majdan az egészségkultúrájával foglalkozó tantárgycsoport egy felmenő rendszerben oktatott, igen fontos ismeretanyag, aminek elsajátítása nélkül nem lenne teljes a védőnők képzése.

A védőnői szolgálat és képzés rövid ismertetésének befejezéseként álljon itt egy – ma is időszerűnek érezhető – idézet a Stefánia Szövetség 1930-ban megjelent, anyáknak szóló kiadványából:

„A védőnő az anyák segítőtársa, legszebb, de talán legnehezebb feladatuk teljesítésében... Védi, neveli, segíti az anyát, aki a szíve alatt hordozza magzatát... Azt akarja, hogy az a környezet, melyben a féltett kis virágszál növekedik, a lakás, az udvar tiszta, napfényes és egészséges legyen, mert különben a virág fonnyad, elveszíti színét, s idő előtt elhullajtja szirmait... (A védőnő) azt akarja, hogy minden anya örüljön anyaságának, s minden csecsemő megmentessék az egészséges életnek, mert csak így nőhet fel egy gazdagabb, nemesebb, egészségesebb gyermeknemzedék, támaszul a jelennek, alapul a nagy magyar jövő újabb ezredévének...”

Benye János: A gettósodás folyamata Tatabányán

Tatabánya Mésztelep-Hatostelepi városrész

Tatabánya város Komárom-Esztergom megye székhelye, megyei jogú város, a Gerecse és a Vértes hegység között terül el.

A város helyzetét meghatározza földrajzi helyzete, mely vonalas, hossza elnyúlóan (kb. 11 km hosszú) fekszik. A természetföldrajzi adottságok (völgybeli vonalas elhelyezkedés) a település szerkezetét előre meghatározták, hiszen a várossá válás a 4 település: Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya községek egyesüléséből jött létre. A város teljes mértékben még ma is magán viseli ennek nyomait, hiszen a többközpontúság, ill. a város teljes „egybeépülése” a mai napig nem történt meg. Így nem csoda, hogy a városfejlesztési elképzelések, tervek ennek nagy szerepet szántak, ezzel is elősegítve az egységesebb városkép kialakítását. A 4 alapító község, illetve a köréjük csoportosuló alközpontok még mindig őrzik viszonylagos önállóságukat, funkcióbeli különbségüket. (pl.: Bánhida családi házas és köré szerveződő lakótelepes beépítettségű, Felsőgalla kizárólag kertés családi házas terület, Tatabánya-Újváros szinte kizárólag lakótelepes övezet)

A város vezetése a központok és alközpontok közötti peremkerületek, egybeépítését irányozta elő, de ez több évtized után sem jött teljes egészében létre. Így a központok közötti beépítetlen ún. „zöld mezős” területek fejlesztését többféle módon igyekeznek megoldani.

Ennek egyik formája a peremkerületeken az ipari tevékenységhez kapcsolódik tartalék területek formájában: üzemek, gyárak jövőbeli beépítésével, az ipari park területének növelésével.

A másik megoldás a lakóparkok, családi házas területek kialakítása nagymértékű zöld területek, park létrehozásával, illetve a hozzájuk kapcsolódó kereskedelmi és szórakoztató központok megtervezésével és kialakításával, nagymértékű magántőkét bevonva a fejlesztésbe. A város vonalas szerkezetének természetesen hatása van a közlekedés fejlesztésére is, hiszen ugyanúgy, mint a lakóterületek elhelyezkedése, itt is elsősorban a hosszanti vonalas szerkezetet építették ki, s a keresztirányú kapcsolatok kialakítása volt a fő cél. Ezt a célt a város vezetése többnyire önerőből, illetve állami pályázati pénzekből finanszírozta. Ennek legfontosabb állomásai az úthálózat korszerűsítése, felújítása, illetve az összekötő és elkerülő utak megépítése volt.

Fejlesztési célként megfogalmazott az a befektetői és önkormányzati igény, hogy a város déli területén, az M-1 autópályánál leágazást volna célszerű kialakítani Nagyegyháza térségében. Ennek megvalósítása érdekében állami erőforrást, illetve részben önkormányzati pénzeket vennének igénybe.

Tatabánya olyan épített és természeti értékekkel rendelkezik, melynek stratégiai jellegű kihasználása nem megfelelő formában kerül érvényesítésre. A jövőbeli fejlesztési elképzelések és tervek éppen azt célozzák meg, hogy e lehetőségeket intenzívebben használják ki, mutassák be különböző kiadványok, marketing eszközök segítségével (pl.: könyvek, CD, video, film, kiállításokon való részvétel), ezáltal is segítve, hogy eloszlassák, illetve megváltoztassák a városról kialakult negatív képet. Ehhez kapcsolódóan az önkormányzat településfejlesztési tervezetében olyan célokat fogalmazott meg, melyek a természeti és épített környezeti értékeket az idegenforgalom fejlesztésének szolgálatába állítsák. E tekintetben még sok a tennivaló, hiszen Tatabánya városa nagyságához és térségi központ szerepköréhez képest kevés megfelelő szálláshellyel, szórakoztató központtal, illetve megfelelő minőségű vendéglátó-ipari egységekkel rendelkezik. Itt elsősorban a magánjellegű tőke bevonását tervezi a város vezetése a megvalósítás érdekében, a megfelelő adó- és egyéb támogatási eszközökkel.

A város közművekkel való ellátottsága (víz, villany, csatorna, gáz, elektronikus műsorszórás, távközlés, stb.) kifejezetten jónak mondható. A víz és villanyszolgáltatás kiépítettsége közel 100%-os, a jövőbeli „tartalék” lakó- és ipari övezetekben is megkezdődtek a közművesítési munkálatok. A város csatornázottsága eléri a 95%-ot, a cél a teljes központi csatornázottság.

Gondot jelent a perem kerületek, illetve a szétszórta elhelyezkedő kiskertes családi házas övezetek bekapcsolása a központi közműbe. (pl. Panoráma út környéke) A gázszolgáltatás fő gerincvonalát kiépítették, a hozzákapcsolódó mellékvezetékek főleg a családi házas részeken valósultak meg. Az erőművek közül a jövőben a Bánhidai erőmű és az Óvárosi erőmű gáz üzemelésre áll át. Az elektronikus műsorszórás tekintetében a lefedettség 98,5 %-os körüli, ezért jelentősebb fejlesztést nem tervez az Antenna Hungária Rt. A távközlésben valamennyi szolgáltató jelen van (T-Mobil, Pannon, Vodafon, MATÁV, stb.) a térségben, jelentősebb fejlesztést, kapacitásnövelést csak a MATÁV tervez az előzetesen felmért igények alapján, ami kb. 4500 új állomás bekötését jelenti az elkövetkező években. A gazda-

ságfejlesztési tevékenységet a város vezetése önként vállalt tevékenységének tekinti, s már 1996-ban elhatározta az önkormányzat, hogy ezt a feladatát egy gazdaságfejlesztő stratégia kidolgozásával valósítja meg. Ezt a stratégiát megelőzte az ún. „Canada-Tatabánya” néven ismertté vált tanácsadó program, mely a kanadai kormány anyagai és szakértői segítségével valósult meg. A tevékenység az önkormányzati munka átvilágítására, korszerűsítésére, valamint gazdaságfejlesztési tanácsadásra, a lehetőségek optimális kihasználásra vonatkozott.

Ezt követte 1997-től kezdődően a gazdaságfejlesztési stratégiai terv, mely 3–5 éves időtartamokra határozza meg a feladatokat és a célkitűzéseket. Jelenleg Tatabánya ismét egy tanácsadó programban vesz részt. A CITIES OF CHANGE program egy önfejlesztő tapasztalatcserén alapuló többszereplős tréning, amelyben a résztvevő városok egymás példáin a Világbank és a Bertelsman Alapítvány hatékony tanácsadói szerepvállalásával fejlesztik tudásukat, bővítik ismereteiket.

A felsorolt pozitív változásokhoz azonban kapcsolódik egy olyan folyamat is, amely szégyenfoltként települ a városra. Ez pedig nem más, mint a gettószódás folyamata, melyeknek napjainkban is szemtanúi vagyunk Tatabánya város Mésztelep és Hatostelep városrészeiben. A folyamat elindulása hosszú évtizedekre visszavezethető, hiszen e két település már kialakulása pillanatában magán viselte az elkülönülést, mégpedig jól körülhatárolható társadalmi csoportra vonatkozóan. A településrészekben felépített munkáskolóniák ugyanis kétkezi, fizikai munkát végző emberek számára készültek, az akkori kor lakhatási körülményeihez képest magasabb színvonalat biztosítva az ott élőknek (villanyszolgáltatás, vezetékes ivóvíz, részleges csatornázás, burkolt, szilárd közutak, stb.). Mindezek ellenére a társadalmi presztízse a térségnek szinte csak a felépülését követő néhány évre biztosította az elismerést.

A környező falvak lakosainak életkörülményeihez képest itt jóval színvonalasabb volt a lakhatás, ill. a szociális intézmények megléte is rangot adott a telepnek. A társadalmi megítélés változása az 1960-as években kezdődött, akkor indult meg a területről az elvándorlás más frekvenciáltabb városrészekbe (Újvárosba, Dózsakertbe), s ekkor kezdődött meg a városközpont áthelyeződése is, mely magával vonta a település folyamatát. Az addigi alközponti szerepe a városrészeknek kezdett elsorvadni, a közintézmények központjait más városrészekbe helyezték át, s egyedül a munkalehetőség maradt helyben. Az addig lakó- illetve termelőövezetként funkcionáló vá-

rosrész lakhatási vonzerejét kezdte elveszíteni. Az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a nagy üzemek, gyárak bezárása végleg megpecsételte a városrész sorsát. Most már a munkalehetőség is megszűnt a Mésztelepen és Hatostelepen lakóknak. Mindkét vonzó funkcióját elveszítette a településrész. Demográfiaileg megkezdődött a telep lakosainak a teljes kicserélődése. Erre az időszakra már csak azok a tősgyökeres telepiek maradtak, akik vagy nem tudtak, vagy nem akarták elhagyni otthonaikat. A tehetősebbek, a fiatalok, ill. a más munkalehetőséget kapók a város más településrészeiben találtak otthonra. Mésztelep és Hatostelep lakossága kicserélődött, előregegett, s jelentőssé vált az ország más részeiből betelepülő cigány lakosság megjelenése is, mely még jobban felgyorsította a gettósodás folyamatát. A telep fizikai romlása is az 1980-as évek elejéhez köthető. Ettől kezdve jelentős beruházás, állagmegóvás, fejlesztés nem volt Mésztelep és Hatostelep területén. Szó szerint az enyészeté lett az egykor virágzó településrész.

Összefoglalva elmondható, hogy az egykor magasabb társadalmi presztizsű Mésztelep és Hatostelep elveszítette minden vonzerejét (jobb lakáskörülmények, ipari, termelő munkahelyek). Az elvándorlással, illetve az ezzel egyidőben zajló betelepüléssel, az előregegdő lakossággal, a roma lakosság számának ugrásszerű megnövekedésével olyan negatív társadalmi folyamatok gyűjtőhelye lett a településrész (megélhetési bűnözés, munkanélküliek magas száma, prostitúció, szervezett bűnözés), amely egyértelműen a gettósodás irányába vitte a városrészt. Mésztelep és Hatostelep így vált szegények, munkanélküliek, a romák és a társadalom periférijára szorult emberek gyűjtőhelyévé. A telep még jó néhány évig megmarad mai formájában, hiszen egyelőre nincs pénz a megszüntetésére, az ott élőknek az önkormányzat források híján nem képes emberibb otthont biztosítani, így még sokáig megmarad Tatabánya kettős arculata: a jól prosperáló városrészek és ennek árnyékában a nyomortelep.

1. Várossá válás a gazdasági tevékenység tükrében

Tatabánya 1947-ben négy község – Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla és Tatabánya – egyesülésével vált várossá, majd 1950-től a megyeszékhely lett. 1991-től pedig megyei jogú városi rangot kapott. A város területén már az őskortól kezdve éltek emberek, a Gerecse hegység Szelim-barlangjában, mely az ősember szálláshelyéül szolgált. A neolitikum embere is szívesen használta ezt a helyet, valamint Dózsakert területéről is előkerültek hasonló leletek. A bronzkor nyomait az Által-ér partján talált településrészlet bizo-

nyítja. A kelták nyomait az i.e. IV. századból a város területén is megtalálták. Őket a rómaiak követték az i.sz. végén Bánhidán, amely ekkor került római uralom alá.

A legtöbb régészeti lelet azonban az avar korból származik: különböző eszközök, település- és temetőrészletek kerültek feltárássra. Az avarok e területet a VII. sz. elejétől a IX. sz-ig folyamatosan használták. Honfoglalás korabeli település nyomait Bánhidán tárták fel, mely egy a X. sz-i települést rejt magában. A legkorábbi írásos emlékek egy 1251-ből való oklevélben említik Galla falu nevét. A középkor folyamán több oklevél is rögzíti Galla, Felsőgalla és Bánhida nevét is. A négy alapítóközség közül lélekszám és terület alapján is Bánhida volt a legnagyobb, s a középkorban városi rangot is kapott. IV. László 1288. április 18-án kelt oklevelében vámszedőhelyként tünteti fel Bánhidát. A „mészárosok útja” Bánhida területén vezetett át. 1440-től kezdve hol Fejér, hol Komárom megyében említik a városrész nevét. E terület az elmúlt évszázadok során gyakran váltott megyét. Bánhidát 1543-ban foglalta el a török, s teljesen elpusztult a település. Csak 1622-ben települt le néhány magyar református család a területére, de a XVII. sz-ban nem nőtt jelentős mértékben a község népessége. A XVII. sz-ban a terület gyakran cserélt gazdát: A Zichyek zálogbirtoka, majd a Csákyak kapják királyi adományként, újra a kincstár kezébe kerül, majd a báró Krapf család kapta meg. 1727-től Alsógalla, Bánhida és Felsőgalla a tatai-gesztesi uradalom részeként Eszterházy József tulajdona lett, aki nagyszabású telepítésbe kezdett, főleg Elzászból, Württembergből, Würzburg és Bamberg vidékéről. A betelepülés ekkor kezdődött meg Alsógalla és Felsőgalla területén. A telepések 4–6 évei adómentességet kaptak 1/2 vagy 3/4 úrbéli telekkel. A „garaspénz” befizetése után házaikat szabadon adhatták, vehették, szabadon költözködhettek, míg a szlovák és a magyar telepések örökös jobbágyok voltak. Az 1715-ös összeírás Bánhidán katolikus szlovák és magyar református családokat említ.

1719-től újabb szlovák telepések érkeztek Bánhidára. 1785-ben Alsógallán 580, Bánhidán 1144, Felsőgallán 842 fő élt. Alsó- és Felsőgalla lakói németek, Bánhidáé 2/3 részben szlovákok lakta település volt. A XIX. sz. elején jelentős elszegényedés, a telkek elaprózódása, a zselléresedés volt megfigyelhető. Az 1848–49-es szabadságharcban főleg Bánhida lakosai jeleskedtek, akik plébánosukkal együtt a szabadságharc és forradalom mellé álltak, ezért a plébánost 8 év várfogságra ítélték Olmützben. A XIX. sz. közepétől megindult polgári fejlődés lassú volt, a parasztság helyzetét nem

könnyítette meg jelentősen. A terület ekkor gróf Eszterházy Miklós tulajdonában volt, ahol a birtokrendezés után is 8300 holdból 5811 hold maradt a gróf tulajdonában. Ezek egy tömbben, a parasztok birtokai kis parcellákban szét-szórva helyezkedtek el. Fontos szerepe volt a mezőgazdasági termelésben az állattenyésztésnek és a gyümölcstermelésnek, főleg Alsógallán. Nagy lendületet adott az Újszöny-Budapest vasútvonal megépítése 1884-ben. Ebben az időszakban a kisiparosok száma Bánhidán volt a legnagyobb, s 1891-ben megalakítottak egy önszegélyező egyesületet is.

A terület életében jelentős változást a szénbányászat kialakulása jelentett a XIX. sz. végén. 1894-ben a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (Későbbiekben: MÁK Rt.) megszerezte a területen a szénkutatói és kitermelési jogot. 1896-ban, március 11-én Bánhida határában 118 méter mélyen 6 m vastag kiváló minőségű szenet találtak. Az első aknát a 3 település közös határánál nyitották meg a vasút közelében. 1896. december 24-én gördült ki az első csille szén. A vasút mellett rakodóállomást és szénosztályozót építettek, amelyet sodronykötélpálya kapcsolt össze az aknákkal.

A bányászok többségét, a Monarchia területéről toborozták, de a környező települések elszegényedett lakosai közül is többen vállaltak munkát a bányában. 1897-ben el kezdték építeni az első bányász kolóniát, Ótelep néven, hogy a távolról érkező bányászokat megtarthassák. Az építkezéshez téglagyár is kellett, s ezt is felépítették. Egész kis falut épített ki a bányatársaság: munkás-, tiszti-, és igazgatói lakásokat, kórházat, kápolnát, iskolákat, pékműhelyt, istállókat, jégvermeket, halottaskamrát, stb. A bányatelep 1902-ig Alsógallához tartozott. 1902-től a bányatelep Tatabánya néven önálló község lett, s 1910-ben már több mint 8000 lakosa volt. 1903-ban megnyílt a VI-os és VII-es akna, s ezzel párhuzamosan megkezdődött a Hatos- és Hetestelep építése is Újtelep néven. 1907-ben megnyitották a felsógallai mészkőbányát, s ezzel megkezdődött Mésztelep építése, mely 1913-ban elkészült, s 2000 főnek adott otthont. A Magyar Villamosági Rt 1929-re felépítette a bánhidai erőművet, s ezután megkezdte az erőmű közelében egy „minta” jellegű lakótelep építését angol módra.

A szénbányászat fejlődése több, újabb gyár, üzem kialakításához is hozzájárult: pl. brikettgyár, szénlepároló üzem, cementgyár, ferroszilícium gyár, alumíniumkohó létesítéséhez. A két erőmű felépítésével – Bánhidai, Tatabányai – kialakult az Észak-Dunántúli villamosenergia központja. A két világháború között a bányák és az ipari üzemek 10 000 embernek adtak munkát. 1913-ban az ország területén kitermelt szén 1/3-a a tatabányai bá-

nyákból került ki. A három alapító község területéről egyre többen jártak be dolgozni a bányákba, hiszen a bérek magasabbak voltak, mint a napszám-bérek. A MÁK Rt. fejlesztette az iskolahálózatot, járványkórházat, egészségházakat működtetett, strandfürdőket és sportpályákat építtetett. 1917-re elkészült a Népház, mely a kulturális élet központja lett, s szintén a MÁK Rt segítségével épült fel. 1927-től a Vallás- és Közoktatási Minisztériumtól Népkönyvtárat kapott a település.

A munkáskolóniák felépítésével a községek szinte teljesen összekapcsolódtak, mégsem történt meg az egyesítés folyamata, csak az 1947. április 26-án megtartott értekezletet követően. 1947. október 1-jén megalakult Tatabánya város, majd 1950-től megyeszékhellyé vált. Tatabánya ebben az időszakban az ország szénbányászatának és nehéziparának egyik jelentős központjává vált, 1949-ben a város aktív dolgozóinak (keresettel rendelkezőknek) 81,8%-a az iparban dolgozott, s ezen belül a bányászok aránya 56% volt.

A II. világháború után Alsógalláról 203, Bánhidáról 9, Felsőgalláról 277 fő német nemzetiségűt telepítettek ki, míg Bánhidáról 489 fő szlovák lakos jelentkezett a Csehszlovákiába való áttelepülésre. A kitelepítettek számaránya kisebb volt, mint az országos átlag, mert a bányászok mentesítést kaphattak. Mivel a bányák létszámhiánnyal küzdöttek, így elkezdtek „toborozni” a környező falvak lakosai közül. A Közérdekű Munkák Igazgatósága által irányított táborokban őrzött politikai és köztörvényes elítélteket a bányákban dolgoztatták.

Mivel a városi címet már elnyerte Tatabánya, így gondoskodni kellett egy városrendezési és fejlesztési koncepcióról. A megvalósítandó tervek közül elsőként Tatabánya–Újváros és a dózsakerti lakótelep megépítése szerepelt. A városközpont Újvárosba került. Igényként merült fel egy kertes családi házas övezet kialakítása is, így 1953-ban hozzákezdtek Kertváros építéséhez. 1956-ban Tatabánya már 6 településből állt, s több mint 10 km hosszan nyúlt el. Városrészei: Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla, Tatabánya–Újváros, Tatabánya–Óváros és Kertváros. A város fejlődésének motorja kizárólag a szénbányászat és a nehézipar volt. Mivel a gyors mértékű fejlesztés megkövetelte a széntermelés növelését, így a szociális és a munkabiztonsági kérdések háttérbe szorultak. Az 1956-os események egyik központja lett a város, s megalakult a munkástanács, melynek követelése a demokratikus választások, a szovjet csapatok távozása mellett a bérek rendezését is követelték. A forradalom után közel 100 lakost állítottak bíróság elé, inter-

náltak, vagy munkahelyükről elbocsátották. Az új hatalom új iparpolitikai koncepciót dolgozott ki, melyben az egyoldalú nehézipari jelleg felszámolása, gép- és könnyűipar telepítése, a város kommunális elmaradottságának a felszámolása szerepelt.

Az 1960-as évek második felében a szénbányák termelése csökkent, s a bányaipari vállalat két leányvállalata révén – a HALDEX és a VIDUS – export-import tevékenységet folytatott, valamint a meddőközetekben lévő nyersanyagok kivonását végezte. Erre az időszakra ismertté vált Csordakút, Mány, Nagygyeháza közel 288 millió tonna szénvagyona. Ebben az időszakban végezték több üzem, gyár korszerűsítését, fejlesztését. Így bővítették a bányák erőművet, új huzalgyártó gépsort építettek be az alumíniumgyártó üzemben, a cementgyárban gépesítést és technológiai korszerűsítést hajtottak végre. A tatabányai erőművet fűtőerőművé alakították át. A tatabányai szénmedence városi, ill. városkörnyéki bányáit bezárták, mivel az ott lévő szénvagyon kimerült. A régi XV-ös akna őrzi a bányászok mélyművelésű és a külszíni fejtés emlékeit, mint Szabadtéri Bányászati Múzeum.

Az 1972–73-as olajárrobbanást követően ismét jelentős szerepet szántak a szénbányászatnak, elindult az eocén-program megvalósítása. A Csordakúti bányaiüzemben 1973-tól folyt a termelés egészen 1991-ig a szénvagyon kimerüléséig. Nagygyeházán 1981-től folyt a termelés, de gyakori problémát okozott a vízbetörés. 1989. végén e bányában is megszűnt a termelés, hiszen a folyamatos vízkiemelés gazdaságtalanná tette a bányászatot, emellett jelentős környezeti károkat is okozott. Mányon 1979-től kezdve termelték ki a szenet egészen 1988-ig. 1991-ben nyitották meg a Mányi I/A. aknát, melyben a termelés 1999-ig folytatódott. A mélyművelésű bányák mellett jelentős volt a Vértessomlói külszíni fejtés megindítása is, melyben 1993-ban fejezték be a kitermelést. A szénbányák vállalat az 1980-as évek elejétől küzdött gazdasági nehézségekkel. A szénbányászat állami támogatása folyamatosan csökkent, s a fellépő termelési nehézségek (pl. gyakori vízbetörések) is a csőd felé vitte a vállalatot, hiszen a melléktevékenységként üzött környezetvédelmi és gépgyártási tevékenység nyereségesége nem tudta pótolni az egyre nagyobb hiányt. Ezen okok miatt 1987-től a Pénzügyminisztérium szanálási programot rendelt el. Ennek eredményeképpen az önálló vállalatból több kisebb gazdasági társaság szerveződött az 1980-as évek végén: pl. a Bányagépgyárból lett az ASG Kft.

Környezetvédelmi és gazdasági okokból ebben az évtizedben szűnt meg a cementgyártás, az alumíniumgyártás. A nagy üzemek bezárása meg-

emelte a munkanélküliek számát, hiszen új munkalehetőség a rendszerváltás időszakában nem volt, illetve nem jelentős mértékben, így a munkanélkülségi ráta 1993. augusztusában tetőzött 13,5%-kal. Mindezek mellett érdekes elem a város fejlődésében, hogy a válságos időszakban is új köz- és lakóépületekkel, bevásárlóközponttal, új vasútállomással gyarapodott. Ekkor épült a Bánhidai és a Gál István lakótelep, a Közművelődés Háza, a Bárdos László Gimnázium, a Szakmunkásképző Intézet, a Konzum, a Skála Sztráda is.

A városban létező szinte valamennyi vállalat, üzem valamilyen módon kötődött a bányászathoz, így a szerkezetváltás megkezdésekor a kapcsolódó vállalatok is majdnem mindannyian gazdasági nehézségekkel küszködtek.

A bányavállalat 1992-ben fizetéseképtelenné vált, csődöt jelentett, így az Állami Vagyonügynökség vette át a felügyeletét. 1994. április 1-jétől a Mány I/A aknát és a két tatabányai erőművet összevonták, mely Energetikai Kft néven elsősorban az erőművek ellátását biztosította. 1996. szeptember 1-jétől az oroszlányi és tatabányai bányákat és erőműveket a Vértesi Erőmű Rt-ba vonták össze. A felszámolt bányavállalatból további kft-k alakultak: pl. az ASG Gépgyártó Kft. a volt bányagépgyárból alakult át; a Tataszén Kft a Szénosztályozó és a szállítási részlegről, az ÉRT Építőipari Rt a bánya építészeti üzemegységéből alakította át gazdasági szervezetét. De hasonló módon jött létre az Alfadat Kereskedelmi, Szervezési és Számítástechnikai Kft, az Alfadat Press Kft, és a Tervező Iroda Kft is. A nagyüzemek közül leállt a cementgyár és az Alumíniumkohó működése is, részben környezetvédelmi okokból, nagyon jelentős munkanélküliséget okozva.

A rendszerváltás után leálltak a hatvanas években Tatabányára települt, elsősorban nőket foglalkoztató üzemek is, pl. a BHG városi gyáregysége.

Az 1990-es évek elején alakult kisebb gazdasági társaságok az ipar nehézségeivel küszködtek, nem tudták lekötni a jelentős munkanélküli tömeget, s nem rendelkeztek gyorsan likvidálható tőkével sem. A megszűnt alukohó helyén 10 kft működött 1996-ban, s ezek közül 3 kapcsolódott az alumíniumiparhoz. Legjelentősebb a METALLCO Kft, amely 1990-ban alakult, s az öntés során a salakban rejlő alumínium kinyerésére szakosodott. A kft 1995-ben egye luxemburgi befektetővel törzstőkét emelt, s fejlesztésként új üzemcsarnokot épített, és olvasztó öntőberendezést helyezett el. Az üzem termékei 1996-tól megkapták az ISO 9002-es minősítést.

A gazdasági szerkezet átalakításához az iskolarendszert a kivánalmakhoz igazították, új adórendszert vezettek be a város vezetői, az infrast-

ruktúrát és az iparterületek fejlesztését tűzték ki célul. Két iparterületet jelöltek meg, az egyik a volt cementgyár területén, a másik a Búzavirág úti volt, amely már előzőleg is több ipari üzemnek, cégnek adott telephelyet. Az első nagybefektetők a kereskedelem területéről érkeztek Tatabányára, s ők építettek különböző áruházláncokat. Az első ilyen befektetői csoport a belga PROFI volt, majd őt követte a SPAR, a Julius Meinl, a Kaisers, a Drogerie Markt. A Penny Market utolsóként érkezett 1996-ban, de egyszerre két áruházat épített fel. A TESCO a város központi helyén vásárolt telket, 2001. decemberében adták át az áruházat. 1996-ban a város bevétele a telekeladásokból 180 millió forint volt. Az áruházláncokkal egyidőben kezdték kiépíteni hálózatukat a nagy olaj- és benzinforgalmazó cégek is: így a MOL-on kívül megtalálható a TOTAL, ÖMW, BP, ARAL, SHELL és a JET. Sajnos e két utóbbi kivételével sűrűn lakott belterületeken helyezkednek el a telephelyük, mellyel elősegítik a levegő minőségének romlását. 1995-től jelent meg az első ipari nagyberuházó az amerikai Superior Industries International Inc. és a német Otto Fuchs Metallwerke Csoport képében. Közös beruházásként felépítették az alumínium keréktárcsa-gyárat. 11 hektáros területtel megalakult a SUOFTEC Keréktárcsagyár és Szolgáltató Kft, mely 400-450 főt foglalkoztat, s 1997-től megkezdte termelését. A SUOFTEC letelepedése után egyre több cég jelezte telephely iránti szándékát, főleg az elektronika területéről. Az amerikai SCI Systems 10 hektár területen 2 gyáregységet kívánt felépíteni, melyben elektronikai termékeket gyártanak. 2000-re mindkét gyáregység felépült és megkezdte termelését. A két üzemben közel 1800 főnek tudnak munkát biztosítani, főleg betanított munkásként alkalmazva őket. A japán HITACHI LTD egy másik japán céggel társulva kábelkötegek gyártására szakosodott üzemet épített fel, amelyeket audiovideó berendezésekhez használnak. A termelés teljes felfutásakor a cég kb. 300 főt képes foglalkoztatni. Az EIMITCONT Magyarország Elektronikai Termelő Kft az elektronikai vonalat erősíti Tatabányán, s többségében nőket foglalkoztat. Az egykori BHG-t a privatizáció során megvásárolta a ZYTEC amerikai cég, s megalakította a ZYTEC Hungary Elektronikai Kft-t, mely exportra termel elsősorban, s nyomtatott áramköröket gyárt. Jelenleg 300–350 főt foglalkoztat. A Buckbe-MEARS Hungary Kft monitormaszkokat gyárt igen magas minőségben. Az Alsógallai városrészben német tőke bevonásával bowdengyár épült.

A város önkormányzata 1996-ban létrehozta gazdaságfejlesztő szervezetét, melynek feladata a térségben letelepedni kívánó befektetők segítése, információ nyújtása a lehetőségekről. 1995. végére már 1800 különböző

profilú gazdasági vállalkozás működött a településen. 21 gazdasági társaság önkormányzati résztulajdonnal a városüzemeltetés és szolgáltatás területén munkálkodott.

2. Mésztelep és VI-os telep: Gettó a városban

A településrészek kialakulása

Tatabánya egy magára sokat adó, fiatal, dinamikusan fejlődő város, a bányabezárások és a hozzákapcsolódó iparágak szerkezetváltozását kiheverve, új ipari parkokkal gyarapodva biztató képet mutat. Ám ennek a pozitív városképnek van egy sokkal kevésbé szívmengető arca is: Ahogy a főváros felől közeledünk negatív az imázs, nyomul a nyomortelep. Ami Pestnek a Dzsumbuj, Óznek a Hétes, az Tatabányának a Mésztelep: zömében cigányok lakta nyomorúságos gettó.

De hogyan is vált az egykori bányászkolónia telepeiből nyomortelep? A válasz a város fejlődésében, illetve az ipari szerkezetváltás és a rendszer-váltás okaiban keresendő.

Tatabánya városának a léte a bányászathoz kapcsolódik. A területén már a XIX. sz. végén megkezdődött a bányászat. Ehhez az iparághoz azonban bányászok kellek, akiket a Monarchia területéről toborozták, de a környező települések elszegényedett rétegéből is egyre többen vállaltak munkát a MÁK Rt bányáiban. Ezért, hogy a bányászoknak lakhatási lehetőséget biztosítsanak, el kezdték építeni az első munkáskolóniát Ótelep néven, amely 1902-ig Alsógalla faluhoz tartozott. 1902-től a bányatelep önálló községgé vált Tatabánya néven. 1903-ban újabb aknákat nyitottak (VI-os, VII-es), így ezzel párhuzamosan megkezdődött a Hatos-, illetve Hetestelep építése az újonnan érkező bányászok részére. Később a terület Újtelep néven vált ismertté. Mésztelep kialakítása a felsőgallai mészkőbánya megnyitásával kezdődött 1907-ban, s 1913-ban készült el. Ekkor közel 2000 főnek adott otthont. Az akkori lakhatási körülményeket tekintve e kolóniák korszerűnek bizonyultak. A lakások egy/két szobával, konyhával rendelkeztek, hat, illetve hét lakásonként volt közös WC, illetve vizesblokk.

A munkáskolóniák felépítésével az alapító községek (Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya) majdnem teljesen egybeépültek, s 1947. október 1-jén megalakult Tatabánya városa. E többközpontúság a mai napig is jellemző a városra, illetve az a tény, hogy nem „egységes”, nem épült egybe a város. A városi cím elnyerése után Tatabánya 1950-től megyeszékhelyi rangot kapott. Ezek után szükségessé vált a város rendezési és fejlesztési

koncepciójának az elkészítése. E tervzetben elsőként építették az Újvárosi és a Dózsakerti lakótelepet egyrészt új lakások biztosítására, valamint a város „egybeépítése” céljából. A városközpont az Óváros-Felsőgalla-Mésztelep-Hatostelep területéről Újvárosba került, így a közintézmények jelentős része is az új városrészben kapott helyet, ill. funkciómegosztás következett be (gyári, ipari, termelési központ: Hatostelep-Mésztelep-Felsőgalla; közigazgatási, irányító központ: Újváros). 1953-ban a felmerült igények kielégítése végett létrehozták Kertváros városrészt, ahol kertes, családi házas lakóövezetet hoztak létre. Később e terület lakóteleppel bővült. 1956-ban már 6 településrészből állt a város, s több, mint 10 km hosszan helyezkedett el. (Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida, Tatabánya-Óváros-Tatabánya-Újváros, Kertváros)

A lakosság összetétele igen változatos volt. Míg Alsó- és Felsőgalla lakói között – a kitelepítések ellenére is – német nemzetiségűeket találunk, addig Bánhidán a szlovák anyanyelvű lakosság volt többségben. E három városrész többnyire még ma is őrzi a falusias jellegét, a hagyományos utcaképet, kivétel ez alól talán Bánhida, ahol az 1980-as években egy új lakótelep (szinte utolsóként) került megépítésre, így a hagyományos falusi, kertes családházias övezet, és az eredeti utcakép ma már szinte alig lelhető fel. A többi településrész lakossága igen vegyes képet mutatott. Találunk itt a környező fálvakkból beköltözőket, de jellemzőbb, hogy Észak-Magyarország megyéiből (B-A-Z megye, Nógrád megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg m.) ill. az Alföldről érkeztek a lakosok a munkalehetőség és a jobb életkörülmények reményében. Ezek az emberek többnyire, vagy egyedül (jobbára a férfi lakosság), vagy a legszűkebb családdal érkeztek, s leltek otthonra a városban. Többnyire lakótelepeken, munkáskolóniákon kaptak lakhatási lehetőséget. Összességében elmondható, hogy igazán több évtized után is „gyökértelennek” számítanak a városban. Az 1960-as években átmenetileg csökkent a bányászat presztízse, a városi, illetve a város környéki bányákat bezárták, s a közeli bányaüzemekbe csoportosították át a dolgozókat (Mány, Csordakút, Nagyegyháza). A város életében ekkor kezdődött el az első településszerkezeti változás. A jobbára bányászok, építőmunkások, cementgyári és alukohói dolgozók munkáskolóniáin elkezdődött egy elvándorlási folyamat. Maguk az ott élők is igyekeztek a város modernebb részeiben (Újváros, Kertváros, Dózsakert) lakáshoz jutni, de a vállalatok is támogatták dolgozóikat (vállalati kölcsön, vállalati bérlakás formájában), hogy az alig komfortos/komfortnélküli lakásokból az összkomfortos lakótelepi házakba költözzenek. Ez a folyamat együtt járt azzal, hogy most már megszűnt a még

meglévő ismeretség is, hiszen az egy helyről érkezettek tömbje felbomlott, ez jól kimutathatóan elmagányosodáshoz vezetett. A kolóniakon a lakosság korösszetétele is ekkor kezdett megváltozni. Jobbára a fiatal, illetve a középkorú lakosok kezdték elhagyni a lakóhelyüket, ők ugyanis sokkal mobilisabbak voltak, jobb anyagi lehetőségek, ill. a nagyobb kockázatvállalás jellemezte őket.

Az 1972–73-as olajárrobbanást követően újra nagyobb szerepet kapott a szénbányászat, s ez a hatás az 1980-as évek közepéig volt érzékelhető. Az ágazatnak újabb munkásokra volt szüksége, s ezeket ún. „toborzás” útján valószínűsítették meg.

A toborzások fő célpontja: Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Békés megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. A más megyékből érkező munkásokat az újonnan épülő lakótelepeken helyezték el: (Gál István ltp., Bánhidai ltp., Sárberki ltp.). Az új lakótelepekkel az addig is több központú város újabb központokkal gyarapodott. Funkcióbeli megoszlás az egyes központok között nem minden esetben volt megfigyelhető.

Az 1980-as évek elejétől/közepétől a bányászat, ill. az erre ráépülő iparágak már gazdasági nehézségekkel küzdöttek, s egészen 1987-ig a csőd elkerülhető volt a melléktevékenységek jövedelmezősége miatt (környezetvédelmi és gépjárműjavítási tevékenység). 1987. végére megszűnt a Tatabányai bányavállalat, s egyes részeiből több-kisebb önálló gazdasági társaság alakult. Az 1980-as évtizedben megszűnt a cementgyártás, ill. az alumíniumgyártás. A nagyüzemek bezárása jelentősen emelte a munkanélküliek számát. A legmagasabb munkanélküliségi rátát 1993. augusztusában regisztrálták 13,5 %-kal. A nagy munkanélküliségi ráta azokat a dolgozókat takarta, akik speciális képzettségük (pl. bányászok, bányászathoz kapcsolódó szakmák képviselői), ill. szakképesítés hiányában nem tudtak újra bekapcsolódni a foglalkoztatásba, tartósan munkanélkülivé váltak. Megkezdődött a város egyes részeinek a „leépülése”, ez a folyamat főleg azokat a területeket érintette, ahol a bezárt nagy üzemek, gyárak voltak (Cementgyár, Alukohó, Brickettgyár), ill. ahol az előbb említett helyeken az egykori dolgozók éltek. Így veszítette el egykori vonzerejét Mésztelep, VI-os telep, VII-es telep.

A gettósodás folyamata Mésztelepen

Ahogy fejlődött a modern bányaváros, annak függvényében költöztette el az egykori tanács az embereket a modern lakótelepi összkomfortos panelbe a hajdani munkás-bányásztelepek hatajtós komfortnélküli vagy komfortos, egy-két szobás házakból. Mésztelep tartotta magát a legtovább,

és a szomszédságában lévő VI-os telep. A két telepet a 100-as főút választja el egymástól.

A többi kolóniát már rég lebontották, a városközpontot is áthelyezték, a vasútvonalat korszerűsítették, lerövidítették, és takarékosági okokból elkerült onnan a buszállomás is. Sokan ezután jobb belátásra tértek, rájöttek, hogy költözni kell.

A gazdag bányaváros tovább fejlődött, de más irányba. Mésztelepen a megüresedett lakásokba, mielőtt azokat az önkormányzat elbontotta volna, új lakók érkeztek Zemplén öt kis falujából, ahol semmi esélyük nem maradt az embereknek, hogy munkához vagy megfelelő összegű segélyhez juthassanak. Tatabányán pedig működik a közmunkaprogram, el lehet menni maszekokhoz, mindig – ahogy mondják – „akad valami meló annak, aki dolgozni akar”. Öt év itt tartózkodás után lehet lakás igényelni, vagy cserélni, de az utóbbi időben erre nagyon kicsi az esély. A mésztelepiek a népszámlálási adatok szerint 1203-an vannak, de igazából annak is rejtély a valódi lakosságszám, akik rendszeresen járnak ide, olyan nagy a mozgás.

Valójában talán kétezerre is tehető az itt élők lélekszáma. Bihari József a kisebbségi önkormányzat elnöke szerint a bevándorlás már évekkel ezelőtt megszűnt. A kilencvenes évek elején és közepén rengetegen költöztek ide a Nyírségből és a Bodroghöz. Jórészt az egykori Komárom Megyei Állami Építőipari Vállalat vendégmunkásainak családjai jöttek el az otthoni nyomor elől, abban bízva, hogy Tatabányán, a szén egykori fellegvárában jobb életük lesz. A lehetőségek hazájának tekintett „nyugati” városban azonban a Mésztelep várta őket. Itt már húszezer forintért vehettek egy lakásként használatos garázsépületet, de nem sokkal volt drágább a szobakonyhás kolónialakás sem. Jó néhányan Cigándról, Ricséről, Lácacsékéről, Bodroghalomból, vagy Zemplénagárdról érkeztek, és a mai napig nincs bejelentett tatabányai lakcímük. A tíz-tizenként évvel ezelőtti népvándorlás bizonyítéka megtalálható a Hatostelepen működő iskola diákjairól vezetett nyilvántartásban. A felső tagozatosok többségének adataiban ugyanis ez áll: született: Sátoraljaújhelyen.

Mésztelep lakói ma már jobbára csak egymás között adják-veszik a házakat. Hivatalosan az épületek az önkormányzat tulajdonában vannak, a lakók csupán bérleti joggal rendelkeznek, ennek azonban gyakorlati jelentősége nincs. A harminc és ötven négyzetméteres lakásokban nem egy helyen ma is kilencen, vagy akár tizenegyen lagnak. Három lakáshoz tartozik egy közös használatú kinti vécé és körülbelül húsz lakásra jut egy-egy közkút.

Az Iskola utcában húsz bekötött villanyóra van. Az oszlopról azonban minden házhoz vezet egy leágazás. Beszélük, a szolgáltató szerelői időnként levágják az illegális vezetékeket, de fél órával az áramkommandó távozása után már minden házban szól a tévé.

Az egykori komfort nélküli bányászkolónia lepusztult szoba-konyháiban csak a szerencsésebb roma családoknak jutott lakás. Az önkényesek – akik közül sokan az ország keleti zugából vándoroltak ide – a telep garázsait foglalták el, pontosabban „vásárolták meg” 30–80 ezer forintért. Átlagosan a két felnőtt mellett 4–5 gyerek is él az ablak nélküli odúban. A módosabb bérlők (néhány család) élet és halál urai: ők „adják el” a betelepülőknek a garázsokat, az öregektől, elesettektől védelmi pénzt szednek. A rendőrség messziről elkerüli a Mésztelepet, és valamivel komfortosabb párját, a Hatostelepet.

Mésztelepet állítólag két-három család tartja „felügyelete” alatt. Uzsorakamatra adnak kölcsönt a rászorulóknak, azaz gyakorlatilag mindenkinek, hiszen itt alig van valakinek állandó munkája, a legtöbben feketén dolgoznak. Sokán járnak a közeli mosópor-csomagolóba, ahol szintén nem állandó, hanem időnyjellegű a munka. Aki nem tud fizetni az uzsorásnak, annak könnyörtelenül lefoglalják a használati tárgyait, s nem ússza meg verés nélkül. Az östelepi nyugdíjasoknak, magatehetetlen, beteg embereknek a szó szoros értelmében havonta meg kell vásárolniuk a nyugalmaikat. A nyugdíj egy része védelmi pénz gyanánt az áldozatkész „örzö-védők” zsebébe vándorol. A dolognak csak az a szépséghibája, hogy azoknál kell megvenni a biztonságot, akik egyébként betörnek a védekezésre képtelen lakókhoz.

A telep fizikailag is fogyatkozik. A rendőrség évekkel ezelőtt megszüntetette a mésztelepi rendőrőrsöt, az önkormányzat elköltöztette az iskolát, az átmeneti szállót, a családsegítő irodát, a nevelési tanácsadót. Az utóljára maradt két intézmény – a napközi otthonos óvoda és a hajléktalanszálló – jövőre költözik át a szomszédos Hatostelepre. Azt követően már csak a lakóházak maradnak, az egy közértet nem számítva. Az önkormányzat tavaly olyan elvi döntést hozott, amely a készülő településrendezési tervben megszüntetné Mésztelep lakóövezeti minősítését, helyette gazdasági területnek nyilvánítja a térséget. Lakóházra nem adnak ki többé építési engedélyt, ingatlant pedig – egy esetleges ipartelepítést megnehezítő kusza tulajdonviszonyok kialakulását megelőzendő – már nem értékesít itt a város. Igaz, költöztetést és bontást sem terveznek. Mésztelepet, ha úgy tetszik, békén hagyja a város.

A terület jövője egyenlőre bizonytalan, mert bár az önkormányzat területfejlesztési tervében Mésztelep már úgy szerepel, mint nem lakóövezet, hanem ipari-gazdasági terület, de a közeljövőben nincs reális esélye annak, hogy e nyomorúságos „lakóterületet” felszámolják, s az ott élőknek emberibb lehetőséget biztosítsanak. Tehát az ott élők lakáshelyzetének megoldásával központi források nélkül egyetlen város sem tud megbirkózni, így Hatostelep és Mésztelep felszámolására 5–15 éves távlatban alig van reális esély, vagyis fokozatosan újratermelődik és tartóssá válik a nyomor, figyelembe véve a bőséges gyermekáldást.

A cigányság helyzete Tatabánya Mésztelep-Hatostelep városrészeiben

Sajátos problémát vet fel a telepen lakók összetételének a megváltozása. Ugyanis a tősgyökeres mésztelepiek közül (egykori bányászok, építőmunkások, cementgyári és alukohói dolgozók) csak mutatóban maradt meg néhány nyugdíjas, akik a régi emlékekhez ragaszkodva nem voltak hajlandók elköltözni a hajdan virágzó munkáskolóniáról. Az elszegényedés hatására ideköltöztek olyanok is, akik az OTP tartozásukat nem tudták fizetni, így olcsó lakhatást remélve kerültek a városrészbe. A többség főleg a rendszerváltás, ill. az azt követő években érkezett a városnak e településrészébe. Ők az ország keleti régiójából ideérkező lakosság, vagyis a mai telepi lakosság zömét adó cigányság képviselői. A két városrész lakossága az 1990-es évekre kicserélődött, jelenleg 90%-ban hátrányos helyzetű cigánycsaládok lakják, kialakult a gettósodás. Az itt lakó cigánycsaládok helyzetét több összetevő alapján érdemes vizsgálni, családtervezési és életmódbeli szokásaik, iskolázottságuk-képzetségük, munka- és megélhetési lehetőségeik alapján.

Családtervezés, életmód (háztartások)

A telepen lakó romák a volt bányáskolónia hat lakásos, ún. „hat ajtós” házait lakták be, ki önkényes lakásfoglalóként, ki köztartásai miatt bérlakásból kilakoltatottként. A tatabányai cigányságra is, mint általában a zárt roma közösségekre a magas gyerekszám a jellemző, amely a hagyományok őrzésén és tiszteletben tartásán alapul, illetve a családtervezés, valamint az egészségügyi felvilágosítás hiányát tükrözi.

Átlagosan 5–8 fős családok kb. 36 négyzetméteres szoba-konyhás, komfort nélküli lakásrészekben élnek. Az egymással rokonságban álló családok összetartanak és jellemzően egy épületben, egymás szomszédságában laknak. A családok 30–40%-ánál az élettársi kapcsolat jellemző, melyet a házassághoz hasonló tartós, életre szóló kapcsolatként kezelnek.

A családok élete viszonylagos nyilvánosság keretei közt zajlik, a telepen lakó családok jól ismerik egymást, adott helyzetekben az összetartás jellemző rájuk. A családokon belül a jövedelemszerző tevékenységgel a férfiak foglalkoznak, a nők kb. 70%-a háztartásbeli, vagy munkanélküli.

A családok háztartásának vezetésére a napról-napra élés jellemző. A rendelkezésükre álló pénzekre nem készítenek családi költségvetést. Megfigyelhető jelenség, hogy a nyugdíj, családi pótlék és szociális segély osztási napokon a cigány családok már korán reggel a körzeti postahivatal előtt csoportosulva várják a pénzes postást, hogy mihamarabb pénzükhöz jussanak. Ez a nap számukra szinte ünnepnapként funkcionál, a kapott pénz jelentős részét aznap vagy a rákövetkező napokban elköltik drágább fogyasztási, élvezeti cikkekre. Különböző közüzemi tartozásaik és egyéb fizetési kötelezettségeik teljesítését elhanyagolható szempontként kezelik. Életmódjuk miatt tartozásaik felhalmozódnak, kilátástalan helyzetbe kerülnek és kénytelenek kölcsönöket kérni a telepet uralmuk alatt tartó tehetősebb roma családoktól. Ezek a pénzek a jelentős uzsorakamatokkal együtt később a fent említett jövedelmek megérkezésekor vándorolnak vissza a hitelezőhöz. Az esetleg egyéb jövedelemmel nem rendelkező családok a következő hónapjukat az előzőhöz képest is kevesebb pénzzel kezdik, ördögi körbe kerülnek, helyzetük egyre kilátástalanabbá válik. Előfordult, hogy a kölcsönt visszafizetni nem tudó családtól a hitelező, „behajtó legényei” elvitték az értékesíthető, értékesebb ingóságokat. A családot megfenyegették, a kölcsön ledolgozásaként bűncselekmény elkövetésére, vagy elkövetett bűncselekmények tetteskénti felvállalására kényszerítették.

Iskoláztatottság

Tatabánya említett két településrészén lakó cigányokra az alacsony iskolázottság a jellemző. Az idősebb, 50 év feletti romák kb. 60%-a analfabéta, a középkorú és ennél fiatalabb cigányoknak közel a fele nem, vagy csak megszakítás után, a dolgozók iskolájában fejezte be az általános iskolai tanulmányait. Az általános iskolát elvégzettek közül csak kevesen tanulnak tovább. Ez is jellemzően valamilyen könnyen elsajátítható szakmai végzettség megszerzésére irányul.

A családok nem fordítanak figyelmet a gyerekek taníttatására. Az itt lakó romák az oktatásnak nem tulajdonítanak rövid időn belüli hasznot, az átlaghoz képest rosszabb anyagi körülmények között élő cigány háztartások számára sokkal nagyobb áldozatot jelent a tizenéves fiatal munkaerejének, várható jövedelmének kiesése.

A szülők nem foglalkoznak az iskola által jelzett problémákkal, általában az iskolába vagy melléjárásának kérdéseit is a gyerekek saját belátásuk alapján döntenek el.

A város a problémákon enyhíteni próbált, létrehozva egy speciális iskolát, de a tapasztalatok nem mutatnak kedvező képet.

Munka- és megélhetési lehetőségek

A szocialista ipar és gazdaság összeomlása Tatabányán is bekövetkezett, az eltelt 10 év alatt megszűnt a bányászat, felszámolták az építőipart, s minden olyan munkahelyet, ahol fizikai munkaerőre volt szükség. Az alacsony iskolai végzettségű, szakképzetlen a fenti iparágakban foglalkoztatott cigányság 80%-a elvesztette a munkahelyét és kilátástalan helyzetbe került a munkaerő piacon. A városba betelepült multinacionális cégek képzetlenségük és alacsony iskolázottságukból adódó képezhetetlenségük miatt még betanított munkára sem tudják alkalmazni jelentős részüket. A mésztelepi és VI-os telepi roma családok számára a munka – és megélhetési forrást a szociális járandóságokon kívül a feketegazdaság, az önkormányzat által szervezett közmunka program, valamint a megélhetési bűnözés jelentett és jelenti.

Az ipari park kialakításakor az előzőleg a bányászatban vagy az építőiparban dolgozó, fizikai munkához szokott és azt vállaló cigányok jutottak munkához. Őket bizonytalan kilétű alvállalkozások alkalmazták kubikus munkák elvégzésére, zsebbe fizetve, feketemunkásként.

A közmunka program a cigányság egy szűk körét tudta csak foglalkoztatni, ugyanis a kötött és irányított munka, és az ezért kapott jövedelem nagysága nem aratott nagy népszerűséget soraikban.

A két településrész roma családjainak jelenleg is két lehetőség biztosítja jellemzően a megélhetést. Az első tevékenységi forma a gyűjtögetés-guberálás, ami a szelektív hulladékgyűjtést, értékesítést jelenti. A tevékenység területei az utcai kukázás, melyet leginkább nők és gyerekek végeznek 3–4 fős csoportokban. A guberálás másik legnépszerűbb és szinte iparszerű méreteket öltött, területe a regionális hulladéklerakó és a külterületek elhagyott bányaüzemei. A guberálás leginkább fémhulladékok összeszedésére, kábelek fémrészeinek kibontására, és ipari vasszerkezetek szétbontására irányul. Ezeket a legális vagy illegális színesfém felvásárló-helyeken értékesítik. Az ebből származó jövedelmek megközelítik, sőt néha meg is haladják a városban ma betanított vagy segédmunkáért kapható béreket, ezért a gyűj-

tögetéssel foglalkozó romák ún. „klánok”-ba szerveződnek a jobb guberáló helyek birtoklása érdekében. A második és sajnálatosan terjedő jövedelemszerzési lehetőség a megélhetési bűnözés. Irányítóik 3–4 roma család, mely nem a gettósodott területen lakik, de „uralkodnak” felette és fenyegetik az ott lakókat. Kialakult hálózat működik a közúti jelzések, csatornatetők, és egyéb közterületi színesfém tárgyak ellopására, amit a vezér cigánycsaládok színesfémgyűjtő vállalkozásai vesznek át. A két városrészt keresztül szelő 1. sz. főút mentén virágzik a prostitúciós iparág, ahol sok esetben kényszerből végzik a „munkát” a cigány családok néha fiatalkorú nőtagjai. A kialakult bűnözés szervezettségét és megélhetési, jövedelemszerző jellegét legjobban a mésztelepi Kossuth iskola esete bizonyította. A két évvel ezelőtt felújított, de az iskola összevonások miatt bezárt létesítmény épületét egy hét leforgása alatt a telepen lakók szétbontották, az építőanyagot feketén értékesítették. Összegzésként sajnos megállapítható, hogy az itt élő cigányokra nem gyakorolt hatást a várost ért pozitív változás. A két városrész szegényfoltként terpeszkedik a várost átszelő közúti és vasúti főközlekedési útvonalak mentén.

Összegzés

Tatabánya Komárom-Esztergom megye székhelye, megyei jogú város, jól prosperáló település. A rendszerváltozás, ill. a gazdasági szerkezetváltás nehézségeit ugyanúgy megszenvedte, mint a többi magyarországi település. Földrajzi helyzetének, a termelő ipar és a szakemberek meglétének köszönhetően a város vezetése kiutat talált a település számára, vonzóvá tette a letelepülni kívánó üzemek, gyárak, képviselvek számára a letelepülést, így elérte, hogy Tatabánya ne legyen „második Ózd”.

A rendszerváltásnak és az ipari szerkezet-átalakításnak persze voltak vesztesei is, s nemcsak az emberek, hanem egész városrészek estek áldozatául a megváltozott gazdasági helyzetnek. Ennek egyik legekletársabb példája Mésztelep és Hatostelep esete. Az egykor virágzó városrészek ma a nyomor mementói a városban. A nyomor felé vezető út első állomása az volt, mikor a külterületeken lévő ipari létesítményeket felszámolták, lebontották, illetve bezártak (Cementgyár, bányák, alukohó). Az itt dolgozó emberek nagy része Mésztelepen és Hatostelepen élt, közel ezekhez a létesítményekhez. A kenyérkereset megszűnésével egyidőben a tősgyökeres lakosok elköltöztek a telepről, csak azok maradtak, akiknek nem volt hová menni, vagy az elöregedés hatására ragaszkodtak az eddigi körülményükhöz. A megüresedett

lakások váltak a romák számára szükséglakásokká, ugyanis ide lakoltatták ki őket a városból (OTP, egyéb köztartozás meg nem fizetése miatt). Az elmúlt évtizedben a lakosság összetétele is jelentősen megváltozott a telepen. A környék bezárt üzemeinek zöme a város új lakótelepeire költözött. (Újvárosi ltp., Gál I. ltp., Bánhidai ltp., Kertvárosi ltp.), s helyükre zömmel cigány családok költöztek. A legtöbben a Bodrogeközből jöttek, Cigánd, Ricsé, Bodroghalom, Zemplénagárd falvaiból, többnyire a már régebben itt élő rokonok hívására, a jobb szociális ellátás reményében. Lakóhely hiányában a megüresedett mésztelepi és hatostelepi lakásokba költöztek be olykor legális, néha illegális módon (lakásfeltöréssel).

Mésztelep és Hatostelep Tatabánya szociálisan legelmaradottabb területére, nyomortelepre változott. A XX. sz. elején a cementgyár és a bányák munkásai részére felépített lakások komfort nélküliek. Állaguk a felújítások ellenére is hihetetlen mértékben leromlott. Elavult a vízvezeték hálózata, s a csatornázást sem oldották meg (Nyitott csatornában folyik a szennyvíz!), ami gyakran okozott járványt a telepen (Hepatitis, vérhas).

Reményük nincs, hogy elköltözzenek az itt élők, hiszen a nyomor újra termeli önmagát. Ezenkívül az elhagyatott idősek, munkanélküliek, a társadalom perifériájára szorult emberek nem tudnak változtatni élethelyzetükön. A segítség pedig úgy látszik nincs a helyzet megváltoztatására. Szándék van, csak az anyagi lehetőség hiányzik a közel 2000 ember sorsának emberibbé tételéhez. Állami támogatás nincs, az önkormányzat egyedül nem képes megbirkózni a feladattal. A város az általános és a részletes rendezési tervében sem lakóövezetként említi a két telepet, hanem mint tartalék területet, melyet ipari, kereskedelmi és szolgáltató funkciók ellátására jelöltek ki. Terv van, de megoldás nincs, hogy mi lesz az ott lakókkal.

Eközben a nyomor, a mocsok, a bűz, a szemét a legnagyobb úr a telepen. A lebontott lakások látványa iszonyú képet nyújt. A telep lelakott, elhanyagolt, a tetőszerkezet a házakon hiányos, az ablakok, ajtók helyett tátongó fekete lyukak, körös-körül szemét. Az utcán kóborló kutyák és gondozatlan, ápolatlan gyerekek csapata fogadja az erre tévedő idegent, már ha be meri tenni ide a lábát, mert a közbiztonság, mint olyan nem létezik, s a rend őrei is csak autóval mernek bemerészkedni a telepre. A volt cementgyártól szinte minden szürke, vagy fekete. A nyomor, a kirekesztettség, a kiszolgáltatottság lakik itt.

XXI. századi gettó a modern város peremén, ez a mai Mésztelep.

Irodalomjegyzék

Apró Antal Zoltán: Szegregáció – Munkaerőpiac – Foglalkozási Esélyegyenlőség, Pécs 2002. Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok

Diósi Ágnes: Szemtől-szemben a magyarországi cigánysággal, Pont Kiadó, Budapest 2002.

Forray R. Katalin: Romológia Ciganológia Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2000.

Kemény István: A romák és az iskola, Educatio 1996.

Szemán Józsefné 2001: Gypsy Studis – Cigány Tanulmányok Magyarországi cigány közösség az ezredfordulón. Az iskola és a családok közötti főbb konfliktusok. Cigánygyerekek óvodai nevelése romák és oktatás. 101. oldal

Forray 2002: Esélyek és korlátok 33–37. oldal Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok Magyarországi cigány közösség az ezredfordulón. Az iskola és a családok közötti főbb konfliktusok.

Forray R. Katalin: A régió és a migráció szociológiai összefüggései, Akadémia kiadó: 1992.

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: Cigány gyerekek szocializációja, Budapest 1998. Aula Kiadó

Tatabánya helyi gazdaság-, terület- és településfejlesztési stratégiája 2002–2006. Tatabánya Megyei Jogú Város 2002.

Komárom-Esztergom Megye Kézikönyve, 1997. Alfadat – CEBA Kiadó

A kötet szerzői

Angyal Magdolna

Tanársegéd, PhD-hallgató

PTE ETK Népegészségtani, Rekreációs és Egészségfejlesztési Intézet

PTE „Oktatás és Társadalom” Doktori Iskola

Ábrahám Ferencné

Romológia szakos bölcész, pedagógus, szociális munkás

Szegedi Kistérség Többcélú Társulása

Humán Szolgáltató Központ, Szeged

Balázsovcics Mónika

PhD-hallgató

PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Baranyai Tiborné

PhD-hallgató

PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Munkahely: Kis Tigris Gimnázium és Szakiskola 7300 Komló, Ifjúság u.37.

Bíró Boglárka

PhD-hallgató

PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Choli Daróczi József

Szakirányfelelős, óraadó tanár

PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia

Tanszék

Cserti Csapó Tibor

PhD, egyetemi adjunktus, tsz. vez. helyettes

PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia

Tanszék

Dezső Renáta Anna

PhD-hallgató

PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Forray R. Katalin

Professzor, tanszékvezető egyetemi tanár

PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia
Tanszék

PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola vezetője

Győrffyné Kovács Ágnes

PhD-hallgató

PTE Interdiszciplináris Bölcsész- és Társadalomtudományi Doktoriskola

Jenei Teréz

PhD, intézetigazgató, főiskolai tanár

Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar Tanítóképző Intézet

Lakatos Szilvia

PhD-hallgató

PTE Interdiszciplináris Bölcsész- és Társadalomtudományi Doktoriskola
egyetemi tanársegéd

PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia
Tanszék

Máté Mihály

PhD-hallgató

PTE Interdiszciplináris Bölcsész- és Társadalomtudományi Doktoriskola
óraadó tanár

PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia
Tanszék

Nagy Pál

Történész, Romológiai Gyűjtemény vezetője

Szent István Egyetem, Gödöllő

Oláh József

PhD-hallgató

PTE Interdiszciplináris Bölcsész- és Társadalomtudományi Doktoriskola
óraadó tanár

PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Romológia és Nevelésszociológia
Tanszék

Raicsné Dr. Horváth Anikó

PhD, főiskolai docens

Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultás

Székely Éva

PhD-hallgató

PTE Interdiszciplináris Bölcsész- és Társadalomtudományi Doktoriskola
Tanácsadó

Baranya Megyei Munkaügyi Központ, PTE

A konferencia résztvevői

Ábrahám Ferencné	Elekné Varga Anna	Nagy József
Andl Helga	Erdős Imréné	Nagy Pál
Angyal Magdolna	Gécziné Kodák Erika	Nagy Róbert
Bakos István	Gelei-tót H Gabriella	Nagy Zita
Balákné Kovács Klára	Gelencsérné Bakó Márta	Nemes Gizella
Balázsovics Mónika	Gidáné Orsós Erzsébet	Oláh Imréné
Balog Márta	Hádáné Balázs Erzsébet	Oláh József
Balogh Imre	Heider Csilla	Óvári Vendel
Baranyai Tiborné	Hoppál Marianna	Paku Áron
Baranyi Mária	Horváth Ildikó	Pálmainé Orsós Anna
Baráth Szabolcs	Ignác Mária	Perjésiné Gazdag Éva
Beck Zoltán	Ilauszki Tibor	Pócsik Andrea
Békési Ágnes	Kálmán László	Puskás Gabriella
Bicskei Edit	Kálmán Péter	Raicsné Dr. Horváth Anikó
Bogdán Anna	Kereszty Orsolya	Sánta Alíz
Bogdán Imre	Kertész Ágnes	Sáriné Császár Anna
Cseh László	Kézdy Zsófia	Sinka Nóra
Dezső Renáta	Lakatos Szilvia	Solymosi Imre
Dimek Éva	Laky Zsuzsanna	Szabóné Kármán Judit
Dominek Zoltánné	László József	Székely Éva
Dr. Bánlaky Pál	Marton Melinda	Szilágyi Magdolna
Dr. Bányász Hédi	Máté Magdolna	Szolnoki Mariann
Dr. Cserti Csapó Tibor	Máté Mihály	Szücs Lászlóné
Dr. Forray R. Katalin	Mecsei Ilona	Tatár Anita
Dr. Jenei Teréz	Molnárné Takács Angéla	Uhrin Anikó
Dr. Sándor János	Nagy Csilla	Várfalvi Marianna
Dulka Lászlóné	Nagy Erika	Varga Aranka
Elekné Szórádi Márta		Varga Zoltán